

JACEK KNOPEK – doktor habilitowany; politolog; profesor nadzwyczajny na Wydziale Politologii i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz w Instytucie Polityki Społecznej i Stosunków Międzynarodowych Politechniki Koszalińskiej; jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół systemów politycznych, stosunków międzynarodowych, przemian społecznych i cywilizacyjnych, kwestii narodowościowych i polonijnych, polityki regionalnej; jego dorobek naukowy obejmuje 12 monografii, 45 redakcji książkowych, 180 rozpraw i artykułów, 300 biogramów i haseł encyklopedycznych, 60 recenzji i sprawozdań naukowych, 300 artykułów prasowych.

MAŁGORZATA SIKORA-GACA – doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce; specjalista ds. funduszy unijnych. W 2007 roku ukończyła Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy uzyskując tytuł magistra politologii (specjalność: Integracja europejska). W 2008 rozpoczęła staż naukowy w Ambasadzie RP w Republice Mołdawii. W 2010 roku na Wydziale Politologii i Studiów Międzynarodowych UMK obroniła dysertację doktorską pod kierunkiem prof. Jacka Knopka. Od 2011 adiunkt w Instytucie Polityki Społecznej i Stosunków Międzynarodowych Politechniki Koszalińskiej. Głównym obszarem zainteresowań badawczych autorki są systemy polityczne i partyjne Europy Południowo-Wschodniej, Kaukazu Południowego i Azji Centralnej oraz Fundusze Europejskie.

DARIUSZ MAGIEREK – adiunkt w Instytucie Polityki Społecznej i Stosunków Międzynarodowych Politechniki Koszalińskiej. Absolwent Politologii na Uniwersytecie Szczecińskim, pracę doktorską pt. „Miejsce Straży Granicznej w systemie ochrony bezpieczeństwa zewnętrznego Polski w aspekcie Układu z Schengen” obronił na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zastępca Dyrektora ds. kształcenia i studenckich IPSiSM oraz kierownik Zakładu Polityki Społecznej i Gospodarczej. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się na zagadnieniach związanych z polityką społeczną oraz bezpieczeństwem publicznym i międzynarodowym w kontekście integracji europejskiej. Autor publikacji naukowych, zarówno jako redaktor naukowy, publikacji zwartych oraz w pracach zbiorowych. Aktywny uczestnik życia społecznego i naukowego regionu koszalińskiego.

Jacek Knopek, Małgorzata Sikora-Gaca, Dariusz Magierek
REDAKCJA

Polska w Europie 1989-2014

25 lat po przemianach

Różne oblicza zmian regionalnych i lokalnych

Publikacja współfinansowana z budżetu
Urzędu Marszałkowskiego
Województwa Zachodniopomorskiego

ISSN 0239-7129

ISBN 978-83-7365-353-5

www.wydawnictwo.tu.koszalin.pl

Politechnika Koszalińska

Jacek Knopek, Małgorzata Sikora-Gaca, Dariusz Magierek
REDAKCJA

Polska w Europie 1989-2014

25 lat po przemianach

Różne oblicza zmian regionalnych i lokalnych

*W demokracji trzeba wychodzić naprzeciw egalitarnym aspiracjom ludzi,
zamiast je negować lub lekceważyć*

/Tadeusz Mazowiecki/

Źródło: Księga cytatów 2013, „Gazeta Wyborcza” z 21-22 XII 2013 r.

Politechnika Koszalińska

MONOGRAFIA NR 277
INSTYTUT POLITYKI SPOŁECZNEJ I STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH

ISSN 0239-7129
ISBN 978-83-7365-353-5

Przewodniczący Uczelnianej Rady Wydawniczej
Mirosław Maliński

Recenzja
Zbigniew Karpus

Redakcja
Jacek Knopek
Małgorzata Sikora-Gaca
Dariusz Magierek

Projekt okładki
Tomasz Cieślik

Skład, łamanie
Tomasz Cieślik

© Copyright by Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej
Koszalin 2014

WYDAWNICTWO UCZELNIANE POLITECHNIKI KOSZALIŃSKIEJ
75-620 Koszalin, ul. Raławicka 15-17

Koszalin 2014, wyd. I, ark. wyd. 9,29, format B-5, nakład 250 egz.
Druk: EXPOL, Włocławek

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	5
WŁODYKA Ewa – <i>Ćwierćwiecze samorządowej urny wyborczej. Wybrane problemy polskiego systemu wyborczego do samorządu terytorialnego</i>	7
HOFFMAN Tomasz – <i>Europeizacja polityki regionalnej w Polsce</i>	37
STACHURA Agnieszka – <i>Euroregiony jako specyficzna forma polityki regionalnej UE. Problematyka struktur transgranicznych zintegrowanej Europy</i>	63
FIJAŁKOWSKA Mirosława – <i>Wybrane aspekty polityki klastrowej w województwie zachodniopomorskim</i>	79
BIELSKA Małgorzata – <i>Partnerskie projekty szkół Comenius jako część programu „uczenie się przez całe życie” na przykładzie gimnazjum nr 9 w Koszalinie</i>	97
BONIECKA Dominika – <i>Rola Komendy Miejskiej Policji w Koszalinie w zapewnieniu bezpieczeństwa społeczności lokalnej. Na przykładzie nadzorowania ruchu drogowego i zapobiegania wypadkom na terenie powiatu koszalińskiego w latach 2009-2012</i>	119
WERRA Zbigniew – <i>Wartości społeczne postrzegane przez młodzież wybranych szkół ponadgimnazjalnych województwa pomorskiego i zachodniopomorskiego</i>	137
KOLASA Robert – <i>Przebieg wyborów kontraktowych w Pile w czerwcu 1989 roku</i>	149

RUTKOWSKA-KRUPKA Mirosława – *Powiat pilski w latach 1999-2013 – wybrane aspekty rozwoju* 155

BIOGRAMY 171

BIBLIOGRAFIA 173

WPROWADZENIE

Regiony w Europie zaczęły kształtować się wcześniej, aniżeli powstały na kontynencie państwa. Decydowały o tym fakcie głównie warunki geograficzno-przyrodnicze oraz ekonomiczno-surowcowe, które przełożyły się z kolei na historyczny proces tworzenia społeczności lokalnych i regionalnych. Zamieszkiwanie na wydzielonym terenie, często ograniczonym rzekami, jeziorami czy górami decydowało o uformowaniu się pewnych szczególnych cech. Ich udziałem było wytworzenie wspólnych podstaw gospodarowania i utrzymania, dalej postaw aksjologicznych popartych przeżyciami i wierzeniami całej populacji. Wraz z tym tworzyła się lokalna i regionalna historia, ugruntowywano katalog problemów, który stawał się wyznacznikiem do przetrwania takiej zbiorowości, tworzone budowie mówiące o jej bogactwie bądź o przywiązaniu do konkretnych wartości. Kolejne formacje społeczno-ekonomiczne, które zmieniały oblicze Europy wspierały rozwój regionalny bądź chciały ograniczyć rolę regionów na rzecz budowy silnych państw narodowych, kierowanych centralnie. Niemniej jednak przez kolejne dziesięciolecia regiony stały się ważnym ogniwem decydującym o europejskim obliczu, stąd ich ważna rola instytucjonalna w strukturach Unii Europejskiej. Treści te spowodowały, że regionalizacja i regionalizm nabrały nowego znaczenia w warunkach polskich po 1989 r., co wpłynęło na powstanie niniejszej części opracowania.

Część tę rozpoczyna materiał poświęcony 25-leciu polskiej samorządności widziany poprzez pryzmat zmian zawartych w ordynacjach wyborczych. W dalszej kolejności wskazano na europejską i polską politykę regionalną. Z elementem tym związane są następne artykuły odnoszące się do euroregionów oraz województwa zachodniopomorskiego, które stało się kolejnym europejskim regionem. Od średniowiecza na terenie Pomorza Zachodniego budowano nie tylko społeczności lokalne i regionalne, ale na skutek procesów politycznych doszło do powstania tam ośrodków władzy państwowej Księstwa Zachodniopomorskiego. Stolicą tego podmiotu był Szczecin, ale władza księcia rozciągała się po obu stronach Odry. Po kilkusetletniej jego działalności uległo ono rozczłonkowaniu w latach wojny 30-letniej w 1. połowie XVII w., jednakże pozostałości po tamtym podmiocie polityczno-ustrojowym występują do współ-

czesności. Stąd potrzeba odnowienia więzi nie tylko społecznych między poszczególnymi społecznościami, ale i zadbania o jego zabytki, wspólne dziedzictwo Odry i Bałtyku oraz inne. Część niniejszą kończą dwa materiały odnoszące się do pilskiej społeczności lokalnej i regionalnej, która w pierwszym okresie transformacji posiadała rangę województwa, po czym została włączona do Wielkopolski.

Główną myślą przewodnią niniejszej części stało się przedstawienie polskich zmian lokalnych i regionalnych w ostatnim ćwierćwieczu z zaznaczającym się wpływem województwa zachodniopomorskiego.

*Jacek Knopek
Małgorzata Sikora-Gaca
Dariusz Magierek*

Ćwierćwiecze samorządowej urny wyborczej.

Wybrane problemy polskiego systemu wyborczego do samorządu terytorialnego

Pierwszymi skojarzeniami, jakie przychodzą na myśl po usłyszeniu hasła „urna wyborcza”, są wybory parlamentarne, świat wielkiej polityki, sprawdzian z wypełnienia obywatelskiego obowiązku wrzucenia do owej urny karty ze swoim głosem. Za pomocą urny realizuje się konstytucyjną zasadę suwerenności narodu, weryfikuje działania rządzących. Lecz urna wyborcza jest obecna przy wielu demokratycznych wyborach w ustroju demokracji przedstawicielskiej¹: zarówno do parlamentu krajowego czy europejskiego, ale i przy wyborach niższego szczebla polityki, do organów samorządowych. Niższego szczebla, choć nie mniej istotnego dla obywatela wrzucającego do urny swój legitymujący głos. Wybór przedstawicieli samorządowych dotyczy wyboru reprezentantów decydujących o sprawach lokalnych² w zamieszkałej przez wybierającego gminie, powiecie, województwie. Urna wyborcza w lokalu wyborczym towarzysząca wyborom samorządowym jest końcowym ogniwem

¹ Demokrację przedstawicielską, pośrednią, różni się od demokracji bezpośredniej ze względu na sposób podejmowania decyzji przez suwerena (naród): w demokracji bezpośredniej dzieje się to bezpośrednio przez głos suwerena; w demokracji pośredniej – suweren za pomocą swych głosów wybiera przedstawicieli by ci w jego imieniu podejmowali decyzje władcze. Zob. M. Chmaj, W. Skrzydło, *System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2011, s. 17.

² Zgodnie z zasadą decentralizacji (samorząd terytorialny wykonuje wyodrębnione zadania publiczne na własną odpowiedzialność pod kontrolą legalności) oraz subsydiarności (inaczej: pomocniczości; samorząd terytorialny powinien zastępować administrację rządową, gdzie jest to możliwe, by zadania publiczne były wykonywane przez jednostki samorządu terytorialnego znajdujące się jak najbliżej obywatela). Por. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997r.* (Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 483); B. Dolnicki, *Samorząd terytorialny*, Warszawa 2012, s. 20-21, 23-25.

w demokratycznym łańcuchu wyłaniania przedstawicieli władzy państwowej na szczeblu samorządu.

W niniejszym opracowaniu przedstawiony zostanie owy łańcuch, czyli system wyborczy do samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Zagadnienie ordynacji wyborczej omówione zostanie na tle zmian ustrojowych ostatniego ćwierćwiecza jako przykład demokratycznej zmiany politycznej. Analiza przedmiotu została przeprowadzona w oparciu o analizę źródeł i analizę instytucjonalno-prawną. Metoda porównawcza została zastosowana zarówno w ujęciu historycznym, jak i pod kątem wybranych elementów ordynacji wyborczej do poszczególnych organów samorządu terytorialnego. Metodą analizy podsystemu, jakim jest system wyborczy do samorządu terytorialnego uzyskany został obraz omawianej ordynacji pozwalający zrozumieć jego charakterystykę i będący punktem wyjścia dla analiz szczegółowych przedmiotu. Taka metoda badawcza pozwoliła na przedstawienie zjawiska przemian systemu wyborczego jako część „uporządkowanego wewnątrznie w całość układu elementów mających określoną strukturę”³. Celem niniejszego opracowania jest również ukazanie ewolucji polskiego systemu wyborczego od fasadowego w swym znaczeniu i funkcjonowaniu w okresie komunizmu, przez rozproszenie w okresie lat 90. XX i 1. dekady XXI w. po końcową spójność okresu teraźniejszego. Wraz z przedstawieniem najnowszych zmian prawa wyborczego w zakresie samorządu terytorialnego podjęta zostanie próba udowodnienia tezy, iż mimo kodyfikacji systemu wyborczego, nie jest on w wyżej wymienionym zakresie ostatecznie spójny.

Rok 1989 uznawany jest w najnowszej historii za przełomowy. Zapoczątkowana wówczas transformacja ustrojowa oraz procesy demokratyzacyjne nadały kształt współczesnemu nam systemowi politycznemu, a obecny 2014 r., będący 25-leciem ówczesnych wydarzeń jest okazją do konstatacji nad efektem zmian. Na dzień 5 IV 2014 r. przypada 25. rocznica podpisania porozumień „Okrągłego Stołu”, a na dzień 1 maja – 10. rocznica przystąpienia Polski do gospodarczo-politycznego związku demokratycznych państw europejskich – Unii Europejskiej. Dla meritum omawianego zagadnienia istotne są jednakże daty kolejne – 8 III 1990 – dzień wejścia w życie ustawy o samorządzie gminnym⁴ oraz ordynacji wyborczej do rad gmin⁵. Ponieważ pierwsze pokomunistyczne wybory z dnia 4 VI 1989 r. przeprowadzone zostały w postaci kontraktowej, gdzie w sposób niezależny wybierano wszystkich senatorów oraz 35% posłów, to za pierwsze w pełni wolne wybory w III Rzeczypospolitej uznaje się właśnie wybory samorządowe, do rad gmin, z dnia 27 V 1990 r. Rok 2015 bę-

³ A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2004, s. 119.

⁴ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 1990, Nr 16, poz. 95).

⁵ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. – *Ordynacja wyborcza do rad gmin* (Dz.U. 1990, Nr 96, poz. 16).

dzie więc pełną, 25. rocznicą funkcjonowania samorządu terytorialnego w Polsce.

We współczesnych demokracjach istotne miejsce zajmuje debata nad jednym z elementów samej demokracji, który kryje się pod symboliką urny wyborczej – sam system wyborczy. Podobnie tematyka samorządowa cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem polskiego środowiska naukowego, czego przejawem jest duża liczba publikacji na ten temat prezentowanych w czasopismach naukowych, między innymi miesięczniku „Samorząd Terytorialny”, miesięczniku „Finanse Komunalne”, dwumiesięczniku „Przegląd Sejmowy”, kwartalniku „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, półroczniku „Studia Wyborcze” oraz innych. Więcej pozycji ukazuje się polskich autorów (wspomnieć należy tu o nazwiskach: M. Chmaj, B. Dolnicki, A. Lutrzykowski, Z. Niewiadomski, J. Regulski, W. Skrzydło, W. Sokół, St. Wykrętowicz oraz inni), mniej natomiast tłumaczeń literatury światowej poświęconej wyborom. Z zakresu prawa wyborczego samorządowego tematyka ta zamieszczana jest w publikacjach na temat polskiego systemu wyborczego lub publikacjach traktujących o samorządzie terytorialnym, rzadziej stricte na sam wymieniony temat. Dominującą pozycję posiadają niewątpliwie publikacje dotyczące wyborów parlamentarnych w stosunku do publikacji o tematyce wyborów samorządowych. W ostatnich latach jednak zauważa się zwiększoną liczbę książek oraz artykułów poświęconych samorządowemu prawu wyborczemu.

Samorząd terytorialny

Określenie samorządu terytorialnego jako „organizacyjnie i prawnie wyodrębniony w strukturze państwa, powstały z mocy prawa, związek lokalnego społeczeństwa, powołany do samodzielnego wykonywania administracji państwowej, wyposażony w materialne środki na realizację nałożonych zadań”⁶ oddaje jego istotę. Istotę tę odnaleźć można w definicji samorządu w Europejskiej Karcie Samorządu Regionalnego⁷. Dokument ten określa mianem samorządu prawo i rzeczywistą zdolność społeczności lokalnych do regulowania i zarządzania zasadniczą częścią spraw publicznych, na wyłączną odpowiedzialność tych społeczności i w interesie ich mieszkańców w granicach określonych ustawą. Należałoby przy tym pamiętać, że rozwój samorządu terytorialnego w Europie kształtował się pod wpływem doświadczeń francuskich i niemieckich; polski system wyborczy do samorządu terytorialnego

⁶ Z. Niewiadomski, *Pojęcie samorządu terytorialnego*, [w:] *Samorząd Terytorialny – ustrój i gospodarka*, Z. Niewiadomski (red.), Bydgoszcz 2001, s. 18.

⁷ *Europejska Karta Samorządu Terytorialnego, sporządzona w Strasburgu dnia 15 października 1985 r.* (Dz.U. 1994, Nr 124, poz. 607). Karta funkcjonuje w Polsce z powodu uwag o błędnym tłumaczeniu dokumentu od 1997 r. pod nazwą Europejskiej Karty Samorządu Regionalnego.

czerpał nie tylko z przyjętych rozwiązań państw demokratycznych, ale i doświadczeń z „własnego podwórka” po upadku komunizmu (m. in. okresu dwudziestolecia międzywojennego), a powyższe przedstawione ujęcie samorządu terytorialnego nie wyczerpuje w sposób wystarczający tematu⁸.

W samorządowym modelu organizacyjnym od 1998 r. mamy do czynienia z trójszczeblowym podziałem władzy⁹: gminą¹⁰, powiatem¹¹ i województwem¹². Organami stanowiącymi są rada gminy, rada powiatu i odpowiednio na kolejnym szczeblu sejmik wojewódzki. Władzę wykonawczą stanowią organy: wójt, burmistrz¹³ lub prezydent miasta¹⁴ na poziomie gminy, starosta¹⁵ na poziomie

⁸ Zobacz szerzej: m.in. B. Dolnicki, dz.cyt.; A. Agapaszowicz, Z. Gilowska, M. Taniewska-Peszko, *Prawo samorządu terytorialnego w zarysie*, Katowice 1999; *Samorząd terytorialny na przełomie XX/XXI w.*, A. Lutrzykowski, R. Gawłowski, M. Popławski (red.), Toruń 2010; St. Wykrętowicz, *Samorząd w Polsce – istota, formy, zadania*, Poznań 2008 oraz inni.

⁹ Przy czym brak hierarchizacji jest zasadniczą różnicą ustrojową przy porównaniu administracji centralnej oraz samorządowej na każdym jej szczeblu. Tu każda jednostka działając samodzielnie nie podlega jednostce wyższego szczebla – gmina nie podlega powiatowi, powiat nie podlega województwu.

¹⁰ Gmina jako jednostka podziału terytorialnego państwa na przestrzeni historii samorządowej była najczęściej obecną jednostką w porównaniu do szczebla podziału terytorialnego na powiat i województwo. W latach 1990-2002 organem wykonawczym gminy był kolegialny zarząd gminy na czele z wójtem lub burmistrzem lub prezydentem miasta, od 2002 r. jest to organ monokratyczny.

¹¹ W początkach rozwoju państwowości polskiej (X-XI w.) instytucja powiatu nie była znana jako jednostka podziału terytorialnego państwa. Powiat pojawia się dopiero w XIV w. jako efekt przemian w sprawowaniu władzy monarchy nad państwem, przejścia państwa z monarchii patrymonialnej do monarchii stanowej (za: M. Sobczyński, M. Kulesza, *Miejsce i rola powiatu w tradycji podziału terytorialnego Polski*, [w:] *Powiat. Przestrzeń władzy publicznej*, K. Koc (red.), Toruń 2013, s. 30). W czasie przeróżnych perturbacji administracyjnych i politycznych powiat pojawiał się i znikał na mapie podziału terytorialnego państwa polskiego. Zlikwidowany ustawą z 1975 r. (Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych, Dz.U. 1975, Nr 16, poz. 91), przywrócony został w 1998 r. jako jednostka zasadniczego, trójszczeblowego terytorialnego podziału państwa w realiach demokratycznego państwa i takiegoż systemu wyborczego.

¹² Utworzenie samorządu wojewódzkiego pochodzącego z wyborów powszechnych stanowiło dopełnienie planowanej struktury jednostek samorządowych oraz rozszerzyło władztwo społeczności lokalnych na poziom województwa. Utworzenie sejmików wojewódzkich wypełniło lukę w reprezentacji mieszkańców na szczeblu największej jednostki podziału administracyjnego kraju. Organ ten pełni funkcję reprezentującą, co pozwala mu na podejmowanie działań w imieniu i na rzecz społeczności wojewódzkiej. Jednocześnie jest naturalnym partnerem dla organów administracji centralnej w prowadzeniu polityki regionalnej na obszarze konkretnych województw. Wypracowanie naturalnych mechanizmów współpracy, a nie rywalizacji, stanowi o zgodnym działaniu zarówno w sferze administrowania, jak i finansowania polityki regionalnej (na podstawie: Z. Gilowska, E. Wysocka, J. Płoskonka, S. Prutis, M. Stec, *Model ustrojowy województwa (regionu) w unitarnym państwie demokratycznym*, Warszawa 1997; W. Wojtasik, dz.cyt., s. 243).

¹³ W przypadku, gdy siedziba władz gminy znajduje się w mieście liczącym do 100 tys. mieszkańców położonym na terytorium tej gminy.

powiatu oraz wojewoda na poziomie województwa. W wyborach powszechnych wybierane są¹⁶:

- a) Organy stanowiące: rada gminy, rada powiatu, sejmik województwa
- b) Organy wykonawcze: wójt, burmistrz lub prezydent miasta.

Samorząd terytorialny, nie tylko historycznie, bywał i bywa formą walki z władzą centralną, a samo istnienie władzy samorządowej stanowi ograniczenie zakresu władzy państwowej, czym wyraża się jej polityczny charakter¹⁷. Ciągłość przemian samorządu terytorialnego „jest to rzecz normalna, bo w miarę rozwoju władza i jej organizacja, zwłaszcza lokalna, musi być odzwierciedleniem istniejących stosunków społecznych, gospodarczych, prawnych, środowiskowych, ekonomicznych. Owe czynniki stale ewoluują, wobec tego także ustroj władz lokalnych musi ewoluować, żeby się do tych czynników dostosować”¹⁸. A co jest z tym związane – za ewolucją ustroju samorządu podąża zmiana jego systemu wyborczego.

System wyborczy

System wyborczy to zespół zasad odnoszących się do przeprowadzania wyborów oraz podziału mandatów¹⁹. Zasady oraz sposoby przeprowadzania

¹⁴ W przypadku, gdy siedziba władz gminy znajduje się w mieście powyżej 100 tys. mieszkańców położonym na terytorium tej gminy oraz w miastach, w których do dnia wejścia w życie ustawy o samorządzie gminnym prezydent miasta był organem wykonawczo-zarządzającym.

¹⁵ Z punktu widzenia formalno-prawnego organem wykonawczym powiatu jest kolegialny zarząd powiatu, wybierany nie bezpośrednio, a przez radę powiatu. Wszak w skład zarządu powiatu wchodzi starosta, wicestarosta oraz pozostali członkowie w liczbie od 3 do 5. Co ciekawe, funkcja starosty nie została zaliczona do organów powiatu i jako taka wymieniona w ustawodawstwie, co wydaje się niezrozumiałe dla wielu przedstawicieli doktryny biorąc pod uwagę całokształt jego kompetencji i zadań. Porównaj: K. Koc, dz.cyt., s. 151-158; I. Skrzydło-Niżnik, *Model ustroju samorządu terytorialnego w Polsce na tle zagadnień ustrojowego prawa administracyjnego*, Kraków 2007, s. 400-403; M. Stec, *Bariery prawne efektywnego i skutecznego funkcjonowania lokalnej i regionalnej administracji publicznej oraz propozycje ich likwidacji lub ograniczeń*, „Samorząd Terytorialny” 2005, nr 1-2, s. 32-34 oraz B. Dolnicki, *Monokratyczne organy samorządu terytorialnego*, „Samorząd Terytorialny” 2003, nr 1-2, s. 62.

¹⁶ Pozostałe organy wykonawcze, zarząd powiatu i zarząd województwa nie są wybierane w drodze wyborów powszechnych. W zakresie samorządu wojewódzkiego w ramach organizacji wewnętrznej sejmik wybiera ze swojego grona nie więcej niż trzech wiceprzewodniczących oraz w zakresie zarządu: marszałka województwa jako przewodniczącego zarządu wraz z pozostałymi czterema członkami zarządu. Ponadto, organem zespolonej administracji rządowej w województwie jest mianowany przez Prezesa Rady Ministrów wojewoda.

¹⁷ A. Antoszewski, *Istota władzy samorządowej*, [w:] *Polityka lokalna. Właściwości, determinanty, podmioty*, E. Ganowicz, L. Rubisz (red.), Toruń 2008, s. 236.

¹⁸ Zob. J. Regulski w wywiadzie K. Sieniawskiej, *Reforma samorządu udala się – zrobiono ogromnie dużo dzięki decentralizacji i uruchomieniu inicjatyw lokalnych*, „CASUS-Pismo Krajowej Reprezentacji Samorządowych Kolegiów Odwoławczych” 2006, nr 41.

¹⁹ *Prawo wyborcze obywateli*, A. Deryng i in. (red.), dz.cyt., s. 30.

wyborów²⁰ (elekcji) wraz z pozostałymi elementami dotyczącymi wyborów określa prawo wyborcze, a ogół norm prawnych regulujących tryb przeprowadzania wyborów do poszczególnych organów państwowych jest ujęciem prawa wyborczego w znaczeniu przedmiotowym.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej²¹, zawierająca najważniejsze zasady wyborcze²² oraz Kodeks Wyborczy²³, rozwijający te zasady, należą do obowiązujących źródeł prawa wyborczego.

Do źródeł polskiego prawa wyborczego należy zaliczyć również ratyfikowane przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowe zawierające regulacje z zakresu prawa wyborczego. Mowa tu zwłaszcza o art. 25 Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych²⁴. Prócz nich, należy wspomnieć jednakże i o rozporządzeniach – aktach rangi podstawowej, wydanych na podstawie szczegółowego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu wykonania tejże ustawy, w szczególności akty wykonawcze wydawane przez organy przeprowadzające wybory²⁵.

Do 2011 r., kiedy to zamiast jednolitego Kodeksu Wyborczego obowiązywały osobne ordynacje do poszczególnych organów władzy państwowej; obowiązujące wówczas ordynacje, odsyłając niekiedy do innych ustaw, w ten sposób czyniły z nich źródła prawa wyborczego²⁶.

²⁰ Wybory, elekcja, (z łac. *eligre* – wybierać) to periodyczny proces wybierania przez obywateli w drodze głosowania przedstawicieli na określone stanowiska lub do pełnienia określonych funkcji. Za: M. Chmaj, W. Skrzydło, dz.cyt., s. 11.

²¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 483).

²² W systemach demokratycznych zwyczajowo obowiązują zasady wyborcze rozumiane jako „historycznie ukształtowane fundamentalne założenia dotyczące bezpośrednio uprawnień obywateli i odpowiadających im zadań organów władzy publicznej w postępowaniu wyborczym”: M. Chmaj, W. Skrzydło, dz.cyt., s. 35.

²³ Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *Kodeks Wyborczy* (Dz.U. 2011, Nr 21, poz. 112).

²⁴ *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1996 r.* (Dz. U. 1997, Nr 38 poz. 167). Zob. *Księga Jubileuszowa Rzecznika Praw Obywatelskich, Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka*, M. Zubik (red.), Warszawa 2008, t. 2, s. 17-19.

²⁵ W ramach systemu wyborczego istotna rola przypada na działalność stałego organu zarządzającego wyborami. W polskich warunkach organem tym jest działająca na szczeblu centralnym Państwowa Komisja Wyborcza. Ochrona niezależności tego organu, poza gwarancjami ustawowymi, tkwi również w jego składzie, bowiem członkami są sędziowie z trzech najwyższych trybunałów i sądów.

²⁶ Na przykład art. 58 ust.1 Ordynacji wyborczej do Sejmu i Senatu odsyłający do ustawy z dnia 16 września 1982 r. o pracownikach urzędów państwowych (Dz. U. 2001, Nr 86, poz. 953): „Do pracowników Krajowego Biura Wyborczego stosuje się przepisy ustawy z dnia 16 września 1982 r. o pracownikach urzędów państwowych”.

Kodeks Wyborczy normalizuje kolejno warunki przeprowadzania wyborów²⁷: tworzenia i działalności komitetów wyborczych, zgłaszania kandydatów, finansowania, prowadzenia oraz rozliczenia kampanii wyborczych, powoływania i działalności komisji wyborczych bądź innych organów przeprowadzających lub nadzorujących wybory, przeliczania głosów na mandaty. W zakresie samorządu terytorialnego skodyfikowane zostały tu zasady wyborów do organów stanowiących w jednostkach samorządu terytorialnego, przez co rozumie się rady gmin (także radę miasta na prawach powiatu), rady powiatów i sejmiki województw²⁸ oraz do organów wykonawczych: na wójta, burmistrza i prezydenta miasta.

W Rzeczypospolitej Polskiej przepisy prawa odnoszące się do systemu wyborczego zawarte są w Kodeksie Wyborczym, jak wspomniano, od 2011 r., tym samym ujednociając²⁹ przepisy dotyczące wszystkich rodzajów wyborów i łącząc je w jednym akcie prawnym³⁰. Z dniem wejścia w życie usystematyzo-

²⁷ Rozdział 1 art. 1 KW wymienia zakres regulowanych wyborów jako: wybory do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej; na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej; do Parlamentu Europejskiego w Rzeczypospolitej Polskiej; do organów stanowiących w jednostkach samorządu terytorialnego; na wójtów, burmistrzów i prezydentów miast.

²⁸ Art. 5 KW.

²⁹ Kodeks w dużej mierze opiera się na dotychczasowych regulacjach prawnych ordynacji wyborczej, jednak wprowadza też istotne zmiany. Jako nowość Kodeks wprowadził m.in. okręgi jednomandatowe w gminach liczących do 40 tys. w wyborach samorządowych (obecnie w gminach do 20 tys. mieszkańców radni zostali wybierani w wyborach większościowych, ale w okręgach wielomandatowych), fakultatywną możliwość zarządzenia wyborów dwudniowych, nowe godziny głosowania we wszystkich rodzajach wyborów (od godz. 7.00 do 21.00), ułatwioną, korespondencyjną formę oddania głosu dla wyborców przebywających zagranicą, jak również karty wyborcze przygotowane specjalnie dla osób niewidomych w języku Braille'a (niewidomi musieli dotychczas korzystać z pomocy pełnomocnika przy oddawaniu głosu). Ponadto Kodeks dokonał zmiany sposobu prowadzenia kampanii wyborczej (zakaz wielkoformatowych plakatów i hasel wyborczych).

³⁰ Ze względu na sposób ustawowej regulacji prawa wyborczego wyróżnia się dwa jego modele. Pierwszy polega na stworzeniu osobnych ustaw regulujących sposób przeprowadzenia wyborów do poszczególnych organów, i taki też rozproszony model funkcjonował w polskim systemie wyborczym do 2011 r. Drugi z modeli polega na ujednoczeniu reguł przeprowadzania wyborów w państwie pod postacią kodyfikacji w jeden dokument, regulujący sposób przeprowadzenia wyborów do różnych organów. B. Banaszak zwrócił uwagę na istotną przyczynę kodyfikacji przepisów wyborczych pod jednolitą postacią Kodeksu: „regulacje dotyczące prawa wyborczego zatem są w Polsce rozproszone w różnych aktach, o różnej mocy prawnej (...) występują zjawiska pogłębiające wewnętrzną niespójność polskiego prawa wyborczego” (B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012, s. 337). Koncepcja kodyfikacji pięciu funkcjonujących ustaw wyborczych pojawiła się już w połowie lat dziewięćdziesiątych – zobacz szerzej: M. Chrzanowski, *Aktualne dylematy samorządowego prawa wyborczego – wybrane zagadnienia*, „Economics and Management” 2013, nr 3, s.110. Natomiast o korzyściach oraz głosach w sprawie ujednoczenia prawa wyborczego mówi szerzej M. Chmaj i W. Skrzydło, dz.cyt., s. 13-15. Ponadto, postulaty w zakresie ujednoczenia prawa wyborczego odnaleźć można w pracach (m.in.): J. Buczkowski, *Podstawowe zasady prawa wyborczego III Rzeczypospolitej Polskiej*, Lublin 1998, s. 362; A.

wanego³¹ kodeksu (1 II 2011 r.) moc prawną utraciło aż pięć osobnych ordynacji³², nie tylko ta samorządowa.

Kodeks Wyborczy reguluje prawo wyborcze z upoważnienia³³ Konstytucji, która to przewiduje wśród wolności i praw politycznych możliwość wybierania przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego³⁴: rady gminy i powiatu, sejmiku wojewódzkiego oraz wójta, burmistrza bądź prezydenta miasta. Sama Konstytucja, jako najwyższe prawo w Polsce³⁵, implikuje konieczność zgodności z nią wszelkich regulacji ustawowych, w tym tyczących się samorządu terytorialnego wraz z jego ordynacją wyborczą. Konstytucja poświęca tematyce samorządu 10 artykułów (163-172) w rozdziale VII zatytułowanym „Samorząd terytorialny” oraz poza tym rozdziałem artykuły nr 15, 16, 87 ust. 2, 94, 184 i art. 203 ust. 2.

Sposób przeliczania głosów na mandaty jest nierzadko utożsamiany z pojęciem ordynacji wyborczej w jej węższym zakresie. Ordynacja wyborcza określana jest również systemem wyborczym. Jest to zrozumiałe ze względu na fakt,

Patrzalek, W. Skrzydło, *Cele i zasady kodyfikacji prawa wyborczego w Polsce*, „Przegląd Sejmowy” 1997, nr 2, s. 10-11; K. Skotnicki, *Zasada powszechności w prawie wyborczym. Zagadnienia teorii i praktyki*, Łódź 2000, s. 84; A. Żukowski, *System wyborczy do Sejmu i Senatu RP*, Warszawa 2004, s. 191 oraz inni. Jak skomplikowanym procesem było zastąpienie pięciu ordynacji jednym dokumentem ukazuje okres czasu, jaki upłynął od momentu wpłynięcia do łaskim marszałkowskiej projektu poselskiego Kodeksu Wyborczego w dniu 24 czerwca 2008 r. (*Poselski projekt ustawy Kodeks Wyborczy*, druk 1568, www.orka.sejm.gov.pl [03.03.2014]).

³¹ Ze względu na sposób ustawowej regulacji prawa wyborczego wyróżnia się dwa jego modele. Pierwszy polega na stworzeniu osobnych ustaw regulujących sposób przeprowadzenia wyborów do poszczególnych organów, i taki też rozproszony model funkcjonował w polskim systemie wyborczym do 2011 r. Drugi z modeli polega na ujednoczeniu reguł przeprowadzania wyborów w państwie pod postacią kodyfikacji w jeden dokument, regulujący sposób przeprowadzenia wyborów do różnych organów. B. Banaszak zwrócił uwagę na istotną przyczynę kodyfikacji przepisów wyborczych pod jednolitą postacią Kodeksu: „regulacje dotyczące prawa wyborczego zatem są w Polsce rozproszone w różnych aktach, o różnej mocy prawnej (...) występują zjawiska pogłębiające wewnętrzną niespójność polskiego prawa wyborczego”. B. Banaszak, dz.cyt., s. 337. Ponadto, postulaty w zakresie ujednoczenia prawa wyborczego odnaleźć można w pracach (m.in.): J. Buczkowski, dz.cyt., s. 362; A. Patrzalek, W. Skrzydło, *Cele i zasady kodyfikacji prawa wyborczego w Polsce*, „Przegląd Sejmowy” 1997, nr 2, s. 10-11; K. Skotnicki, dz.cyt., s. 84; A. Żukowski, dz.cyt., s. 191.

³² Do 2011 r. regulacje prawne zamieszczone były w pięciu ordynacjach wyborczych: 1) Ustawa z dnia 27 września 1990 r. o wyborze Prezydenta RP, 2) Ustawa z dnia 12 kwietnia 2001 r. ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, 3) Ustawa z dnia 16 lipca 1998 r. ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, 4) Ustawa z dnia 20 czerwca 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta, 5) Ustawa z dnia 23 stycznia 2004 r. ordynacja wyborcza do Parlamentu Europejskiego.

³³ Art. 169, pkt. 2 Konstytucji RP.

³⁴ Tamże, art. 62, pkt 1.

³⁵ Tamże, art. 8 ust. 1.

że w szerszym znaczeniu ordynacją wyborczą określa się zespół reguł odnoszących się do sposobu wyrażania przez wyborców swych preferencji oraz do transformacji głosów na mandaty przydzielane rywalizującym ugrupowaniom³⁶.

Wyróżnia się ponadto dwa podstawowe systemy wyborcze: większościowy³⁷ i proporcjonalny³⁸. Wszelkie pośrednie formy określa się mianem systemu mieszanego. W zakresie wyborów do samorządu terytorialnego z systemem większościowym mamy do czynienia, gdy kandydat w wyborach wójta, burmistrza, prezydenta miasta³⁹ otrzyma ponad połowę ważnie oddanych głosów lub na podstawie większości względnej – zwycięzcą jest kandydat (kandydaci) lub lista z największą otrzymaną liczbą głosów⁴⁰.

³⁶ Cyt. za: W. Sokół, *Ewolucja systemu wyborczego do samorządu terytorialnego (1990-1997) – zasady i konsekwencje*, [w:] *Samorząd terytorialny III Rzeczypospolitej. Dziesięć lat doświadczeń*, St. Michałowski (red.), Lublin 2002, s. 91.

³⁷ Mandat przypada kandydatowi w okręgu jednomandatowym lub kandydatom albo liście wyborczej w okręgu wielomandatowym, z największą liczbą uzyskanych głosów. Zob. M. Chmaj, W. Skrzydło, dz.cyt., s. 68.

³⁸ W wyborach opartych na tym systemie wynik wyborów jest ustalany proporcjonalnie do liczby głosów uzyskanych przez poszczególne komitety, przy czym sposób przeliczania oddanych głosów na mandaty występuje pod postacią różnych wariantów, np. metody d'Hondta, Saint-Laue, Hare'a, Hare'a-Niemeyera, Hagenbacha-Bischoffa. System stosuje się jedynie w okręgach wielomandatowych w wyborach do organów kolegialnych, w Polsce – w wyborach do Sejmu, rad powiatów, sejmików województw i do rad gmin w gminach liczących powyżej 20 000 mieszkańców. Zob. tamże, s. 57-58.

³⁹ Podobnie w przypadku wyborów na prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

⁴⁰ Jeżeli żaden z kandydatów w I turze wyborów nie uzyska więcej niż 50% ważnie oddanych głosów wówczas konieczne jest przeprowadzenie drugiej tury wyborów. Czternastego dnia po pierwszym głosowaniu przeprowadza się ponowne głosowanie. W przypadku wyborów wójta, burmistrza, prezydenta miasta w ponownym głosowaniu wyboru dokonuje się spośród dwóch kandydatów, którzy w pierwszym głosowaniu otrzymali największą liczbę ważnie oddanych głosów. W sytuacji, gdy dwóch lub więcej kandydatów otrzyma tę samą liczbę głosów uprawniającą do udziału w ponownym głosowaniu, o dopuszczeniu kandydata do wyborów w ponownym głosowaniu rozstrzyga większa liczba obwodów głosowania, w których jeden z kandydatów otrzymał większą liczbę głosów, a jeżeli liczba tych obwodów byłaby równa – rozstrzyga losowanie przeprowadzone przez gminną komisję wyborczą. W losowaniu mają prawo uczestniczenia wszyscy kandydaci lub pełnomocnicy ich komitetów wyborczych. W sytuacji, gdy którykolwiek z dwóch kandydatów, o których mowa w ust. 3, wycofa zgodę na kandydowanie, utraci prawo wyborcze albo umrze, w jego miejsce do wyborów w ponownym głosowaniu dopuszcza się kandydata, który otrzymał kolejno największą liczbę głosów w pierwszym głosowaniu. W takim przypadku termin ponownego głosowania odracza się o dalszych 14 dni. Za wybranego w ponownym głosowaniu uważa się tego kandydata, który otrzymał większą liczbę ważnie oddanych głosów. W przypadku, gdy dwóch kandydatów w ponownym głosowaniu otrzyma tę samą liczbę głosów, za wybranego uważa się tego kandydata, który w większej liczbie obwodów głosowania otrzymał więcej głosów, niż drugi kandydat, a jeżeli i liczba obwodów będzie w obu przypadkach jednakowa o wyborze wójta rozstrzyga losowanie przeprowadzone przez gminną komisję wyborczą. A. Deryng i in., dz.cyt., s. 31.

W Polsce system proporcjonalny znajduje swoje zastosowanie w wyborach do rad powiatów, sejmików województw i do rad gmin w gminach liczących powyżej 20 000 mieszkańców, a głosy są przeliczane na mandaty metodą d'Hondta (działo się tak w latach 1998, 2002, 2006 i 2010).

Od ordynacji wyborczej do rad gmin po Kodeks Wyborczy

Jeśliby przyjąć termin „Europa” nie tylko w sposób instytucjonalny pod postacią Unii Europejskiej, nie tylko w ramach współrzędnych geograficznych lokujących Polskę w środkowo-wschodniej jej części, ale przyjmując jako wyróżnik określoną kulturę polityczną w obszarze tradycji samorządowej, to Polska w okresie ostatnich 25 lat z pewnością się w Europie znalazła. A raczej odnalazła, gdyż nie zawsze demokratyczny sposób wyłaniania władz na szczeblu samorządu terytorialnego był elementem polskiego systemu wyborczego. Od 20 III 1950 r. do 27 V 1990 r. funkcjonował hierarchiczny system władzy i administracji w oparciu scentralizowaną strukturę radzieckiego modelu „kraju rad”⁴¹. Co prawda po zakończeniu II wojny światowej na krótko, w sierpniu 1944 r.⁴² przywrócono organy administracji rządowej w formie sprzed 1939 r., jednakże już we wrześniu tegoż roku⁴³ na wszystkich stopniach podziału terytorialnego kraju (województwach, powiatach, miastach i gminach) Rady Narodowe przejęły funkcje uchwałodawcze rad samorządów lokalnych, miały również wpływ na mianowanie i odwoływanie wojewodów i starostów⁴⁴. Kolejnym krokiem ku systemowi wyborczemu wpisującemu się ujednoczony terenowy aparat państwowy była uchwalona w marcu 1950 r. ustawa o radach narodowych⁴⁵ wzorująca się na modelu radzieckim: leninowskiej zasadzie centralizmu demokratycznego, co wiązało się z faktyczną likwidacją resztek samorządu terytorialnego. Skład rad pochodził z nominacji delegowanych obywateli⁴⁶. Ten jednorodny model administracji z niewielkimi zmianami przetrwał aż do 1989 r. System zapewniał pełną kontrolę nad pojawiającymi się w oficjalnej przestrzeni

⁴¹ Nie należy przy tym zapominać, że samorząd terytorialny w oparciu o demokratyczny system wyborczy istniał w okresie wcześniejszym w II Rzeczypospolitej Polskiej. Zobacz szerzej: W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764-1989*, Warszawa 2007, s. 330-383.

⁴² Dekret PKWN z dnia 21 sierpnia 1944 r. o trybie powoływania władz administracji ogólnej I i II instancji (Dz.U. 1944, Nr 2, poz. 8).

⁴³ Ustawa z dnia 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych (Dz.U. 1944, Nr 5, poz. 22).

⁴⁴ Dekret PKWN z dnia 23 listopada 1944 r. o organizacji i zakresie działania samorządu terytorialnego (Dz.U. 1944, Nr 14, poz. 74).

⁴⁵ Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej (Dz.U. 1950, Nr 14, poz. 130).

⁴⁶ Ustawa z dnia 25 września 1954 r. ordynacja wyborcza do rad narodowych (Dz.U. 1954, Nr 43, poz. 193).

lokalnymi inicjatywami społecznymi, zapewniając jednocześnie pozory samorządności poprzez istnienie rad narodowych różnych szczebli⁴⁷.

Podsumowując, począwszy od 1989 r. w Polsce obowiązywało już kilkanaście ordynacji wyborczych dotyczących wyłaniania przedstawicieli samorządu terytorialnego. Związane to było z kształtowaniem się samorządności lokalnej po 1989 r., w której można wyróżnić trzy etapy:

- a) ustawę samorządową oraz pierwsze samorządowe wybory w maju 1990 r.;
- b) zmianę podziału administracyjnego: powołanie samorządów szczebla powiatowego i wojewódzkiego w 1998 r.;
- c) wprowadzenie bezpośrednich wyborów na wójtów, burmistrzów i prezydentów miast w 2002 r.⁴⁸.

Czwartym etapem, niezwiązanym ze zmianami polityczno-administracyjnymi jest z pewnością ujednoczenie prawa wyborczego do omawianego już jednego Kodeksu Wyborczego w 2011 r.

W ciągu ostatniego ćwierćwiecza najwcześniej powstała, odnosząca się do wyborów określanych mianem historycznych i pierwszych demokratycznych w Trzeciej RP, ordynacja wyborcza do rad gmin⁴⁹ obowiązująca podczas wyborów do rad gmin 27 V 1990 r. Ordynacja ta towarzyszyła po raz ostatni wyborom z dnia 19 VI 1994 r.⁵⁰. Kolejna ordynacja regulowała wybory samorządowe w szerszym zakresie czasowym⁵¹ i merytorycznym: w naturalny sposób w momencie podziału terytorialnego państwa na trzy szczeble (gmina, powiat, województwo) w 1998 r. konieczna stała się i zmiana ordynacji wyborczej⁵². Dalsze zmiany w zasadach wybierania władzy samorządowej wszystkich szczebli uregulowane zostały ustawą z dnia 11 IV 2001 r. o zmianie ustaw:

⁴⁷ S. Wójcik, *Samorząd terytorialny w Polsce w XX wieku*, Lublin 1999, s. 219.

⁴⁸ Intencją wprowadzonej zmiany było szersze upodmiotowienie wspólnot lokalnych w zakresie wyboru swoich przedstawicieli. Bezpośrednie wybory wójtów, burmistrzów i prezydentów stały się również mechanizmem kreowania lokalnych liderów politycznych.

⁴⁹ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. – *ordynacja wyborcza do rad gmin* (Dz.U. 1990, Nr 16, poz. 96).

⁵⁰ Podczas wyborów w 1990 r. i 1994 r. do obliczania mandatów przypadających na poszczególne komitety wyborcze w okręgach zastosowano metodę przeliczania głosów Saint-Lague począwszy od pierwszego dzielnika 1,4; metoda ta była korzystniejsza w dużych gmiach dla małych i średnich partii. W kolejnych wyborach ten sposób przeliczania głosów nie znalazł kontynuacji. Za: W. Sokół, *Ewolucja systemu wyborczego do samorządu terytorialnego (1990-1997) – zasady i konsekwencje*, [w:] *Samorząd terytorialny III Rzeczypospolitej...* dz.cyt., s. 95.

⁵¹ Kolejno towarzyszyła wyborom samorządowym w latach: 11 października 1998 r., 27 października 2002 r., 12 listopada 2006 r. oraz 21 listopada 2010 r.

⁵² W miastach na prawach powiatu wprowadzona została po raz pierwszy klauzula zaporowa na wysokości 5% oddanych głosów w skali gminy. To samo rozwiązanie zastosowano do rady powiatu i sejmików województw, a wybór radnych dokonywał się przy użyciu formuły proporcjonalnej z podziałem mandatów również, jak w gminie metodą d'Hondta.

o samorządzie gminnym, o samorządzie powiatowym, o samorządzie województwa, o administracji rządowej w województwie oraz o zmianie niektórych innych ustaw⁵³ oraz w ustawie z dnia 20 czerwca 2002 r.⁵⁴, która to w miejsce kolegiatnego zarządu gminy wprowadziła powszechne wybory⁵⁵ na monokratyczny urząd wójta, burmistrza bądź prezydenta. Ordynacja do organów wykonawczych i uchwałodawczych w swej formie obowiązywała do czasu ostatnich wyborów samorządowych 21 XI 2010 r., kiedy to, podobnie jak w latach 2002⁵⁶ oraz 2006⁵⁷ wybory do obu rodzajów organów odbywały się w tym samym terminie. Kolejne wybory do rad gmin, powiatów i sejmików nie pokrywają się już z terminem wyborów na włodarzy gmin, powiatów i województw.

Uchwalona przez parlament ustawa z dnia 8 III 1990 r. Ordynacja wyborcza do rad gmin była pierwszą w pełni demokratyczną ordynacją wyborczą po zmianach polityczno-ustrojowych 1989 r. U jej podłoża legła zasada wolności wyborów – co prawda nie wyrażona w niej wprost, ale wynikająca z przyjętych w ustawie rozwiązań, zwłaszcza zasady swobodnego i łatwego sposobu zgłaszania kandydatów na radnych przez samych wyborców. Pozostałe zasady, na których oparto ową ordynację, to: zasada powszechności, równości, bezpośredniości i tajności, będące jednocześnie rozwinięciem zasady wolności⁵⁸. Upodmiotowienie decyzyjne wspólnot lokalnych i regionalnych wykreowało istnie-

⁵³ Ustawa z dnia 11 kwietnia 2001 r. o zmianie ustaw: o samorządzie gminnym, o samorządzie powiatowym, o samorządzie województwa, o administracji rządowej w województwie oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. 2001, Nr 45, poz. 497).

⁵⁴ Ustawa z dnia 20 czerwca 2002 r. o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta (Dz.U. 2002, Nr 113, poz. 984).

⁵⁵ Wybory te odbywały się kolejno: 27 października i 10 listopada 2002 r., 12 i 26 listopada 2006 r., 21 listopada i 5 grudnia 2010 r.

⁵⁶ Po raz pierwszy wybory odbyły się w dwóch turach w związku z wprowadzeniem bezpośrednich wyborów na urząd wójta, burmistrza i prezydenta miasta.

⁵⁷ Politycznie interesującym eksperymentem w zakresie samorządowych ordynacji wyborczych było wprowadzenie możliwości blokowania list przed wyborami w 2006 r. Pozwoliło to podmiotom uczestniczącym w wyborach na łączenie sił przed wyborami oraz dowolny podział mandatów po nich. W podziale mandatów uczestniczyły te grupy list, które na poziomie gminy lub powiatu przekroczyły 10% ważnie oddanych głosów i 15% na poziomie województwa. Jednocześnie każdy podmiot należący do grupy musiał uzyskać próg 5%. Przy podziale mandatów w skali ogólnej zastosowano metodę d'Hondta, a w ramach grupy Saint-Lague. Zob. szerzej na temat zastosowania blokowania list, jako elementu systemu wyborczego: W. Wojtasik, dz.cyt., s. 247. W tym samym roku nowelizacja do ordynacji wyborczej do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw została uchwalona z zaledwie 6-dniowym okresem dostosowawczym. Trybunał Konstytucyjny wykluczył podobne sytuacje w przyszłości formułując zasadę, że wszelkie istotne zmiany prawa wyborczego muszą się w przyszłości dokonywać przynajmniej z półrocznym wyprzedzeniem (wyrok z dnia 3 XI 2006, sygnatura akt K 31/06).

⁵⁸ Zobacz szerzej na temat zasad wyborczych oraz wymienionej ordynacji: J. Mordwiłko, *Ewolucja prawa wyborczego i wyborów do samorządu terytorialnego w latach 1990-2000*, [w:] *Dziesięć lat demokratycznego prawa wyborczego Rzeczypospolitej Polskiej (1990-2000)*, F. Rymarz (red.), Warszawa 2000, s. 153-188.

nie władzy samorządowej⁵⁹. W przypadku decyzji o systemie wyborczym, w momencie decydowania o jego charakterze, nie istniały rozwiązania jedynie słuszne, a projektując go należało wziąć pod uwagę szereg uwarunkowań społecznych i politycznych.⁶⁰ Dodatkowym utrudnieniem była sytuacja społeczno-polityczna kraju. Jednakże, przyjmując podstawowe determinanty przynależne konstruowaniu systemów wyborczych, w przypadku samorządu terytorialnego należy starać się, aby przyjmowane rozwiązania⁶¹:

- ułatwiały zgłaszanie kandydatów możliwie wielu podmiotom, także tym, których nie cechuje trwałe sformalizowanie;
- wiązały możliwie silnie kandydatów z konkretną grupą wyborców;
- przyjmowały możliwie proste i zrozumiałe systemy wyborcze (rozumiany tutaj jako system ustalania wyników głosowania)⁶².

W senackiej Komisji Samorządu Terytorialnego, która była areną przygotowywania ordynacji samorządowej, główny spór toczył się pomiędzy zwolennikami proporcjonalności jako metody pozwalającej na lepsze odwzorowanie społecznych preferencji i zapewnienie reprezentacji mniejszościom, a admiratorami metody większościowej, która w założeniach pozwalać miała na pełniejszą realizację zasady samorządności⁶³. Ostatecznie, sejm przyjął rozwiązanie kompromisowe, uzależniając ordynację od liczby mieszkańców: w gminach małych, do 40 tys. mieszkańców, wprowadzono wybory większościowe z okręgami jednomandatowymi; wybór dokonywał się w formule większości zwykłej, a w większych gminach – proporcjonalnie w okręgach wielomandatowych⁶⁴.

⁵⁹ M. Barański, *Partie polityczne w systemie władzy samorządowej*, [w:] *Partie polityczne: permanentne problemy*, J. Kornaś (red.), Kielce 2005, s. 199.

⁶⁰ W. Wojtasik, dz.cyt., s. 244.

⁶¹ Należy przy tym pamiętać, że wybory samorządowe, jak i sam system wyborczy, do organów samorządowych muszą jednak mieścić się w pewnym uniwersum rozwiązań ustrojowych, charakterystycznych dla danego systemu politycznego, reprezentowanego modelu kultury politycznej oraz uświadomionych preferencji społecznych. Dlatego też elekcje samorządowe przybierają najczęściej podobne formy, jak wybory ogólnokrajowe, a procedury ich przeprowadzania są zbliżone. Proceduralne podobieństwa w zakresie przeprowadzania różnych typów wyborów w państwie wynikają również z pragmatyki procesu wyborczego – organy je przeprowadzające nie są narażone na każdorazowe działanie w nowych ramach. Dodatkową zaletą stabilności proceduralnej przeprowadzania wyborów jest realizacja funkcji socjalizacyjnej wyborców – w kolejnych elekcjach poruszają się oni w znanym i przewidywalnym układzie odniesienia. Na podstawie: T. Moldawa, *Aktywność obywateli w systemie demokratycznym*, [w:] *Spółczesność i polityka. Podstawy nauk politycznych*, K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski (red.), Warszawa 2007, s. 368-369.

⁶² W. Wojtasik, dz.cyt., s. 244.

⁶³ Zob. szerzej: tamże, s. 245; R. Chruściak, *Ordynacja wyborcza do rad gmin z 1990 r. – parlamentarne dyskusje i spory*, Warszawa 1999, s. 53-54 oraz J. Regulski, *Samorząd w III RP. Koncepcje i realizacja*, Warszawa 2000, s. 23-67.

⁶⁴ Po 1998 r. większościowe były wybory w gminach do 20 tys. mieszkańców. Obecnie większość względna występuje w wyborach do rad gmin niebędących miastami na prawach powiatu, a większość bezwzględna w wyborach na urząd wójta.

Reforma samorządowa z 1990 r. przełamała monopol państwowy i partyjny na kreowanie środowiska lokalnego i wprowadziła demokratyczny model władzy lokalnej, wywodzący się z lokalnej społeczności i spełniający funkcję administracji publicznej pod stałą kontrolą przedstawicieli miejscowego społeczeństwa⁶⁵.

Obowiązująca ordynacja wyborcza do samorządu terytorialnego

W obowiązującym w Trzeciej Rzeczypospolitej Polskiej porządku prawnym na wszystkich trzech szczeblach samorządu terytorialnego ustanowiono organy stanowiące i wykonawcze jako formę przedstawicielską sprawowania władzy⁶⁶. Należy przy tym odróżnić organy, do których kompetencji należy podejmowanie określonych decyzji, związanych z wyborami (jak np. Marszałek Sejmu, Prezes Rady Ministrów, rada gminy) od tych, odpowiedzialnych za samo ich przeprowadzenie. Do tych ostatnich zaliczają się komisje wyborcze⁶⁷.

Warto zaznaczyć, iż rejestr wyborców prowadzi gmina jako zadanie zleczone⁶⁸, rejestr ten jest udostępniany na pisemny wniosek do wglądu w urzędzie gminy⁶⁹. Natomiast wszelkie pisma oraz postępowanie sądowe i administracyjne w sprawach wyborczych są wolne od opłat administracyjnych i kosztów sądowych⁷⁰, a dokumenty z wyborów są przekazywane do archiwów państwowych, skąd mogą być udostępniane⁷¹.

Samorząd terytorialny to podstawowy składnik modelu ustroju demokratycznego współczesnych państw, powoływany przez lokalne społeczności i dla lokalnych społeczności. Podstawową rolą samorządu jest więc reprezentowanie interesów i realizacja potrzeb tychże społeczności. By tak się stało, system ordynacji wyborczej do samorządów wszystkich szczebli powinien jak najlepiej spełniać swe funkcje i jak najsprawiedliwiej przekładać głosy wyborcze na wyłonienie reprezentantów społeczności lokalnych, uwzględniając kolejno wymienione elementy.

⁶⁵ E. Zieliński, *Przekształcenia ustrojowo-polityczne w Polsce*, [w:] *Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i Wschodniej*, E. Zieliński (red.), Warszawa 1996, s. 38.

⁶⁶ Obok formy przedstawicielskiej sprawowania władzy funkcjonuje w systemie demokratycznym forma bezpośrednia pod postacią referendum lokalnych.

⁶⁷ Wyróżnić można trzy szczeble organizacji tych organów. Na centralnym znajduje się Państwowa Komisja Wyborcza. Szczebel pośredni tworzą okręgowe komisje wyborcze w wyborach do Sejmu i Senatu i prezydenckich, okręgowe i rejonowe w wyborach do Parlamentu Europejskiego. Podstawowy zaś – obwodowe komisje wyborcze. PKW oraz komisje obwodowe mają udział w przeprowadzaniu każdego wyborów. A. Deryng i in., dz.cyt., s. 37.

⁶⁸ Art. 18 paragraf 11 KW.

⁶⁹ Tamże, paragraf 12.

⁷⁰ Art. 6 KW.

⁷¹ Art. 8 paragraf 1 KW.

Zasady wyborcze

Konstytucja wymienia w art. 169 ust. 2 zasady obowiązujące przy wyborach do organów stanowiących jednostek samorządu: powszechność, równość, bezpośredniość i tajność⁷². Nie wymienia natomiast zasad wyborów na urząd wójta, burmistrza oraz prezydenta miasta⁷³, co wydaje się być zabiegiem celowym – zgodnie z zamierzeniem ustawodawcy informacje te zawarte są w Kodeksie Wyborczym. Kodeks powtarza wymienione w Konstytucji zasady wyborcze (art. 369) oraz uszczegóławia w artykułach:

- a) art. 2 ust. 2 – w wyborach głosować można tylko raz;
- b) art. 415 i 416 – w wyborach do rady w gminie niebędącej miastem na prawach powiatu wybory są większościowe, a w miastach na prawach powiatu proporcjonalne;
- c) art. 450 – wybory do rady powiatu są proporcjonalne oraz art. 459 paragraf 1 – ta sama zasada odnosi się do wyborów do sejmiku województwa;
- d) art. 471 – wójt wybierany jest w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich, w głosowaniu tajnym;
- e) art. 473 – wybory na wójta są większościowe w systemie większości bezwzględnej.

Sposób głosowania

Tytułowa urna wyborcza jest tradycyjnym, podstawowym elementem procedury głosowania przez bezpośrednie wrzucenie do niej karty ze swoim głosem w lokalu wyborczym. Jednakże, w dobie problemu dotyczącego wiele państw demokratycznych lekarstwem na absencję wyborczą spowodowaną wieloma przyczynami mogą być alternatywne formy oddawania głosu wyborczego. Na poziomie prawodawstwa Unii Europejskiej nie istnieją akty, które regulowałyby tę kwestię. Natomiast Kodeks Wyborczy wprowadził szereg istotnych, nowych rozwiązań mających ułatwić obywatelom udziału w wyborach. W praktyce rozwiązania te potwierdzą się po raz pierwszy w wyborach samorządowych jesienią 2014 r.

Sposób przeprowadzenia głosowania w lokalach wyborczych pozostał praktycznie bez zmian w stosunku z rozwiązaniami przyjętymi w poprzednich ordynacjach. Pojawiły się natomiast metody pomagające osobom niepełno-

⁷² Zobacz szerzej: A. Deryng i in., dz.cyt., s. 11-30; J. Buczkowski, dz.cyt., s. 45-303; M. Chmaj, W. Skrzydło, dz.cyt., s. 39-74 oraz inni.

⁷³ Konstytucja pomija ponadto zasadę proporcjonalności, wymienioną przy wyborach do Sejmu.

sprawnym (szczególnie osobom niewidomym i słabowidzącym)⁷⁴. Obok ustanowienia pełnomocnika pojawiła się możliwość oddania głosu korespondencyjnie⁷⁵, zmianie uległa też godzina głosowania⁷⁶.

Niezrozumiały przy tym wydaje się fakt, że korespondencyjne oddanie głosu nie zostało umożliwione drugiej grupie wyborców, która również ma prawo do ustanowienia pełnomocnika, czyli wyborcom po 75 r. życia. Rozbieżność ta stanowi o pewnej niespójności wewnętrznej kodeksu, czy też jego nie do końca doprecyzowanej funkcji ujednocniającej samorządowe prawo wyborcze.

Dalej, utrzymano głosowanie osobiste⁷⁷ na kartach wyborczych, polegające na postawieniu znaku „X” na kartach wyborczych, nie decydując się na wprowadzenie urn elektronicznych, a także głosowania internetowego.

Jakakolwiek by metodą nie głosować, aktualne pozostają problemy powiązane z ważnością wyborów⁷⁸: zagadnienie nieważności głosu, nieważności wyborów czy też protestów wyborczych.

⁷⁴ Po pierwsze, uzyskali oni daleko idące prawo do informacji wyborczych związanych z głosowaniem w wyborach oraz uzyskaniem informacji o ich wynikach np. drogą telefoniczną, za pomocą materiałów drukowanych, przez portal internetowy poprzez urząd wójta oraz Państwową Komisję Wyborczą (art. 37a-37c KW), w zależności od stopnia niepełnosprawności. Nałożony został na komisje obwodowe obowiązek umieszczania wyników głosowania, tak żeby były dostępne dla osób niepełnosprawnych. W sytuacji próby wyborcy niepełnosprawnego członek komisji wyborczej powinien poinformować go ustnie o treści obwieszczeń wyborczych. Po drugie, osoby niewidome lub słabowidzące mają możliwość samodzielnego głosowania przy pomocy specjalnych nakładek na karty sporządzonych alfabetem Braile'a (art. 40a KW).

⁷⁵ Wyjątkiem od głosowania osobistego (nie tylko w wyborach samorządowych) jest możliwość ustanowienia pełnomocnika wyborczego przez osoby niepełnosprawne oraz wyborców, którzy najpóźniej w dniu głosowania ukończyli 75 lat (art. 54 §1 i §3 KW). Nie tylko. Wyborcom niepełnosprawnym przyznane zostało prawo do głosowania korespondencyjnego. O zamiarze korzystania z niego wyborca taki powinien zawiadomić wójta (burmistrza, prezydenta miasta) najpóźniej na 21 dni przed wyborami. Głosowanie korespondencyjne polega na tym, że wyborca na swój wniosek otrzymuje w określonym czasie przed dniem głosowania podczas wyborów czy referendum kartę do głosowania (ewentualnie również inne materiały niezbędne do głosowania, którą po wypełnieniu przekazuje w określonym prawem terminie i w określony prawem sposób na adres właściwego organu wyborczego).

⁷⁶ Brano pod uwagę dotychczasowe godziny głosowania od 6.00 do godz. 20.00 oraz te, które zostały zastosowane w ostatnich wyborach samorządowych w 2010 r. – od 8.00 do 22.00. W przyjętym kompromisowym rozwiązaniu głosować można w godz. od 7.00 do 21.00 (art. 39 paragraf 2 i 3 KW). Głosowanie w obwodach głosowania utworzonych w zakładach opieki zdrowotnej i domach pomocy społecznej może się rozpocząć później (art. 39 paragraf 5 KW). Złożoność godziny głosowania na statkach reguluje paragraf 6 i 7 art. 39 KW.

⁷⁷ Wraz z rozwojem technologicznym, wychodząc naprzeciw ułatwieniom, być może dojdzie do wprowadzenia w Polsce możliwości oddania głosu nie do tytułowej urny, lecz M. Chmaj i W. Skrzydło twierdzą, że w chwili obecnej brak jest możliwości technicznych zapewniających absolutne bezpieczeństwo w głosowaniu internetowym, co łamałoby zasadę tajności. M. Chmaj, W. Skrzydło, dz.cyt., s. 55.

⁷⁸ Przebieg wyborów regulują artykuły: 43-81 KW.

Głos wyborcy jest uznany za ważny, gdy postawiony zostanie znak „X” z lewej strony obok nazwiska jednego⁷⁹ lub więcej kandydatów. Zamknięty katalog przesłanek do protestu wyborczego reguluje Kodeks Wyborczy w artykułach 82-83, a ważność wyborów rozstrzygana jest dwuinstancyjnie przez sąd okręgowy oraz sąd apelacyjny. Co ciekawe, dopisanie na karcie do głosowania dodatkowych numerów list i nazw lub nazwisk albo poczynienie innych dopisków poza kratką nie wpływa na ważność oddanego na niej głosu⁸⁰.

Wybory uzupełniające i przedterminowe

Między kolejnymi wyborami Kodeks Wyborczy przewiduje możliwość wyborów uzupełniających i przedterminowych. Mechanizm pierwszych z wymienionych wyborów uruchamiany jest w przypadku nieobsadzenia wszystkich mandatów lub wygaśnięcia mandatu radnego – w obu przypadkach w gminie niebędącej miastem na prawach powiatu. Wówczas nie Prezes Rady Ministrów, a wojewoda zarządza termin wyborów uzupełniających liczbę radnych w radzie gminy lub miasta nie będącego na prawach powiatu. Rozwiązania tego nie stosuje się w radzie gminy będącej miastem na prawach powiatu, radzie powiatu i sejmiku wojewódzkim, gdzie w miejsce zwolnionego mandatu uchwałą danej rady wstępuje kandydat z tej samej listy z kolejną największą liczbą głosów i prawem wybieralności. Wyborów do rad nie zarządza się w przypadku, gdy w danym okręgu wyborczym zarejestrowana liczba kandydatów jest równa lub mniejsza od liczby wybieranych radnych⁸¹.

Wybory przed upływem kadencji wszystkich rad samorządu terytorialnego, wybory przedterminowe, są możliwe w wyniku kilku przewidzianych w Kodeksie Wyborczym sytuacji, i tamże znajdują się przepisy normujące ten temat⁸². W przystępny sposób zarówno mechanizm wyborów uzupełniających jak i przedterminowych przedstawiono w cytowanym w niniejszej pracy dziele M. Chmaja i W. Skrzydło⁸³.

⁷⁹ W wyborach do rady gminy nie będącej miastem na prawach powiatu, gdzie mamy do czynienia z ordynacją większościową względną oraz przy wyborze wójta wraz z ordynacją większości bezwzględnej.

⁸⁰ Art. 41 KW.

⁸¹ Art. 380 KW. Mechanizm taki jest określany mianem „cichych wyborów” lub „wyborów niekonkurencyjnych”, – za M. Chmaj, W. Skrzydło, dz.cyt., s. 157.

⁸² Art. 383-389 KW.

⁸³ M. Chmaj, W. Skrzydło, dz.cyt., s. 158-160.

Mandat

Wraz z ustaleniem i ogłoszeniem wyników wyborów radni wszystkich szczebli samorządu nabywają, a następnie obejmują⁸⁴ mandat⁸⁵ radnego. Wygaśnięcie mandatu radnego rady lub sejmiku może być spowodowane kilkoma przyczynami. Przyczyny te wymienione są w art. 383 §1 Kodeksu Wyborczego: 1) śmierci, 2) utraty prawa wybieralności lub nieposiadania go w dniu wyborów, 3) odmowy złożenia ślubowania, 4) pisemnego zrzeczenia się mandatu, 5) naruszenia ustawowego zakazu łączenia mandatu radnego z wykonywaniem określonych w odrębnych przepisach funkcji lub działalności, 6) wyboru na wójta, 7) niezłożenia w terminach określonych w odrębnych przepisach oświadczenia o swoim stanie majątkowym. Żadna nie odnosi się do związania radnego instrukcjami wyborców. W dodatku kodeks nie przewidział instytucji odwołania radnego przez wyborców, jego komitet wyborczy lub partię czy też samą radę, co pozwala na traktowanie mandatu radnego w kategoriach mandatu wolnego⁸⁶, a samego radnego niezależnego w teorii od jakiegokolwiek podmiotu. Przy braku bezpośrednich sankcji poza okresem wyborów dla radnego ze strony wyborców należy jednak pamiętać o zobowiązaniu⁸⁷ radnego do kierowania się dobrem wspólnoty samorządowej.

Mandat wójta nie może być uznany za mandat przedstawicielski, jak w przypadku mandatu radnego, gdyż mimo źródła swej legitymacji w wyborach powszechnych w określonych ustawowo sytuacjach może być wybrany przez radę gminy. Wójt nie jest reprezentantem gminy, ale jej organem⁸⁸. Obok analogicznych przyczyn utraty mandatu przez radnych, wójt może zostać pozbawiony swej funkcji w przypadku: orzeczenia niezdolności do pracy lub niezdolności do samodzielnej egzystencji w trybie określonym w przepisach o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych na okres co najmniej do końca kadencji; odwołania w drodze referendum; dopuszczenia się

⁸⁴ W momencie złożenia ślubowania. Treści ślubowania różnią się od siebie nieznacznie na różnych szczeblach samorządu terytorialnego.

⁸⁵ Z łac. *mandatum* – zlecenie w znaczeniu prawnym oznacza pełnomocnictwo udzielone osobie sprawującej funkcje pochodzącą z wyboru i wykonywanie przez posiadającego mandat czynności z tym związanych. Za: M. Chmaj, W. Skrzydło, dz.cyt., s. 20.

⁸⁶ W odróżnieniu od mandatu o charakterze imperatywnym, gdzie radny może być odwołany przed upływem kadencji oraz będąc reprezentantem swojego okręgu wyborczego jest związany instrukcjami wyborców. Zobacz szerzej na temat charakterystyki mandatu przedstawicielskiego: M. Chmaj, W. Skrzydło, dz.cyt., s. 20-34.

⁸⁷ Zobowiązanie to, choć nieusankcjonowane, występuje również w treści ślubowania składanego wraz z objęciem mandatu. W związku z wykonywaniem mandatu radni mogą korzystać z ochrony prawnej przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych.

⁸⁸ Za: M. Chmaj, W. Skrzydło, dz.cyt., s. 32. Wymieniają oni argumenty za nieuznaniem mandatu wójta za przedstawicielski mimo faktu, że może on zostać odwołany w drodze referendum.

przez wójta powtarzającego się naruszenia Konstytucji lub ustaw; zmian w zasadniczym podziale terytorialnym kraju.

Parytet płci na listach wyborczych

W związku z dyskusją, która rozgorzała nad parytetem płci na listach wyborczych przed ustanowieniem KW, wprowadził on obowiązek zachowania tak zwanych kwot wyborczych przy rejestracji list kandydatów. Wymóg ten odnosi się do list kandydatów na posłów, do list kandydatów na radnych w miastach na prawach powiatu oraz w wyborach do sejmików województw – na wymienionych listach kandydatów liczba zarówno kobiet, jak i mężczyzn nie może być mniejsza niż 35% wszystkich kandydatów na liście (art. 425 ust. 3 KW)⁸⁹. Wprowadzone rozwiązania odnoszące się do parytetu płci są powodem wątpliwości dotyczących ich zgodności z Konstytucją (art. 32 ust.1 Konstytucji RP mówi o zasadzie równości wobec prawa, a art. 33 o zasadzie równouprawnienia kobiet i mężczyzn). Zdaniem autorki nie są najlepszą metodą na zwiększenie kobiet w polityce, w odróżnieniu od innych rozwiązań systemowych pozwalających połączyć kobietom wielorakość ról pełnionych w społeczeństwie⁹⁰.

Uwagi końcowe

Na zakończenie, w formie załącznika nr 1 w tabeli przedstawiona została kompilacja najczęściej wymienianych elementów ordynacji wyborczej do samorządu terytorialnego obowiązującej od momentu wejścia w życie Kodeksu Wyborczego, będąca podobnie jak sam Kodeks czytelnym zestawieniem umożliwiającym porównanie poszczególnych elementów tejże ordynacji względem wybieranych organów samorządowych. Kompilacja ma charakter ogólny, nie ujęto w niej więc szczegółowych przepisów dotyczących m.in. wyborów przedterminowych⁹¹, obwodów do głosowania⁹², ogłaszania wyników⁹³ i ważności wyborów⁹⁴, protestów wyborczych⁹⁵ czy też przepisów karnych⁹⁶.

⁸⁹ Próg ten liczony jest w odniesieniu do kandydatur realnie zgłoszonych, a nie potencjalnej maksymalnej liczby kandydatów na poszczególnych listach. Przy braku spełnienia tego wymogu, okręgowa komisja wyborcza wzywa osobę zgłaszającą listę do usunięcia wady zgłoszenia w terminie 3 dni (art. 431 ust. 2 KW). Na poziomie wyborów do rad powiatowych w zakresie nieuregulowanym przez KW zastosowanie mają przepisy dotyczące wyborów do rad gmin (art. 450 KW), a więc także art. 425§3 jak i art. 431§2. Dodatkowo przewiduje, że w przypadku zgłoszenia listy zawierającej 3 kandydatów liczba mężczyzn i kobiet nie może być mniejsza niż 1 (art. 457 KW). W przypadku wyborów do sejmików województw także w zakresie nieuregulowanym stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące wyborów do rad w miastach na prawach powiatu (art. 459 KW).

⁹⁰ Por. M. Chrzanowski, dz.cyt., s. 118-119.

⁹¹ Art. 383-389 KW.

Reforma samorządowa z 1990 r. przełamała monopol państwowy i partyjny na kreowanie środowiska lokalnego i wprowadziła demokratyczny model władzy lokalnej, wywodzący się z lokalnej społeczności i spełniający funkcję administracji publicznej pod stałą kontrolą przedstawicieli miejscowego społeczeństwa⁹⁷. Oddanie głosu przez obywatela stanowi „właściwy”, najważniejszy element procesu wyborczego. Wszystkie inne stanowią jedynie niezbędny dodatek do niego, mają na celu umożliwienie wypowiedzenia zdania we właściwy sposób w odpowiednich warunkach, a także przeciwdziałać nadużyciom⁹⁸. To właśnie w akcie głosowania, wrzucania karty ze swym głosem do urny wyborczej, dochodzi do przejawu swobodnego wyrażenia woli politycznej jednostki, co stanowi esencję demokracji.

Wybory do rad gmin w 1990 r. były pierwszymi całkowicie wolnymi wyborami w III Rzeczypospolitej Polskiej (traktując wybory do senatu z 1989 r. jako składową elekcji parlamentarnej). Od tego czasu elekcja do organów samorządu terytorialnego odbędzie się po raz siódmy i choć ordynacja towarzysząca wyborom szczebla samorządowego zmieniała się kilkukrotnie⁹⁹, oddawanie głosu do urny zachowało swą istotę, a sama urna wyborcza pozostała nieodłącznym elementem wyborczego krajobrazu. Jednocześnie, niniejsze opracowanie po wprowadzeniu przez Kodeks Wyborczy nowych rozwiązań do systemu wyborczego w zakresie samorządu terytorialnego, pozwoliło w czytelny i komparatywny sposób na usystematyzowanie i przybliżenie zagadnień ordynacyjnych w pragmatyce życia oraz staje się punktem wyjścia do szczegółowych badań przedmiotu. Jak zostało wykazane, obok dużej zasługi dla czytelności i spójności, jaką przyniosła kodyfikacja samorządowego systemu wyborczego pozostały drobne kwestie wymagające doprecyzowania, by KW ten nazwać w pełni spójnym.

⁹² Art. 12-17 KW.

⁹³ Art. 382 KW.

⁹⁴ Art. 383 KW.

⁹⁵ Art. 82-83 KW.

⁹⁶ Art. 494-516 KW.

⁹⁷ E. Zieliński, dz.cyt., s. 38.

⁹⁸ A. Deryng i in., dz.cyt., s. 42.

⁹⁹ Ordynacje wyborcze zmieniały się w latach: 1990 r., 1998 r., 2002 r. oraz 2011 r.

Załącznik nr 1

Tabela 1. Porównanie wybranych elementów Kodeksu Wyborczego w wyborach do organów samorządu terytorialnego.

Elementy ordynacji wyborczej	Organ samorządu terytorialnego	Wójt/ burmistrz/ prezydent miasta	Rada gminy	Rada powiatu	Sejmik województwa
Zasady wyborcze		wybory są: powszechne, równe, bezpośrednie, tajne (art. 471)	wybory są: powszechne, równe, bezpośrednie, tajne (art. 369)		
Organ przeprowadzający wybory	wybory odbywają się pod nadzorem Państwowej Komisji Wyborczej i komisarzy wyborczych (art. 413 par.1, art. 451, art. 460)				
	Gminna Komisja Wyborcza oraz Obwodowa Komisja Wyborcza (art. 413 i 475)	Powiatowa Komisja Wyborcza oraz Obwodowa Komisja Wyborcza (art. 451)	Wojewódzkie Komisje Wyborcze, Powiatowe Komisje Wyborcze/Miejskie Komisje Wyborcze (w mieście na prawach powiatu – art. 459 par. 3), oraz Obwodowe Komisje Wyborcze (art. 460)		
Okręg wyborczy	- gmina (art. 470)	- okręgiem wyborczym jest część obszaru gminy, przez łączenie lub podział jednostek pomocniczych (art. 417 par. 1-2) na zasadach określonych w art. 417 par. 3-4 - gmina nieposiadająca	- okręgiem wyborczym jest jedna gmina (art. 454 par. 2), możliwe jest łączenie lub podział gminy na okręgi w przypadkach opisanych w art. 454 par. 3-6 - w miastach przy tworzeniu	- okręgiem wyborczym jest jeden powiat lub jego część (art. 462, par. 2), możliwe jest łączenie lub podział powiatu na okręgi w przypadkach opisanych w art. 462 par. 3-7 - podział na okręgi wyborcze, z uwzględnieniem art. 462 i następujących zasad (art. 463): 1) w okręgu	

		<p>praw powiatu: - wybiera się 1 radnego w okręgu (art. 418 par. 1) - gmina na prawach powiatu: 5-10 radnych w okręgu (art. 418 par. 2)</p>	<p>okręgów wyborczych uwzględnia się jednostki pomocnicze (art. 454 par. 7) - 3-10 radnych w okręgu (art. 453)</p>	<p>wyborczym wybiera się od 5 do 15 radnych; 2) w żadnym z powiatów stanowiących jeden okręg wyborczy nie mogą być wybierani radni w liczbie równej lub większej niż 3/5 ogólnej liczby danej rady.</p> <p>- między 21 a 8 dniem przed dniem wyborów każdy wyborca może sprawdzić w urzędzie gminy, w której spis wyborców został sporządzony, czy został w spisie uwzględniony (art. 36 par. 1) - obwodową komisję wyborczą powołuje spośród wyborców właściwa terytorialna komisja wyborcza (art. 182, z zastrzeżeniem przepisów art. 183) - radni są wybierani w okręgach wyborczych bezpośrednio spośród zgłoszonych kandydatów (art. 414) - informację o okręgach wyborczych, ich granicach i numerach, liczbie radnych wybieranych w każdym okręgu wyborczym oraz o wyznaczonej siedzibie gminnej komisji wyborczej podaje do publicznej wiadomości wójt/burmistrz/prezydent miasta, w formie obwieszczenia, najpóźniej w 70 dniu przed dniem wyborów (art. 422)</p>
<p>Prawo zgłaszania kandydatów</p>	<p>- prawo zgłaszania kandydatów na wójta ma komitet wyborczy, który zarejestrował listy kandydatów na radnych w m.in. połowie okręgów wyborczych w danej gminie oraz w każdym z tych okręgów liczba zarejestrowanych przez dany komitet kan-</p>	<p>- prawo zgłaszania kandydatów należy do komitetu wyborczego partii politycznej / organizacji społecznej / wyborców, koalicyjnego komitetu wyborczego (art. 84 par. 4, art. 399, art. 478 par. 2)</p> <p>- kandydaci zgłaszani są w formie list kandydatów (przez listę rozumie się również zgłoszenie jednego kandydata) (art. 422)</p> <p>- komitet wyborczy zobowiązany jest zawiadomić Państwową Komisję Wyborczą lub komisarza wyborczego o utworzeniu komitetu w okresie od dnia ogłoszenia rozporządzenia o zarządzeniu wyborów do 70 dnia przed dniem wyborów oraz posiadaniu pełnomocnika wyborczego oraz finansowego (art. 400, art. 401, art. 402)</p> <p>- prawo zgłaszania kandydatów do rad należy również do grupy co najmniej 15 obywateli, mających prawo wybierania do danego organu tworzących komitet wyborców po zebraniu co najmniej 1000 podpisów obywateli mających prawo wybierania popierających utworzenie komitetu wyborczego wyborców, przy czym komitet ten zobowiązany jest zawiadomić Państwową Komisję Wyborczą lub komisarza wy-</p>		

	<p>dydatów na radnych nie może być mniejsza niż liczba mandatów w tymże okręgu (art.478 par. 2)</p> <p>- kandydatów zgłasza się najpóźniej w 30 dniu przed dniem wyborów do godz. 24.00 (art. 478 par. 3)</p>	<p>borczego o utworzeniu komitetu w okresie od dnia ogłoszenia rozporządzenia o zarządzeniu wyborów do 70 dnia przed dniem wyborów oraz posiadaniu pełnomocnika wyborczego oraz finansowego (art. 89 par. 1, art. 403 par. 1-3)</p> <p>a) jeżeli komitet wyborczy wyborców został utworzony w celu zgłoszenia kandydatów tylko w jednym województwie, to liczba obywateli tworzących tenże komitet wynosi 5, liczba wymaganych podpisów 20, a zawiadomienie o utworzeniu komitetu składa się komisarzowi wyborczemu właściwemu ze względu na siedzibę komitetu (art. 403 par. 3)</p> <p>b) jeżeli komitet wyborczy wyborców został utworzony jedynie w celu zgłoszenia kandydatów na radnych do rady gminy w gminie niebędącej miastem na prawach powiatu, to pełnomocnik wyborczy jest jednocześnie pełnomocnikiem finansowym tego komitetu a zawiadomienie o utworzeniu komitetu nie wymaga zebrania podpisów (art. 403 par. 5)</p> <p>- komitet wyborczy może zgłosić w każdym okręgu wyborczym w wyborach do danej rady tylko jedną listę kandydatów (art. 425, par. 1 i art. 466 par. 2)</p> <p>- na liście kandydatów (art. 425, par. 3):</p> <p>a) liczba kandydatów – kobiet nie może być mniejsza niż 35% liczby wszystkich kandydatów na liście;</p> <p>b) liczba kandydatów – mężczyzn nie może być mniejsza niż 35% liczby wszystkich kandydatów na liście.</p> <p>- kandydować można tylko w jednym okręgu wyborczym i tylko z jednej listy kandydatów.</p>		
	<p>- lista kandydatów w wyborach do rady (art. 425 par. 1-2):</p> <p>1) w gminie niebędącej miastem na prawach powiatu ma zawierać tylko 1 nazwisko;</p> <p>2) w mieście na prawach powiatu nie</p>	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="762 1377 943 1789"> <p>- liczba kandydatów na liście nie może być mniejsza niż 3 i większa niż dwukrotność liczby radnych wybieranych w danym</p> </td> <td data-bbox="943 1377 1268 1789"> <p>- każda zgłoszona lista kandydatów powinna być poparta podpisami co najmniej 300 wyborców (art. 464)</p> </td> </tr> </table>	<p>- liczba kandydatów na liście nie może być mniejsza niż 3 i większa niż dwukrotność liczby radnych wybieranych w danym</p>	<p>- każda zgłoszona lista kandydatów powinna być poparta podpisami co najmniej 300 wyborców (art. 464)</p>
<p>- liczba kandydatów na liście nie może być mniejsza niż 3 i większa niż dwukrotność liczby radnych wybieranych w danym</p>	<p>- każda zgłoszona lista kandydatów powinna być poparta podpisami co najmniej 300 wyborców (art. 464)</p>			

		<p>może zawierać mniej niż 5 nazwisk kandydatów, z tym że liczba kandydatów nie może być większa niż dwukrotność liczby radnych wybieranych w danym okręgu wyborczym.</p> <p>- każda zgłoszona lista kandydatów powinna być poparta podpisaniami, przy czym wyborca może udzielić poparcia dowolnej liczbie list kandydatów:</p> <p>a) co najmniej 25 wyborców – jeżeli dotyczy zgłoszenia w gminie niebędącej miastem na prawach powiatu;</p> <p>b) co najmniej 150 wyborców – jeżeli dotyczy zgłoszenia w mieście na prawach powiatu</p> <p>(art. 427 par. 1-2)</p>	<p>okręgu.</p> <p>(art. 457 par. 1)</p> <p>- w przypadku zgłoszenia listy zawierającej 3 kandydatów, liczba kandydatów – kobiet/mężczyzn nie może być mniejsza niż 1</p> <p>(art. 457 par. 2)</p> <p>- każda zgłoszona lista kandydatów powinna być poparta podpisaniami co najmniej 200 wyborców.</p> <p>(art. 457 par. 3)</p>	
--	--	---	---	--

Prawo wyborcze	<p>a) czynne: - obywatel posiadający czynne prawo wyborcze do rady danej gminy (więc i obywatele UE) (art. 10 par.1 pkt. 4)</p> <p>b) bierne: - obywatel posiadający czynne prawo wyborcze do danej gminy - ukończone najpóźniej w dniu wyborów 25 lat - brak obowiązku zamieszkania na terenie gminy, w której się kandyduje - kandydować można tylko w 1 gminie (art.472, art. 11 par.1 pkt. 5)</p>	<p>czynne: obywatel polski oraz obywatel UE niebędący obywatelem polskim, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat, oraz stale zamieszkuje na obszarze tej gminy (art. 10 par. 1 pkt. 3a)</p>	<p>czynne prawo wyborcze: obywatel polski, który najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat, oraz stale zamieszkuje na obszarze danego powiatu / województwa (art. 10 par. 1 pkt. 3b)</p>
	<p>- czynnego prawa wyborczego nie posiada osoba (art. 10 par. 2): a) pozbawiona praw publicznych prawomocnym orzeczeniem sądu; b) pozbawiona praw wyborczych prawomocnym orzeczeniem Trybunału Stanu; c) ubezwłasnowolniona prawomocnym orzeczeniem sądu.</p> <p>- biernego prawa wyborczego nie posiada osoba (art. 11 par. 2 i 3): a) skazana prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego lub umyślne przestępstwo skarbowe; b) wobec której wydano prawomocne orzeczenie sądu stwierdzające utratę prawa wybieralności, o którym mowa w art. 21a ust. 2a ustawy z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów (Dz. U. z 2007 r. Nr 63, poz. 425, z późn. zm.8).</p> <p>c) obywatel UE niebędący obywatelem polskim, pozbawiony prawa wybieralności w państwie członkowskim Unii Europejskiej, którego</p>	<p>- bierne prawo wyborcze posiada osoba mająca czynne prawo wyborcze do tychże organów (art. 11 par. 1 pkt. 5)</p> <p>- można być radnym tylko jednego organu stanowiącego jednostki samorządu terytorialnego (art. 370 par. 1)</p> <p>- kandydować można tylko w jednym okręgu wyborczym i tylko z jednej listy kandydatów (art. 425 par. 4)</p>	

	jest obywatelem.			
Zarządzanie wyborów	- Prezes Rady Ministrów po zasięgnięciu opinii Państwowej Komisji Wyborczej w drodze rozporządzenia wyznacza datę wyborów zgodnie z art. 371 par. 1 oraz określa dni, w których upływają terminy wykonania czynności wyborczych przewidzianych w kodeksie – kalendarz wyborczy (art. 371 par. 2, art. 474 par. 1)			
	- łącznie z wyborami do rad (art. 474 par. 1) - termin wyborów ogłaszany w Dzienniku Ustaw najpóźniej 80 dni przed dniem wyborów (art. 371 par. 1, art. 474 par. 1)	- wybory do rad zarządza się nie wcześniej niż na 4 miesiące i nie później niż na 3 miesiące przed upływem kadencji rad. Datę wyborów wyznacza się na ostatni dzień wolny od pracy poprzedzający upływ kadencji rad (art. 371 par. 1) - rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów podaje się do publicznej wiadomości i ogłasza w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej najpóźniej w 80 dniu przed dniem wyborów. (art. 371 par. 3)		
Kampania wyborcza	- limit wydatków związanych z prowadzeniem kampanii wyborczej kandydata na wójta w gminach liczących do 500 000 mieszkańców ustala się mnożąc liczbę mieszkańców danej gminy przez kwotę 60 groszy, a w gminach liczących powyżej 500 000 mieszkańców mnożąc pierwsze 500 000 mieszkańców przez kwotę 60 groszy, a nadwyżkę ponad 500 000 mieszkańców – przez kwotę 30 groszy (art. 476) - komitet wyborczy, który zarejestrował kandydata na wójta, ma	kwota przypadająca na jeden mandat radnego wynosi (art. 378 par.3 pkt. 1-2):	kwota przypadająca na jeden mandat radnego wynosi (art. 378 par. 3 pkt. 3-4):	kwota przypadająca na jeden mandat radnego wynosi 6000 zł (art. 378 par. 3 pkt. 5)
		a) w wyborach do rady gminy w gminach do 40 000 mieszkańców – 1000 zł; b) w wyborach do rady gminy w gminach powyżej 40 000 mieszkańców oraz w wyborach do rad dzielnic miasta stołecznego Warszawy – 1200 zł;	a) w wyborach do rady powiatu – 2400zł; b) w wyborach do rady miasta w miastach na prawach powiatu – 3600 zł	

	<p>prawo do nieodpłatnego rozpowszechniania audycji wyborczych w programach regionalnych publicznych nadawców radiowych i telewizyjnych, łączny czas tych audycji w programach regionalnych wynosi 2 godz. w każdym programie Telewizji Polskiej i 4 godz. w każdym programie Polskiego Radia. (art. 491) - czas audycji może być łączony w tym samym programie regionalnym, na wniosek pełnomocnika wyborczego, z czasem audycji wyborczych przysługującym temu samemu komitetowi z tytułu udziału w wyborach do rad (art. 491 par. 4)</p>	<p>- komitet wyborczy ma prawo do nieodpłatnego rozpowszechniania audycji wyborczych w programach publicznych nadawców radiowych i telewizyjnych: a) ogólnokrajowych – jeżeli zarejestrował listy kandydatów co najmniej w połowie okręgów w wyborach do wszystkich sejmików województw, w tym przynajmniej jedną listę do każdego sejmiku; b) regionalnych – jeżeli zarejestrował listę kandydatów co najmniej w jednym okręgu wyborczym. - łączny czas rozpowszechniania audycji wyborczych wynosi: a) w ogólnokrajowych programach – 15 godzin w Telewizji Polskiej i 20 godzin w Polskim Radiu; b) w regionalnych programach – 15 godzin w każdym programie Telewizji Polskiej i 20 godzin w każdym programie Polskiego Radia. (art. 411, par. 1-2)</p>
<p>Metoda podziału mandatów</p>	<p>- I tura: większość bezwzględna (art. 473, par. 1) - II tura: większość względna spośród 2 kandydatów (art. 473, par. 2-3) - w przypadku gdy nie zostanie zarejestrowany żaden kandydat, wyboru wójta</p>	<p>a) gmina nieposiadająca praw powiatu: większość względna (art. 443.) b) gmina posiadająca prawa powiatu: podział mandatów pomiędzy listy kandydatów dokonuje gminna komisja wyborcza proporcjonalnie do łącznej liczby ważnie oddanych głosów odpowiednio na kandydatów danej listy (poprzez podział liczby głosów oddanych na każdą z list w okręgu przez liczby 1,2,3,4,5 itd.), na którą w skali gminy oddano co najmniej 5% ważnie oddanych głosów (art. 416 par. 1-2, art. 444, art. 450, art. 459)</p>

	<p>dokonuje rada gminy bezwzględną większością głosów ustawowego składu rady w głosowaniu tajnym. Podobnie dzieje się gdy zgłoszono 1 kandydata i ten nie zyskał większości bezwzględnej wyborców oraz przy braku kandydatów. Gdy mimo to wójt nie zostanie wyłoniony, w terminie 2 miesięcy od dnia wyborów Prezes Rady Ministrów wyznacza, na wniosek ministra właściwego do spraw administracji publicznej, osobę pełniącą obowiązki wójta do końca kadencji (art. 482)</p>	
--	--	--

Źródło: opracowanie własne na podstawie Kodeksu Wyborczego.

STRESZCZENIE

Urna wyborcza jako charakterystyczny element wyborów towarzyszy i wyborom samorządowym. Jest końcowym ogniwem w demokratycznym łańcuchu wyłaniania przedstawicieli władzy państwowej na szczeblu samorządu. Jednocześnie stała się pretekstem do przedstawienia w niniejszym opracowaniu zagadnienia ordynacji wyborczej na tle zmian ustrojowych ostatniego ćwierćwiecza jako przykładu demokratycznej zmiany politycznej. Poddana została analizie samorządowa ordynacja wyborcza, ujednolicona od 2011 r. pod postacią Kodeksu Wyborczego.

SŁOWA KLUCZOWE

System wyborczy, samorząd terytorialny, ordynacja wyborcza, urna wyborcza, wybory samorządowe.

SUMMARY

A ballot box as the characteristic element of election is accompanying self-governed choices. He is a final link in the democratic chain of appointing representatives of the authority of the state on the rung of the self-government. The Electoral urn became a pretext for the show at hereby developing the issue of electoral law relating to political changes of the last quarter of a century as the example of the democratic political change. And, a self-government electoral law, standardized from 2011 in the form of the Election Code was analysed.

KEYWORDS

Election system, territorial autonomy, electoral law, ballot-box, municipal elections.

***E**uropeizacja polityki regionalnej w Polsce*

Przełom XX i XXI w. obfitował w zmiany cywilizacyjne, strukturalne, społeczne, gospodarcze, na politycznych kończąc. Wśród badaczy poruszających kwestie europejskie podejmowane są dyskusje nad owymi zmianami. W sferze dyskursu pojawiały się kwestie dotyczące roli i znaczenia kapitału społecznego, instytucji państwa, Unii Europejskiej, zmian w sferze prawnej i politycznej.

W niniejszym artykule, stosując podejście instytucjonalne związane z odgórnym transferem regulacji, norm i wartości z poziomu ponadnarodowego do poziomu krajowego, autor postara się na przykładzie polityki regionalnej wskazać na zachodzące procesy europeizacji w Polsce.

Problemem badawczym jest określenie na ile i jakimi metodami Polska wdrożyła regulacje unijne w zakresie polityki regionalnej? Czy polityka ta rzeczywiście podlegała procesom europeizacji? oraz na ile w wyniku dystrybucji władzy ze szczebla ponadnarodowego na narodowy doszło do implementacji rozwiązań funkcjonujących w innych państwach członkowskich? Zakłada się następującą hipotezę wiodącą: procesy europeizacji najbardziej widoczne były w wymiarze ekonomicznym szczególnie w ramach formowania i kształtowania polityki regionalnej. Wymagało to wiele zmian w narodowym systemie prawnym, politycznym a także społecznym. Z perspektywy czasu okazało się że polityka regionalna została poddana szerokim wpływom procesów europeizacji.

Metodą badawczą, w wyniku której dokonano eksploracji problemu badawczego, a także weryfikacji hipotezy jest instytucjonalizm. Paradygmat klasycznego instytucjonalizmu w zasadzie dość długo dominował w naukach politycznych. Początków tradycyjnego instytucjonalizmu można szukać głęboko w przeszłości. Ponadto można go łączyć z koncepcjami takich badaczy, jak Max Weber, Woodrow Wilson czy Carl Fredrich. W klasycznym ujęciu instytucję definiowano jako formalne zorganizowanie zbiorowości politycznej. Instytu-

cjami zatem były: ustawa zasadnicza, legislatura czy aparat państwowy. Podejście to cechowały: deskryptywność, indukcja, formalistyczna legalność czy silna skłonność do porównań¹.

Impulsem do rewizji klasycznego instytucjonalizmu stały się krytyczne uwagi pod jego adresem. W szczególności wyrażali je protagoniści behawioryzmu oraz badacze szkoły racjonalnego wyboru. Zwracano uwagę na to, że klasyczny instytucjonalizm zawiera wiele ograniczeń i stąd jego zawartość eksplanacyjna jest nikła. James March i Johan Olsen twierdzili, iż nauki polityczne są kontekstualne, tzn. przedstawiają politykę jako stały element życia społecznego, a także koncentrują się na społeczeństwie kosztem analizy państwa.

Ponadto autorzy ci podkreślali, że instytucjonalizm cechuje redukcjonizm, w którego ramach następuje redukcjonowanie całego procesu politycznego do poziomu jednostek, połączone z ignorowaniem wpływu, jaki wywiera sposób zorganizowania życia społecznego. Wreszcie sądzili oni, że instytucjonalizm cechuje utylitaryzm przejawiający się w nadużywaniu koncepcji egoistycznej genezy ludzkich działań. Zarzucali także nadmierny instrumentalizm oraz funkcjonalizm².

W związku z powyższym March oraz Olsen do literatury naukowej wprowadzili pojęcie nowego instytucjonalizmu. Przedmiotem ich eksploracji jest próba redefiniowania relacji łączącej jednostkę z instytucją, w szczególności ich rozważania koncentrują się na relacjach, jakie występują na styku instytucja – jednostka – zbiorowość³. Nade wszystko wprowadza rozróżnienie między instytucją a organizacją i zmienia charakter badania ze statycznego na dynamiczny.

Nowy instytucjonalizm rozszerza swoje zainteresowanie o „życie wewnętrzne” instytucji, dodając do katalogu swoich zainteresowań również wymiar nieformalny ich funkcjonowania. Instytucje postrzega się zatem jako procesy i zestawy zasad ograniczających poczynania aktorów⁴.

Nowy instytucjonalizm jest poglądem bardzo obiecującym i zarazem płodnym. Wielu badaczy widzi w nim szansę na stworzenie zupełnie nowej ontologii społecznej przełamującej binarne myślenie o relacji aktor – instytucja, a spoiwem tej teorii bytu są interakcje zachodzące między instytucjami, aktorami i ich środowiskiem społecznym⁵.

Vivien Lowndes widzi wyraźne różnice między starym a nowym instytucjonalizmem. Autorka wskazuje na sześć kontynuów: od koncentracji na organizacjach do koncentracji na regułach⁶, od formalnego do nieformalnego pojęcia

¹ B. Sajduk, *Teoretyczne przesłanki współczesnej analizy politologicznej*, Kraków 2007, s. 27.

² J.G. March, J.P. Olsen, *Instytucje...* dz.cyt., s. 304.

³ S. Mazur, *Władza dyskrejonalna wysokich urzędników publicznych*, Kraków 2012, s. 20.

⁴ Przyjmuje się, że nie są to już skostniałe struktury jak w przypadku starego instytucjonalizmu.

⁵ S. Mazur, *Władza dyskrejonalna wysokich...* dz.cyt., s. 21.

⁶ Instytucje postrzegane są jako zestawy zasad, a nie jako organizacje.

instytucji⁷, od statycznego do dynamicznego pojęcia instytucji⁸, od ukrytych wartościowań do stanowiska krytycznego wobec wartości⁹, od holistycznego do zagregowanego pojęcia instytucji¹⁰, od niezależności do zakorzenienia¹¹.

Analizując podstawy nowego instytucjonalizmu, można dojść do wniosku, że jest to wieloaspektowe i zarazem wielopoziomowe podejście do procesu politycznego¹². Stanisław Mazur za Aleksandrem Hallem i Rosemary Taylor wyróżnia trzy rodzaje nowego instytucjonalizmu: historyczny, racjonalnego wyboru oraz socjologiczny¹³. Inni autorzy przyjmują dwa nurty: instytucjonalizm normatywny i racjonalnego wyboru (racjonalistyczny)¹⁴, a co niektórzy nawet cztery: racjonalnego wyboru, historyczny, dyskursywny i organizacyjny¹⁵. Inni z kolei dodają instytucjonalizm sieci i międzynarodowy.

Janusz Ruzzkowski twierdzi, że nie ma jednego instytucjonalizmu. Autor ten przyjmuje, że istnieje instytucjonalizm w następujących wymiarach: normatywny, szkoła racjonalnego wyboru, szkoła stanfordzka¹⁶, instytucjonalizm historyczny, instytucjonalizm refleksyjno-historyczny oraz instytucjonalizm neoliberalny¹⁷.

W swoim artykule chciałem wskazać na instytucjonalizm racjonalistyczny oraz socjologiczny, a także historyczny. Instytucjonalizm racjonalistyczny wskazuje, że państwa starej piętnastki oddziaływają w znaczącej mierze na państwa takie, jak Polska. Europeizacja tworzy nowe struktury szans, a także wzmacnia określone grupy społeczne, oferując zewnętrzne środki polityczne, które przyspieszają przemiany wewnętrzne. Można, zatem wskazać, iż państwa przystępujące do Unii Europejskiej takie, jak Polska, musiały dostosować swoje prawo do systemu prawnego Wspólnoty.

To z kolei bezpośrednio wpływało na konfigurację pewnych interesów społecznych. Jedne z nich były wzmacniane, inne z kolei osłabiane. Unia Europejska w tym kontekście stosowała i stosuje takie elementy, których celem było

⁷ Nowe podejście skupia swoją uwagę na formalnym i nieformalnym wymiarze instytucji.

⁸ Instytucje ujmowane są jako procesy, a nie rzeczy.

⁹ Odejście od jednoznacznego normatywnego stanowiska.

¹⁰ Odejście od całościowego ujmowania instytucji na rzecz badania jednostek i zachodzących w nich procesów.

¹¹ Instytucje „zakorzeniają się”, tworząc ścieżkę zależności sekwencyjnej. Zob. V. Lowndes, *Instytucjonalizm*, [w:] *Teorie i metody w naukach politycznych*, D. Marsch, G. Stoker (red.), tłum. J. Tengerowicz, Kraków 2006, s. 97-101.

¹² B. Sajduk, *Teoretyczne przesłanki współczesnej...* dz.cyt., s. 32.

¹³ S. Mazur, *Władza dyskrecyjna wysokich...* dz.cyt., s. 22. Zob. też P.A. Hall, R.C.R. Taylor, *Political Science and the Three New Institutionalism*, „Political Studies” 1996, XLIV, s. 936-957.

¹⁴ V. Lowndes, *Instytucjonalizm...* dz.cyt., s. 97-101.

¹⁵ Zob. V. Schmidt, *Institutionalism*, [w:] *The State – Theories and Issues*, C. Hay, M. Lister, D. Marsh (red.), Macmillan 2006.

¹⁶ Tak zwany instytucjonalizm socjologiczny.

¹⁷ J. Ruzzkowski, *Wstęp do studiów europejskich*, Warszawa 2007, s. 114-120.

zdobycie przychylności najbardziej wpływowych jednostek i ich interesów lub na taką ich przebudowę, aby w efekcie wspierały procesy europeizacji.

Za pomocą instytucjonalizmu racjonalistycznego mogłem wyjaśnić trudności, jakie napotykały zachodzące procesy europeizacji, które określiłem, jako pewne elementy niedopasowania funkcjonujące między instytucjami. W szczególności w przypadku europeizacji jest to widoczne w niedopasowaniu między instytucjami ponadnarodowymi (unijnymi) a krajowymi.

W przypadku mojego dorobku zastosowanie miała także szkoła socjologiczna (konstruktywizmu), szeroko propagowana w nurcie instytucjonalnym. Była ona szczególnie widoczna w niektórych publikacjach, które podejmowały problematykę uczenia się, a zatem socjalizacji. Procesy te towarzyszą adaptacji wzorców unijnych na poziom krajowy.

Europeizację w tym podejściu można nazwać mianem izoformizmu dobrowolnego, gdyż kładzie ona szczególny nacisk na dobrowolne przyjmowanie regulacji i norm unijnych. W tym ujęciu podkreśla się również znaczącą rolę Wspólnoty, jaką odegrała w procesach demokratyzacji i konsolidacji polskiego systemu politycznego, udzielając bezzwrotnej pomocy finansowej w zamian za dostosowanie pewnych obszarów prawnych, gospodarczych czy politycznych do standardów europejskich.

Wreszcie w artykule podkreślałem również znaczenie instytucjonalizmu historycznego. Instytucjonalizm historyczny zasadza się na koncepcji zależności ścieżki. Chodzi o to, że jedne decyzje ograniczają poprzednie decyzje, co sugeruje, że zmiana będzie stopniowa, a różne społeczeństwa mogą pozostać na różnych drogach, nawet w obliczu tych samych nacisków zewnętrznych¹⁸.

Instytucjonalizm historyczny podkreśla stabilność instytucji, która jest rezultatem ich zakorzenienia w społeczeństwach i poszczególnych systemach politycznych. Przyjmuje się zatem, że instytucje stanowią produkt długotrwałej historycznej ewolucji i są zobiektywizowane w ludzkich umysłach. Instytucjonalizm historyczny wyjaśnia więc badane zjawiska i procesy przez odniesienie badanych zdarzeń do kontekstów, w jakich zachodzą¹⁹.

Sztandarowym przykładem jest Polska i jej zmagania z wdrażaniem zasad polityki regionalnej, wyrównywanie dysproporcji między regionami administracyjnymi, a także kreowanie wartości dodanej. W związku z powyższym, skoro jest to polityka szeroko eksplorowana w literaturze oraz pragmatyce, zawiera tak pozytywne, jak i negatywne opinie, postanowiłem, że będę badał jej zastosowanie w Polsce.

¹⁸ Zob. szerzej S. Steinmo, K. Thelen, F. Longstreth, *Structuring Politics. Historical Institutionalism in Comparative Perspective*, Cambridge 1992.

¹⁹ Tamże, s. 129.

Pojęcie i rola europeizacji

W dyskusjach na temat fenomenu zjawiska, jakim jest europeizacja, taksonomia aparatu pojęciowego nie jest jednolita, jego systematyka, a niekiedy jej brak, pozostawia wiele do życzenia²⁰. Analiza opracowań naukowych poświęconych procesowi europeizacji pozwala przyjąć, iż jest to rozwijający się proces polegający na złożonej interakcyjności zmiennych, skutkujący zróżnicowanymi, współzależnymi, a nawet czasami sprzecznymi efektami.

Tak ogólna definicja europeizacji pozwala na jej zastosowanie do wielu dyscyplin naukowych²¹. Trine Flockhart definiuje europeizację na również dość ogólnym poziomie, twierdząc, że jest to dynamiczny wielopostaciowy proces dyfuzji, myśli, procedur i zwyczajów europejskich. Proces ten ma silne konotacje socjologiczne, czego wyrazem jest odwołanie w projekcie Traktatu Konstytucyjnego Unii Europejskiej do początków cywilizacji europejskiej, jej kulturowego i religijnego oraz cywilizacyjnego, a także humanistycznego dziedzictwa Cesarstwa Rzymskiego²².

Europeizacja jest pojęciem modnym, jednakże dość kontrowersyjnym. Stosuje się go do opisywania różnych zjawisk i procesów przemian. Wobec powyższego pojawiają się liczne głosy, że termin ten jest bardzo niepraktyczny. Michelle Cini twierdzi, że europeizację można zastosować do badania zmian zewnętrznych granic terytorialnych, procesu tworzenia i rozwijania instytucji na szczeblu europejskim, rozprzestrzeniania się instytucji europejskich i systemu rządów poza Europą, a także ostatnie znaczenie europeizacji, jako działania polityczne zmierzające do utworzenia zjednoczonej silnej Europy. Twierdzi się również, że mówiąc o europeizacji, ma się na uwadze zmiany zachodzące w krajowych i regionalnych systemach zarządzania²³.

J. Ruszkowski twierdzi, że europeizacja nie jest teorią, a raczej niebywałym fenomenem godnym wyjaśnienia. W związku z powyższym europeizacja to proces, który najlepiej rozwija się w Europie. Ponadto jest to proces, w ramach którego wyodrębnia się pewne struktury zarządzania. O europeizacji można mówić w szerokim bądź wąskim ujęciu. W ujęciu szerokim europeizacja to wynoszenie na poziom ponadnarodowy rozwiązań, które będą tam podejmowa-

²⁰ Zob. K. Holzinger, F. Schimmelfenning, *Differentiated Integration in the European Union: Many Concept, Sparse Theory. Few Data*, „Journal of European Policy” 2012, t. 19, nr 2, s. 292.

²¹ K. Dyson, *Introduction: EMU as integration, Europeanization and Convergence*, [w:] *European states and euro. Europeanization, Variation and Convergence*, K. Dyson (red.), Oxford-New York 2002, s. 2-3.

²² T. Flockhart, *Europeanization or EU-ization? The transfer of European Norm across Time and Spaces*, „Journal of Common Market Studies” 2010, t. 48, nr 4, s. 788-789.

²³ *Unia Europejska. Organizacja i funkcjonowanie*, M. Cini (red.), Warszawa 2007, s. 463-476.

ne, dzięki delegowaniu odpowiednich kompetencji i znajdują szybszy efekt, który zostanie osiągnięty mniejszym kosztem, a z drugiej strony na zmianach w organizacyjnej logice narodowych systemów politycznych wywołanych członkostwem²⁴. Z kolei europeizacja pojmowana tylko w jednym z tych kierunków jest procesem sensu stricte²⁵.

Niektórzy autorzy dokonują nawet periodyzacji europeizacji na przestrzeni wieków, w której ramach wyróżniają jej pięć okresów; przed 1450 r. – okres samorealizacji europejskiej przypadający na lata 1450-1700 – okres protoeizacji obejmujący lata 1700-1919 – okres współczesnej europeizacji dośrodkowej, okres po 1945 r. – okres współczesnej europeizacji odśrodkowej²⁶.

Współczesne pojęcie europeizacji coraz częściej odnosi się do samej Unii Europejskiej niż do Europy czy cywilizacji europejskiej. Można zatem zaryzykować tezę, że stanowi to pewne wypaczenie etymologii tego pojęcia, stąd część autorów postuluje, aby rozgraniczyć europeizację od innych koncepcji Euizacji.

Robert Landrech traktuje europeizację jako „inkrementalny proces reorganizacji kierunków i kształtu polityki do takiego poziomu, że polityczno-gospodarcza dynamika Unii Europejskiej staje się poniekąd częścią logiki organizacyjnej krajowej polityki i jej decydentów”²⁷. Biorąc pod uwagę systematykę filozoficzną, można wyróżnić trzy główne obszary badań europeizacji: ontologię, epistemologię i metodologię.

Ontologia europeizacji zajmuje się badaniem struktury i procesów europeizacji, epistemologia europeizacji rozpatruje sposób poznania tego zjawiska i analizuje, jaki jest przedmiot badań, jego relacje między teorią a praktyką. Najmniej rozwinięta jest metodologia europeizacji, która wypracowuje systematyczne procedury poznawania procesu europeizacji i instrumenty doskonalenia badawczego w tym zakresie²⁸. Analizując dostępną literaturę polskojęzyczną i obcojęzyczną, można dojść do wniosku, iż do procesu europeizacji można zastosować trzy zasadnicze podejścia badawcze.

Pierwszy z nich to podejście oddolne, zapoczątkowane w latach 70. XX w.²⁹; opiera się na grupach interesu i sieciach powiązań, które są środkiem, za

²⁴ J. Ruskowski, *Ponadnarodowość w systemie politycznym Unii Europejskiej*, Warszawa 2010, s. 359-360.

²⁵ Procesem w wąskim rozumieniu.

²⁶ K. Wach, *Europeizacja małych i średnich przedsiębiorstw*, Warszawa 2012, s. 145.

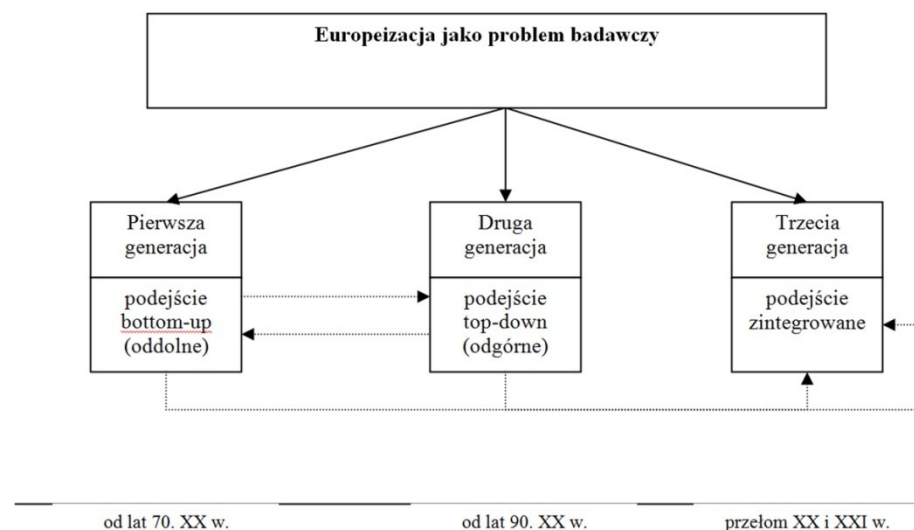
²⁷ Zob. R. Landrech, *Europeanization and Political Parties. Towards a Framework for analysis*, „Party Politics” 1998, t. 8, nr 4, s. 71.

²⁸ S. Bulier, C. Ardelli, *The Europeization of national Policy?*, *Queen's papers on europeization*, „Public Administration” 2005, nr 4, s. 23-25; H. Grabbe, *How does europeization affect CEE governance? Conditionally, difusion and dyversity*, „Journal of European Publicy Policy” 2005, nr 4, s. 1013-1031.

²⁹ Czasami nazywane jest podejściem demokratycznym.

którego pośrednictwem preferencje poszczególnych grup oddolnych są uwzględniane na poziomie Unii Europejskiej, wpływając na rozwój struktur politycznych³⁰. Podejście to określane jest jako indukcyjne lub stopniowane z sekwencyjnym modelem przechodzenia od państwa przez międzynarodową organizację do wykreowania centrum³¹.

Rysunek 1. Europeizacja jako problem badawczy.

Źródło: K. Wach, *Europeizacja małych i średnich przedsiębiorstw*, Warszawa 2012, s. 151.

Drugie podejście traktuje europeizację jako czynnik eksplanacyjny dla zmian zachodzących na poziomie państw członkowskich. Zgodnie z założeniami tego podejścia Unię Europejską uznaje się za odrębny system polityczny³².

³⁰ Zob. K.E. Howell, *Developing Conceptualizing of Europeanization; A study of Financial Services*, „Politics” 2004, t. 24, nr 1, s. 21; tenże, *Europeanization, Policy Transfer, Convergence and Lesson-Drawing: Case Studies of UK and German Financial Services Regulation*, „Journal of Banking Regulation” 2005, t. 6, nr 1, s. 52-53.

³¹ Zob. J. Caporaso, *The Three World of Regional Theory*, [w:] *Europeanization New Research Agendas*, P. Graziano, M.P. Vink (red.), New York 2007, s. 24-26.

³² Zob. J. Czaputowicz, *Suwerenność państwa w Unii Europejskiej*, [w:] *Administracja publiczna. Wyzwania w dobie integracji europejskiej*, J. Czaputowicz (red.), Warszawa 2008, s. 5.

Tabela 1. Etapy europeizacji w ujęciu historycznym.

Etapy	Przed 1450 r. europejska samorealizacja	Lata 1450-1700 okres protoeuropeizacji	Lata 1700-1914 europeizacja incipientna	Od 1914 r. współczesna europeizacja dośrodkowa	Od 1945 r. współczesna europeizacja odśrodkowa
Czynniki					
Struktura normatywno-ideowa	Jedność chrześcijaństwa	Cywilizacja, chrześcijaństwo	Racjonalność europejska oparta na administracyjno-organizacyjnych zasadach	Wilsonizm, antyimperializm, pronacjonalizm	Normatywna Europa promująca swój zestaw norm
Agenci ideowi	Krzyżowcy, kupcy, inwazyjni muzułmanie i Tatarzy	Kupcy, wojownicy, żydowscy i muzułmańscy myśliciele	Administratorzy kolonialni, misjonarze, odkrywcy	Amerkańscy decydenci polityczni i ich przedstawiciele w różnych instytucjach w późniejszym okresie również europejscy decydenci polityczni	Europejscy decydenci polityczni w europejskich instytucjach oraz organizacjach międzynarodowych
Proces ideowy	Dyfuzja zasobów, adaptacja, asymilacja	Dyfuzja zasobów, adaptacja, asymilacja	Kolonializm	Socjalizacja państwa, rozwój instytucjonalny	Socjalizacja państwa, ekspansja i integracja instytucjonalna, uczenie się
Pozostałe istotne czynniki historyczno-społeczne	Barbarzyńcy, Saraceni, Tatarzy	Turcy, ludy niecywilizowane	Barbarzyńcy, ludy kolonialne	Faszyzm i przeszłość Europy, socjalizm	„Przeszłość” Europy, brutalny nacjonalizm, socjalizm, wojowniczy islamizm
Znaczące obszary wpływu	Rzym, Kościół chrześcijański	Superior i bezgraniczny Zachód	Świat cywilizowany		Kraje członkowskie, liberalne demokracje

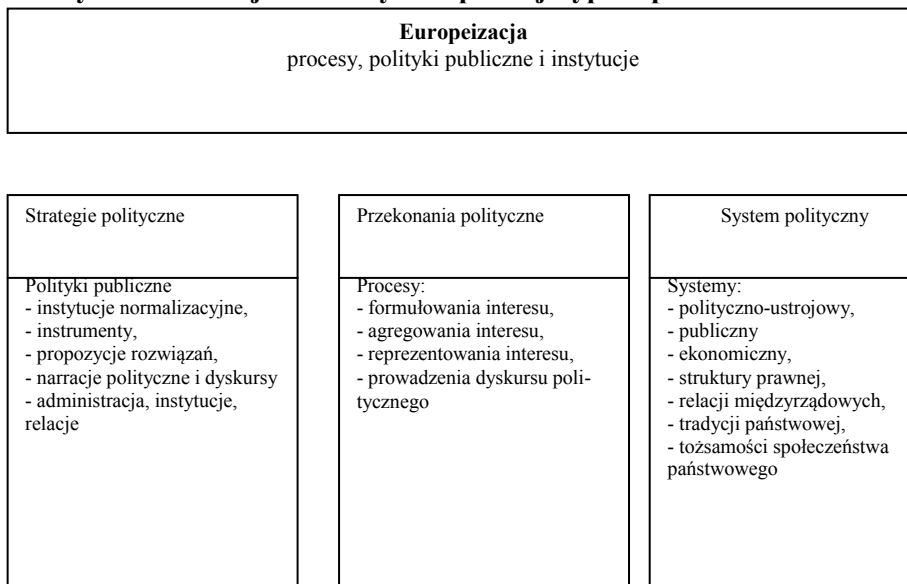
Źródło: K. Wach, *Europeizacja małych i średnich przedsiębiorstw*, Warszawa 2012, za: T. Flockhart, *Europeanization or EU-ization? The transfer of European Norm across Time and Spaces*, „Journal of Common Market Studies” 2010, t. 48, nr 4, s. 788-789.

W podejściu tym następuje przesunięcie suwerenności państwowej ze zdecentralizowanego systemu, w którym główną rolę pełnią państwa narodowe oddziaływujące na Unię Europejską w ramach relacji bilateralnych i multilateralnych, w kierunku supra- i subnarodowej społeczności, która osiągnęła pewną zdolność organizacyjną oraz samoregulacji, co wiąże się z instytucjonalizacją systemu podejmowania decyzji³³.

Ważnym i zarazem istotnym efektem europeizacji jest zmiana strukturalna³⁴ krajowej polityki w trzech wymiarach: krajowych przekonaniach politycznych, krajowej strategii politycznej oraz krajowego systemu politycznego³⁵.

³³ B. Nowak, R. Riedel, *Europeizacja. Teorie, mechanizmy, wyzwania, agenda badawcza*, [w:] *Polska i Europa Środkowa. Demokratyzacja. Konsolidacja, Europeizacja*, B. Nowak, R. Riedel (red.), Lublin 2010, s. 214.

³⁴ J.G. March, J.P. Olsen, *Instytucje. Organizacyjne podstawy polityki*, tłum. D. Sielski, Warszawa 2005, s. 206-208.

Rysunek 2. Krajowe efekty europeizacji typu top-down

Źródło: K. Wach, *Europeizacja małych i średnich przedsiębiorstw*, Warszawa 2012, s. 153.

Duży wpływ na uwarunkowania związane z podejściem ogólnym miał Wayne Sandholtz, według którego system instytucjonalny Unii Europejskiej może wpływać na państwa członkowskie w trzech wymiarach:

- przez ustanowienie autonomicznych instytucji unijnych, które mogą stosować własne niezależne instrumenty,
- poprzez kreowanie możliwości wyboru dla krajowych podmiotów sojuszników i aren działania³⁶,
- przez nakłanianie do zmian w krajowych politykach i instytucjach, których wcześniej nie zakładały państwa unijne³⁷.

W literaturze można znaleźć krytykę podejścia oddolnego, jakiej poddał ją W. Sandholtz. Wykazał on wiele niespójności konceptualnych, promował po-

³⁵ Por. M. Cowles, J. Caporoso, T. Risse, *Europeization and change. Transforming Europe*, Kalifornia 2001, s. 45-49; R. Wong, *The Europeization of Foreign Policy*, [w:] *International Relations and the European Union*, H. Christopher, M. Smith (red.), United Kingdom 2005, s. 134, 145-146.

³⁶ Same instytucje unijne mogą być w tym przypadku inicjatorami.

³⁷ W. Sandholtz, *Membership Matters: Limits of The functional Approach to European Institutions*, „Journal of Common Market Studies” 1996, t. 34, nr 3, s. 427.

dejsie właśnie odgórne, przychylając się jednocześnie do analizy i eksploracji procesu decyzyjnego Unii Europejskiej zgodnie z teorią sieciową³⁸.

Obecnie trwająca trzecia fala badań nad europeizacją stanowi pewną próbę holistycznej koncepcji, zarówno deskrypcji, jak i eksplikacji, zakładającej wzajemne powiązanie tych procesów, a ponadto łączącej dotychczasowe podejścia oddolne i odgórne. W doktrynie podejmującej ten nurt badawczy pojawia się pojęcie „ciągłe wirującej wielopoziomowej spirali oddolnych i odgórnych procesów interakcji między unijnym a krajowym poziomem rządzenia”³⁹.

Obecnie narzędziami europeizacji są instrumenty twarde, a więc wdrażane prawodawstwo, a także miękkie, do których zaliczyć można: otwartą metodę koordynacji, benchmarking, dobre praktyki, a także wymianę profesjonalistów. Metody te skutkują powstaniem efektu naśladownictwa⁴⁰, któremu w procesie europeizacji nadaje się bardzo duże znaczenie⁴¹.

W niniejszym artykule uwaga badawcza została skupiona na europeizacji w wymiarze pozaekonomicznym. Można zatem dokonać eksplanacji poszczególnych wymiarów. Jeśli chodzi o wymiar geograficzny, to sprowadza się on do ekspansji terytorialnej Unii Europejskiej, czyli jej poszerzenia terytorialnego oraz instytucjonalnego; poszerzenia idei Unii Europejskiej. W wymiarze socjologicznym europeizacja to wprowadzenie lub przyjmowanie wzorców bądź zwyczajów europejskich. W tym kontekście europeizacja to tworzenie się tożsamości europejskiej. Europeizacja w ujęciu socjologicznym wiąże się także ze zjawiskami transnacionalizacji oraz ponadnarodowości.

W wymiarze edukacyjno-badawczym przejawia się między innymi w implementacji procesu bolońskiego, eksponowaniu idei kształcenia przez całe życie, intensyfikacji prowadzonych badań naukowych wspólnie przez ośrodki naukowe z państw członkowskich Unii Europejskiej, a także europeizacji języka.

W wymiarze prawnym europeizacji jawi się jako konwergencja prawa krajowego z prawem unijnym, która z jednej strony powoduje transpozycję prawa unijnego do krajowego porządku prawnego, z drugiej bezpośrednie obowiązywanie prawa unijnego w państwach członkowskich Unii Europejskiej⁴².

W procesie integracji europejskiej można zauważyć zjawisko polegające na europeizacji prawa. W Polsce europeizacja prawa posiada podstawy konstytucyjne, co powoduje, że państwo, stając się członkiem Unii Europejskiej, znała-

³⁸ Zauważyć należy, iż teoria sieciowa w przypadku Unii Europejskiej nie jest całkowicie spójna.

³⁹ Zob. B. Nowak, R. Riedel, *Europeizacja...* dz.cyt., s. 215; K. Wach, *Europeizacja małych i średnich przedsiębiorstw...* dz.cyt., s. 160.

⁴⁰ Zob. K. Waltz, *Teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2006, s. 13.

⁴¹ www.aei.pitt.edu [12.01.2013].

⁴² M.P. Maduro, *Editorial Note; Legal Education and the Europeization and Globalization of Law*, „Croatian Yearbook of European Law&Policy” 2008, t. 4, s. 2-3.

zło się w orbicie wpływu prawa wspólnotowego, a w rezultacie doprowadziło to w pewnych gałęziach prawa do jego europeizacji⁴³.

W wymiarze instytucjonalno-administracyjnym europeizacja przebiega w pewnej dychotomii. Z jednej strony koncentruje się ona na rozwoju instytucji unijnych⁴⁴, z drugiej strony wiąże się z kształtowaniem w administracji państw członkowskich zbieżnych zadań, procesów, a także pewnych standardów jakościowych⁴⁵ wspólnych dla całej Unii Europejskiej⁴⁶.

W wymiarze politycznym europeizacja występuje na wielu eksplorowanych płaszczyznach. Może mieć proveniencje penetracji narodowych systemów rządzenia, której rezultatem jest przekazanie części swoich kompetencji Unii Europejskiej. W ujęciu politologicznym europeizacja oznacza wpływ integracji na państwo narodowe, na jego struktury, procesy, funkcje i zmiany. W wymiarze rządów narodowych przejawia się w układzie sił, tendencji opinii europejskich, oraz w tworzeniu systemu politycznego⁴⁷. Można również mówić o europeizacji prowadzonych przez państwo polityk takich, jak imigracyjnej, administracyjnej, społecznej itp.

Europeizacja w wymiarze geopolitycznym to tworzenie Wielkiej Europy, zjednoczonej i odgrywającą ważną rolę w systemie światowym. Wymiar geopolityczny jest ściśle związany z europeizacją ekonomiczną w wymiarze makroekonomicznym.

Europeizacja jest również definiowana jako wpływ integracji europejskiej na państwa członkowskie. T.G. Grosse zauważa, że jest to pojęcie znacznie szersze⁴⁸. Analizując procesy europeizacji, za punkt wyjścia należy przyjąć, iż integracja europejska jest pewną próbą budowy systemu politycznego i gospodarczego w Europie. Obejmuje to tworzenie podmiotu władzy w stosunkach międzynarodowych, zatem służy realizacji celów geopolitycznych. Jest związana z rywalizacją o przywództwo i próbą ustanowienia wzajemnych relacji politycznych między poszczególnymi państwami – członkami oraz instytucjami wspólnotowymi. Europeizacja obejmuje zatem budowanie ścisłych powiązań między poziomem narodowym a europejskim.

⁴³ K. Wach, *Europeizacja małych i średnich przedsiębiorstw...* dz.cyt., s. 170.

⁴⁴ Szerzej: J.G. March, J.P. Olsen, *Instytucje...* dz.cyt.; J.P. Olsen, *The many faces of Europeanization...* dz.cyt., s. 925.

⁴⁵ Na przykład wzmożona obsługa patentów z pozostałych państw członkowskich oraz opieka konsularna nad obywatelami państw członkowskich Unii Europejskiej.

⁴⁶ G. Rydlewski, *Problemy europeizacji administracji publicznej*, „Służba Cywilna” 2004, nr 9, s. 12.

⁴⁷ Zob. T.G. Grosse, *Polska wobec europeizacji systemu politycznego*, www.nowapolitologia.pl [13.01.2013]. Zob. też. S. Hix, B. Hoyland, *The Political System of the European Union*, wyd. 3, Basingstoke 2011.

⁴⁸ Zob. T.G. Grosse, *W objęciach europeizacji*, Warszawa 2012.

Niektórzy autorzy definiują europeizację jako eksport norm kulturowych oraz wartości reprezentowanych przez większość członków Wspólnoty dla innych jest synonimem procesu integracji⁴⁹.

Europeizację można także postrzegać jako wpływ, zbieżność lub odpowiedź aktorów lub instytucji na działania Unii Europejskiej, na które składa się proces konstrukcji, rozprzestrzeniania, instytucjonalizacji formalnych i nieformalnych zasad, procedur, paradygmatów, stylów oraz wspólnych przekonań i norm, które najpierw zostają zdefiniowane i skonsolidowane w procesie tworzenia polityki na poziomie Unii Europejskiej, a następnie zostają przyjęte jako część logiki narodowego dyskursu, tożsamości, struktur politycznych oraz narodowej polityki państwa⁵⁰. Pojęcie to otwiera wiele dróg do rozważań nad integracją europejską w wymiarze kulturowym, gospodarczym, politycznym oraz społecznym.

W badaniach naukowych, literaturze przedmiotu modelowym przykładem europeizacji z punktu widzenia politologii jest akcesja państw Europy Środkowo-Wschodniej do Unii Europejskiej, w tym Polski.

Europeizacja polityki regionalnej

Na przełomie 1989 i 1990 r. w wyniku przemian ustrojowych, politycznych i społecznych doszło do ukształtowania nowego systemu politycznego i gospodarczego. Od samego początku procesy europeizacji miały charakter miękkiej. Były stosowane przede wszystkim środki perswazyjne. W późniejszym okresie europeizacja była wdrażana częściowo już za pomocą metod twardych, a więc dostosowania prawa. Unia Europejska miała dominującą rolę, a państwa członkowskie, chcąc uzyskać członkostwo, musiały dostosowywać się do standardów europejskich. Tomasz Grzegorz Grosse uważa, że proces akcesyjny

⁴⁹ B. Kohler-Koch, E. Bomberg, J. Peterson, *Policy transfer and Europeanization: Passing the Heiken Test*, „Queen's”, „Paper on Europeanization” 2002, nr 2; M. Cowles, J. Caparoso, T. Rise, *Europeanization and domestic change. Transforming Europe*, New York 2001; J. Olsen, *Many faces of Europeanization*, „Journal of Common Market Studies” 2002, vol. 40, nr 5, s. 921-952.

⁵⁰ Zob. szerzej: *Europeanization and Southern Periphery*, K. Featherstone, G. Kazamias (red.), London 2000; C. Radelli, *The Europeanization of public policy. Theory, Methods and the Challenges of empirical research*, [w:] *The politics of the Europeanization*, C. Radelli, K. Featherstone (red.), Oxford 2003; H. Grabbe, *How does the Europeanization affect the CEE governance? Conditionally, diffusion and diversity*, „Journal of European Public Policy” 2001, vol. 8, no. 6, s. 1013-1031; J. Kamińska, *Europeizacja polskiej polityki zagranicznej*, „Studia Europejskie” 2008, nr 3, s. 24-25.

polegał na faktycznym zastąpieniu w wielu segmentach spraw publicznych systemu komunistycznego przez instytucje europejskie⁵¹.

Nawet najwięksi rzecznicy poszerzenia, np. Niemcy, kierowali się w swym postępowaniu nie tylko wartościami liberalnymi, lecz także ewidentnymi procesami ekonomicznymi i geopolitycznymi. Z kolei można założyć, że były to interesy obopólne i znaczenie tego faktu doceniano w Polsce. Jeżeli chodzi o nasze państwo, to podkreślano, że członkostwo w Unii Europejskiej przyniesie niezmiernie korzyści ekonomiczne, zwiększone bezpieczeństwo, a także poprawi względy geopolityczne. Procesy transformacyjne miały również spowodować napływ zachodnioeuropejskiego kapitału i technologii.

W integracji z Unią Europejską widziano remedium na wszelkie bolączki Polski. Widoczna była kruchość instytucji demokratycznych, które łatwo poddawały się procesom europeizacji, choć nie bez problemów. W szczególności w tym okresie umacniano zdolność instytucjonalną administracji, aby mogła przyjmować dorobek prawa unijnego, co miało poprawić efekt odgórznej europeizacji. W wielu przypadkach oznaczało to jednak centralizację i hierarchiczny sposób działania. W rezultacie Polska dobrze radziła sobie z implementacją prawa unijnego. Przykładem implementacji prawa unijnego były sprawy związane z rozwiązaniami normatywnymi dotyczącymi udzielania zamówień publicznych, tworzenia skutecznego systemu prawnego mającego na celu absorpcję środków unijnych⁵², ujednoczenia przepisów związanych z polepszeniem działania polskiej administracji⁵³ czy sprawy związane z ochroną środowiska polegające na wprowadzeniu regulacji odnośnie ocen oddziaływania na środowisko bądź tworzenia obszarów NATURA 2000. Gorzej radzono sobie z aktywnym uczestnictwem w tzw. oddolnych procesach europeizacji.

W literaturze przedmiotu, na co należy zwrócić szczególną uwagę, terminu „polityka regionalna” używa się zamiennie z terminami „polityka strukturalna” oraz „polityka spójności”, przy czym te trzy polityki mają za przedmiot w przybliżeniu tę samą rzeczywistość⁵⁴. Polityka strukturalna akcentuje silne związki działalności gospodarczej z podnoszeniem efektywności gospodarowania, dostosowaniem struktury gospodarki na-

⁵¹ T.G. Grosse, *W objęciach europeizacji...* dz.cyt., s. 23.

⁵² Wprowadzenie wzorowanej na Rozporządzeniu Rady UE i Komisji 1083/2006 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, Dz. U. z 2006, Nr 227, poz. 1658.

⁵³ W szczególności chodzi o wdrażanie przepisów o służbie cywilnej, wzorowanej na regulacjach pochodzących z krajów Unii Europejskiej, wdrażane Kodeksu Dobrej Praktyki Administracyjnej czy innych.

⁵⁴ Szerzej: J. Borowiec, K. Wilk, *Integracja europejska*, Wrocław 2005, s. 410; M. Keating, *Is there Regional level of Government in Europe?* [w:] *Regions in Europe*, P. Le Gales, Ch. Lequense (red.), London-New York 1998, s. 13-18; I. Pietrzyk, *Sterowanie rozwojem regionalnym we Francji*, Warszawa 1992, s. 8-15; J. Stacharska-Targosz, J. Szostak, *Finansowanie rozwoju regionalnego*, Poznań 2007.

rodowej do wymagań konkurencyjności międzynarodowej. Polityka regionalna i polityka spójności akcentują silne więzy z optymalnym zróżnicowaniem poziomów rozwoju regionalnego⁵⁵. Można zatem przyjąć, że polityki te mają różne cele, aczkolwiek te same instrumenty na szczeblu wspólnotowym, którym są fundusze strukturalne. A. Ryszkiewicz uważa jednak, że termin polityka spójności jest najszerzy, a zatem mieści się w niej polityka strukturalna, jak i regionalna⁵⁶.

Jak można zauważyć, prowadzenie polityki regionalnej wynika z konieczności uwzględnienia w celach i uwarunkowaniach polityki ekonomicznej zróżnicowań terytorialnych na obszarze kraju. Ich przyczyną są przeważnie różnice w warunkach geograficzno-przyrodniczych, a także czynniki o charakterze historycznym i społeczno-gospodarczym⁵⁷.

Aktualnie istnieją dwa modele polityki regionalnej: polityka pasywna i aktywna. Pasywna polityka regionalna znajduje swoje uzasadnienie na gruncie neoklasycznych modeli wzrostu gospodarczego regionów. W tym podejściu twierdzi się, że tempo wzrostu gospodarczego regionu zależy od tempa egzogenicznych źródeł postępu technicznego oraz wzrostu gospodarczego, mobilności produktów i czynników produkcji, które przyczyniają się do wyrównywania dochodu między regionami.

Z kolei aktywna polityka regionalna związana jest koncepcją interwencjonizmu państwowego oraz państwem dobrobytu. W modelu tym zadaniem polityki regionalnej jest podnoszenie produktywności w regionach zapóźnionych oraz „rozruch” korzyści ze skali gospodarki, a także promowanie działań lokalnych⁵⁸.

W rozwoju polityki regionalnej w krajach Europy Zachodniej można wyróżnić kilka etapów. Pierwszy został zapoczątkowany wielkim kryzysem gospodarczym w latach 1929-1933. U podstaw polityki regionalnej leżały przede wszystkim przesłanki społeczne, a także, o czym również należy wspomnieć, przyczyny natury militarno-obronnej, związane z koniecznością dekoncentracji strategicznych ośrodków przemysłowych. Drugi etap rozwoju polityki regionalnej obejmował okres od przełomu lat 50. i 60. XX w. do połowy lat 70. XX w.⁵⁹. Trzeci okres rozwoju polityki regionalnej obejmował okres od połowy lat 70. do końca 80. XX w.⁶⁰. W

⁵⁵ Zob. J. Ładysz, *Polityka strukturalna Polski w warunkach integracji europejskiej*, Wrocław 2007, s. 126-127.

⁵⁶ A. Ryszkiewicz, *Od konwergencji do spójności i efektywności. Podstawy teoretyczne polityki spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej Unii Europejskiej*, Warszawa 2013, s. 5-35.

⁵⁷ Zob. A. Miaciaszczyk, *Polityka regionalna w procesie integracji europejskiej. Doświadczenia Irlandii*, Lublin 2004, s. 22; *Polityka gospodarcza*, B. Winiarski (red.)...dz.cyt., s. 13, 36, 74-75.

⁵⁸ Zob. Z. Strzelecki, *Polityka regionalna*...dz.cyt., s. 92-93.

⁵⁹ Zob. J. Loughlin, *Regional Policy in the European Union*...dz.cyt., s. 441.

⁶⁰ A. Miaciaszczyk, *Polityka regionalna w procesie integracji europejskiej*...dz.cyt., s. 23.

tym okresie dysproporcje regionalne uznane zostały za jeden z podstawowych problemów społeczno-gospodarczych. Mimo wszystko polityka regionalna nadal miała bardziej charakter deklaracji niż konkretnych działań.

Zasadnicze zmiany nastąpiły pod koniec lat 80. XX w. wraz z wprowadzeniem Jednolitego Aktu Europejskiego (JAE) oraz reformy polityki regionalnej, będącej konsekwencją zawartych w Akcie zapisów. Europejska polityka regionalna znalazła swój wyraz w traktacie o Unii Europejskiej (tzw. Traktat z Maastricht)⁶¹, wyznaczającym nowy etap w historii Wspólnot Europejskich. Kolejna zmiana paradygmatów polityki regionalnej nastąpiła w ramach AGENDY 2000 obejmującej lata 2000-2006.

W ramach reformy finansowania zaproponowano przeznaczenie na politykę regionalną 0,46% produktu socjalnego brutto Unii Europejskiej, co stanowiło 37% całego budżetu. Oznaczało to zatem skierowanie około 213 mld EUR na cztery fundusze strukturalne i Fundusz Spójności. Dodatkowo około 45 mld EUR zarezerwowano dla krajów, które wstąpią do Unii Europejskiej.

Już jednak od 2001 r. w Unii Europejskiej toczyła się dyskusja nad nową perspektywą finansową w ramach polityki spójności, Wspólnej Polityki Rolnej oraz Wspólnej Polityki Rybackiej. W tym okresie Komisja Europejska przygotowała Białą Księgę dotyczącą zarządzania europejskiego, w której stwierdziła, że dotychczasowy sposób działania struktur europejskich nie pozwalał na pełną realizację zasady partnerstwa⁶². Uznano, że zadaniem władz państw członkowskich ma być angażowanie czynników regionalnych i lokalnych w realizowanie polityk Unii Europejskiej⁶³. W tym kontekście prowadzono dość szeroko zakrojoną dyskusję nad przyszłością polityki spójności.

Punktem kulminacyjnym tej debaty było Trzecie Forum Spójności w 2004 r. Przyjęto wówczas *Trzeci Raport na temat Spójności Ekonomicznej i Społecznej*⁶⁴. Raport identyfikował wyzwania na przyszłość dla polityki spójności. W wyniku jego zapoczątkowano debatę nt. przyszłej pomocy regionalnej w ramach funduszy strukturalnych oraz funduszu spójności⁶⁵. Raport na nowo zdefiniował trzy podstawowe cele polityki spójności:

⁶¹ Traktat z Maastricht podpisany 7 lutego 1992 r. wszedł w życie 1 listopada 1993 r.

⁶² Zob. *Commission White Paper on European Governance*, Dz. U. UE nr C 428 z 25 kwietnia 2001 r., s. 12; zob też B. Wieliczko, *Polityka regionalna w Unii Europejskiej i Polsce*, Warszawa 2003, s. 59-65; J.W. Tkaczyński, R. Willa, M. Świstak, *Fundusze Unii Europejskiej 2007-2013. Cele – Działania – Środki*, Kraków 2008, s. 59.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ Por. *Third Report on economic social cohesion, A new Partnership for cohesion*, Belgium 2004.

⁶⁵ Zob. J. Parce, *Propozycje Komisji Europejskiej...* dz.cyt., s. 41-44.

- cel 1 – zbieżność i wsparcie dla rozwoju i tworzenia nowych miejsc pracy w najmniej rozwiniętych regionach i krajach członkowskich⁶⁶ (tzw. konwergencja) – został ukierunkowany na przyspieszenie konwergencji najsłabiej rozwiniętych państw członkowskich i regionów poprzez poprawę warunków wzrostu i zatrudnienia; dzięki zwiększeniu ilości i poprawie jakości inwestycji w kapitał rzeczowy i ludzki; rozwojowi innowacyjności i społeczeństwa opartego na wiedzy; zdolnościom adaptacyjnym do zmian gospodarczych i społecznych; ochronie i poprawie jakości środowiska naturalnego oraz polepszeniu wydajności administracji. Cel ten stanowi priorytet Unii Europejskiej⁶⁷;
- cel 2 – regionalna konkurencyjność i zatrudnienie – ukierunkowany został na zwiększanie konkurencyjności i atrakcyjności regionów, a także zatrudnienia poprzez przewidywanie zmian gospodarczych i społecznych, w tym związanych z liberalizacją handlu, poprzez zwiększenie i poprawę jakości inwestycji w kapitał ludzki, innowacyjność i promowanie społeczeństwa opartego na wiedzy; przedsiębiorczość; ochronę i poprawę jakości środowiska naturalnego oraz poprawę dostępności, zdolności adaptacyjnych pracowników i podmiotów gospodarczych, jak również rozwój rynków pracy sprzyjających integracji społecznej⁶⁸;
- cel 3 – europejska współpraca terytorialna – został ukierunkowany na umacnianie współpracy transgranicznej poprzez wspólne inicjatywy lokalne i regionalne, umacnianie współpracy transnarodowej za pomocą działań sprzyjających zintegrowanemu rozwojowi terytorialnemu powiązanemu z priorytetami Wspólnoty oraz umacnianie współpracy międzyregionalnej i wymianę doświadczeń na właściwym szczeblu terytorialnym⁶⁹.

W przypadku celu 3 „Europejska współpraca terytorialna” podkreślić należy, iż jest ona w sposób pośredni powiązana z polityką regionalną. Chodzi przede wszystkim o wszelkie oddolne inicjatywy transgraniczne, czy transnarodowe współpracujących ze sobą jednostek przygranicznych w dziedzinach

⁶⁶ Zwana w doktrynie również konwergencją, czyli zmniejszaniem różnic w poziomie rozwoju regionalnego Unii Europejskiej, dzięki promocji rozwoju najsłabiej rozwiniętych regionów.

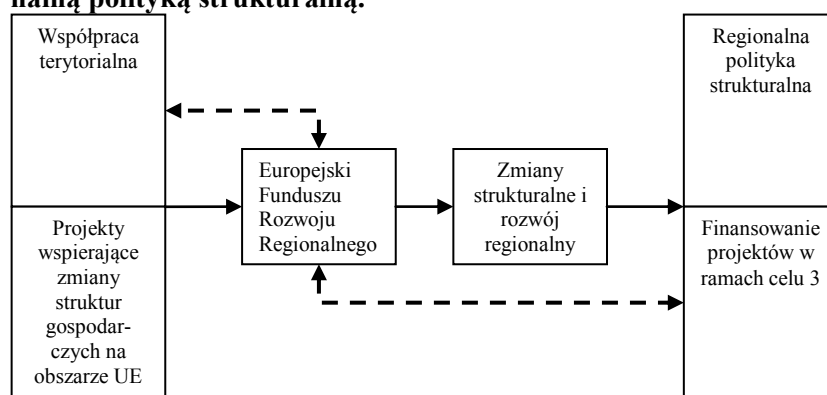
⁶⁷ Zob. art. 3 ust 2 pkt a Rozporządzenia Rady (WE) 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 r. ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności, uchylającego rozporządzenie 1260/1999, www.eur-lex.europa.eu [10.08.2009].

⁶⁸ Zob. art. 3 ust 2 pkt b ww. Rozporządzenia Rady.

⁶⁹ Zob. K.A. Wojtaszczyk, *Fundusze strukturalne i polityka regionalna Unii Europejskiej*, Warszawa 2005, s. 45.

wspierających rozwój regionalny, które są dofinansowywane z programów współpracy transgranicznej. Pomoc z funduszy strukturalnych przynosi korzystne efekty tylko wtedy, gdy wspiera, a nie zastępuje, te inicjatywy w celu przezwyciężenia trudności przy wprowadzaniu zmian strukturalnych i przyspieszeniu rozwoju lokalnego. Wiąże się to z tzw. efektem dźwigni w projektach wspieranych przez fundusze strukturalne⁷⁰. Związek między współpracą terytorialną a polityką regionalną przedstawia poniższy rysunek.

Rysunek 3. Związek między europejską współpracą terytorialną a regionalną polityką strukturalną.

Źródło: J. Ładysz, *Polityka strukturalna Polski w warunkach integracji europejskiej*, Wrocław 2007, s. 143.

Przy budżecie na politykę spójności ustalonym na 308 mld euro, podział pomocy regionalnej między trzy nowe cele kształtować się będzie następująco:

- cel 1 – konwergencja – 241,9032 mld euro,
- cel 2 – regionalna konkurencyjność i zatrudnienie – 53,0376 mld euro,
- cel 3 – współpraca terytorialna – 13,0592 mld euro.

Ponadto w ramach ostatniej perspektywy finansowej dość znacząco zreformowano działanie owej polityki. W szczególności zmieniono zasady i źródła finansowania. Wprowadzono zasadę interwencji proporcjonalnej, która reguluje stosunki między państwami członkowskimi, a Komisją Europejską, zwiększono zasadę ewaluacji oraz wzmocniono rangę obowiązujących wcześniej zasad: niedyskryminacji, trwałego zrównoważonego rozwoju oraz innych.

Zmniejszono liczbę finansowych instrumentów polityki regionalnej, którymi są fundusze strukturalne. Do niedawna działały: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Europejski Fundusz Społeczny, Europejski Fundusz Orien-

⁷⁰ Efekt dźwigni zachodzi wtedy, gdy wraz z uruchomieniem środków publicznych na realizację pewnych działań wzrasta zaangażowanie sektora prywatnego w ich finansowanie.

tacji i Gwarancji Rolnej oraz Finansowy Instrument Ukierunkowania Rybołówstwa⁷¹. Koncepcja ograniczenia liczby funduszy strukturalnych wynikała z chęci uproszczenia systemu i nadania mu większej przejrzystości. Zlikwidowano także Inicjatywy Wspólnotowe, a finansowanie inwestycji w sektorze rolnictwa zostało włączone w mechanizmy Wspólnej Polityki Rolnej.

W latach 2007-2013 funkcjonował Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego oraz Europejski Fundusz Społeczny. Ponadto znacznie zmodyfikowano podstawowe cele polityki regionalnej i powiązano je z priorytetami odnowionej Strategii Lizbońskiej, którym z kolei przyporządkowano określone środki realizacyjne.

Bardzo istotnym elementem są zasady, na podstawie których działa i funkcjonuje polityka regionalna. Praktycznie do 2006 r. obowiązywały cztery rodzaje zasad europejskiej polityki regionalnej⁷². Były to zasady generalne⁷³, organizacji⁷⁴, finansowania⁷⁵ oraz oceny realizacji projektów⁷⁶. Na lata 2007-2013 zachowano większość podstawowych zasad udzielania przez Unię Europejską wsparcia państwom członkowskim. Zasady te zmodyfikowano, inne przeniesiono z polityk wspólnotowych, aby mocniej podkreślić znaczenie w polityce regionalnej, a część została wprowadzona jako zasady nowe. Do obecnie obowiązujących, w większości zmodyfikowanych, należą zasady: komplementarności, spójności, partnerstwa, dodatkowości oraz programowania⁷⁷.

Analizując proces europeizacji w ramach polityki regionalnej, można założyć, że jest on uwarunkowany zarówno przez prawo wtórne, jak i miękkie inicjatywy Komisji Europejskiej. Można także przyjąć hipotezę, że początkowo Polska nie uczestniczyła w procesach europeizacji. W pierwszym okresie pro-

⁷¹ Zob. *Rola funduszy europejskich...* dz.cyt., s. 15.

⁷² Zob. I. Pietrzyk, *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony...* dz.cyt., s. 154.

⁷³ Do zasad generalnych zaliczano zasadę pomocniczości, koordynacji oraz elastyczności. Zob. *Krótki przewodnik po ES dla przyszłych państw członkowskich*, Łódź 2000.

⁷⁴ Do zasad organizacyjnych zaliczano zasadę programowania, partnerstwa, kompatybilności oraz spójności. Zob. K. Głąbicka, M. Grewiński, *Europejska polityka regionalna...* dz.cyt., s. 65.

⁷⁵ Do zasad finansowych zaliczano zasadę koncentracji, dodatkowości oraz komplementarności. Zob. M. Olszewski, *Polska a system regionalnej polityki strukturalnej UE*, Warszawa 2002, s. 24; J.W. Tkaczyński, G. Rossmann, *Fundusze Unii Europejskiej*, Białystok 2003; M. Kur, *Monitoring, audyt i kontrola środków pomocowych UE*, [w:] *Przygotowanie Polski do absorpcji funduszy strukturalnych*, M. Grewiński (red.), Warszawa 2003. Zob. J. Heller, *Integracja Polski z Unią Europejską*, Bydgoszcz-Olsztyn 2003, s. 167-169. *First Cohesion report*, European Commission, Brussels 1997, s. 151, *Die Durchführung der Strukturfondsreform in 1993. Fünfter Jahresbericht*, Europäische Kommission, Brüssel 1995, s. 118; H. Jahns, *Polityka regionalna Wspólnoty Europejskiej do 1999 r.*, „Wspólnoty Europejskie“ 1998, nr 9, s. 68, J. Bradley, *The impact of the Community Support Framework on objective 1 countries. Greece, Ireland, Portugal, Spain 1989-2006*, Dublin 2000.

⁷⁶ Były to zasady monitorowania, ocen oraz kontroli finansowej. Zob. A. Jankowska, T. Kierzkowski, R. Knopik, *Fundusze strukturalne Unii Europejskiej*, Warszawa 2005, s. 77.

⁷⁷ Zob. Z. Strzelecki, *Polityka regionalna...* dz.cyt., s. 111.

gramowania obejmującym lata 2000-2006 nie uczestniczono w negocjacjach związanych z budżetem unijnym ani perspektywą finansową. Rozwiązania, które wdrażano w naszym państwie, były tworzone w Brukseli i implementowane na grunt narodowy. Wiele rozwiązań dotyczących instytucji, prawa czy spraw administracyjnych zostało wypracowanych w instytucjach unijnych i z nich przejętych.

To z kolei powodowało, że procesy europeizacji zostały silnie zakotwiczone w systemie implementacji polityki regionalnej Unii Europejskiej. Pierwszy okres, który dla Polski był czasem pionierskim, jeśli chodzi o wdrażanie pomocy finansowej, cechował się bardzo silną centralizacją w zakresie polityki spójności.

W latach 2004-2006 działał jeden Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego zarządzany centralnie. Owa centralizacja powodowała różnego rodzaju spory pomiędzy instytucjami uczestniczącymi w procesie wyboru, realizacji i zarządzania projektami europejskimi.

Utworzenie jednego programu operacyjnego stwarzało doskonałą okazję do wypracowania jednolitych zasad wdrażania, odnoszących się do różnych aspektów: procedur wyboru, monitoringu, kontroli, weryfikacji, płatności i wielu innych w nowym okresie programowania.

W systemie wdrażania ZPORR brakowało pewnej konsekwencji, jeśli chodzi o posługiwanie się terminologią. Ustawodawca nie mógł się jakby zdecydować, czy posługiwać się siatką pojęciową odnoszącą się do administracji państwowej, czy administracji funduszami unijnymi. Michał Kulesza w opinii dotyczącej projektu ustawy o Narodowym Planie Rozwoju stwierdzał, że pomieszczenie pojęć stwarza wrażenie, jakby ustawodawca obok administracji publicznej wyróżniał także administrację zarządzającą pieniędzmi unijnymi⁷⁸.

Podobny problem można było zauważyć w samym ZPORR, w którym zapisano, że podmiotem biorącym udział we wdrażaniu projektów współfinansowanych z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego jest Urząd Marszałkowski⁷⁹. Zbliżone problemy ujawniły się w przypadku wyboru projektów, w szczególności nie do końca był jasny charakter prawny postępowania konkursowego oraz podstawa przyznania dofinansowania. Ponadto niedookreślone zostały kompetencje poszczególnych szczebli administracji publicznej. W efekcie na administrację nałożone pewne zadania, a nie wyposażono jej w odpowiednie instrumenty i narzędzia.

Mimo wszystko doświadczenia zdobyte podczas wdrażania środków europejskich w latach 2004-2006 miały przyczynić się do przyjęcia lepszych roz-

⁷⁸ M. Kulesza, *Opinia prawna dla niektórych aspektów ustawy o Narodowym Planie Rozwoju*, Warszawa dnia 8 marca 2004 r., www.sejm.gov.pl [03.08.2012].

⁷⁹ A. Kosieradzka, *ZPORR – Instrumentarium prawne wyboru projektów*, Warszawa 2008, s. 96.

wiązań, stworzenia bardziej przejrzystych ram wsparcia, pozwalających na efektywne wykorzystanie przyznanej alokacji na lata 2007-2013.

W okresie tym utworzono szesnaście programów operacyjnych, zwiększono autonomię władz regionalnych, zwłaszcza jeśli chodzi o zarządzanie regionalnymi programami operacyjnymi. Mimo tych zabiegów nadal decyzje o znaczeniu strategicznym były podejmowane na poziomie centralnym (narodowym bądź europejskim), a rola administracji samorządu województwa została sprowadzona do funkcji wdrożenia pomocy europejskiej.

Polska polityka regionalna posiada dwie zasadnicze cechy. Jedną z nich jest silna inspiracja poprzez procesy integracji europejskiej, druga skupia się na krajowej władzy administracyjnej, która filtruje wzorce europeizacji i dostosowuje je do warunków regionalnych (lokalnych) zgodnie z rozwiązaniami unijnymi czy narodowymi.

Wydaje się, że europeizacja wprowadziła wiele pozytywnych wartości do polskiej administracji, która m.in. nauczyła się dobrych zasad planowania rozwoju regionalnego, zarządzania nim oraz ewaluacji w oparciu o odpowiednie instrumenty.

W tym kontekście można pokusić się o tezę, że polska administracja centralna i regionalna przejęła wiele zasad *good governance* – dobrego zarządzania. Niestety oprócz zasad dobrego zarządzania w polskiej administracji pojawiła się tendencja do nadmiernej biurokratyzacji.

Składają się na nią: często zmieniające się przepisy, brak spójności między nimi, wprowadzanie wytycznych niemających charakteru prawa powszechnie wiążącego, wzajemnie wykluczające się procedury, dodatkowe trudności, które nie ułatwiały absorpcji środków unijnych.

Dodatkowo doszedł problem kontroli wydatkowanych środków europejskich. W tym kontekście można wskazać, że system kontroli jest wadliwy. Działające w nim instytucje zbudowane na wzór unijny dublują swoje kompetencje, a często nie wiadomo, która instytucja za co odpowiada bądź jaki jest zakres jej kontroli. Pewnym mankamentem dla beneficjentów było wprowadzenie korekt finansowych za naruszenia prawa zamówień publicznych. Wynikało to po części z braku zaufania ze strony Komisji Europejskiej do polskiej administracji. Mimo wszystko ów system korekt finansowych był właśnie efektem procesów europeizacji⁸⁰. Problem korekt finansowych był wielokrotnie podnoszony przez polskie instytucje, bowiem Komisja Europejska przyjęła swój

⁸⁰ Szerzej: J. Łacny, *Ochrona interesów finansowych Unii Europejskiej w dziedzinie polityki spójności*, Warszawa 2010, s. 139; W. Hartung, *Korekty finansowe w projektach europejskich*, „Prawo Unii Europejskiej” 2011, nr 11 (45), s. 27-30; R. Szostak, *Charakter prawny korekt finansowych*, „Zamówienia Publiczne – Doradca” 2011, nr 174, s. 10; W. Dzierżanowski, *Korekty finansowe jako element kontroli wydatkowania środków europejskich*, „Zamówienia Publiczne – Doradca” 2011, nr 174, s. 18.

wzorcowy „taryfikator” wyznaczający wartości korekt za dane naruszenie; podobnie postąpiła Instytucja Zarządzająca – Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

Sytuacja ta spowodowała, że w obiegu prawnym funkcjonują dwa dokumenty, które penalizują w różny sposób te same nieprawidłowości. W związku z powyższym krajowe instytucje kontrolne mają wątpliwości, który z taryfikatorów stosować. W oficjalnych pismach do Generalnego Inspektora Kontroli Skarbowej czy Ministerstwa Finansów, Urzędy Marszałkowskie ze zdumieniem piszą o swojej dezorientacji i wskazania zasad postępowania. Do dziś jednak ta sprawa nie jest wyjaśniona, co powoduje wiele problemów natury prawnej. Owa represyjność nie wpływa na cele strategiczne pomocy unijnej.

Analizując efekty polityki regionalnej w zakresie programowanym, w moim przekonaniu, środki unijne są w zbyt małym stopniu nakierowana na budowanie konkurencyjności i innowacyjności. T.G. Grosse uważa, że pomoc unijna wdrażana w Polsce została nadmiernie skupiona na inwestycjach, w szczególności rozwoju podstawowej infrastruktury⁸¹.

Zbyt mało środków przeznaczono na rozwój kapitału ludzkiego, a także wsparcie innowacyjnych przedsiębiorstw. Wpłynęło to na pogłębienie się różnic pod względem rozwoju innowacyjnej gospodarki pomiędzy poszczególnymi państwami Unii Europejskiej⁸².

Podkreśla się również, iż zbyt mało środków przeznaczono na tworzenie klastrów, ośrodków biznesu, czyli krajowych i regionalnych ośrodków rozwoju. Taki obraz wyłania się z raportów Komisji Europejskiej, z kolei z dokumentów przygotowanych przez Stowarzyszenie Organizatorów Ośrodków Innowacji i Przedsiębiorczości w Polsce wynika, że środki na działalność badawczo-rozwojową były wystarczające, natomiast pewnym mankamentem był fakt, iż wydawano je bez gruntownego przemyślenia.

Osobom aplikującym nie brakowało wizji rozwoju danego regionu, miasta czy gminy. W związku z powyższym, powstało wiele dróg niemających większego wpływu na rozwój regionu, powstało wiele ścieżek rowerowych „donikąd”, wreszcie zbudowano wiele aquaparków, które podnoszą atrakcyjność danego miejsca, jednak ich utrzymanie przewyższa dochody, jakie z nich czerpie najczęściej gmina. Sytuacja taka powoduje, że inwestycje te są kosztochłonne i w dalszej perspektywie trudno będzie je utrzymać. Zauważa się również, że nie alokowano odpowiedniej ilości środków na wsparcie współpracy biznesu z nauką, z kolei firmy, które otrzymały unijne wsparcie, w niewielkim stopniu poprawiły swoją innowacyjność.

⁸¹ T.G. Grosse, *W objęciach europeizacji...* dz.cyt., s. 267.

⁸² W szczególności pomiędzy krajami Europy Centralnej i Północnej, a państwami Europy Środkowo-Wschodniej.

Porównując zmiany, jakie zaszły między starym a nowym okresem programowania, można stwierdzić, że nowy okres obejmujący lata 2007-2013 to zmiany w dokumentach programowych, jednak niewprowadzające znaczących zmian, jeśli chodzi o reformę polityki spójności. Nie uległy zmianom zasady polityki regionalnej, takie jak zasada subsydiarności, programowania, koncentracji, dodatkowości.

Poszerzono stosowanie zasady partnerstwa, której znaczenie wzrosło w przypadku regionalnych programów operacyjnych. W przypadku zasady programowania zrezygnowano z dwóch oddzielnych dokumentów: Narodowego Planu Rozwoju i Podstaw Wsparcia Wspólnoty, zastępując je jednym dokumentem: Strategicznymi Ramami Odniesienia.

Zrezygnowano z obowiązku przygotowania uzupełnień programów operacyjnych. W sposób zasadniczy nie uległ zmianie charakter dokumentu programowego, jaki stanowią. Istotne zmiany nastąpiły w związku z wprowadzeniem ustawy regulującej podstawy prawne wdrażania funduszy unijnych. Nowym aktem prawnym stała się ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. W okresie programowania inaczej ukształtowano strukturę dokumentów programowych.

Podstawowym aktem prawnym pozostała ustawa. Odnosząc się do pozostałych dokumentów, zrezygnowano z formy rozporządzeń⁸³. Nadal program operacyjny po przyjęciu przez Radę Ministrów podlega negocjacjom z Komisją Europejską. Po zatwierdzeniu programu przez Komisję nie jest on w żaden sposób wprowadzany do polskiego porządku prawnego, z wyjątkiem publikacji w Dzienniku Urzędowym „Monitor Polski”.

Następną zasadniczą zmianą jest obecność w nowym okresie programowania licznych wytycznych wydawanych przez Ministra Rozwoju Regionalnego. Podstawa ich wydania została określona w ustawie o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Wytyczne regulują bardzo szerokie spektrum dotyczące kwestii programowania, negocjacji, kontroli, ewaluacji, sprawozdawczości, korzystania z pomocy publicznej. Kolejna zmiana dotycząca dokumentów programowych dotyczy rezygnacji z tworzenia dokumentów o charakterze podręczników – poradników⁸⁴.

Zmieniły się uprawnienia poszczególnych instytucji. Część zadań została przekazana samorządom województwa w ramach decentralizacji polityki regionalnej, wzrosła rola niektórych komitetów monitorujących, zmienił się charakter postępowania konkursowego, odwoławczego, zasady składania protestów i odwołań. Jak można zauważyć, są to zmiany w większości mające charakter prawnoinstytucjonalny. Z kolei nie zmieniły się kierunki alokowania pomocy

⁸³ W poprzednim okresie programowania programy operacyjne były przyjmowane w formie rozporządzeń.

⁸⁴ Zadania te przejęły wszelkiego rodzaju broszury informacyjne.

unijnej. Bardzo mało środków przeznaczono na projekty innowacyjne, rozwojowe i transfer wiedzy. Dominujące znaczenie nadal mają inwestycje infrastrukturalne⁸⁵.

Poziom europeizacji polityki regionalnej jest mierzalny, a zatem można go określić poprzez indeks absorpcji środków unijnych i pochodny do niego subindeks inwestycji, które powstały dzięki funduszom strukturalnym lub subindeks przeszkolonych osób, itd.

Uwagi końcowe

Reasumując należy przyjąć, iż polityka regionalna ulegnie reorientacji w przyszłej perspektywie finansowej obejmującej lata 2014-2020. Świadczą o tym prowadzone negocjacje, a także zupełnie nowe podejście w programach strategicznych do pomocy rozwojowej. Przejawia się to w większym nacisku, w zastąpieniu dotacji systemem pożyczek preferencyjnych.

Ponadto część środków zostanie ulokowana na realizację celów Strategii 2020, co powinno przyczynić się do intensyfikacji budowy innowacyjnej gospodarki. Zmiany idące w tym kierunku są dobre, aczkolwiek trudno na razie o jednoznaczną ocenę, bowiem nie ma jeszcze podstawowych dokumentów, jakimi są programy operacyjne. Póki co w wersji deklaratywnej spekuluje się, że pomoc unijna będzie koncentrować się na promowaniu szeroko rozumianych innowacji. W tym kontekście kształtowanie się procesów europeizacji będzie związane po części ze strukturami społecznymi. Chodzi tu o takie procesy jak demografia, gospodarka czy polityka.

Brytyjska badaczka Margaret Archer nazywa je procesami morfogenetycznymi, które składają się z trzech etapów: warunkowanie strukturalne, interakcja czy wreszcie dostosowanie strukturalne. Etapy tego cyklu zazębiają się i przechodzą w trzech kolejno następujących po sobie.

Zdaniem tej badaczki każda zmiana ma charakter ewolucyjny, bowiem zmiany wymagają odpowiednio długiego czasu, gdy jednocześnie zachodzą interakcje społeczne. Czas historyczny odgrywa w zmianach kluczową rolę w analizie wzajemnych wpływów struktury i podmiotowości. Bez odpowiedniego czasu problem struktury i podmiotowości nie zostanie nigdy rozwiązany⁸⁶.

Przenosząc te rozważania na grunt związany z procesami europeizacji, należy przyjąć, iż europeizacja jest środkiem w ewolucyjnym procesie kształtowania nowych paradygmatów i czynników oddziaływania na poszczególne

⁸⁵ Dla porównania w Niemczech połowę środków przeznacza się na projekty innowacyjne, a na infrastrukturalne maksymalnie 20%.

⁸⁶ Zob. szerzej: M. Archer, *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*, Cambridge 1995.

podmioty, w tym państwa. Na ile państwo będzie uczestniczyło w procesach europeizacji, będzie zależało od zmiany strukturalnej, jaka dokona się w społeczeństwie. Owa zmiana będzie determinowana wizją polityki europejskiej promowaną przez kolejne rządy. O ile polityka ta nie będzie miała solidnych podstaw organizacyjnych, socjalizacyjnych, a także kreacyjnych, o tyle państwo polskie na arenie europejskiej będzie postrzegane jako ogniwo dość słabe.

Jeśli pojawi się odpowiednia wizja prowadzenia polityki europejskiej, może dojść do zjawiska określanego mianem polidyfuzji, czyli wielokierunkowego rozprzestrzeniania się idei i praktyk przez różne kanały przekazu – zarówno pionowe, jak i poziome. W związku z tym, w moim przekonaniu, europeizacja będzie koncentrowała się na realnym wpływie Unii Europejskiej na krajowe interesy polityczne.

Zasięg wpływu Unii na krajowe interesy będzie zależeć od narodowego kontekstu, a nie od zewnętrznej presji adaptacyjnej. Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że państwo silne będzie chętnie uczestniczyć w procesach europeizacji, a zarządzanie wspólnotowe nie będzie oznaczać degradacji jego rządu. Artur Wołek mówi, iż Polska, aby skutecznie wykorzystać swoją pozycję w Unii Europejskiej w kontekście polityki spójności, a także innych polityk sektorowych, musi nauczyć się sterować czy rządzić Europą z domu⁸⁷.

W polityce europejskiej największą rolę odgrywa czas, bowiem Unia Europejska zachowuje swoją efektywność, dzięki fikcji „deadline’ów”, które wymuszają zajęcie stanowiska przez państwo. Wydaje się zatem, że aby procesy europeizacji przebiegały w sposób skoordynowany, prowadzona polityka musi opierać się na sieciowych powiązaniach proceduralnych pomiędzy różnymi aktorami i ośrodkami decyzyjnymi, które umożliwią uzgodnienie i realizację politycznych priorytetów naszego państwa.

Do takiego działania należy silne państwo, które podejmuje świadome i skoordynowane decyzje. Koordynacja ta będzie polegała na odpowiednim filtrowaniu spraw do załatwienia w Brukseli tak, aby problemy były rozwiązywane przez odpowiednie fragmenty administracji państwa i aby centrum nie było przeciążone tymi rozstrzygnięciami. Wydaje się, iż aby procesy europeizacji były dobrze adoptowane w polskim porządku normatywnym i organizacyjnym, Polska musi być „asertywna” w polityce europejskiej.

Co prawda do tej pory tendencja państw z Europy Środkowo-Wschodniej była taka, że bez większych oporów przyjmowały wzorce Unii Europejskiej. Póki co nasze państwo znajduje się w ciągłym dryfie.

Miejmy nadzieję, że nie powtórzy się sytuacja Grecji, w której procesy europeizacji wypadają relatywnie najgorzej. Ponadto warto również wspomnieć

⁸⁷ A. Wołek, *Europeizacja w słabym państwie*, [w:] *Polska w grze międzynarodowej. Geopolityka i sprawy wewnętrzne*, A. Burakowski (red.), Kraków 2010, s. 210.

o tym, iż polityka europejska musi być na tyle konstruktywna, aby państwo nie zostało ofiarą europeizacji. Chodzi o to, by nie przyjmować biernie wszystkich rozstrzygnięć Brukseli, tylko starać się zajmować stanowiska korzystne dla naszej racji stanu.

STRESZCZENIE

Artykuł podejmuje problematykę europeizacji polityki regionalnej w Polsce. Autor stara się wskazać jakimi środkami Polska wdrożyła regulacje Unii Europejskiej w obszarze polityki regionalnej, na ile instytucje państwowe i samorządowe zostały przygotowane i posiadały sprawność do dystrybucji środków unijnych, tym samym czy kreowana polityka regionalna podlegała, a jeśli tak to w jakim obszarze procesom odgórnej czy też oddolnej europeizacji.

SŁOWA KLUCZOWE

Polityka regionalna, europeizacja, fundusze strukturalne Unii Europejskiej.

SUMMARY

The article undertakes problems of Europeanization of the regional policy in Poland. The author old himself to indicate with which measures Poland initiated regulations of European Union in the area of the regional policy, how far institutions State- and municipal were prepared and had the efficiency to the distribution of Union measures, consequently whether created regional policy was subject and if so in which area to processes of top or else Europeanization proceeding from the ranks.

KEYWORDS

The Regional Policy, Europeanization, The Structural Funds of European Union.

Euroregiony jako specyficzna forma
polityki regionalnej UE.
Problematyka struktur transgranicznych
zintegrowanej Europy

Od lat 50. XX w. na kontynencie europejskim przebiega proces integracji, który doprowadził do powstania nowych, nieznanych dotąd więzi, łączących narody krajów europejskich. Na skutek tego procesu zmieniło się postrzeganie granic państwowych, które obecnie częściej łączą aniżeli dzielą społeczeństwa. Z uwagi na powyższe kwestie, w artykule podjęto próbę analizy zagadnień dotyczących współpracy regionalnej. Cel główny obejmuje analizę strukturalną, organizacyjną i historyczną, a także wpływ omawianych zagadnień na kwestie współpracy ponad granicami. Główna hipoteza zakłada zaś, że szczególny wymiar współpracy transgranicznej w postaci euroregionów, pełni ważną rolę w rozwoju zarówno krajów – stron umowy, jak również społeczności regionalnych i lokalnych.

W niniejszym artykule przedstawiono podstawy prawne i organizacyjne współpracy oraz dokonano charakterystyki obszarów transgranicznych w Europie.

Podstawy prawne i organizacyjne współpracy

Obecnie w Europie istnieje już ukształtowany katalog instrumentów i norm prawnych, które pozwalają rozwijać współpracę transgraniczną. Ustanowienie organizacji i instytucji będących rzecznikami interesów regionów stanowi ważny aspekt rozwoju współpracy transgranicznej. Lata 60. i 70. XX w. to okres dynamicznego rozwoju współdziałania w zachodniej Europie. W tamtym czasie współpraca transgraniczna odbywała się na zasadzie umów międzynarodowych

między sąsiadującymi ze sobą krajami¹. Dokumenty, określające ramy prawne współpracy zostały uchwalone przez Radę Europy². Rezolucja 15. Konferencji Europejskiej Lokalnych Władz w sprawie integracji regionów przygranicznych z 1969 r. była pierwszym dokumentem, który wskazywał na zainteresowanie Rady w tej dziedzinie. W rezolucji 74. VIII Komitetu Ministrów poparto współpracę międzynarodową i wskazano na potrzebę wprowadzenia zmian w prawie w celu likwidacji wszelkich barier, jak również wyposażenie władz w narzędzia właściwe dla działań przygranicznych³.

Ważnym posunięciem, jeśli chodzi o ustanowienie podstaw prawnych było zalecenie 784 Zgromadzenia Parlamentarnego z dnia 28 VI 1975 r., gdzie zwrócono uwagę na konieczność wypracowania konwencji ramowej o współpracy transgranicznej. W listopadzie 1976 r. podczas konferencji ministrów w Atenach został przedłożony projekt takiego dokumentu, który następnie skierowano do Komitetu Ministrów Rady Europy w celu opracowania i przedstawienia państwom członkowskim do podpisu. Zgromadzenie Konsultacyjne zaakceptowało projekt dokumentu 11 X 1979 r.⁴. Europejska Konwencja Ramowa o współpracy transgranicznej między wspólnotami, a władzami terytorialnymi przyjęta została w Madrycie, 21 V 1980 r. Dokument składa się z preambuły i dwunastu artykułów oraz załącznika z wzorami umów, statutów i porozumień. W preambule czytamy, że państwa winny wspierać współpracę transgraniczną i przyczyniać się do rozwoju ekonomiczno-społecznego regionów⁵. Kolejne artykuły stanowią o staraniach w celu zawierania porozumień i uzgodnień, szanując przy tym odrębności wynikające z konstytucyjnych postanowień każdej strony. Wspomniane uzgodnienia mogą być zawierane według wzorów załączonych do Konwencji i powinny służyć jako punkt odniesienia. O koordynacji działań przy realizowaniu zadań, o stworzeniu grupy, zajmującej się porozumieniami między władzami lokalnymi, o utworzeniu stowarzyszeń prawa prywatnego przeczytamy w załączniku Konwencji⁶. Zaproponowane szablony współpracy to:

- porozumienia międzypaństwowe,
- porozumienia na poziomie lokalnym i regionalnym,

¹ E. Kulesza, *Współpraca transgraniczna jako czynnik rozwoju lokalnego na przykładzie polskiego pogranicza z Rosją*, Toruń 2003, s. 39.

² Radę Europy utworzono 5 V 1949 r. Wstępnie zakładano, że odegra ona znaczną rolę w jednoczeniu kontynentu. Jednak wraz ze wzrostem znaczenia EWG rola Rady słabła. Na chwilę obecną Rada zajmuje się przestrzeganiem praw człowieka i demokracji oraz popieraniem idei regionalizacji Europy.

³ J. Barcz, *Współpraca regionów przygranicznych na przykładzie RFN. Wnioski dla polsko-niemieckiej współpracy regionów przygranicznych*, Warszawa 1991, s. 16 i n.

⁴ Tamże, s. 10.

⁵ Tekst *Europejskiej Konwencji Ramowej o Współpracy transgranicznej między Wspólnotami a Władzami Terytorialnymi*, Dz. U. z 1993, nr 124, poz. 607.

⁶ Tamże.

- umowy na szczeblu regionalnym i lokalnym, które zawierają zobowiązania prawnie wiążące.

W dokumencie wyraźnie podkreśla się wyższość prawa krajowego państwa sygnatariusza nad umowami zawartymi przez partnerów we współpracy transgranicznej⁷. Drugim istotnym dokumentem, który ułatwia współpracę na poziomie lokalnym jest Europejska Karta Samorządu Terytorialnego⁸. Została podpisana 15 X 1985 r. w Strasburgu przez Komitet Ministrów Rady Europy. Dzięki niej pomysł lokalnej autonomii został włączony do prawa międzynarodowego, a społeczności lokalne mogą współdziałać ze społecznościami innych krajów. W zasadzie Karta jest międzynarodową umową, podpisaną i ratyfikowaną przez sygnatariuszy. Zawiera również zasady towarzyszące powstawaniu zdecentralizowanego, nowoczesnego państwa⁹. Wśród tych zasad wyróżnia się:

- zasadę subsydiarności,
- zasadę zapewnienia (konstytucyjnego lub w formie innego aktu prawnego) obywatelom prawa do wykonywania władzy regionalnej i lokalnej,
- zasadę solidarności na różnych poziomach władzy,
- zasadę udziału samorządów lokalnych w podejmowaniu ważnych decyzji,
- zasadę demokracji, która wymaga, aby chociaż jeden organ wybierany był w powszechnych wyborach, pomimo różnej struktury władzy lokalnej¹⁰.

Po trzech latach debat Kongresu Władz Lokalnych i Regionalnych Europy¹¹ w czerwcu 1997 r. została przyjęta Europejska Karta Samorządu Regionalnego, będąca na poziomie regionu odpowiednikiem takich praw, jakie na poziomie lokalnym daje Europejska Karta Samorządu Terytorialnego. Postanowienia zawarte w karcie traktują region jako podmiot, prowadzący współpracę międzynarodową i własną politykę. W karcie jest również zapisany katalog zastrzeżeń, jakie mogą zgłaszać państwa przy jej ratyfikowaniu, co będzie gwarantowało elastyczność Konwencji. W dokumencie wyróżniony jest zapis, mó-

⁷ W. Jastrzębska, *Rola euroregionów i współpracy transgranicznej w procesie integracji europejskiej*, [w:] *Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja regionów transgranicznych*, M.G. Woźniak (red.), Rzeszów 2008, s. 99.

⁸ Europejską Kartę Samorządu Terytorialnego potocznie nazywa się Europejską Kartą Samorządu Lokalnego.

⁹ M. Lis, *Regiony jako trzeci poziom współpracy europejskiej*, [w:] *Społeczeństwo w przelomie. Polska, Niemcy i Unia Europejska*, R. Maciejewski (red.), Wrocław 1999, s. 300.

¹⁰ R. Radek, *Znaczenie współpracy transgranicznej w rozwoju społeczności lokalnych i regionalnych*, Katowice 2007, s. 113.

¹¹ Kongres Władz Lokalnych i Regionalnych Europy jest organem doradczym, który reprezentuje władze lokalne i regionalne państw członkowskich w Radzie Europy. Składa się z 318 członków i tylu samych zastępców, którzy reprezentują 200 tys. władz regionalnych i lokalnych.

wiący o prawie obywateli do uczestnictwa w kierowaniu publicznymi sprawami na poziomie lokalnym, jako podstawie istnienia i funkcjonowania demokratycznego społeczeństwa¹².

Inny dokument współpracy transgranicznej opracowało Stowarzyszenie Europejskich Regionów Granicznych (SERG)¹³, jest to Europejska Karta Regionów Granicznych i Transgranicznych. Podpisana została 19 XI 1981 r. na pograniczu Holandii i Niemiec, natomiast nową wersję Karty opracowano i podpisano na granicy Polski i Niemiec w Szczecinie w grudniu 1995 r. Określa ona zamierzenia i główne cele, które są ważne dla rozwoju regionów. Karta stanowi również podsumowanie wiedzy i działań Stowarzyszenia oraz skalę i zakres problemów, które warto poruszać, w celu uzgodnienia metod ich rozwiązywania¹⁴.

Deklaracja o Współpracy Transgranicznej i Europejskie Porozumienie Ramowe o Współpracy na Terenach Przygranicznych, również należą do instrumentów prawnych Rady Europy w zakresie współpracy transgranicznej. W Polsce, z początkiem lat 90. XX w. zawierano liczne porozumienia i umowy w tej dziedzinie, jednak główne znaczenie przy tworzeniu ram instytucjonalnych w regionach polskich mają: Europejska Karta Samorządu Terytorialnego i Konwencja Madrycka. Bardzo ważne, w tym kontekście było osiągnięcie porozumień prawnych państw sąsiadujących ze sobą, dlatego Polska podpisała szereg umów, porozumień i traktatów, regulujących nowe stosunki międzynarodowe w kwestii współpracy na terenach przygranicznych kraju¹⁵.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 IV 1997 r. w art. 9 stanowi, że „Rzeczpospolita Polska przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego”, a w trzecim rozdziale ustawy, ratyfikowaną umowę międzynarodową podniesiono do rangi aktu prawa wewnętrznego, obowiązującego powszechnie. W artykule 127 ustęp 2 zapisano regulację, która jednostkom samorządu terytorialnego zezwala na przystępowanie do międzynarodowych stowarzyszeń lokalnych i regionalnych¹⁶.

W rozwoju współpracy regionalnej i transgranicznej w Europie ważną rolę odgrywają instytucje, można je podzielić na trzy grupy:

- organy Unii Europejskiej,

¹² L. Kieras, *Europejska Karta Samorządu Regionalnego*, [w:] *Jaka Europa? Regionalizacja a integracja*, P. Buczkowski, K. Bondyra, P. Śliwa (red.), Poznań 1998, s. 83.

¹³ W innych publikacjach, autorstwo tego dokumentu przypisuje się Radzie Europy, jednak inicjatorem konferencji, na których uchwalono Europejską Kartę Regionów Granicznych i Transgranicznych było SERG, więc ta organizacja jest autorem Karty.

¹⁴ R. Radek, *Znaczenie współpracy transgranicznej...* dz.cyt., s. 115.

¹⁵ Zob. A. Przyborowska-Klimaczak, W.S. Staszewski, S. Wrzosek, *Prawnomiędzynarodowe źródła współpracy regionalnej Polski. Wybór dokumentów*, Białystok 2000.

¹⁶ Zob. tekst *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz.U. Nr 78, poz. 483).

- niezależne organizacje wspierane przez Unię Europejską i Radę Europy,
- Rada Europy wraz z organami, które odpowiadają za współpracę transgraniczną¹⁷.

Dla Unii Europejskiej współdziałanie regionów przygranicznych jest bardzo ważnym priorytetem. W tym celu 9 III 1994 r. utworzono Komitet Regionów jako organ doradczy Rady Unii Europejskiej. Głównym działaniem Komitetu jest reprezentacja lokalnych interesów oraz aktywne uczestnictwo w procesie integracji europejskiej. Komisja Europejska lub Rada w ramach funkcji opiniodawczej konsultują się z Komitetem w sprawach związanych z: kulturą, edukacją, spójnością społeczną i ekonomiczną, czy ochroną środowiska i polityką transportową¹⁸. Dotychczasowa działalność tego organu to między innymi również próby reorganizacji prac tej instytucji, które polegały na zmianie jej składu, liczebności i kompetencji. Obecnie Komitet liczy 344 członków, wybieranych spośród polityków z okręgów miejskich lub regionów, mogą to być prezydenci regionów, radni miejscy, burmistrzowie dużych miast lub regionalni parlamentarzyści.

Współpracę transgraniczną wspierają również organizacje pozarządowe, które powstały z inicjatywy regionów, po to, aby zwiększać w ten sposób swój udział we współpracy europejskiej. Te organizacje pełnią rolę grup nacisku na Unię Europejską i rządy, dążąc tym samym do poprawienia statusu społeczności lokalnych i regionalnych wobec instytucji nadrzędnych¹⁹. Pierwszą instytucją pozarządową, która miała bronić niezależności lokalnych władz przed centralizacją państwa była Rada Gmin i Regionów Europy²⁰. Organizacja ta w 1989 r. została połączona z działającą od 1913 r. w Hadze Międzynarodową Unią Miast i Władz Lokalnych²¹.

Duże znaczenie odgrywa Zgromadzenie Regionów Europy²² z siedzibą w Strasburgu, które łączy ponad 270 regionów z 33 krajów. Trzy główne cele to:

- promowanie federalizmu i regionalizmu w Europie,
- umacnianie wpływu regionów na europejskie instytucje,
- zacieśnianie współpracy międzyregionalnej.

¹⁷ R. Radek, *Znaczenie współpracy transgranicznej...* dz.cyt., s. 124.

¹⁸ I. Pietrzyk, *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, Warszawa 2000, s. 261. Zob. tekst *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz.U. Nr 78, poz. 4).

¹⁹ Tamże, s. 276-277.

²⁰ Rada Gmin i Regionów Europy – z ang. Council of European Municipalities and Regions (CERM).

²¹ Międzynarodowa Unia Miast i Władz Lokalnych – z ang. International Union of the Local Authorities (IULA).

²² Zgromadzenie Regionów Europy – z ang. Assembly of European Regions (AER).

Członkostwo w Zgromadzeniu uzależnione jest od demokratycznego systemu władzy w państwie. Do sukcesów tej instytucji zaliczyć należy powołanie Kongresu Władz Lokalnych i Regionalnych oraz Komitetu Regionów Unii Europejskiej²³. Największe znaczenie w ostatnich latach ma Stowarzyszenie Europejskich Regionów Granicznych, którego cele to między innymi: reprezentowanie problemów regionów, koordynowanie współpracy, realizowanie wspólnych programów i projektów²⁴, czy deponowanie i dysponowanie środkami finansowymi. Aktywność SERG ujawnia się poprzez kontakty z Radą Europy, Radą Gmin i Regionów Europy i Komisarzem Unii Europejskiej, w czasie których stara się ulepszać współpracę transgraniczną poprzez fachowe analizy, pomoc organizacyjną oraz wydawanie materiałów informacyjnych²⁵.

Inną organizacją pozarządową, wspierającą współpracę jest Konferencja Peryferyjnych Regionów Morskich²⁶, której celem jest wyrównywanie rozwoju pomiędzy regionami uprzemysłowionymi, położonymi w centrum a słabiej rozwiniętymi regionami na peryferiach. Do działań, które podejmuje należy ochrona środowiska wybrzeża oraz zacieśnienie współpracy między mieszkańcami²⁷.

Pod auspicjami Rady Europy powstał istotny organ jakim jest Kongres Władz Lokalnych i Regionalnych Europy, zwany jest również parlamentem władz lokalnych i regionalnych. Cele, jakie stawia sobie Kongres to przede wszystkim promocja współpracy zagranicznej społeczności lokalnych oraz popieranie finansowej i administracyjnej autonomii władz regionalnych²⁸.

Oprócz Kongresu działa też Komitet Zarządzający Władz Lokalnych i Regionalnych, będący forum porozumienia rządów. Jego działalność to uzupełnienie prac na rzecz rozwijania lokalnej samorządności, jak również omawianie problemów jakie zarysowują się między zbiorowością regionalną a władzą centralną²⁹.

Wymienione instytucje w swoich działaniach promują współpracę transgraniczną i są świadectwem bardzo dużego zainteresowania Rady Europy tą dziedziną. Uwidacznia się również różnorodność podstaw prawnych, które są ustalane przez organizacje i instytucje. Z jednej strony stanowi to pewnego ro-

²³ I. Pietrzyk, *Polityka regionalna Unii...* dz.cyt., s. 279.

²⁴ Zob. *Fundusze europejskie w teorii i praktyce. Edukacja, Gospodarka, Kultura, Społeczeństwo*, M. Sikora-Gaca, U. Kosowska (red.), Warszawa 2014, s. 1 i n.

²⁵ P. Dobrowolski, M. Łata, *Wielki region Saar-Lor-Lux. Przykład współpracy transgranicznej w Europie*, Wrocław 2001, s. 26.

²⁶ Konferencja Peryferyjnych Regionów Morskich – z ang. Conference of Peripheral Maritime Regions of Europe.

²⁷ W. Malendowski, M. Ratajczak, *Euroregiony. Polski krok do integracji*, Wrocław 2000, s. 54.

²⁸ K. Jóskowiak, *Współpraca transgraniczna i międzyregionalna Polski u progu członkostwa w Unii Europejskiej*. „Samorząd Terytorialny” 2003, nr 5, s. 18.

²⁹ P. Dobrowolski, M. Łata, *Wielki region Saar...* dz.cyt., s. 27.

dzaju pułapkę, którą jest brak koordynacji działań, co może skutkować rozmywaniem odpowiedzialności i brakiem efektywności realizowanych inicjatyw. Z drugiej strony jest to pozytywne zjawisko, ponieważ mamy do czynienia z mnogością rozwiązań i dużym zainteresowaniem współpracą przez różne podmioty³⁰.

Charakterystyka obszarów transgranicznych w Europie

Pomysł utworzenia euroregionów w Europie pojawił się razem z rozwojem tendencji integracyjnych państw. Tuż po wojnie najważniejsze było zbliżanie się ludzi, którzy często nie ze swojej winy znaleźli się po różnych stronach granicy. Z czasem dostrzeżono gospodarcze korzyści, wynikające ze współpracy i zaczęto traktować to współdziałanie jak pomost jednoczący kontynent³¹.

Poszczególne tereny graniczne miały i wciąż mają różny potencjał demograficzny, moc ekonomiczną oraz odmienne znaczenie polityczne. Zatem nie chodzi o upodabnianie regionów, tylko o takie pokierowanie, dzięki któremu możliwe jest korzystanie z szans gospodarczych jakie daje współpraca z sąsiadem³². Różnice pomiędzy obszarami transgranicznymi pozwalają na dokonanie podziału również ze względu na cele polityki regionalnej. Dlatego można wyróżnić:

1. Tereny o nadrzędnym znaczeniu dla Unii Europejskiej. Do takich zaliczamy obszary na granicy Portugalii i Hiszpanii, Irlandii i Irlandii Północnej, jak również wzdłuż landów niemieckich.
2. Tereny leżące wzdłuż granic wewnętrznych Unii Europejskiej, które charakteryzują się wyższym rozwojem, np. Wielki Region Saar-Lor-Lux lub Euroregio.
3. Tereny na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej, które można podzielić na grupy:
 - a. Tereny przygraniczne, które sąsiadują z EFTA³³ (należące kiedyś do EFTA, a później wstąpiły do Unii, lub które chcą to uczynić).
 - b. Tereny przygraniczne stowarzyszonych państw, które ubiegają się o członkostwo w Unii Europejskiej.
 - c. Tereny przygraniczne krajów stowarzyszonych, które nie kwalifikują się do wstąpienia do Unii, lub słabiej rozwiniętych³⁴.

³⁰ M. Frankowska, *Uwarunkowania rozwoju turystyki w rejonie zachodniopomorskim*, Warszawa 1999, s. 56.

³¹ M. Greta, *Euroregiony a integracja...* dz.cyt., s. 91.

³² *Regiony, euroregiony, rozwój regionalny*, M. Bałtowski (red.), Lublin 1996, s. 40.

³³ Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu – z ang. European Free Trade Association (EFTA).

³⁴ M. Greta, *Euroregiony a integracja...* dz.cyt., s. 93.

Każdy z tych regionów ma do zrealizowania zadania ważne, jak i mniej istotne dla ich funkcjonowania. W poszczególnych obszarach zadania te są różnie klasyfikowane³⁵. Dla terenów o nadrzędnym znaczeniu i dla terenów wzdłuż granic wewnętrznych priorytetem jest poprawa infrastruktury komunikacji i transportu. Jest to uzasadnione, gdyż przepływ informacji, usług i towarów jest konieczny nie tylko dla społeczności lokalnej, ale także dla całej Wspólnoty. Dla terenów przygranicznych państw stowarzyszonych i dla państw sąsiadujących z EFTA ważne są działania promujące programy transgraniczne, rozwój obszarów wiejskich czy wspólne organizowanie zagospodarowania przestrzennego³⁶. Jeśli mówimy o regionie, który krótko należy do Unii, czy regionie słabszym, wtedy lista priorytetów się wydłuża, ponieważ regiony te chcą nadrobić zaległości i bardzo wiele dziedzin uważają za jednakowo ważne. Na tych obszarach zadania kierowane są w kierunku ochrony środowiska i polepszenie infrastruktury, natomiast mniejszą uwagę zwraca się na prace badawcze, rozwój turystyki czy kulturę. Silne regiony koncentrują się na zadaniach z zakresu rozwoju rolnictwa, przede wszystkim ekologicznego, działalności kulturalnej, turystyce i pracach badawczo-rozwojowych³⁷.

Najwyższe formy współpracy występują na pograniczach regionów, które cieszą się już długą historią a prawie wszystkie nawiązują do uformowanych przez historię struktur³⁸. Trzeba wymienić tu granice państw, które tworzyły wspólną Europę: Francję, Holandię, Belgię, Luxemburg, Włochy i RFN. Jako przykład współpracy o długiej tradycji może służyć Euroregion Saar-Lor-Lux, będący niegdyś częścią terytorium Cesarstwa Rzymskiego Narodu Niemieckiego³⁹, którego losy pod względem historycznym są bardzo bogate. Innym przykładem współpracy transgranicznej w tym samym kontekście jest Wspólnota Robocza Krajów Alpejskich między Tyrolem południowym na terenie Włoch, Tyrolem północnym w granicach Austrii oraz Górną Bawarią w Niemczech. Na tych terenach bardzo często dochodziło do konfliktów narodowościowych a sytuacja międzynarodowa w 1938 r. sprawiła, że Hitler i Mussolini uzgodnili, że region ten zostanie przyłączony do Włoch. Po wojnie Tyrol południowy

³⁵ Z. Wysokińska, J. Witkowska, *Integracja europejska*, Warszawa 2004, s. 124.

³⁶ R. Radek, *Znaczenie współpracy transgranicznej...* dz.cyt., s. 138.

³⁷ Tamże, s. 139.

³⁸ E. Kulesza, *Współpraca transgraniczna jako...* dz.cyt., s. 46.

³⁹ Na pograniczu Niemiec i Francji utworzyło się w historii kilka jednostek, posiadających własną tożsamość, a które nigdy nie oparły się potęgze tych krajów. Taką pozostałością jest Wielkie Księstwo Luxemburg, które jako państwo powstało w 1839 r. Dziś region Saar-Lor-Lux to teren ścierania się świata galloromańskiego z germańskim. Można tam znaleźć pomniki Imperium Rzymskiego i Bizancjum. Zob. W. Żelazny, *Wielki Euroregion Saar-Lor-Lux-Nadrenia/Palatynat-Walonia jako przestrzeń europejskiego dobrobytu w trakcie poszukiwań swej tożsamości stabilizującej europejski pokój*, [w:] *Wybrane problemy życia społecznego na pograniczach*, Z. Kurcz (red.), Wrocław 2002, s. 126.

wciąż pozostawał włoski, co stwarzało ogromne problemy, gdyż nie regulowano tam sytuacji mniejszości niemieckiej⁴⁰.

Innym obszarem współpracy transgranicznej w regionach górskich jest Stowarzyszenie Regionów Alp Wschodnich, utworzone w 1978 r. Należą do nich tereny austriackie (Karyntia, Styria, Górna Autria, Burgenland), włoskie (Friuli-Wenecja Julijska, Trydent-Górna Adyga), węgierskie (Zala i Vas Somogy) oraz tereny Chorwacji i Słowenii. To, co było charakterystyczne dla tego obszaru to otwartość na inne regiony Europy, gdyż w statutach był zapis o możliwości przystąpienia terenów z Europy Wschodniej i Środkowej do istniejących struktur⁴¹.

W 1983 r. utworzono związek pod nazwą Wspólnota Robocza Regionów Pirenejskich, której członkami są południowo-wschodnie regiony Francji (Akwitania, Langwedocja-Roussillon i Midi Pyrenees), autonomiczne regiony Hiszpanii (Katalonia, Aragonia, Kraj Basków oraz Nawarra) i Księstwo Andory⁴². Obszar Pirenejów był niegdyś miejscem przemieszczania się różnych grup wędrowców, a co za tym idzie, miejscem mieszania się kultur, co powodowało liczne konflikty i napięcia. Aktualnie nie można powiedzieć, że region Pirenejów jest organizmem jednolitym, jednak na tym terenie dość mocno są widoczne silne więzy społeczne. Innym związkiem utworzonym na wzór porozumień pirenejskich jest Wspólnota Robocza Jury, powstała na mocy konwencji podpisanej przez kantony szwajcarskie Jury, Berna, Vaud i Neuchatel z francuskim regionem Franche-Comte⁴³. Warto podkreślić, że wspólnota ta została utworzona zgodnie z zaproponowanymi w Konwencji Madryckiej wzorcami porozumień o współpracy transgranicznej, pomimo kontroli władz centralnych.

Przedstawione regiony górskie mają bardzo wiele problemów, które je łączą, a najważniejsze z nich to:

- niedostępność terenów i trudne warunki klimatyczne,
- niskie zaludnienie i odpływ ludzi młodych,
- mało wydajne rolnictwo i ubogie gleby,
- słabe zatrudnienie,
- zagrażający środowisku naturalnemu niekontrolowany rozwój sportów zimowych⁴⁴.

Cechą większości terenów transgranicznych było i wciąż jest dążenie do poprawienia infrastruktury komunikacyjnej, co jest niezmiernie ważne pod względem łączenia się społeczeństw, często rozdzielonych poprzez granice.

⁴⁰ Deklarację o zakończeniu sporu podpisano dopiero w 1992 r.

⁴¹ H. Dumala, *Steci międzyregionalne w Europie*, [w:] *Unifikacja i różnicowanie się współczesnej Europy*, B. Fijałkowska, A. Żukowski (red.), Warszawa 2002, s. 192-194.

⁴² I. Pietrzyk, *Polityka regionalna Unii...dz.cyt.*, s. 284.

⁴³ W. Malendowski, M. Ratajczak, *Euroregiony. Polski krok...dz.cyt.*, s. 57.

⁴⁴ R. Radek, *Znaczenie współpracy transgranicznej...dz.cyt.*, s. 144.

Doskonałym przykładem jest region Transmanche, którego powstanie jest ściśle związane z aspektem infrastrukturalnym, a za taki należy uznać pomysł budowy tunelu po kanale La Manche⁴⁵. Euroregion po stronie brytyjskiej obejmuje hrabstwo Kent, a po stronie francuskiej region Non-Pas de Calais. Pas nadmorski flamandzkiej Belgii dołączył w 1991 r. Wybudowanie kanału przyniosło wiele zmian przestrzenno-strukturalnych, jak również spowodowało reorganizację ruchu tranzytowego, który do tej pory odbywał się tylko wzdłuż wybrzeży⁴⁶. Innym przykładem, który pokazuje jak ważnym jest czynnik infrastrukturalny jest pogranicze portugalsko-hiszpańskie. Działania na tym obszarze były niezwykle trudne z powodu stosunków panujących pomiędzy oboma krajami. Dzięki nakładom z programu INTERREG⁴⁷ modernizowano infrastrukturę, a szczególnie zwracano uwagę na to, aby włączyć drogi regionalne do sieci połączeń pomiędzy dwoma krajami. Równolegle rozbudowywano instalacje odprowadzające wodę i porty.

Szwajcarsko-niemiecko-francuski region Regio Basiliensis jest następnym przykładem, który świadczy o tym, jak ważna jest infrastruktura komunikacyjna. W tym regionie centrum rozwoju stało się lotnisko Mulhausen, gdzie ujednolicony system odpraw wprowadzono w celu ułatwienia więzi pomiędzy sąsiadującymi krajami⁴⁸.

Podobna sytuacja ma miejsce w innych euroregionach. Na przykład na granicy holendersko-niemieckiej czynnikiem integrującym była stacja kolejowa po obu stronach granicy. Budowa tej stacji znacznie przyczyniła się do wzmocnienia więzi ekonomicznych, poprzez różne udogodnienia celne. Ciekawym przykładem współpracy transgranicznej jest region Ems-Dollart utworzony przez izby handlowe oraz gminy Holandii i Niemiec. Na uwagę zasługuje konstrukcja prawna tego regionu, która w celu uniknięcia komplikacji wynikających z różnic w prawach tych krajów stanowi, iż w przypadku niemieckim region jest stowarzyszeniem a holenderskim – fundacją⁴⁹.

Przytoczone przykłady współpracy transgranicznej pokazują jak bardzo obszary te są zróżnicowane, ale również wskazują na wiele cech wspólnych. W większości regiony te są upośledzone ze względu na swoje położenie, ponieważ wiąże się to z negatywnymi konsekwencjami, takimi jak:

- różne systemy prawne, administracyjne, społeczne,

⁴⁵ E. Kulesza, *Współpraca transgraniczna jako czynnik rozwoju lokalnego na przykładzie gmin pogranicza z Rosją*, Toruń 2003, s. 25.

⁴⁶ B. Kostrubiec, *Inauguracja komunikacji pod kanałem La Manche*. „Czasopismo Geograficzne” 1994, nr 2, s. 201-205.

⁴⁷ W pierwszym etapie z programu INTERREG przeznaczono blisko 385 mln ECU (dla Hiszpanii 224 mln ECU, dla Portugalii 161 mln ECU). Zob. W. Misiak, *Europa regionalna. Procesy autonomizacji i integracji*, Wrocław 1995, s. 54.

⁴⁸ R. Radek, *Znaczenie współpracy transgranicznej...* dz.cyt., s. 145.

⁴⁹ I. Pietrzyk, *Polityka regionalna Unii...* dz.cyt., s. 295-299.

- odmienne tradycje kulturowe i językowe,
- słabiej rozwinięte usługi i mniej bogactw naturalnych,
- położenie na peryferiach państw i izolacja od ośrodków decyzyjnych,
- słabo rozwinięta infrastruktura, zwłaszcza na granicach Wspólnoty⁵⁰.

Euroregiony przeciwstawiają się tym negatywnym zjawiskom, wykorzystując korzyści transportowe, ekonomiczne i komunikacyjne dla ludności, które daje bliskość regionów, położonych po obu stronach granicy. Tereny współpracy transgranicznej są instytucjami integrującymi, przede wszystkim przez to, że pośrednio i bezpośrednio nawiązują do zakorzenionych historycznie stosunków i struktur, które są charakterystyczne dla obszarów przygranicznych⁵¹.

Regionalizm, euroregiony a współpraca transgraniczna

Współpraca transgraniczna jakkolwiek prowadzona funkcjonuje na trzech poziomach, z których szczebel lokalny pozwala na pełną realizację zadań. Nie można jednak zapominać o poziomie regionalnym. Ma tu zastosowanie ta sama zasada, jak w przypadku kontaktów, gdzie dobre relacje pomiędzy państwami przyczyniają się do pozytywnych relacji między regionalnymi społecznościami⁵². Doświadczenia w tej dziedzinie, zarówno polskie jak i europejskie wskazują na to, iż ważne są dwa składniki:

- odnajdywanie kulturowej i społecznej łączności,
- budowanie spójności ze strukturami europejskimi.

Rozpoczęta w Europie Środkowo-Wschodniej transformacja spowodowała, że pomysł euroregionalizacji uzyskał nowe możliwości. Ogromne szanse rozwojowe stworzyło otwarcie granic, co spowodowało rozkwit kontaktów i ich formalizację w postaci euroregionów⁵³. Współczesną Europę dotykają bezprecedensowe zmiany zarówno w części wschodniej, gdzie umacniają się procesy transformacji, jak i zachodniej, gdzie uzyskano już wyjątkową jedność. Na obecnym etapie rozwoju stosunków międzynarodowych duże możliwości utworzenia poprawnie działających mechanizmów współpracy występują na poziomie regionu⁵⁴. Tutaj w łatwy sposób można odnaleźć wspólne priorytety na gruncie politycznym, gospodarczym i społecznym.

⁵⁰ Tamże, s. 299.

⁵¹ S. Dołbłasz, A. Raczyk, *Współpraca transgraniczna w Polsce po akcesji do UE*, Warszawa 2010, s. 60.

⁵² P. Solarz, *Współpraca transgraniczna jako czynnik procesu integracji europejskiej*, Warszawa 2009, s. 12.

⁵³ M. Migalski, W. Wojtasik, *Polska i Republika Czeska. Dekada sąsiedztwa*, Sosnowiec 2004, s. 162.

⁵⁴ E. Schulz, *Polityka bezpieczeństwa w Europie u progu xxi wieku*, „Przegląd Zachodni” 1996, nr 3, s. 3.

Współpraca na terenach przygranicznych, oprócz innych dziedzin obejmuje przede wszystkim gospodarkę, ochronę środowiska, kulturę i turystykę. Trzeba zaznaczyć, że władze lokalne i samorządy polskie pośród wszystkich państw Europy Środkowo-Wschodniej wykazują największą aktywność⁵⁵. Korzystając z dorobku krajów Europy Zachodniej rozwijają współpracę transgraniczną, poprzez czerpanie z zachodnich koncepcji i idei oraz z podstaw prawnych i rozwiązań organizacyjnych⁵⁶. Działalność euroregionów stanowi niewielki fragment frontu współpracy europejskiej w przechodzeniu od społeczeństwa industrialnego do społeczeństwa informacyjnego. Charakterystyczne jest to, że następuje redukcja dotychczasowego znaczenia granic państwowych. Zmniejszeniu uległa ich pierwotna rola jako linii oddzielających ludność poszczególnych państw od zewnętrznych wpływów⁵⁷, co pozwala likwidować status peryferyjności wobec Europy poczucie wyobcowania. Współpraca euroregionalna jest swojego rodzaju poligonem doświadczalnym, gdzie społeczności postkomunistyczne uczą się reguł współdziałania i godzenia interesów jednostkowych z interesami ogółu. Euroregiony stanowią strukturę formalną współpracy, która została podjęta w drodze porozumień pomiędzy władzami na poziomie lokalnym i regionalnym, a także pomiędzy podmiotami społecznymi i gospodarczymi. Dotychczasowe doświadczenia powiązane z działalnością euroregionów trzeba odbierać pozytywnie, ale nie można bagatelizować negatywnych aspektów. Na pewno korzyścią wynikającą ze współpracy jest wychodzenie naprzeciw oczekiwaniom lokalnych społeczności⁵⁸.

Katalog celów jakie są stawiane euroregionom w zasadzie jest podobny, jednak problemy lokalne pozwalają skierować środki tam, gdzie ich wykorzystanie będzie najbardziej efektywne. Takim miernikiem zrealizowanych zadań jest stopień szybkości zaspokajania potrzeb społeczności, która zamieszkuje na ich terenach⁵⁹. W literaturze przedmiotu podaje się, że euroregiony to instytucje, które przygotowały społeczeństwa w sposób praktyczny do wyzwań, jakie niesie integracja europejska. Można by je potraktować jako obszary, na których w skali mikro sprawdzają się niektóre europejskie procedury. Często właśnie współpraca euroregionalna była pierwszym elementem zapoznawania się społeczności lokalnych z celami i zasadami integracji⁶⁰. Na skutek takiego współdziałania dochodziło do bardzo wielu pozytywnych zmian, takich jak wzajemnego poznawa-

⁵⁵ A. Stasiak, *O konieczności strategii rozwoju społeczno-gospodarczo-przestrzennego tzw. ściany wschodniej Polski*, „Nauka” 1999, nr 3, s. 79-81.

⁵⁶ G. Bernatowicz, *Nowy europejski regionalizm*, „Sprawy Międzynarodowe” 1994, nr 3, s. 33.

⁵⁷ W. Malendowski, M. Szczepaniak, *Euroregiony mosty do Europy bez granic*, Warszawa 2000, s. 11.

⁵⁸ M. Greta, *Euroregiony a integracja*...dz.cyt., s. 133.

⁵⁹ R. Radek, *Znaczenie współpracy transgranicznej*...dz.cyt., s. 285.

⁶⁰ M. Migalski, W. Wojtasik, *Polska i Republika Czeska*...dz.cyt., 171.

nia społeczności z drugiej strony granicy, przełamywania stereotypów o sąsiadach, czy rozumienia różnic kulturowych⁶¹.

Pamiętać należy o tym, że euroregiony polskie w porównaniu z zachodnioeuropejskimi zawierają większe dysproporcje gospodarcze i konflikty etniczne i mają przy tym znacznie mniejsze doświadczenie jeśli chodzi o samorząd lokalny czy regionalny. I tu wyłania się kolejny problem, który powoduje, że na pierwszym planie znajdują się niedostatki infrastrukturalne, gospodarcze i te związane z ochroną środowiska, a dopiero później edukacja i współpraca społeczna i kulturalna⁶². Euroregionalizacja polska w zasadzie, jeśli chodzi o cele, jest identyczna z zachodnioeuropejską, ponieważ w obu przypadkach bardzo ważne są sprawy związane z niwelowaniem konfliktów etnicznych, rozwój społeczny i gospodarczy, czy wspieranie integracji. Obecnie w Unii Europejskiej, jak również poza jej granicami, współpraca terytorialna wspierana jest poprzez politykę spójności, obejmując coraz więcej władz regionalnych i lokalnych oraz partnerów społeczno-gospodarczych⁶³. Należy zauważyć, że właśnie dzięki takim bezpośrednim działaniom, kraje europejskie mają możliwość realizacji swoich celów i oczekiwań, które dotyczą konkurencyjności i solidarności. W celu zmniejszenia integralności samorządów terytorialnych, a zwłaszcza w celu zmniejszenia trudności, które są efektem różnych systemów prawnych, przedstawiciele tych władz winni podejmować zorganizowanie działania w zakresie współpracy na poziomie europejskim. W tym celu Unia Europejska na podstawie rozporządzenia Wspólnoty Europejskiej (WE) nr 1082/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z 5 VII 2006 r. utworzyła instrument prawny – Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej (EUWT)⁶⁴. Wyróżnia się cztery typy zadań, które są realizowane przez EUWT:

- realizacja zadań w ramach Europejskiej Wspólnoty Terytorialnej (EWT),
- realizacja zadań EWT współfinansowanych ze środków funduszy strukturalnych,
- objęcie systemem finansowania innych form współpracy,
- podejmowanie działań w celu realizacji programów, będących inicjatywą państw członkowskich⁶⁵.

⁶¹ W. Anioł, *Narody Zjednoczone wobec problemów społecznych*, Warszawa 1998, s. 27.

⁶² J. Such, *Europa Wschodu i Zachodu: co nas łączy, co nas dzieli?* „Humaniora” 1997, nr 3, s. 8-10.

⁶³ E. Szadkowska, *Województwo jako potencjalny podmiot współpracy transgranicznej*, [w:] *Współpraca transgraniczna. Aspekty prawno-ekonomiczne*, M. Perkowski (red.), Białystok 2010, s. 52.

⁶⁴ J. Olbrycht, *EUWT w świetle polskiego prawa*, www.europrojekty-pl [07.01.2013].

⁶⁵ E. Bieńkowska – Minister Rozwoju Regionalnego, J. Broszkiewicz, www.globaleconomy.pl [08.01.2013].

Zatem współpraca w ramach euroregionów powinna, zgodnie z założeniami, być bliska lokalnym społecznościom, ponieważ opiera się głównie na władzach lokalnych sąsiadujących ze sobą obszarów. Posiada instrumenty, wykorzystujące dziedzictwo historyczne i kulturowe, wspólne dla społeczności po obu stronach granicy⁶⁶. Dzięki temu uczy ona tolerancji dla odmienności etnicznej i językowej, co z kolei ma dobry wpływ na integrację. Korzyści płynące z tej współpracy skutkują przełamywaniem stereotypów i uprzedzeń⁶⁷.

Podstawą do pokonywania trudności i barier jest dostrzeganie przez społeczności realnych wyników współpracy transgranicznej w gminach, jak również świadomość odnoszonych korzyści ze środków z programów Phare⁶⁸ czy Interreg. Powstanie dialogu międzykulturowego to również zasługa działalności euroregionów. Kooperacja między sąsiadami z terenów przygranicznych, rozwój kontaktów pomiędzy władzami, instytucjami, czy podmiotami gospodarczymi skutecznie przewycięża wzajemne uprzedzenia, zastępując je dobrymi stosunkami sąsiedzkimi i zaufaniem⁶⁹.

Integracja poprzez rozwiązywanie problemów związanych z ruchem przygranicznym, infrastrukturą, czy transportem jest kolejnym instrumentem współpracy. Trzeba pamiętać, że osiągnięcie maksymalnych korzyści, wynikających z tańszego wykorzystania potencjału i infrastruktury po obu stronach granicy jest ważnym argumentem za rozwojem wzajemnej współpracy⁷⁰. Ważnym składnikiem w rozwoju lokalnym i regionalnym jest działalność naukowa, edukacyjna i kulturowa, która pobudza tożsamość. Jako osiągnięcie w tej dziedzinie można wskazać polsko-niemieckie szkoły partnerskie⁷¹. Współdziałanie w ramach struktur euroregionów, jakie obserwujemy dotychczas, pozwala na wyszczególnienie pewnych prawidłowości.

⁶⁶ R. Radek, *Znaczenie współpracy transgranicznej...* dz.cyt., s. 288.

⁶⁷ Zatem sprawdza się teza ojca Unii Europejskiej Jeana Monneta, że ludzie łączą wspólne interesy.

⁶⁸ Phare – z ang. Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies, program pomocy finansowej Unii Europejskiej dla krajów Europy Wschodniej.

⁶⁹ R. Suchocka, *Współpraca transgraniczna- nowy model stosunków interetnicznych*, [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Kontynuacje i wyzwania*, J. Leszkowicz-Baczyński (red.), Zielona Góra 2001, s. 240.

⁷⁰ P. Wahl, *Europejska polityka regionalna*, Szczecin 2003, s. 80 i n.

⁷¹ Przykładem jest organizacja pod nazwą Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży (PNWM). Pierwsza organizacja posiadająca osobowość prawną organizacji międzynarodowej. Powstała w 1991 r. Zajmuje się wsparciem finansowym polsko-niemieckiej wymiany młodzieży. Organizuje spotkania, praktyki i programy specjalistyczne. Zob. M. Greta, *Euroregiony a integracja europejska. Wnioski dla Polski*, Łódź 2003, s. 26 i n.

Uwagi końcowe

Euroregiony pozwalają w skali lokalnej pokazać możliwości tworzenia i rozwoju homogenicznego obszaru, który mimo to pozostaje mocno zróżnicowany narodowo i kulturowo⁷². Dzięki współpracy euroregionalnej społeczeństwa uczą się pokojowego sąsiedztwa z uwzględnieniem swoich różnic, a dzięki powiązaniom instytucjonalno-organizacyjnym łączą się, często odmienne od siebie wspólnoty.

Na terenach transgranicznych, jak w mikroskali, uwidacznia się fakt, że kontynent europejski staje się środowiskiem wzajemnie zależnym i w sensie tym społeczeństwem bez granic⁷³. Różne przedsięwzięcia realizowane wspólnie przyczyniają się do poprawy warunków życia społeczności regionalnych i lokalnych⁷⁴.

Unia Europejska traktuje euroregiony jako jedną z gałęzi polityki regionalnej i jako drogę włączania w struktury zintegrowanej Europy nowych państw. W założeniach zapisanych w dokumentach Unii mają one służyć pozyskiwaniu korzyści w rezultacie zbiorowych działań ponad granicami⁷⁵. Można mieć nadzieję, że nadal realizowana współpraca euroregionalna znajdzie i zapewni najlepsze wieloaspektowe metody działania, które będą skutkowały polepszeniem warunków życia mieszkańców.

⁷² M. Rościszewski, *Euroregiony w Polsce*, [w:] *Euroregiony w obszarze Unii Europejskiej i w Polsce*, Warszawa 1995, s. 12.

⁷³ R. Radek, *Znaczenie współpracy transgranicznej...* dz.cyt., s. 290.

⁷⁴ R. Suchocka, *Współpraca transgraniczna-nowy...* dz.cyt., s. 244.

⁷⁵ W. Jastrzębska, *Rola euroregionów i...* dz.cyt., s. 10.

STRESZCZENIE

Pomysł utworzenia euroregionów w Europie pojawił się razem z rozwojem tendencji integracyjnych państw. Z czasem dostrzeżono gospodarcze korzyści, wynikające ze współpracy i zaczęto traktować to współdziałanie jak pomost jednoczący kontynent nie tylko w kwestiach społecznych, ale i ekonomicznych czy kulturowych. Euroregiony stały się nie tylko specyficzną formą realizowaną przez UE polityki regionalnej. To przede wszystkim wyraz aktywnej działalności struktur transgranicznych zintegrowanej Europy.

SŁOWA KLUCZOWE

Euroregion, region transgraniczny, współpraca regionalna, regionalizm, Unia Europejska, współpraca transgraniczna.

SUMMARY

The idea of the Euroregions in Europe appeared together with the development of the integration trend among the European states. In time, the economic benefits resulting from such cooperation were recognized, and an interaction was established as a bridge uniting the continent not only in terms of social issues, but also of economic or cultural bases. Euroregions have not only become a specific form of the EU's regional policy, but they are also primarily an expression of the active operations of the cross-border structures functioning in the integrated Europe.

KEYWORDS

Euroregion, Cross-border Region, Regional Cooperation, Regionalism, the European Union, Cross-border Cooperation.

Wybrane aspekty klastrów i polityki klastrowej w województwie zachodniopomorskim¹

Lata 90. XX w. to gwałtowny rozwój teorii klastra², który jako forma organizacyjna³ uważany jest za najbardziej rozwinięty układ między wieloma przedsiębiorstwami⁴. Klaster jako specyficzna forma współpracy łączy podmioty działające w sektorach pokrewnych. Są to zatem nie tylko przedsiębiorstwa, ale i instytuty badawczo-rozwojowe czy uczelnie wyższe. Wszystkie te podmioty, które posiadają osobowość prawną. Skupiska, o których mowa mogą łączyć w swoich strukturach wszelkiego rodzaju jednostki normalizacyjne, stowarzyszenia branżowe i fundacje. Między firmami działającymi w ramach klastra zachodzi wzajemna interakcja⁵ dla uzyskania wspólnych korzyści – wzajemna dystrybucja towarów, promocja czy marketing. Do nich dołączają również powiązane z branżą instytucje badawczo-wdrożeniowe, naukowo-dydaktyczne oraz instytucje wspierające przedsiębiorczość w regionie⁶.

Klaster to jednostka posiadająca charakter typowo regionalny. Komplementarność gospodarcza klastra świadczy o jego specyficznej formie, wyrażonej za pomocą koncentracji organizacji produkcji. Ta bliska przestrzeń gospodarcza jest jednym z motorów napędowych współczesnych gospodarek światowych. W ostatnich latach przyjęła się również w Polsce, stając się wyznacznikiem postępu ekonomicznego poszczególnych województw. Klastry przemysłowe i polityka klastrowa wychodzą naprzeciw globalnym oczekiwaniom współczesnych gospodarek. Tym, co wyróżnia te formy organizacji gospodarczych od innych tego typu, są przede wszystkim zaawansowane powiązania kooperacyjne, zachodzące między poszczególnymi uczestnikami. Taki układ wzajemnych zobowiązań oparty na współpracy prowadzi to wytworze-

¹ Zob. M. Fijałkowska, *Fundusze europejskie w gospodarce. Polityka klastrowa i klastry przemysłowe jako przykład indywidualnego wsparcia z Europejskiego Funduszu Społecznego*, [w:] *Fundusze europejskie w teorii i praktyce. Edukacja, Gospodarka, Kultura, Społeczeństwo*, M. Sikora-Gaca, U. Kosowska (red.), Warszawa 2014, s. 128-147.

nia specyficznej wiedzy, będącej własnością klastra – *know how*. Jest to jeden z czynników, który powoduje zwiększenie zdolności adaptacyjnych⁷ podmiotów w obrębie klastra zrzeszonych.

W niniejszym artykule scharakteryzowane zostaną wybrane klastry przemysłowe w województwie zachodniopomorskim. Podkreślić bowiem należy, iż regionalny charakter klastrów przemysłowych to efekt korzyści z wzajemnej współpracy wielu podmiotów gospodarczych. Im bliżej są ulokowane, tym skuteczniejsza i mniej kosztowna jest logistyka. Dzięki temu powstaje struktura, która pobudza innowacyjność, wspomaga tworzenie nowych miejsc pracy i przedsiębiorstw. Taka korelacja sprzyja również procesom wymiany informacji⁸. W województwie zachodniopomorskim funkcjonuje 12. inicjatyw klastrowych, liczba ta jest wyższa niż średnia dla kraju⁹.

Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorski kontynuuje i systematycznie rozszerza politykę klastrową zainicjowaną w 2005 r. Dzieje się tak m.in. dzięki wsparciu tworzenia i funkcjonowania inicjatyw klastrowych oraz finansowaniu projektów badawczych, szkoleniowych czy inwestycyjnych. Zaktualizowana w marcu Regionalna Strategia Innowacji (RSI¹⁰) wskazuje na klastry jako narzędzie rozwoju innowacyjności i transferu technologii¹¹. Zainteresowanie tematyką klastrową widać zarówno ze strony regionalnych jednostek naukowych, jak i Urzędu Marszałkowskiego.

² A. Oleksiuk, *Konkurencyjność regionów a parki technologiczne i klastry przemysłowe*, Bydgoszcz-Warszawa 2009, s. 84.

³ Klaster nazywany jest również gronami lub dystryktami przemysłowymi.

⁴ A. Adamik, *Współpraca małych i średnich przedsiębiorstw w regionie. Budowanie konkurencyjności firm i regionu*, Warszawa 2012, s. 150.

⁵ M.E. Porter, *Porter o konkurencji*, Warszawa 2001, s. 265. Cyt. Za: M. Fijałkowska, *Fundusze europejskie w...* dz.cyt., s. 130.

⁶ P. Jastrzębski, *Klastry przemysłowe – szansą na rozwój MŚP. Eksport/import/współpraca gospodarcza/działalność gospodarcza za granicą*, Warszawa 2010, s. 1 i n.

⁷ *Benchmarking klastrów: Opracowanie i opis metodyki benchmarkingu klastrów w Polsce*, A. Nowakowska i in. (red.), Warszawa 2010, s. 1 i n.

⁸ Zob. M. Fijałkowska, *Fundusze europejskie w...* dz.cyt., s. 132 i n.

⁹ PARP, *Klastry w województwie zachodniopomorskim*, Warszawa 2012, s. 7.

¹⁰ RSI – Regionalna Strategia Innowacji jest to program rozwoju województwa zachodniopomorskiego. Zawarte są w niej cele i kierunek wykorzystania kapitału intelektualnego mieszkańców województwa, jak i pracowników regionalnych firm, uczelni, instytucji wsparcia biznesu. Dokument ten przedstawia jak osiągnąć trwalszy rozwój regionu poprzez wykorzystanie jego potencjału, w tym głównie wiedzy, doświadczenia i kompetencji.

¹¹ Portal Innowacji, *W Zachodniopomorskim rusza Regionalne Centrum Klasteringu*, www.uprp.pl [24.02.2013].

Klasy przemysłowe w województwie zachodniopomorskim Klaster „Zielona Chemia”

Zachodniopomorski Klaster „Zielona Chemia”, został utworzony 18 IX 2007 r. Honorowy patronat sprawuje Marszałek Województwa Zachodniopomorskiego oraz Polska Izba Przemysłu Chemicznego w Warszawie i Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie. Jest to pierwsza w regionie i w Polsce inicjatywa firm branży chemicznej oraz uczelni wyższych¹². Posiada statut stowarzyszenia instytucji oraz osób, które mają na celu integrację środowiska przedsiębiorców branży chemicznej oraz firm współpracujących z tą branżą na rynku krajowym oraz zagranicznym. Jednym z celów jest wspólne przeciwdziałanie problemom dotyczącym dostaw surowców, słabej innowacyjności, finansowym i z tym związanym z pozyskiwaniem nowych inwestycji¹³.

Uczestnictwo w klastrze warunkuje lepsze możliwości współpracy, zwiększa poziom konkurencyjności na rynku, daje możliwość promocji swoich produktów oraz poszczególnych podmiotów gospodarczych. Do zalet można również zliczyć wzajemną wymianę doświadczeń, informacji, a także współpracę z naukowcami ze sfery B+R i instytucjami otoczenia biznesu¹⁴.

Klaster ten posiada własną strategię rozwoju, kodeks etyczny a także strategię marketingową. Współpracuje z instytucjami zagranicznymi w Niemczech, Szwecji, Ukrainie czy Szwajcarii¹⁵. Klaster skupia 32. firmy, a jego jednostką flagową są Zakłady Chemiczne Police. Jest także ambasadorem na rzecz promocji specjalistycznych laboratoriów badawczych oraz usług naukowych.

Członkami klastra są jednostki samorządowe takie, jak Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego, Urząd Gminy i Miasta Goleniów, Wydział Gospodarki i Rozwoju Regionalnego Urzędu Marszałkowskiego w Szczecinie. Z podmiotem współpracują jednostki naukowo-badawcze, do których należą Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Centrum Bioimmobilizacji i Innowacyjnych Materiałów Opakowaniowych, Zachodniopomorskie Centrum Zaawansowanych Technologii, Autocomp Electronic Sp. z o.o.¹⁶. Członkiem Klastra „Zielona Chemia” jest również Technische Universität Berlin, Polymertechnik z Kuunststofftechnikum zajmujące się

¹² PARP, *Klasy w województwie...* dz.cyt., s. 12.

¹³ Zob. Magazyn Gospodarczy Pomorza Zachodniego, *Zielona Chemia łączy*, „Świat Biznesu” 2010, nr 1-2.

¹⁴ Klaster Chemiczny/RSI Rynek Chemiczny, www.chemia.rsi.org.pl [08.03.2013].

¹⁵ J. Drożdżał, P. Mieczan, P. Mikuła, J. Niemcewicz, *Klasy i inicjatywy klastrowe w Województwie Zachodniopomorskim, Zachodniopomorski Klaster Chemiczny Zielona Chemia*, Szczecin 2009, s. 9.

¹⁶ PARP, *Klasy w województwie...* dz.cyt., s. 17.

współpracą z przemysłem oraz badaniami rozwojowymi. Wśród partnerów zagranicznych można wymienić Regionalne Centrum Inwestycji i Rozwoju w Kijowie. Jest to agencja rządowa, która zajmuje się wdrażaniem innowacji oraz kooperacją firm w rejonie kijowskim. Pozostałe to ZukunftsAgentur Brandenburg GmbH, do której należy wspieranie działań kooperacyjnych czy Ku-VBB Netzwerk für Kunststoff e-Chemie-Biopolymere. Ostatni z wymienionych to klaster chemiczny i tworzyw sztucznych, skupiający największe firmy regionu Brandenburgii. Kolejni partnerzy to Kunstsoffnetzwerk NORKUN – klaster tworzyw sztucznych skupiający firmy z regionu Pomorza Przedniego w Niemczech czy Związek Chemików Ukrainy w Kijowie wspierający działania i kooperację w branży chemicznej. Członkami są również instytucje otoczenia biznesu, do których należy m.in. Instytut Ochrony Środowiska i Energii Odnawialnej w Szczecinie, który promuje alternatywne źródła energii na terenie regionu oraz edukację w tym zakresie. Również Regionalne Centrum Innowacji i Transferu Technologii, Centrum Transferu Wiedzy i Technologii Uniwersytetu Szczecińskiego Sp. z o.o., a także Infrapark Police S.A i Global Erisson Consulting Sp. z o.o.¹⁷. Członkami klastara są także przedsiębiorstwa, do których zaliczamy Zakłady Chemiczne „Police” S.A., Przedsiębiorstwo Produkcyjno-Handlowe „Gunica” S.C. w Policach, REMECH Grupa Remontowo-Inwestycyjna Sp. z o.o., Automatyka Sp. z o.o., KEMIPOL Sp. z o.o., Spółdzielczy Ośrodek Technologii Gumy w Szczecinie, CHEMIPOL Co Sp. z o.o., Ekopak Plus Sp. z o.o., INTERPLASTIK Sp. z o.o., Nobiles Polska Barbara Chlipała z Wejcherowa oraz wiele innych.

Do głównych branż klastra należą: branża chemiczna, tworzyw sztucznych, nawozów, gum, szkła laboratoryjnego, opakowań, inżynierii chemicznej, badań naukowych. Wśród najważniejszych produktów należy wymienić: innowacyjną farbę fotokatalityczną¹⁸; polską zastawkę serca¹⁹; nawozy krystaliczne²⁰; biel tytanowa²¹ jest to jedyny w Polsce pigment dwutlenku tytanu (TiO₂) produkowany przez Zakłady Chemiczne POLICE w Policach.

¹⁷ Tamże s. 18.

¹⁸ Farba fotokatalityczna, jest to wodorocieńczalna farba akrylowa do malowania wewnątrz pomieszczeń, która daje powłokę o właściwościach antyalergicznym.

¹⁹ Polska zastawka serca, prowadzone są prace nad materiałem polimerowym umożliwiającym wytwarzanie sztucznych elementów ludzkiego ciała, m.in. protezy ścięgien, protez piersi lub serca.

²⁰ Nawozy krystaliczne, są to nowoczesne nawozy inteligentne wprowadzane przez firmę Fosfan S.A. ze Szczecina.

²¹ Biel tytanowa, jest to jedyny w Polsce pigment dwutlenku tytanu (TiO₂) produkowany przez Zakłady Chemiczne POLICE w Policach.

Klaster Morski Pomorza Zachodniego

Klaster Morski Pomorza Zachodniego skupia podmioty branży morskiej z terenu województwa zachodniopomorskiego. Współpracuje z sektorem naukowo-badawczym oraz organami władzy i administracji publicznej. Powstał on 21 IV 2011 r.²². Formą prawną klastra jest Konsorcjum Partnerów, której koordynatorem jest spółka Polskie Terminale S.A. Honorowy patronat nad klastrem objął Marszałek Województwa Zachodniopomorskiego.

Misją klastra jest trwała współpraca, a także promowanie nowego wizerunku zintegrowanego i innowacyjnego środowiska interesów morskich działań na rzecz wzmocnienia międzynarodowej pozycji konkurencyjnej regionalnych podmiotów branży morskiej²³.

Członkami – partnerami konsorcjum są następujące podmioty związane z gospodarką morską, do których należą: Zarząd Morskich Portów Szczecin i Świnoujście S.A., Polskie Terminale S.A., FINOMAR Spółka z o.o., Biuro Projektów BPBM „BIMOR” Sp. z o.o., Fundacja Gdyńska Inicjatywa Akademicka, Akademia Morska w Szczecinie, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Wydział Techniki Morskiej i Transportu, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Mechaników Polskich (SIMP), Terminal Promowy Świnoujście Sp. z o.o.²⁴.

Firmy które wspierają ideę Klastra Morskiego Pomorza Zachodniego to Port Handlowy Świnoujście Spółka z o.o., Przedsiębiorstwo Produkcji Usługowe „PORT RYBACKI GRYP” Sp. z o.o., Magemar Polska, „ELEWATOR EWA” Sp. z o.o., DB Port Szczecin²⁵. Klaster skupia się na czterech podstawowych branżach związanych z gospodarką morską. Są to: edukacja, badania i rozwój; porty i przemysł portowy, przemysł stoczniowy; turystyka wodna i rekreacja, dziedzictwo morskie²⁶. Do głównych zadań Klastra należy budowanie ośrodka gospodarki morskiej, promowanie regionu i baz szkoleniowo-naukowych oraz badawczo-rozwojowych, połączenie funkcji turystyczno-rekreacyjnych regionu z rozwijającym się przemysłem morskim, stworzenie bazy ekspertów branży morskiej, która będzie miała wpływ na tworzenie ustawodawstwa i planów w kierunku rozwoju regionu i kraju²⁷.

²² Zob. *Powołanie konsorcjum*, „Polska Gazeta Transportowa” 2011, nr 18.

²³ Strona główna Klastra Morskiego Pomorza Zachodniego, www.klastermorski.com [26.03.2013].

²⁴ H. Salmonowicz, *Transport morski w międzynarodowych procesach logistycznych*, Szczecin 2012, s. 337.

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

²⁷ *Funkcjonowanie Klastra Morskiego Pomorza Zachodniego w procesie tworzenia zintegrowanego środowiska gospodarki morskiej*, A. Marchewka, J. Buko, M. Frankowska (red.), Szczecin 2012, s. 211.

Zajmuje się on kompleksowymi usługami remontowo-montażowymi dla przemysłu chemicznego, energetycznego i ciężkiego, produkcją konstrukcji stalowych, badaniami badawczo-rozwojowymi w dziedzinie przemysłu morskiego. Pomaga również w realizacji inwestycji, obsłudze marketingowej i promocyjnej oraz logistyki²⁸. Zadaniem klastra jest również skuteczne promowanie rozwiązań innowacyjnych oraz nowych technologii, praca badawczo-rozwojowa. Wprowadzanie osiągnięć naukowych jest możliwe dzięki współpracy przedsiębiorstw i instytucji w regionie. Poprzez wspólną integrację między członkami klastra wprowadzono wspólną kulturę pracy w celu eliminacji barier komunikacyjnych²⁹.

Klaster ma bardzo bogatą ofertę, która funkcjonuje w ramach ośmiu grup tematycznych, w tym TSL³⁰. Kolejnymi grupami są: porty, sektor stoczniowy, a także rybołówstwo, przetwórstwo, turystyka wodna, sport i rekreacja, ochrona środowiska, edukacja, badania i rozwój.

Do najbardziej innowacyjnych produktów, które oferuje Klaster należy System Nawigacji NAVDEC, jest to aktualnie używany na świecie system nawigacji, który został opracowany przez naukowców z Wydziału Nawigacyjnego Akademii Morskiej w Szczecinie³¹.

Terminal Portowy Świnoujście ma znaczącą rolę w obsłudze morskich połączeń promowych z Polski do Skandynawii. Stanowi element korytarza transportowego, łączącego Skandynawię z krajami południowej Europy. Terminal posiada zespół pracowników o wysokich kwalifikacjach i doświadczeniu zawodowym. Członkiem Klastra jest firma FINOMAR. Jest to spółka specjalizująca się w produkcji złożonych konstrukcji spawanych, która świadczy usługi w zakresie przemysłu okrętowego i energetycznego. Firma ta specjalizuje się w produkcji konstrukcji stalowych, w tym: bloków statków, pontonów, kadłubów do łodzi rybackich, promów i jachtów, podstaw dźwigów i konstrukcji stalowych mających różne zastosowanie³². Wszystkie zadania klastra wynikają ze wspólnej realizacji założonych celów, co skutecznie wpływa na rezultaty w działalności. Współmierne wyniki są widoczne dzięki rozpoznawalności na rynku regionalnym, krajowym i zagranicznym.

Klaster Metalowy Metalika

Klaster Metalowy Metalika powstał w marcu 2011 r. Jest to inicjatywa klastrowa, która została zawiązana między przedsiębiorstwami branży metalowej

²⁸ PARP, *Klustry w województwie...* dz.cyt., s. 22.

²⁹ Tamże.

³⁰ TSL – transport, spedycja, logistyka.

³¹ Tamże.

³² Tamże.

i branż pokrewnych z terenów województw zachodniopomorskiego, wielkopolskiego i pomorskiego. Klastrer współpracuje z instytucjami regionalnymi, do których należą: Starostwo Powiatowe w Wałczu, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Wałczu oraz Powiatowy Urząd Pracy w Wałczu. Honorowy patronat nad Klastrem objęli rektor Uniwersytetu Szczecińskiego oraz rektor Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego³³.

Misją Klastra jest wspieranie przedsiębiorców, jednostek działających w sferze badawczo-rozwojowej, instytucji otoczenia biznesu oraz jednostek samorządu terytorialnego i administracji publicznej. Działalność klastra jest oparta na silnej współpracy w dziedzinie wiedzy, poprawy konkurencyjności, wdrażaniu rozwiązań innowacyjnych. Misja ta ma na celu rozwój regionu dzięki działalności Klastra³⁴. Do głównych kompetencji Klastra należy wprowadzanie nowych technologii i prowadzenie badań, handel metalami i rudami metali, produkcja i konstrukcja maszyn do obróbki, a także fachowe doradztwo prawne w zakresie prowadzenia działalności gospodarczej. Realizowane jest to w ramach współpracy z instytucjami skupiającymi się wokół Klastra.

Koordynatorem Klastra jest spółka MP Polskie Klastry Sp. z o.o. utworzona w 2011 r. z siedzibą w Szczecinie. Działa ona na rzecz rozwoju inicjatyw klastrowych na terenie województwa oraz Polski w odpowiedzi na dynamiczny rozwój gospodarczy regionu zachodniopomorskiego. Sytuacja gospodarcza pokazała potencjał branży metalowej, która ma znaczący wpływ na regionalny rynek pracy oraz tożsamość regionu. Zakres prowadzonych działań w ramach Klastra Metalowego METALIKA ma związek ze Strategią Rozwoju Województwa i jest zgodny z celami strategicznymi regionu. Lokalizacja siedziby klastra na granicy trzech województw ma znaczenie dla zrównoważonego rozwoju gospodarczego całego regionu zachodniopomorskiego i sprzyja kształtowaniu relacji ponadregionalnych³⁵. Do głównych zadań Klastra należy nawiązywanie i rozwijanie kontaktów biznesowych poprzez wymianę doświadczeń i informacji, ścisła współpraca z jednostkami badawczo-rozwojowymi, wdrażanie innowacyjnych rozwiązań, działanie na rzecz poprawy konkurencyjności członków Klastra. Ważnym elementem jest wykreowanie marki Klastra oraz promowanie regionu województwa zachodniopomorskiego.

Oferta i działalność Klastra skupia się na stworzeniu jak najlepszych warunków dla rozwoju firm w sektorze przemysłowym i technologicznym. Działania te są realizowane poprzez wspieranie innowacji, badań ukierunkowanych na branżę metalową i branż pokrewnych współpracujących z jednostkami badawczo-rozwojowymi. Ułatwia i nawiązuje kontakty z innymi Klastrami, firmami branży metalowej nie tylko w kraju, ale także poza jego granicami. Wspiera

³³ PARP, *Klastry w województwie...* dz.cyt., s. 29.

³⁴ Zob. *Tworzymy efekt synergii*, www.polskieklastry.org [11.12.2013].

³⁵ PARP, *Klastry w województwie...* dz.cyt., s. 31 i n.

nowo powstałe firmy branży metalowej poprzez swój udział kapitałowy lub udział kapitałowy członków Klastra. Realizuje się w ramach kształcenia kadr na potrzeby branży metalowej, bierze udział w tworzeniu oraz promowaniu ośrodka informacji i innowacji w branży metalowej. Działalność ta obejmuje również realizację wspólnych projektów wspomagających rozwój i zarządzanie w branży metalowej i pokrewnej, a także poprzez realizację projektów marketingowych i budowanie pozytywnego wizerunku branży metalowej oraz firm uczestniczących w Klastrze³⁶.

Oferta klastra nie posiada jeszcze wspólnego produktu wytworzonego przez Członków Klastra. Jego unikatowa konstrukcja zasobów i umiejętności firm stowarzyszonych w inicjatywie, oferuje kompleksową realizację specjalistycznych zamówień z branży metalowej. Charakterystyczną cechą tych zasobów jest wysoka innowacyjność technologiczna, która wpływa na użyteczność oferowanych produktów i usług³⁷. Najbardziej zaawansowanymi technologicznie produktami, które oferuje Klastr są m.in.: laserowe wycinarki Eagle. Są to jedne z najbardziej ekonomicznych urządzeń dostępnych na rynku, w których zastosowano najnowsze osiągnięcia techniki. Możliwość różnych zakresów mocy lasera, wzbogaca maszyny o szereg dodatkowych rodzajów funkcjonalności oraz zastosowania w procesie cięcia, a każdy z modeli dostosowywany jest do indywidualnych potrzeb Klienta. Efektem działania tych systemów jest zwiększenie wydajności pracy maszyny, a co za tym idzie obniżenie kosztów prowadzonej produkcji. Innym produktem jest przyczepa rolnicza z wywrotem na trzy strony. Przyczepy te mogą przewozić produkty rolnicze, a w szczególności sypkie materiały rolnicze jak zboża, kukurydza. Zastosowano w niej innowacyjne rozwiązania jak opatentowany „obrotowy kosz” koła zapasowego oraz kompletnego oświetlenia diodowego.

Następnym produktem jest linia Quantum, która dokonuje oceny stanu technicznego układu hamulcowego i zawieszenia oraz ustawienia kół. Na szczególną uwagę zasługują rozwiązania oraz możliwości w zakresie sterowania urządzeniami, przetwarzania oraz prezentacji danych w której zastosowano cyfrową transmisję, co pozwala na łączenie wielu danych diagnostycznych w spójny system, sterowany jednym procesorem³⁸. Kolejny produkt to Mobilna Linia Quantum, linia do diagnostyki podwozia LDM-30³⁹. Służy ona do oceny

³⁶ *Co biznes mówi nauce? Innowacje i badania w branży metalowej – wizyta studyjna*, www.biznesdlanauki.pl [09.04.2013].

³⁷ Tamże.

³⁸ PARP, *Klustry w województwie...* dz.cyt., s. 34.

³⁹ Linia LDM – 30 składa się z rolkowego urządzenia do badania skuteczności układu hamulcowego oraz urządzenia do wymuszania szarpnięć kołami jezdnyimi pojazdu, które umożliwia określenie luzów w elementach zawieszenia i układu kierowniczego.

skuteczności hamowania kół oraz stanu zawieszenia pojazdów o DMC⁴⁰. powyżej 3,5 t. Wprowadzono w niej innowacyjne rozwiązanie jakim jest możliwość prowadzenia diagnostyki bez konieczności przygotowywania fundamentów, co znaczy, że jest przygotowana do pracy w przestrzeniach otwartych.

Członkami Klastra są jednostki samorządowe, do których należy Starostwo Powiatowe w Wałczu, jednostki badawczo-rozwojowe, tj. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Wałczu oraz instytucje otoczenia biznes (Powiatowy Urząd Pracy w Wałczu, wspierający Klastr w zakresie efektywnym gospodarowaniu). Członkiem Klastra jest Kancelaria Radcy Prawnego M. Stańczyk, która działa w zakresie usług prawnych. Doradztwo w kierunku prowadzenia działalności gospodarczej i zarządzania sprawuje firma R.MAN Roman Wiśniewski. Do członków Klastra należy wiele podmiotów gospodarczych związanych z branżą metalową. Są nimi: Przedsiębiorstwo Wielobranżowe Import-Eksport „Broset” Sp. z o.o., Fabryka Części Rowerowych „Romet-Wałcz” Sp. z o.o., TDE Sp. z o.o., Zakład Mechaniczny METALTECH Sp. z o.o., Zakłady Naprawcze Mechanizacji Rolnictwa S.A., Unimetal Sp. z o.o. w Złotowie, PPUH Transmet Sp. z o.o., MP Polskie Klastry Sp. z o.o.⁴¹. Jednocześnie MP Polskie Klastry Sp. z o.o. jest koordynatorem Klastra Metalowego Metalika.

Klastr Przetwórców Szkła Budowlanego

Klastr jest powiązaniem kooperacyjnym, który zrzesza przedsiębiorstwa zajmujące się kształtowaniem i obróbką szkła płaskiego w zakresie szyb zespolonych; hartownia, szlifowania, zdobienia czy pokrywania foliami szkła budowlanego; szkła pozostałego (przetworzonego i nieprzetworzonego), maszyn i urządzeń; usług szkoleniowo-doradczych. Podstawowym celem jest rozwój przedsiębiorstw zrzeszonych w ramach Klastra oraz skuteczna współpraca pomiędzy nimi oraz instytucjami otoczenia biznesu i jednostkami naukowymi⁴².

Dzięki współpracy wszystkich członków Klastra zwiększony został potencjał techniczny oraz intelektualny, który ma bezpośredni wpływ na wymianę wiedzy i doświadczeń. Klastr Przetwórców Szkła Budowlanego powstał w 2011 r. na mocy podpisania porozumienia o współpracy z Politechniką Poznańską oraz Koszalińską Izbą Przemysłowo-Handlową. W efekcie współpracy nastąpiła zmiana nazwy na Stowarzyszenie Przetwórców Szkła Budowlanego⁴³.

Koordynatorem Klastra jest Stowarzyszenie Przetwórców Szkła Budowlanego, które powstało w 2008 r. Rolę koordynatora pełni od 2011 r., na mocy zawiazania współpracy w ramach Klastra Przetwórców Szkła Budowlanego. Od

⁴⁰ Dopuszczalna masa całkowita.

⁴¹ Tamże.

⁴² PARP, *Klastry w województwie...dz.cyt.*, s. 37.

⁴³ Tamże.

początku w swojej działalności stowarzyszenie reprezentuje interesy zrzeszonych przedsiębiorców, w celu wzmacniania ich pozycji na rynku branżowym i podejmuje działania zmierzające do podnoszenia jakości produkcji, a także reprezentowania wspólnych interesów członków Klastra. Stowarzyszenie ma na celu stworzenie sieci współpracy pomiędzy instytucjami i przedsiębiorcami, którzy zajmują się branżą przetwórstwa szkła płaskiego na terenie regionu wielkopolskiego, pomorskiego i zachodniopomorskiego.

Ma ona przyczynić się do rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności oraz komercjalizacji wyników prac badawczych uczelni wyższych i jednostek badawczo-rozwojowych w zrzeszonych przedsiębiorstwach⁴⁴. Głównymi zadaniami jakimi zajmuje się stowarzyszenie jest rozwój ekonomiczny w zakresie produkcji i obróbki szkła. Ważnym elementem jest prowadzenie badań w laboratoriach zewnętrznych oraz laboratorium Stowarzyszenia czy nadzorowanie procesu produkcji. Również organizowanie szkoleń dla przedsiębiorców oraz ich pracowników. Stowarzyszenie prowadzi działalność konsultingową, potrzebną do prowadzenia działalności związanej z obróbką szkła. Zajmuje się marketingiem, reklamą oraz doradztwem w zakresie produkcji i sprzedaży. Przeprowadza audyty firm pod kątem jakości produkcji, a także nadaje znak jakości stowarzyszenia. Udziela pomocy przedsiębiorcom w zakresie pomocy publicznej, promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej osób pozostających bez pracy i tych długotrwale bezrobotnych. Zajmuje się również wspomaganie rozwoju gospodarczego, w zakresie przedsiębiorczości, nauki, edukacji i oświaty. Działa prężnie na rzecz integracji europejskiej⁴⁵.

Stowarzyszenie powstało w odpowiedzi na potrzeby związane z gospodarką rynkową oraz z uwagi na nałożenie przez Komisję Europejską nowych rekomendacji, które zobowiązują producentów do znakowania produktów znakiem CE⁴⁶. Wytyczne te stały się barierą rozwoju dla producentów i wiązały się ze znacznymi nakładami finansowymi ponoszonymi na badania laboratoryjne. W tej sytuacji stowarzyszenie stworzyło niezbędną dokumentację dotyczącą Systemu Zakładowej Kontroli Produkcji (ZKP), która zawierała niezbędne procedury możliwe do wdrożenia w poszczególnych firmach⁴⁷. Na tej podstawie stowarzyszenie uzyskało nadzór Instytutu Ceramiki i Materiałów Budowlanych w Warszawie, które jest uprawnione do badania i potwierdzania zgodności produktów z normami.

Stowarzyszenie zajmuje się również badaniem jakości. Działa w zakresie promowania i poszerzania wiedzy z zakresu zarządzania przedsiębiorstwem,

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ CE – oznakowanie CE wskazuje na zgodność produktu z przepisami UE i w ten sposób ułatwia swobodny przepływ produktów na rynku europejskim.

⁴⁷ PARP, *Klustry w Polsce. Katalog*, Warszawa 2012, s. 16.

a także organizuje konferencje i szkolenia doradcze. Aktywnie uczestniczy w promowaniu firm działających w Kłastrze. Najważniejszą grupą w stowarzyszeniu są mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa, które zajmują się produkcją i przetwórstwem szkła budowlanego.

Stowarzyszenie nie posiada wspólnego produktu, lecz działa w oparciu o łańcuch wartości, co przekłada się na wyniki dotyczące oferowanych produktów i usług w zakresie szkła budowlanego⁴⁸. Klastrer pomaga swoim członkom w zakresie: badania komponentów i produktów, zakupów grupowych, prowadzenia audytów w firmach zrzeszonych, w celu podnoszenia jakości produkcji i produktów, a także udział w targach branżowych, konferencjach i warsztatach.

Członkami Klastra są jednostki otoczenia biznesu i nauki, do których należą Koszalińska Izba Przemysłowo-Handlowa, Stowarzyszenie Przetwórców Szkła Budowlanego, Politechnika Poznańska Wydział Technologii Chemicznej, a także przedsiębiorcy Bonders; Comfort Glass, Insoglas, Pracownia Edukacji Aktywnej Kadry, Q4glass, Spec Glass, Tech Glas, Glass Serwis⁴⁹. Wszyscy członkowie Klastra działają na rzecz Klastra i promocji regionu oraz pozyskiwaniu zagranicznych partnerów.

Transgraniczny Klastrer Szlak Wodny Berlin-Szczecin-Bałtyk

Na bazie działającej Grupy Partnerskiej powstało Stowarzyszenie Transgraniczny Klastrer Szlak Wodny Berlin-Szczecin-Bałtyk (TK-BSzB). Jest to formuła partnerska, która jest nastawiona na promowanie transgranicznej marki regionu, która w szczególności ma się kojarzyć z charakterystycznym produktem turystycznym. Jest nim „Szlak Wodny Berlin-Szczecin-Bałtyk” jako wiodący w ofercie turystycznej Euroregion Pomerania. W wyniku podjętych działań wzmacnia się wizerunek regionu jako atrakcyjnego dla instytucji i przedsiębiorców. Szczególnym atutem jest położenie korzystne dla biznesu, które daje duże możliwości w zakresie konkurencyjności na obszarze Unii Europejskiej. Klastrer prężnie działa w sektorach :publicznym, pozarządowym i prywatnym, a także wspiera inicjatywy partnerskie zawiązane pomiędzy podmiotami krajów sąsiadujących, w tym Niemiec i Szwecji. Klastrer tworzą osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, przedstawiciele instytucji i organizacji samorządowych oraz organizacji pozarządowych, którzy w różnym stopniu powiązani są z branżą turystyczną⁵⁰.

Koordynatorem Klastra jest Zarząd, wybrany przez Walne Zgromadzenie. Działa on w oparciu o przyjęty i zarejestrowany w 2008 r. statut. Zadaniem

⁴⁸ PARP, *Klastry w województwie...dz.cyt.*, s. 41.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ *Transgraniczny Klastrer Turystyczny, Szlak wodny Berlin-Szczecin-Bałtyk*, www.kwiatkowski.edu.pl [10.04.2013].

koordynatora i Klastra są ożywienie przedsiębiorczości, współpracy z podmiotami gospodarczymi i organizacjami samorządowymi oraz z osobami fizycznymi, działającymi w turystyce. Do zadań Klastra należy pomoc gminom i lokalnym społecznościom, które są położone wzdłuż „Szlaku wodnego Berlin-Szczecin-Bałtyk” w dostosowaniu warunków rozwoju, a także promowaniu atrakcji, obiektów i innych elementów, które stanowią część produktu turystycznego. Celem Klastra jest modernizacja infrastruktury czy tworzenie systemu informacji turystycznej, a także promowanie regionu. Efektem jest pozytywny wpływ na współpracę przygraniczną i rozwój inicjatyw budujących nową markę regionu transgranicznego⁵¹. Dzięki otworzeniu granicy polsko-niemieckiej w 2007 r., pojawiły się nowe możliwości współpracy w regionie. Transgraniczny Klaster Szlak Wodny Berlin-Szczecin-Bałtyk wykorzystał tę szansę do nawiązania i rozwoju współpracy z Lokalnymi Grupami Działania wzdłuż „Szlaku wodnego BSzB”. Podmioty, o których mowa w tych samych bądź pokrewnych sektorach gospodarki, na obszarze Euroregionu „Pomerania”. Klaster nawiązuje nowe inicjatywy, które związane są z realizacją Strategii Rozwoju Województwa do 2020 r. Polegają również na opracowaniu nowych projektów, które będą realizowane w latach 2014-2020⁵² – nowym okresie budżetowania UE.

Transgraniczny Klaster Szlak Wodny Berlin-Szczecin-Bałtyk posiada bogatą ofertę związaną z branżą turystyczną. Do flagowych produktów należą między innymi Weekendowy Serwis Internetowy, który udziela informacji o pogodzie, atrakcjach turystycznych pojawiających się wzdłuż szlaku. Na stronie internetowej dostępne są przewodniki, mapy oraz albumy. Kolejnym jest Produkt Turystyczny „Szlak Wodny BSzB”. W 2011 r. został uznany za jeden z najlepszych produktów turystycznych w Polsce, w konkursie ogólnopolskim Turystyka Wspólna Sprawa.

Po otwarciu granicy polsko-niemieckiej w grudniu 2007 r. szlak ten stał się powszechnie dostępny. Sytuacja ta ożywiła tranzyt jachtów motorowych oraz żaglowych, płynących „z” i „do” Berlina, Brandenburgii i Meklenburgii Pomorza Przedniego. Działania te zaowocowały zwiększeniem zainteresowania społeczności lokalnych turystyką wodno-lądową i usługami turystycznymi. Innym produktem oferowanym przez Klaster jest Produkt turystyczny MIĘDZY-ODRZE – labirynty Doliny Dolnej Odry. Jest mezoregionem Doliny Dolnej Odry położonej na terenie województwa zachodniopomorskiego. Jest to również największe w Środkowej Europie torfowisko niskie z florą i fauną, niespotykaną już u ujścia innych rzek kontynentu⁵³. Obejmuje swym zasięgiem niemal cały teren Międzyodrza, który poprzecinany jest siecią starorzeczy Odry, ro-

⁵¹ PARP, *Klustry w województwie...* dz.cyt., s. 49.

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże.

wów i rozlewisk o łącznej długości ponad 200 kilometrów. Wzdłuż szlaku na lądzie czeka na turystów atrakcyjna baza noclegowa oraz ciekawe propozycje kulturalno-rozrywkowe.

Członkami Klastra są jednostki samorządu terytorialnego, tj. Urząd Gminy w Kobylance, Nowym Warpnie, Gryfinie oraz Urząd Miejski w Gryficach. Do członków Klastra należą również instytucje otoczenia biznesu, spośród których można wyróżnić: Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Ziemia Pyrzycka, Stowarzyszenie Gmin Euroregionu Pomerania, Stowarzyszenie na Rzecz Miast i Gmin Nadodrzańskich⁵⁴, a także osoby fizyczne. Działalność Klastra ma przynieść współmierne wyniki dla wszystkich jego członków.

Klaster ITC Pomorze Zachodnie

Klaster ICT Pomorze Zachodnie jest stowarzyszeniem firm informatycznych z terenów województwa zachodniopomorskiego. Powstał na przełomie 2007-2008 r., na podstawie powołania inicjatywy klastrowej w ramach projektu „Regionalne sieci współpracy innowacyjnej w zakresie wykorzystania i transferu wiedzy tworzące bazę klastra informatycznego”⁵⁵. Powołanie Stowarzyszenia Klaster ITC Pomorze Zachodnie nastąpiło w kwietniu 2011 r., by wspierać przedsiębiorców działających na rynku usług technologii informatycznych. Stowarzyszenie zrzesza firmy, które świadczą usługi związane z technologiami informatyczno-telekomunikacyjnymi, a także jednostki badawczo-rozwojowe, które działają w celu rozwoju technologii oraz instytucje otoczenia biznesu wspierające działalność klastra⁵⁶.

Misją Klastra jest zbudowanie marki, która zwiększy prestiż jego członków oraz podniesie atrakcyjność regionu zachodniopomorskiego. Działania te mają na celu przyciągnięcie inwestorów oraz przedsiębiorców lokalnych. Partnerem strategicznym Klastra oraz siedzibą stowarzyszenia jest Technopark Pomerania⁵⁷. Koordynatorem Klastra jest Stowarzyszenie Klaster ITC Pomorze Zachodnie. Celem stowarzyszenia jest stworzenie platformy współpracy pomiędzy innowacyjnymi firmami, które funkcjonują w branży IT, instytucjami finansowymi, urzędami oraz uczelniami. Stowarzyszenie współpracuje z jednostkami samorządu terytorialnego, administracji publicznej oraz środowiskami naukowo-badawczymi, do których należą Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny, Akademia Morska oraz Regionalne Centrum Innowacji i Transferu Technologii⁵⁸. Do głównych zadań stowarzyszenia należy aktywne działanie na

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ *Strona główna Klastra ITC Pomorze Zachodnie*, www.ict-pomorzechodnie.pl [11.04.2013].

⁵⁶ PARP, *Klustry w Polsce. Katalog*, Warszawa 2012, s. 50.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ PARP, *Klustry w województwie...dz.cyt.*, s. 61.

rzecz promowania i rozwijania działalności naukowo-technicznej, oświaty i edukacji poprzez organizowanie szkoleń dla pracowników firm informatycznych; szeroko zakrojona pomoc dla studentów w postaci stypendiów, w ukierunkowaniu w doborze prac dyplomowych oraz w znajdowaniu pracy w branży IT; upowszechnianie idei społeczeństwa informacyjnego oraz podnoszenie wiedzy teleinformatycznej oraz budowanie społeczeństwa opartego na wiedzy; promowanie firm, które reprezentowane są przez członków Stowarzyszenia; organizowanie misji gospodarczych dla członków Stowarzyszenia oraz wydawanie specjalistycznych materiałów informacyjnych, ulotek, broszur i biuletynów branżowych⁵⁹.

Klaster ICT Pomorze Zachodnie poprzez sieć współpracy oferuje zrzeszonym w nim firmom szkolenia, wspólną promocję, doradztwo, a przede wszystkim działania na rzecz rozwoju regionalnych firm z branży IT. Klaster pomaga firmom w nawiązywaniu partnerskich relacji oraz podnoszeniem kompetencji i kwalifikacji członków klastra.

Oferta Klastra zawiera także produkty i usługi informatyczne, do których należą: OMNI SSL VPN/CA firmy TEONITE. To pierwszy na świecie system łączący 4mPOWER to kompleksowe systemy wsparcia i zarządzania zadaniami przez większość terminali mobilnych (smartfony, tablety, netbooki). To również innowacyjny system wspomagania decyzji nawigacyjnych. Jest to system, który proponuje nawigatorowi możliwe rozwiązania w określonych sytuacjach kolizyjnych na morzu. Został opracowany przez zespół naukowców z Akademii Morskiej w Szczecinie. Firma SICA Sp. z o.o. z Technoparku Pomorza opracowała platformę internetową GlobalProduct.pl, która służy do wymiany danych między producentami z branży FMCG⁶⁰ (z ang. fast-moving consumer foods) a dystrybutorami tych produktów. Z tego systemu korzystają czołowe sieci sklepów w kraju i wiele znanych marek producentów. Innymi produktami klastra są: Mikro-Serwis jest to usługa outsourcing IT dostarczająca wielu możliwości w obrębie budowania strategii firmy. Obejmuje strukturę kosztów i ryzyko biznesowe, a także obszar potencjalnych korzyści dla organizacji⁶¹, Business Accounting Office jest to nowoczesny model księgowości internetowej w technologii „net” oraz innowacyjna usługa wyceny praw własności przemysłowej i praw autorskich wymagająca kompleksowej wiedzy ekonomicznej, finansowej i prawnej⁶².

⁵⁹ Statut Stowarzyszenia Klaster ITC Pomorze Zachodnie, www.ict-pomorzeczachodnie.pl [11.04.2013].

⁶⁰ FMCG – (z ang. fast-moving consumer foods), to sektor gospodarki obejmujący tzw. towary szybko zbywalne, zwane również towarami pierwszej potrzeby.

⁶¹ PARP, *Klastry w Polsce. Katalog*, Warszawa 2012, s. 50.

⁶² PARP, *Klastry w województwie...dz.cyt.*, s. 65.

Członkami i partnerami Klastra jest Urząd Miasta Szczecin, jednostki naukowo-badawcze, którymi są Wydział Informatyki Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny oraz Instytut Technologii Morskich Akademii Morskiej w Szczecinie. Instytucje otoczenia biznesu reprezentuje Technopark Pomierania, Regionalne Centrum Innowacji i Transferu Technologii, Zachodniopomorskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego, Szczecińskie Centrum Przedsiębiorczości, Centrum Transferu Technologii Morskich. Członkami Klastra są także organizacje branżowe oraz przedsiębiorstwa związane z branżą informatyczną.

Zachodniopomorski Klaster Morski

Zachodniopomorski Klaster Morski powstał w 2008 r., jako inicjatywa głównie małych i średnich firm prywatnych. Z inicjatywą powstania związane jest stworzenie sieci współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami, jednostkami samorządu terytorialnego oraz uczelni i instytucji otoczenia biznesu. Klaster prowadzi wspólną politykę na rzecz integracji i rozwoju przemysłu stoczniowego na terenie województwa zachodniopomorskiego. Zachodniopomorski Klaster Morski jest także członkiem Sieci Morskich Klastrow Europejskich⁶³ (ENMC, European Network of Maritime Clusters)⁶⁴. Celem Klastra jest tworzenie sieci współpracy przedsiębiorstw, samorządu terytorialnego, uczelni wyższych i instytucji otoczenia biznesu, a także rozwój gospodarki morskiej.

Do głównych kompetencji Klastra należy: projektowanie i instalacja elektroniki morskiej oraz systemów nawigacyjnych; budowa, projektowanie i remonty jednostek pływających; projektowanie i budowa konstrukcji o dużych gabarytach; najem nabrzeży oraz świadczenie usług spawalniczych. Działania te są realizowane w ramach łańcucha wartości dotyczącego wszystkich członków Klastra oraz firm z nim współpracujących⁶⁵.

Koordynatorem Klastra jest Stowarzyszenie Zachodniopomorski Klaster Morski, które powstało w 2008 r. w wyniku zmian gospodarczych, jakie zachodziły w regionie. Koordynator pomaga w pracy podmiotów gospodarczych, które działają w procesie budowy, przebudowy i remontów statków i jednostek pływających. Organizuje także pracę osób fizycznych, które wspierają proces zmian zachodzących województwie zachodniopomorskim.

Zachodniopomorski Klaster Morski jest także odpowiedzialny za rozwijanie innowacyjnych technologii, wspieranie inicjatyw gospodarczych, komercjalizacji wyników prac badawczych uczelni wyższych oraz jednostek badawczo-rozwojowych, rozwój kwalifikacji zawodowych, kreowanie województwa za-

⁶³ Zachodniopomorski Klaster Morski, www.klastermorski.org [11.04.2013].

⁶⁴ ENMC, European Network of Maritime Clusters (z ang. Europejskie Sieci Klastrow Morskich).

⁶⁵ PARP, *Klustry w województwie...* dz.cyt., s. 72 i n.

chodniopomorskiego jako regionu atrakcyjnego dla inwestorów poprzez wymianę informacji pomiędzy członkami klastra a kontrahentami⁶⁶.

Głównymi zadaniami Klastra jest tworzenie sieci współpracy z samorządem terytorialnym, jednostkami badawczo-rozwojowymi i firmami, wymiana informacji w dziedzinie technologii między członkami Klastra oraz wprowadzanie innowacyjnych technologii do oferty. Klastrer szuka nowych kontrahentów, jest pomocny w uzyskaniu dotacji na rozwój infrastruktury związanej z branżą morską, a także udziela pomocy eksperckiej w przetargach i realizacji kontraktów. Ważnym elementem jest promocja przedsiębiorstw z regionu zachodniopomorskiego oraz samego województwa. W celu przyciągnięcia nowych inwestorów⁶⁷. Oferta Klastra ukierunkowana jest ściśle na branżę morską. Dotyczy działań specjalizowanych w budowaniu jednostek i elementów kadłubów, remontów statków oraz w konstrukcji i przebudowy statków morskich⁶⁸. Działania te wpływają na jakość oraz ilość realizowanych przedsięwzięć oraz na wpływa pozytywnie na wizerunek Klastra nie tylko w regionie, ale także w wymiarze krajowym i zagranicznym.

Firmy, które specjalizują się w zakresie elektroniki morskiej, współpracują z Klasterem i dostarczają najnowszych rozwiązań technologicznych. Dzięki stałemu dostępowi do nabrzeży i prowadzeniu prac remontowych we własnych dokach, u klienta i w trakcie rejsu⁶⁹, znacząco podnosi się poziom konkurencyjności Klastra na arenie międzynarodowej. Stowarzyszenie Zachodniopomorski Klastr Morski to ponad 70 członków, do których należą firmy związane z gospodarką morską i przemysłem stoczniowym oraz budową konstrukcji wielkogabarytowych. Są to: Akademia Morska w Szczecinie i Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny oraz instytucje z otoczenia biznesu⁷⁰. Wszyscy członkowie rozwijają konkurencyjność branży morskiej i poprzez wspólne inicjatywy podnoszą atrakcyjność inwestycyjną województwa zachodniopomorskiego.

Uwagi końcowe

Istnienie klastrów ma duże znaczenie szczególnie w działalności badawczo-rozwojowej, wspieraniu ekspansji przedsiębiorstw, a także rozwoju ich kapitału ludzkiego. Istotne jest również stymulowanie współpracy branżowej oraz powstawanie nowych przedsiębiorstw na terenie województwa zachodnio-

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ Strona główna Zachodniopomorskiego Klastra Morskiego, www.klastermorski.org [11.04.2013].

pomorskiego. Potrzebne jest wspieranie klastrów i działających w nich firm, w tym: tworzenie powiązań kooperacyjnych, finansowanie prac badawczo-rozwojowych i współpraca z sektorem B+R. Są to czynniki, które podnoszą konkurencyjność klastrów w województwie. Wskazują, iż działania wspierające politykę klastrową są potrzebne.

Polityka klastrowa powinna koncentrować się na rozwoju lokalnym i globalnym. To podniesie konkurencyjność kraju oraz regionu w wymiarze międzynarodowym. Tworzenie klastrów lub sieci współpracy powinno być wspierane przez władze regionalne, co skutkuje pogłębianiem współpracy między środowiskami gospodarki, administracji i nauki. Uczestnictwo w klastrze daje jego członkom korzyści w postaci rozbudowywania baz danych, przeprowadzania analiz związanych z innowacyjnością organizowania szkoleń oraz rozwijania współpracy z instytucjami badawczymi w celu podnoszenia innowacyjności w klastrze.

Uczestnictwo poszczególnych firm w klastrze pozytywnie wpływa na ich konkurencyjność. Daje szanse zwłaszcza małym i średnim przedsiębiorcom w rywalizacji z większymi podmiotami, a także tworzeniu łańcucha wartości lub wykorzystania korzyści płynących z wspólnej promocji i marketingu.

Dzięki powstawaniu klastrów przemysłowych na terenie województwa zachodniopomorskiego powstają nowe firmy, a co za tym idzie również nowe miejsca pracy, co bezpośrednio wpływa na zmniejszenie bezrobocia w regionie. Klastry przyciągają również nowych inwestorów z kraju i zagranicy. Istnienie klastrów pozytywnie wpływa na rozwój gospodarczy oraz rozwój infrastruktury w regionie, podnosi wizerunek województwa. Uczelnie kształcą nowe kadry oraz realizują badania pomagające w rozwoju innowacyjności.

Funkcjonujące Klastry pozytywnie wpływają na markę regionu, a polityka ukierunkowana na klastry powinna zajmować szczególne miejsce w strategii rozwoju województwa. Pozwoli to na wzmocnienie atrakcyjności gospodarczej naszego regionu.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych aspektów polityki klastrowej w województwie zachodniopomorskim, będącej przykładem indywidualnego wsparcia z Europejskiego Funduszu Społecznego. Omówiono siedem klastrów przemysłowych występujących na terenie województwa zachodniopomorskiego, pod kątem branży, łańcucha wartości kompetencji klastra, głównych zadań i koordynacji, działalności i oferty oraz członków zrzeszonych.

SŁOWA KLUCZOWE

Klasy przemysłowe, województwo zachodniopomorskie, potencjał gospodarczy, polityka klastrowa.

SUMMARY

The purpose of this article is to present selected aspects of cluster policy in West Pomeranian Voivodeship, which is an example of individual support from the European Social Fund. Discusses the seven clusters that occur in the province of West, for the industry, value chain competence cluster, main tasks and coordination of, the activities and deals and members.

KEYWORDS

Industrial clusters, province West, economic potential, cluster policy.

***P**artnerskie projekty szkół Comenius
jako część programu
„uczenie się przez całe życie”
na przykładzie gimnazjum nr 9
w Koszalinie*

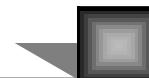
Niniejszy artykuł przedstawia możliwości w zakresie wykorzystania funduszy unijnych w systemie edukacji, na podstawie analizy wdrażania programu Comenius w Gimnazjum nr 9 w Koszalinie. Problematyka, o której mowa, jest ważnym elementem polityki rozwojowej Wspólnoty, której przyszłość ściśle związana jest z procesami integracyjnymi i wychowawczymi. Dotyczy ona zagadnień z jednej strony uniwersalnych, z drugiej strony posiadających charakter indywidualny dla każdego z państw członkowskich. Z tej przyczyny proces badawczy w tym zakresie powinien być kontynuowany.

Geneza pojęcia i powstanie programu „Uczenie się przez całe życie”

Zagadnienie edukacji ustawicznej nie jest nowe. O pewnym jej zarysie można przeczytać już u Platona¹, jednak szczególnego znaczenia nabrało ono dopiero w XX w. Sformułowanie terminu „edukacja ustawiczna” zainicjowało potraktowanie nauki, jako nieodłącznego elementu ludzkiego życia².

¹ W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, Warszawa 2009, s. 62-80.

² *Encyklopedia oświaty i kultury dorosłych*, K. Wojciechowski (red.), Wrocław 1986, s. 86. W opisie pojęcia przytoczone zostały stwierdzenia Paula Lengrand'a mówiące o tym, iż kształce-

W 1970 r. Paul Langrand przedstawił na konferencji UNESCO³ raport zatytułowany „Wprowadzenie do koncepcji uczenia się przez całe życie”⁴. Praca ta zainicjowała szereg działań mających na celu analizę systemu edukacji. Dwa lata później Komisja UNESCO opublikowała wyniki badań w raporcie pt. „Uczyć się, aby być. Świat edukacji dziś i jutro”. Przypomniano w nim o tym, że każdy człowiek ma prawo, a nawet powinien uczyć się przez całe swe życie; zalecono powiązanie formalnego systemu kształcenia z nieformalnym oraz wskazano na sprawiedliwy podział środków pomiędzy oba te systemy, jak również pomiędzy działalność edukacyjną prowadzoną dla najmłodszych i najstarszych. Uznano, że większa elastyczność powinna zapewnić odpowiednią jakość. W raporcie jednoznacznie stwierdzono, że dostęp do wiedzy powinna mieć jak największa liczba osób. Za konieczne uznano zainteresowanie grupami najmniej uprzywilejowanymi, w celu zmniejszenia barier zamykających im dostęp do nauki⁵.

Kolejny raport, który został opublikowany w 1973 r. przez OECD⁶ dotyczył problematyki uczenia się, nosił nazwę „Kształcenie powrotne: strategia uczenia się przez całe życie”. Praca poruszała kwestie nadobowiązkowego kształcenia ogólnego i zawodowego. Obecnie OECD uznaje, iż edukacja ustawiczna obejmuje wszelkie aspekty rozwoju społecznego i indywidualnego we wszystkich możliwych konfiguracjach. Jest to pojęcie szerokie, obejmujące standardy kształcenia, instytucje, które ponoszą wysiłki przygotowania i motywowania do nauki, jak również poświęcają czas na dostarczanie możliwości wszystkim zatrudnionym i bezrobotnym osobom, chcącym podnieść bądź przekwalifikować swe umiejętności⁷.

W 1995 r. został wydany kolejny raport UNESCO, pod redakcją Jacquesa Delorsa – „Edukacja, jest w niej ukryty skarb”⁸, w którym zaznaczono rolę

nie ustawiczne powinno być integralną częścią życia i wartością samą w sobie. Opis hasła kończą określenia takie, jak: otwartość, różnorodność, elastyczność rozwiązań, powszechna dostępność.

³ Zob. www.unesco.pl [12.12.2012].

⁴ *Uczenie się przez całe życie: rola systemów edukacji w państwach członkowskich Unii Europejskiej*, A. Smoczyńska (red.), Warszawa 2002, s. 7.

⁵ Jak cytuje D. Korzan w swej pracy pt. *Uczenie ustawiczne – przegląd literatury*, „uczenie się” wychodzi już poza systemy edukacyjne i szkoły. Ma miejsce w wielu różnych sytuacjach i warunkach. Obejmuje etapy społecznego i zawodowego rozwoju człowieka. Tak pojmowana edukacja odzwierciedla tezę, że każda osoba posiada zdolności, jak również prawo do uczenia się, a podejmując to wyzwanie wpływa na przebieg swojego życia. Zob. *Otwarta przestrzeń edukacyjna. Kształcenie drogą elektroniczną. Edukacja przez całe życie*, G. Klimowicz (red.), Warszawa 2002, s. 51-52.

⁶ Zob. www.nauka.gov.pl [12.12.2012].

⁷ K.W. Witek, *Idea kształcenia ustawicznego w działaniach organizacji międzynarodowych*, „Ementor” 2008, nr 1 (23). Zob. również: J. Klercq, *OECD, Lifelong Learning for all*, Paryż 1997, s. 89.

⁸ J. Delors, *Edukacja – jest w niej ukryty skarb*, Warszawa 1998, s. 1.

czterech filarów: uczyć się, aby wiedzieć, działać, żyć wspólnie i czwarty, uczyć się, aby być. Wymienione aspekty tworzyły spójną całość i wzajemnie się dopełniały.

Unia Europejska⁹, prowadząc działania mające na celu redukcję bezrobocia, zwalczanie ogólnych problemów w zatrudnieniu i regulacji na rynku pracy, położyła duży nacisk na ukierunkowanie swej polityki oświatowej na edukację ustawiczną. Ożywienie problematyki edukacji zaowocowało wpisem w „Białej Księdze” pt. „Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa”¹⁰, zawarto w niej pięć celów uczenia się oraz kluczowe problemy edukacji. Rok 1996 miał służyć zwróceniu uwagi społeczeństwa na rolę edukacji ustawicznej, jako elementu osobistego rozwoju i udziału w demokratycznym życiu państwa. Po raz pierwszy poruszono kwestie rodziców i nauczycieli w przygotowaniu młodzieży do ciągłego uczenia się. Uznano, że ze społeczeństwa uczącego wyłoni się społeczeństwo postępu, które zapewni Europie niezależność gospodarczą, społeczną i polityczną¹¹.

Kolejnym krokiem w kierunku rozwoju systemu oświaty było przyjęcie przez Radę Europejską w 2000 r. tzw. Strategii Lizbońskiej¹², zakładała ona stworzenie najbardziej konkurencyjnej gospodarki na świecie, której głównym motorem napędowym ma być edukacja. Według Strategii będzie ona drogą do pomyślności jednostki i dobrobytu społeczeństwa, a także narzędziem do wyrównania szans i zmniejszenia marginalizacji. W 2001 r. Komisja Europejska wydała dokument pt. „Tworzenie przestrzeni kształcenia całościowego w Europie” nadając tym samym koncepcji kształcenia ustawicznego wymiar priorytetowy¹³.

Konkretną inicjatywą na obszarze edukacji i nauki, którą przyjął Parlament Europejski i Rada w dniu 15 XI 2006 r. decyzją nr 1720/2006/WE jest program „Uczenie się przez całe życie”. Został on przewidziany na lata 2007-2013 i swym zasięgiem objął 31 państw¹⁴. Podstawowym celem programu jest wspieranie Strategii Lizbońskiej, a więc pobudzanie rozwoju gospodarczego w państwach członkowskich poprzez edukację i rozwój różnych dyscyplin naukowych. Program ma przyczynić się do budowania społeczeństwa wiedzy oraz spójności społecznej, a także podnoszenia poziomu zatrudnienia

⁹ Zob. www.europa.eu [13.12.2012].

¹⁰ H. Solarczyk, *Edukacja ustawiczna w Niemczech w kontekście międzynarodowym*, Toruń 2001, s. 90.

¹¹ Zob. J. Pólturzycki, *Aktualność problemów edukacji ustawicznej*, „E-mentor” 2006, nr 1 (13).

¹² J. Szlachta, *Polityka Spójności Unii Europejskiej w latach 2007-2013*, Kazimierz Dolny 2004, s. 2-3.

¹³ Zob. K.W. Witek, *Idea kształcenia ustawicznego...dz.cyt.*

¹⁴ Zob. Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, C 313/42, 20.12.2006.

w państwach członkowskich. „Uczenie się przez całe życie”¹⁵ umożliwia kształcenie osobom w każdym wieku, obejmuje wszystkie rodzaje i poziomy edukacji i szkolenia zawodowego.

Zakres i cele programu „Uczenie się przez całe życie”

Programy szkoleń i kształcenia są sposobem, w jaki Unia Europejska może dotrzeć do znacznej grupy swych obywateli. Celem programu „Uczenie się przez całe życie” jest przyczynianie się do rozwoju Wspólnoty jako społeczeństwa opartego na wiedzy, zgodnie z postulatami Strategii Lizbońskiej. Sam program, jako taki, ma umożliwić obywatelom na każdym etapie życia poszukiwanie stymulujących możliwości edukacyjnych na obszarze całej Europy. Program „Uczenie się przez całe życie” należy do FRSE¹⁶ – Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji i obejmuje cztery projekty: Comenius, Erasmus, Leonardo da Vinci i Grundtvig poza nimi kontynuowane są również działania prowadzone wcześniej w programach Socrates, Jean Monnet, European Language Label i e-Learning. Ogólnym celem programu jest rozwój różnych form uczenia się poprzez wspieranie współpracy między systemami edukacji¹⁷.

Zgodnie z decyzją Parlamentu Europejskiego i Rady, ustanawiającą program „Uczenie się przez całe życie” Unia pomagając i uzupełniając działania państw członkowskich ma na celu sprzyjanie współpracy, mobilności i wymianie pomiędzy systemami kształcenia i szkoleń, dążąc do tego, aby stały się one światowym wzorcem jakości. Rozwój oświaty ma przyczynić się do rozwoju gospodarczego, zwiększenia liczby miejsc pracy, podniesienia jakości pracy oraz zwiększenia spójności społecznej¹⁸. Unia Europejska zdołała już stworzyć wspólny rynek i wprowadzić wspólną walutę euro¹⁹, kolejnym wyzwaniem dla niej jest urzeczywistnienie europejskiego rynku pracy, na którym dobrze wykształceni i wyszkoleni obywatele będą mogli wykorzystywać swoje kwalifikacje²⁰.

¹⁵ Komisja Europejska, Komisja Generalna ds. Edukacji i Kultury, *Europa wspiera uczenie się przez całe życie*, Bruksela (ulotka propagująca program).

¹⁶ FRSE – Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, akt rejestracji był dokonany 11 października 1993 r., głównym celem Fundacji jest szeroko pojmowane wspieranie działań na rzecz rozwoju edukacji w Polsce, a realizuje go poprzez koordynację programów edukacyjnych Unii Europejskiej i nie tylko. Zob. www.frse.org.pl [12.12.2012].

¹⁷ Decyzja nr 1720/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15.11.2006, ustanawiająca program działań w zakresie uczenia się przez całe życie, Dz. U. L 327 z 24.11.2006, z późn. zm., s. 45-68.

¹⁸ Tamże, roz. 1 ust. 2, s. 48.

¹⁹ Zob. www.europa.eu [17.12.2012].

²⁰ Zob. *Europa wspiera uczenie się przez całe życie...* dz.cyt.

W decyzji ustanawiającej program „Uczenie się przez całe życie” podkreślono, iż ma on za zadanie wspierać i uzupełniać działania podejmowane przez państwa członkowskie, przy całkowitym poszanowaniu ich odpowiedzialności za systemy edukacji i szkoleń oraz uznając ich różnorodność językową i kulturową. Wszystkie cele realizowane są w ramach czterech programów sektorowych: Comenius, Erasmus, Leonardo da Vinci i Grundtvig, jednego programu międzysektorowego oraz programu Jean Monnet²¹.

Warto tutaj podkreślić, że w zakresie wyjazdów, wymiany i Projektów Partnerskich²², każdy kraj może wyznaczyć własne obszary priorytetowe. Powinny być one jednak podane do publicznej wiadomości, dostępne dla wszystkich zainteresowanych lub rozpowszechnione przez Narodowe Agencje Programu „Uczenie się przez całe życie”.

Comenius

Nazwa Comenius została nadana na cześć żyjącego na przełomie XVI i XVII w. czeskiego filozofa i pedagoga Jana Amosa Komeńskiego²³. Realizowany w ramach programu „Uczenie się przez całe życie”, program adresowany jest do osób i instytucji zaangażowanych w edukację od przedszkoli po szkoły średnie. Jego zadaniem jest wspieranie projektów edukacyjnych, angażujących placówki edukacyjne i lokalne społeczności oraz wyjazdów podnoszących kwalifikacje nauczycieli. Mowa tu o projektach: Partnerskie Projekty Szkół, Partnerskie Projekty Regio, Mobilność Szkolnej Kadry Edukacyjnej i Asystentura Comeniusa. Szczególne znaczenie ma jakość podejmowanych działań. Comenius umożliwia tworzenie i realizację innowacyjnych programów nauczania, popularyzację nowatorskich rozwiązań w obszarze zarządzania oświatą oraz wypróbowywanie nowych metod pedagogicznych. Promuje stosowanie nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych, naukę języków obcych, a także równość szans edukacyjnych²⁴.

Głównym celem operacyjnym programu jest poprawa mobilności, czyli zwiększenie liczby i jakości wyjazdów²⁵. Mobilność obejmuje wymianę uczniów i kadry, uczestnictwo w szkoleniach dla nauczycieli i pozostałej kadry

²¹ Tamże, roz. 1, art. 1, ust. 3-5, s. 48-49.

²² Projekt Partnerski – to współpraca dwóch lub więcej szkół z różnych krajów UE, która skutkuje przede wszystkim wymianą doświadczeń i uczeniem się od siebie nawzajem. Strona programu Comenius, www.comenius.org.pl [08.01.2013].

²³ B. Fieducik, *Program Edukacyjny Unii Europejskiej: „Uczenie się przez całe życie”*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2009, nr 4 (179), s. 95.

²⁴ A. Fijałkowska, J. Płachecka, *Z Comeniusem dookoła Europy w ramach europejskiego programu edukacyjnego „Uczenie się przez całe życie”*, Warszawa 2009, s. 6.

²⁵ Tamże, s. 6.

nauczycielskiej, praktyki dla nauczycieli i przyszłych nauczycieli, mobilność w szkołach dla uczniów oraz staże w szkołach lub przedsiębiorstwach dla kadry nauczycielskiej oraz wizyty studyjne i przygotowawcze w ramach działań związanych z partnerstwem, mobilnością, projektami i seminariami kontaktowymi.

Program wspiera tworzenie partnerstw pomiędzy: szkołami w celu rozwijania wspólnych projektów oświatowych dla uczniów i ich nauczycieli w ramach „Partnerskich Projektów Szkół Comenius” oraz organizacjami odpowiedzialnymi za wszelkie aspekty oświaty szkolnej w celu wspierania współpracy międzyregionalnej z naciskiem na regiony przygraniczne w ramach Partnerskich Projektów Regio²⁶.

W Polsce program Comenius zdobył wielką popularność. Realizowane w jego ramach projekty to międzynarodowe przedsięwzięcia o zróżnicowanej skali i zasięgu. Działania podejmowane w ramach tego programu wpływają na zmiany w sposobie postrzegania roli szkoły i nauczania na wszystkich szczeblach edukacji²⁷.

Charakterystyka Gimnazjum nr 9 w Koszalinie

Gimnazjum nr 9 rozpoczęło swoją działalność tak, jak większość gimnazjów, w roku szkolnym 1999/2000, na mocy uchwały Rady Miejskiej²⁸ jako szkoła publiczna²⁹. Naukę rozpoczęło w nim 186 uczniów w siedmiu klasach pierwszych. W szkole jest 18 klas, sześć na każdym poziomie nauczania. Organem prowadzącym szkołę jest Gmina Miasto Koszalin³⁰. Uchwała z dnia 28 VI 2007 r. nadała gimnazjum imię Noblistów Polskich³¹.

Siedziba gimnazjum znajduje się przy ul. Staszica 6³² i jest połączona ze Szkołą Podstawową nr 18³³. Obie placówki posiadają wspólną salę gimnastyczną, siłownię, czytelnię, bibliotekę i stołówkę, poza tym gimnazjum dysponuje siedemnastoma salami lekcyjnymi³⁴, w tym pracownią komputerową, która posiada stałe łącze internetowe.

²⁶ B. Fieducik, *Program Edukacyjny Unii...* dz.cyt., s. 96.

²⁷ A. Fijałkowska, J. Płachecka, *Z Comeniusem dookoła Europy...* dz.cyt., s. 6-7.

²⁸ Uchwała Nr V/94/99 Rady Miejskiej w Koszalinie w sprawie założenia Gimnazjum nr 9 w Koszalinie, Materiały wewnętrzne szkoły.

²⁹ Statut Gimnazjum nr 9 im. Noblistów Polskich w Koszalinie, roz. 1, art. 1.

³⁰ Tamże, roz. 2, art. 2.

³¹ Uchwała Nr XII/103/2007 Rady Miejskiej w Koszalinie w sprawie nadania imienia Gimnazjum nr 9 w Koszalinie. Materiały wewnętrzne szkoły.

³² Uchwała Nr V/94/99 Rady Miejskiej w Koszalinie w sprawie założenia Gimnazjum nr 9 w Koszalinie, Materiały wewnętrzne szkoły, art. 1.

³³ Strona regionu zachodniopomorskiego, www.zachodniopomorskie.regiopedia.pl [05.02.2013].

³⁴ Strona gimnazjum, www.gimn9.neostrada.pl [05.02.2013].

Dewizą szkoły w zakresie działań wychowawczych są słowa napisane przez Stanisława Staszica „Uczę się dla siebie, dlatego muszę być dobry”. Zgodnie z wizją szkoły szczególna uwaga w całym procesie edukacyjnym ma być skupiona na kształtowaniu charakteru, a w szczególności na rozwijaniu umiejętności określania celów życiowych, poczucia odpowiedzialności, samodzielności i postaw wyrażających poszanowanie drugiej osoby, przeciwstawiania się egoizmowi i zachowaniom nacechowanym przemocą wobec innych. Ważne dla jednostki jest, aby rozbudzać w młodzieży zainteresowania, zamiłowanie do zdobywania wiedzy i twórczego jej wykorzystywania³⁵. Dla szczególnie uzdolnionych uczniów przewiduje się tworzenie klas o rozszerzonym programie nauczania³⁶.

W szkole prężnie działa Samorząd Uczniowski³⁷, a uczniowie w ramach Młodzieżowych Działań Obywatelskich uczestniczą w wielu ogólnopolskich akcjach charytatywnych. Celem działalności grupy MDO jest rozwijanie postaw obywatelskich oraz rozpoznawanie problemów nurtujących społeczność, w której uczniowie funkcjonują³⁸. Inicjowane są również własne działania pomocy innym, w które angażują się pracownicy i uczniowie Gimnazjum nr 9; są to np. „Dwa tygodnie dla innych”, „Pomóż schronisku dla zwierząt” oraz stała współpraca z Domem Opieki Społecznej i Domem Samotnej Matki. Młodzież, pracując nad wybranymi przez siebie problemami, może doświadczyć skuteczności swych działań oraz uczyć się, jak uczestniczyć w życiu publicznym i jak skutecznie działać na rzecz szkolnej i lokalnej społeczności³⁹.

Kadra pedagogiczna gimnazjum składa się z 37 nauczycieli posiadających wyższe wykształcenie oraz kilkunastoletni staż pracy. Dyrektorem szkoły jest mgr Marek Niesłuchowski⁴⁰. Zgodnie z postanowieniami statutowymi bezwzględny priorytet w wychowaniu dziecka ma dom rodzinny. Rodzice i opiekunowie mają prawo do decydowania o procesie wychowawczym dziecka również w szkole, dlatego też prowadzona jest ścisła współpraca pomiędzy gronem pedagogicznym a opiekunami prawnymi. Współdziałają oni ze sobą zarówno w sprawie profilaktyki, jak i kształcenia młodzieży⁴¹.

³⁵ Program Wychowawczy Gimnazjum nr 9 im. Noblistów Polskich w Koszalinie, pkt. 4, s. 2.

³⁶ Statut Gimnazjum nr 9 im. Noblistów Polskich w Koszalinie, roz. 2, art. 5.

³⁷ Tamże, roz. 3, art. 26, pkt 4.

³⁸ Zob. Strona Gimnazjum nr 9 w Koszalinie...dz.cyt.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Statut Gimnazjum nr 9 im. Noblistów Polskich w Koszalinie, roz. 4, art. 29.

Procedury przystąpienia do programu „Partnerskie Projekty Szkół Comenius”

Unia Europejska stawia sobie za cel wychowanie nowego pokolenia Europejczyków w duchu Wspólnoty. Dlatego też na sektorze edukacji spoczywa obowiązek przygotowania nowej generacji do realizacji zamierzeń, w postaci wypracowania wspólnej zasady ogólnego wykształcenia europejskiego, wzajemnego poznawania się oraz ustalenia jednakowego systemu oceny wyników. Pozwoli to Europejczykom na swobodne przemieszczanie się w obszarze unijnym celem poszukiwania wykształcenia i pracy⁴².

Wspólnota nie posiada jednolitego systemu w zakresie nauki, z tego powodu, nie ingeruje w szkolnictwo państw członkowskich i kwestie organizacji tego sektora pozostawia im samym. Zachęca jedynie do współpracy, wspiera projekty i współuczestniczy w podnoszeniu poziomu szkolnictwa w myśl artykułu 126 Traktatu z Maastricht⁴³.

Moment przystąpienia Polski do Unii Europejskiej dał możliwość pozyskiwania funduszy przez oświatę⁴⁴. Plany finansowane w tym zakresie należą do największej grupy przedsięwzięć. Charakteryzują się ogromną współpracą międzynarodową⁴⁵ w zakresie szkół partnerskich z krajów Wspólnoty. Wśród koszalińskich placówek oświatowych, które wzięły do tej pory udział w tym programie, figuruje Gimnazjum nr 9, realizujące projekt „Europe Cultural Crisol – Melting Pot”. Przedsięwzięcie objęło okres od 1 VIII 2010 do 31 VII 2012 r., a przyznane środki opiewają na sumę 20 tys. euro⁴⁶.

Gimnazjum zależało nie tylko na wzroście pozycji szkoły w rankingach. Również na możliwości poruszania się w europejskiej przestrzeni oświatowej i większej identyfikacji z Europą⁴⁷, a także na znacznym poszerzeniu⁴⁸ oferty edukacyjnej.

Kolejnym krokiem, który należało podjąć było znalezienie partnerów. W celu ułatwienia poszukiwań stworzono międzynarodową stronę internetową

⁴² K. Kondrat, *Programy Edukacyjne Unii Europejskiej*, Instytut Ekonomiczny, www.konferencja.edu.pl [10.02.2013].

⁴³ *Traktat o Unii Europejskiej* (Traktat z Maastricht), art. 126, ust. 1.

⁴⁴ E. Pilch, *Poradnik Beneficjenta-Fundusze unijne dla oświaty: kształcenie i doskonalenie nauczycieli*, Warszawa 2009, s. 13.

⁴⁵ S. Białousz, *Polsko-Norweski Fundusz Badań Naukowych*, „Sprawy Nauki” 2009, nr 1, s. 29.

⁴⁶ Załącznik Do Uchwały nr XXV/381/2012 Rady Miejskiej w Koszalinie z dnia 25 października 2012 r., *Informacja o stanie realizacji zadań oświatowych Gminy Miasta Koszalin w roku szkolnym 2011/2012*, Wydział Edukacji Urzędu Miejskiego w Koszalinie, s. 14.

⁴⁷ *5 lat Polski w Unii Europejskiej*, M. Kałużyńska, K. Smyk, J. Wiśniewski (red.), Warszawa 2009, s. 359.

⁴⁸ A. Smoczyńska, *Uczenie się przez całe...* dz. cyt., s. 28.

o nazwie Global Gateway⁴⁹, na której można znaleźć przydatne adresy szkół zainteresowanych współpracą w ramach projektów Comeniusa. Innym podobnym narzędziem jest TwinFinder⁵⁰. Gimnazjum nr 9 podjęło współpracę ze szkołami z Finlandii i Hiszpanii, z których ta ostatnia była głównym koordynatorem projektu.

Następnym ważnym krokiem w realizacji projektu są tak zwane wizyty przygotowawcze⁵¹. Wizyty te trwają zazwyczaj do pięciu dni i umożliwiają spotkanie z partnerami, wspólne przeanalizowanie, przedyskutowanie i rozwinięcie pomysłów dotyczących projektu. Istotne podczas pierwszej wizyty jest omówienie takich kwestii, jak: sposób i środki komunikacji, plan zajęć, role i zadania poszczególnych szkół, język komunikacji oraz działania związane z wyjazdami, które będą miały miejsce podczas realizacji projektu⁵². W tym celu, od momentu oficjalnej informacji dotyczącej akceptacji projektu, w Gimnazjum nr 9 został wybrany nauczyciel koordynujący projekt, jego głównym zadaniem było pozostawanie w stałym kontakcie mailowym ze szkołami partnerskimi. W dniu 1 X 2010 r. odbyła się wideokonferencja za pomocą Skype'a, podczas której ustalono szczegóły pierwszego spotkania w Hiszpanii. Podczas czterodniowej wizyty ustalono między innymi daty kolejnych spotkań⁵³.

Ostatnim etapem poprzedzającym podpisanie umowy o dofinansowanie jest selekcja wniosków. Każdy z nich jest oceniany przez ekspertów wyznaczonych przez Narodową Agencję kraju koordynatora⁵⁴. Sama ocena odbywa się na kilku etapach. Pierwszy – oceny formalnej, która polega na wstępnej selekcji wniosków na podstawie poprawności formalnej. Formularze, które nie spełniają kryteriów oceny formalnej, nie przechodzą do kolejnego etapu. Drugi – oceny merytorycznej; jest to ocena pod względem jakościowym, prowadzona przez zewnętrznych ekspertów w oparciu o kryteria przyznawania środków. Wynikiem tego etapu są rekomendacje dla członków Komitetu Ewaluacyjnego⁵⁵. Trzeci to spotkanie Komitetu Ewaluacyjnego, podczas którego wnioski podda-

⁴⁹ Strona Programu Comenius, www.comenius.org.pl [11.02.2013].

⁵⁰ TwinFinder – służy do poszukiwania partnerów, działa w ramach eTwinningu, który jest formą „Społeczności dla szkół w Europie”. Nauczyciele wszystkich krajów uczestniczących w programach mogą zarejestrować się i korzystać z internetowych narzędzi takich, jak Portal i Pulpit. Strona eTwinning, www.etwinning.net [14.02.2013].

⁵¹ Wizyta przygotowawcza – jest to spotkanie przedstawicieli instytucji, podczas którego uczestnicy planują realizację wspólnego projektu. Strona Programu Uczenie się przez całe życie, www.pv.org.pl [11.02.2013].

⁵² Komisja Europejska, *Partnerskie Projekty Szkół Comenius...dz.cyt.*, s. 22.

⁵³ *Sprawozdanie dotyczące Programu „Uczenie się przez całe życie Comenius – Partnerskie Projekty Szkół”*, Projekt wielostronny „Europe Cultural Crisol” (Melting Pot), s. 1.

⁵⁴ Tamże, s. 26.

⁵⁵ Komitet Ewaluacyjny – jest to grupa osób, które opiniują projekty złożone w programie. Ostateczną decyzję o przyznaniu dofinansowania podejmuje jednak zarząd Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji. Strona Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji, www.mlodziej.org.pl [12.02.2013].

wane są analizie i ocenie przez jego członków. Czwartym i zarazem ostatnim etapem selekcji jest podjęcie decyzji w sprawie projektów w oparciu o rekomendacje Komitetu Ewaluacyjnego. Ostatnią czynnością jest publikacja decyzji na stronie internetowej programu w sekcji „Wyniki selekcji”⁵⁶.

Po ogłoszeniu wyników selekcji zadaniem Narodowej Agencji jest wysłanie umowy o dofinansowanie, na mocy której szkoła podejmie się przeprowadzenia działań zawartych we wniosku oraz zobowiąże się do respektowania wymagań wynikających z umowy. Zaczyna ona obowiązywać od momentu, gdy Narodowa Agencja podpisze oryginał, a jego kopię zwróci szkole⁵⁷.

Harmonogram i ewaluacja projektu

Po otrzymaniu umowy o dofinansowanie i poinformowaniu partnerów o ustanowieniu dotacji dla wspólnego projektu, można przystąpić do tworzenia planu pracy. Istotne jest dokładne zrozumienie celów i treści, jakie ma nieść ze sobą projekt, gdyż to umożliwi stworzenie planu pracy, zapewniającego stabilny i konsekwentny rozwój partnerstwa. Poza wyżej wymienionymi elementami, trzeba również uwzględnić możliwość uczestnictwa uczniów we wszystkich etapach partnerstwa, szczególnie jeśli jest ono związane z ich zainteresowaniami⁵⁸.

Celem projektu Comenius zaplanowanego na lata 2010-2012 w Gimnazjum nr 9 było wystawienie sztuki teatralnej w języku angielskim pt. „Melting Pot” łączącej aktorstwo, muzykę i taniec w oparciu o wspólnie napisany scenariusz. Spektakl promował szereg wartości takich, jak tolerancja⁵⁹, wolność⁶⁰, demokracja, pokój oraz równouprawnienie⁶¹. W projekcie wzięły udział trzy szkoły: z Hiszpanii, Finlandii i Polski.

Działania przewidziane w projekcie objęły okres od 1 VIII 2010 do 31 VII 2012 r. Termin pierwszej wizyty przygotowawczej ustalono 1 X 2010 r. za pomocą wideokonferencji Skype. Nauczyciele zaplanowali spotkanie na 25-29 X 2010 r. w Walencji. Terminy kolejnych wizyt przypadły kolejno w Polsce, w dniach 23-27 V i 7-13 XI 2011 r. w Hiszpanii. Zgodnie z planem, podczas spotkania nauczycieli w Polsce wymieniono się dotychczasowymi osiągnięciami, przedyskutowano pomysły i scenariusze oraz wspólnie napisano raport, zgodnie z wymaganiami Agencji Narodowej, z pierwszego roku działań

⁵⁶ Strona programu Comenius, www.comenius.org.pl [12.02.2013].

⁵⁷ Komisja Europejska, *Partnerskie Projekty Szkół Comenius...* dz.cyt., s. 26.

⁵⁸ Tamże, s. 29.

⁵⁹ J. Ambrosewicz-Jacobs, *Tolerancja jak uczyć siebie i innych*, Kraków 2004, s. 21-22.

⁶⁰ Europejska Konwencja Praw Człowieka, art. 5. tekst Konwencji opublikowany w Dzienniku Ustaw z 1993 r., Nr 61, poz. 284.

⁶¹ *Prawo Unii Europejskiej*, A. Kaszok (red.), Warszawa-Bielsko-Biała 2011, s. 28.

projektu. Podczas ostatniej wizyty odbyło się pierwsze spotkanie uczniów ze szkół partnerskich, ustalono wspólną wizję przedstawienia, określono ilość aktów, dobrano aktorów, stroje i scenografię. Dokonano także losowania tematyki pierwszego aktu dla poszczególnych krajów. Podczas tego wyjazdu odbyła się hiszpańska premiera przedstawienia. Wystawienie spektaklu w Finlandii zaplanowano podczas wyjazdu, który miał miejsce od 30 I do 5 II 2012 r. natomiast w Polsce od 5 do 11 III 2012 r. Ostatnie, podsumowujące spotkanie nauczycieli odbyło się w Finlandii; sporządzono wtedy raport końcowy⁶².

Uznano, iż znacznie łatwiej jest ukierunkować partnerstwo i zwiększyć widoczność samego programu jeżeli w realizację projektu zostanie zaangażowana osoba reprezentująca miasto, w którym jest szkoła. W tym celu gimnazjum koszalińskie skierowało wniosek o objęcie patronatem prezydenta Koszalina imprez o charakterze lokalnym i ponadlokalnym. Była to pierwsza tego typu inicjatywa, która została bardzo pozytywnie przyjęta.

Kolejnym zagadnieniem tego rozdziału jest ewaluacja. Powinna ona dostarczyć rzetelnych i przydatnych informacji pozwalając wykorzystać zdobytą w ten sposób wiedzę w procesie decyzyjnym⁶³. Postrzegana jest, jako obiektywna ocena projektu podczas planowania, realizacji i mierzenia rezultatów, dotyczy często procesu określania wartości lub ważności działania, programu bądź polityki⁶⁴.

Realizując projekty wielostronne ewaluacja jest niezbędnym elementem ze względu na wiele zmiennych. W omawianym projekcie pierwszych zmian należało dokonać już na początku, gdyż nie wszystkie kraje partnerskie składające aplikacje zostały zakwalifikowane do projektu. Grecja nie została zaaprobowana na etapie aplikacji, natomiast Szwecja zrezygnowała z przyczyn organizacyjnych w szkole. Wymusiło to na pozostałych uczestnikach wprowadzenie zmian w terminarzu planowanych wizyt⁶⁵. Ostatecznie projekt objął trzy szkoły, których nauczyciele podczas kolejnych spotkań analizowali osiągnięcia i na ich podstawie planowali realizację kolejnych działań.

⁶² Materiały wewnętrzne Gimnazjum nr 9 im. Noblistów Polskich w Koszalinie, *Formularz wniosku złożonego w ramach Partnerskich Projektów Szkół „Uczenie się przez całe życie” Comenius*, z dnia 19.02.2010.

⁶³ *Ewaluacja i audyt w projektach, organizacjach i politykach publicznych*, A. Kołodziejczyk (red.), Kraków 2012, s. 5-6.

⁶⁴ A. Wojtach, *Uwarunkowania zdolności absorpcyjnej funduszy unijnych w administracji publicznej*, „Zeszyty naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego” 2012, t. 1, s. 436.

⁶⁵ Informacje udostępnione przez koordynatora projektu Europe Cultural Cristol „Melting Pot” mgr Arkadiusza Podgórskiego [08.05.2012].

Realizacja programu „Comenius” w Gimnazjum nr 9 w Koszalinie Poszczególne etapy realizowanego programu

W Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej wydanym 20 VIII 2010⁶⁶ przeczytać można, iż na szkoły nakłada się obowiązek umożliwienia uczniom podejmowania programów edukacyjnych. Konsekwencją tego jest zespołowa, zaplanowana praca uczniów, której zadaniem jest rozwikłanie odpowiedniego problemu poprzez użycie właściwych metod. W projektach zakłada się, że istnieją one z określonego powodu, który można uzasadnić. Pomysł realizowany jest pod opieką nauczyciela⁶⁷ przy pełnym wykorzystaniu zaangażowania i pracy uczniów⁶⁸. Zakłada on różne czynności takie, jak: wybór tematu projektu, uzgodnienie motywów, zaplanowanie działań przy jego realizacji, a także wykonanie ustalonych etapów oraz zaprezentowanie rezultatów⁶⁹.

Założenia główne⁷⁰ i szczegółowe projektu realizowanego w Gimnazjum nr 9 zostały opisane w formularzu wniosku Partnerskich Projektów Szkół, złożonego w 2010 r. Od samego początku współpracy bardzo ważne było stworzenie odpowiednich warunków i klimatu, który powinien sprzyjać współpracy uczniów. Pozwolić to miało na realizację ogólnego celu projektu, a mianowicie celebrowanie odmiennych i wspólnych wartości, pogłębienie wiedzy o różnych kulturach, stylach życia i poglądach na temat różnorodności każdego kraju, a w konsekwencji umożliwić większą otwartość i tolerancyjność w stosunku do partnerów innej narodowości⁷¹. Ma to kolosalne znaczenie zwłaszcza dla grupy realizującej projekt. Każda praca zespołowa powinna charakteryzować się wspólnym myśleniem i zdolnością empatii, elastycznością w działaniach, otwartością na zmiany i pełnym zaangażowaniem⁷².

⁶⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 sierpnia 2010 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, art. 21a, Dz. U, nr 156, poz. 1046.

⁶⁷ „Biała Księga” Komisji Europejskiej, *Nauczanie i uczenie się na drodze do uczącego się społeczeństwa*, Warszawa 1995, s. 30.

⁶⁸ S. Wlazło, *Działanie zespołowe nauczycieli i kształtowanie kompetencji uczniów w działaniu zespołowym*, www.npseo.pl [01.03.2013].

⁶⁹ A. Mikina, B. Zając, *Metoda Projektów, Poradnik dla nauczycieli i dyrektorów gimnazjów*, www.ore.edu.pl [01.03.2013].

⁷⁰ Materiały wewnętrzne Gimnazjum nr 9 im. Noblistów Polskich w Koszalinie, *Formularz wniosku złożonego w ramach Partnerskich Projektów Szkół „Uczenie się przez całe życie” Comenius*, [19.02.2010].

⁷¹ Sprawozdanie dotyczące programu: *Uczenie się przez całe życie Comenius – PPS, Projekt wielostronny pt. Europe Cultural Crisol „Melting Pot”*.

⁷² M. Dygoń, I. Wolińska, *Projekty Innowacyjne, Poradnik dla projektodawców Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki*, Warszawa 2012, s. 34.

Myślą przewodnią omawianego projektu Comenius było stworzenie sztuki teatralnej łączącej aktorstwo, taniec i muzykę. Spektakl pt. „Melting Pot” prezentował szereg nadrzędnych wartości Unii Europejskiej⁷³. Zgodnie z zamierzeniami całe przedstawienie zaplanowano w języku angielskim. Musical stanowił swoiste zwieńczenie rezultatów w postaci produktu końcowego⁷⁴ projektu przeznaczonego zarówno dla jego uczestników, rodziców, jak też środowiska lokalnego.

Tabela 1. Terminy wizyt w krajach partnerskich.

Data	Miejsce	Uczestnicy
23 – 27 V 2011	Polska	Nauczyciele
7 – 13 XI 2011	Hiszpania	Uczniowie
30 I – 5 II 2012	Finlandia	Uczniowie
5 – 11 III 2012	Polska	Uczniowie
7 – 11 V 2012	Finlandia	Nauczyciele

Źródło: Opracowanie własne na podstawie raportu ze spotkania nauczycieli w Walencji w październiku 2010.

Trzeciego dnia wizyty, nauczyciele opracowali scenariusz spektaklu, który zaplanowano na trzy akty. Omówiono kostiumy, czas trwania aktu oraz dokonano wyboru szkoły partnerskiej do prezentacji kolejnych wartości⁷⁵.

Tabela 2. Wartości prezentowane w poszczególnych scenkach w pierwszym akcie przedstawienia „Melting Pot” z podziałem na szkoły partnerskie.

Wartość	Kraj
Dyskryminacja pod względem płci – równość płci	Polska
Dyskryminacja pod względem wieku – równość bez względu na wiek	Hiszpania
Dyskryminacja rasowa – równość rasowa	Finlandia
Tolerancja	Hiszpania
Pokój i miłość	Polska
Demokracja	Finlandia

Źródło: Opracowanie własne na podstawie raportu ze spotkania nauczycieli w Walencji w październiku 2010.

⁷³ Scenariusz przedstawienia *Melting Pot*, Manifest, s. 1.

⁷⁴ Produkt końcowy – namacalny efekt projektu. W akcjach Comenius, Grundtwig i Leonardo da Vinci, produkt końcowy może obejmować produkcje artystyczne, multimedialne, publikacje, wystawy, spotkania, materiały audiowizualne, sposób ich upowszechniania oraz mobilność. T. Wojciechowski, *Gwiazdy Comeniusa, czyli historia sukcesu polskich szkół, uczniów, nauczycieli, i studentów realizujących projekty w programie Socrates – Comenius*, Warszawa 2007, s. 15.

⁷⁵ *Raport ze spotkania nauczycieli w Walencji* [25-29.10.2010].

Poza wstępnym opracowaniem scenariusza ustalono liczbę uczniów, którzy mogą wziąć udział w przedsięwzięciu. Wstępnie określono ją na 15 osób z każdej szkoły. W kosztach organizacji wizyty partycypowały wszystkie kraje.

W maju 2011 r. odbyła się kolejna wizyta przygotowawcza, która miała miejsce w Polsce. Podczas spotkania nauczyciele kontynuowali działania mające na celu przygotowanie i wystawienie sztuki teatralnej⁷⁶. Wspólnie napisali raport z pierwszego roku działań, zgodnie z wymogami Agencji Narodowej. Zostało również utworzone logo projektu, które od tej pory będzie wykorzystywane w działaniach z nim związanych.

Na początku roku szkolnego 2011/2012 placówki podjęły się przeprowadzenia eliminacji do grup uczniowskich. W polskim gimnazjum wyłoniona została grupa 22 chętnych, uzdolnionych dziewcząt i chłopców. W rezultacie jednak w trzeciej wizycie przygotowawczej i jednocześnie pierwszym wyjeździe uczniów wzięło udział 12 uczniów z Polski, 11 uczniów z Finlandii i 14 uczniów z Hiszpanii⁷⁷.

Trzecia wizyta miała miejsce w Walencji i odbyła się w listopadzie. Miała ona szczególne znaczenie, gdyż doszło wtedy do pierwszego spotkania uczniów z wszystkich szkół objętych programem. Dała ona możliwość przeprowadzenia próby generalnej przygotowywanego spektaklu, dopracowania szczegółów i w efekcie zaprezentowania premierowego przedstawienia dla lokalnej społeczności. Sukces pierwszej prezentacji musicalu był przejawem dobrej współpracy zmierzającej do osiągnięcia wytyczonych idei, pozwolił zaobserwować natychmiastowe efekty⁷⁸ realizowanego przedsięwzięcia w postaci rezultatu⁷⁹, jakim było przedstawienie. Dostarczył on wiedzy na temat zmian powstałych w wyniku wdrożenia programu i był następstwem wsparcia udzielonego beneficjentom.

Na przełomie stycznia i lutego, po feriach zimowych, miał miejsce kolejny wyjazd uczniów, tym razem do Finlandii. Była to pierwsza wizyta w tym kraju, łączyła ona wycieczki ukierunkowane na poznawanie kultury fińskiej, zajęcia szkolne oraz pracę nad projektem. Czwartego dnia pobytu odbyła się premiera przedstawienia w Finlandii⁸⁰.

⁷⁶ *Sprawozdanie ze spotkania nauczycieli w Koszalinie* [23-26.05.2011].

⁷⁷ Scenariusz przedstawienia *Melting Pot*, Starring, s. 4.

⁷⁸ M. Pawluk, *Zarządzanie projektami*, Warszawa 2006, s. 217.

⁷⁹ Rezultaty budują poziom oddziaływania projektu. Opisują dokładnie to, co konkretnie otrzymała grupa docelowa. Dzielimy je na rezultaty twarde (np. zdobycie nowych kwalifikacji poprawiających status lub udział w szkoleniu) i miękkie (np. poprawa zdolności komunikacyjnych albo umiejętność pracy w grupach). M. Łotys, *Ewaluacja i rozliczanie projektów*, www.wv.org.pl [01.03.2013]. Zob. również: *Podręcznik – Zarządzanie Cyklem Projektu*, Warszawa 2004, s. 17.

⁸⁰ Materiały wewnętrzne Gimnazjum nr 9 im. Noblistów Polskich w Koszalinie, Formularz wniosku złożonego w ramach Partnerskich Projektów Szkół „Uczenie się przez całe życie” Comenius dnia 19.02.2010.

Gospodarzem ostatniej wizyty uczniów była Polska. Premiera spektaklu w Koszalinie miała miejsce 7 i 9 III 2012 r.⁸¹. Pierwsze przedstawienie było skierowane do uczniów oraz kadry nauczycielskiej gimnazjum i odbyło się na terenie szkoły, kolejne zaś do lokalnej społeczności i zaplanowane było w sali kina „Kryterium”. Projekt był szeroko promowany wśród społeczności, poprzez szkolną stronę internetową jak również lokalne media m.in. gazety i telewizję⁸². Poza planami ściśle związanymi z Comeniusem, zorganizowano również wycieczkę do Gdańska, podczas której uczniowie mogli zapoznać się z historią miasta.

Ostatnie spotkanie nauczycieli odbyło się w Finlandii. Miało ono na celu sporządzenie sprawozdania podsumowującego projekt. Zgodnie z założeniami, każda ze szkół dokonała ewaluacji osiągniętych rezultatów współpracy ze szkołami partnerskimi.

Produkty końcowe i napotkane trudności

Inicjatywy europejskie są zróżnicowane, w związku z czym również cele szczegółowe są odmienne. Pomimo tego spośród różnorodności wszystkich zamierzeń projektowych można wyszczególnić trzy strategie bazowe, a mianowicie: doskonałość rezultatów, limit kosztów⁸³ oraz czas realizacji idei. W rzeczywistości oznacza to, iż zamysł każdego projektu wyraża się na zasadach: dobrze, tanio i szybko⁸⁴. Wysoka jakość wyników jest skutkiem jasno określonych wymogów oraz dążenia do realizacji końcowego zadania. Limit kosztów wiąże nakłady poniesione w związku z realizacją pomysłu i nie może zostać przekroczony. Zaś czas realizacji, wskazuje na okres, w którym projekt powinien być zakończony oraz wskazuje na daty kalendarzowe przypadające na jego realizację.

Każdy projekt edukacyjny powinien być jedyny w swoim rodzaju i posiadać, oprócz zdefiniowanego budżetu i zamkniętego harmonogramu, konkretnie określony punkt docelowy. Wnikliwa analiza dążeń szkoły stwarza możliwość sprecyzowania oczekiwanego efektu końcowego projektu. Określenie zamiaru głównego, jak również założeń szczegółowych usprawnia realizację projektu i zaspokojenie potrzeb z nim związanych⁸⁵.

⁸¹ Tamże [19.02.2010].

⁸² Informacje udostępnione przez koordynatora projektu... dz. cyt.

⁸³ J. Lichtarski, *Koncepcje i metody współczesnego zarządzania*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2011, t. 12, z. 14, s. 40 i n.

⁸⁴ *Zarządzanie projektem europejskim*, M. Trocki, B. Grucza (red.), Warszawa 2007, s. 18-19. Zob. również: D. Lock, *Podstawy zarządzania projektami*, Warszawa 2003, s. 21.

⁸⁵ M. Jas, K. Łysak, *Poradnik beneficjenta. Fundusze unijne dla oświaty: Jak budować programy rozwojowe szkół, by edukacja była skuteczna, przyjazna i nowoczesna?*, Warszawa 2009, s. 78.

Istotną cechą każdego programu edukacyjnego, poza etapem planowania, wdrażania oraz oceny rezultatów⁸⁶, jest ich publiczne przedstawienie, które silnie motywuje uczniów do pracy. Daje im szansę zaprezentowania tego, czego dokonali, nauczyli się i potrafią wykonać. To poczucie odpowiedzialności⁸⁷ i dyscyplina pomaga nauczycielom w prowadzeniu projektu. W zakresie prezentacji publicznej efektów, placówka oświatowa decyduje czy będzie to okoliczność specjalnie zorganizowanego święta, festiwalu, czy impreza z uczestnictwem zaproszonych gości⁸⁸. Wspólnie podjętą decyzją, projekt Europe Cultural Crisol, przybrał formę musicalu pt. „Melting Pot”. Jednym z priorytetowych działań było stworzenie materiałów promocyjnych, zaproszeń oraz materiałów cyfrowych, dzięki którym możliwe byłoby upowszechnianie promowanych w spektaklu „wartości w przyszłości”⁸⁹. Zastosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnej⁹⁰ przyczyniło się do podniesienia atrakcyjności projektu oraz pozwoliło na poprawę umiejętności w zakresie jego realizacji.

Właściwie wytyczone postanowienia szczegółowe projektu powinny być zweryfikowane zgodnie z tzw. koncepcją SMART⁹¹, która określa zbiór cech charakterystycznych dla prawidłowo postawionego celu.

W odniesieniu do szczegółowych⁹² motywów programu, na które wskazano podczas pisania wniosku, a które uznano za zrealizowane, wymienić należy: przełamanie stereotypów kulturowych, niwelowanie nietolerancji i niezrozumienia, wzrost poziomu znajomości języka angielskiego. Zestawienie wszystkich motywów prezentuje tabela 3.

Wskazane zadania, w które zaangażowani byli uczestnicy z partnerskich szkół, poszerzyły ich wiadomości na temat atrakcyjności innych regionów Europy. Najwięcej miejsca poświęcono na kwestie kulturowe, gdyż jest to podstawą do dalszych działań.

Doświadczenia zdobyte podczas wyjazdów oraz efekty finalne przedstawiono na witrynie internetowej e-Twinning⁹³ skierowanej do szkół w Europie,

⁸⁶ *Partnerskie Projekty Szkół Comenius – Podręcznik dla Szkół*, Luksemburg 2008, s. 13.

⁸⁷ *Jakość edukacji, różnorodne perspektywy*, G. Mazurkiewicz (red.), Kraków 2012, s. 86.

⁸⁸ J. Strzemieczny, *Jak organizować i prowadzić gimnazjalne projekty edukacyjne. Poradnik dla dyrektorów, szkolnych organizatorów i opiekunów projektów*, www.skst.pl [04.03.2013].

⁸⁹ Materiały wewnętrzne Gimnazjum nr 9 im. Noblistów Polskich w Koszalinie, *Formularz wniosku złożonego w ramach Partnerskich Projektów Szkół „Uczenie się przez całe życie” Comenius*, z dnia 19.02.2010, s. 25.

⁹⁰ B. Żurawska, *Kompetencje kluczowe, Informator dla rodziców i opiekunów*, Olsztyn 2010, s. 9.

⁹¹ *Podręcznik zarządzania projektami miękkimi w kontekście Europejskiego Funduszu Społecznego*, M. Bonikowska, B. Grucza, M. Majewski, M. Małek (red.), Warszawa 2006, s. 17.

⁹² T. Wojciechowski, *Gwiazdy Comeniusa, czyli...dz.cyt.*, s. 18.

⁹³ Komisja Europejska, *Nauka z eTwinningiem, Przewodnik dla nauczycieli*, Bruksela 2007, s. 2.

której celem jest tworzenie partnerstw wykorzystujących w pracy nowoczesne technologie kształtujące kompetencje komunikacyjne⁹⁴.

**Tabela 3: Cele szczegółowe wytypowane podczas pisania wniosku Partner-
skich Projektów Szkół – Comenius w projekcie Europe Cultural Crisol
„Melting Pot”.**

Lp.	Cel szczegółowy
1.	Przełamanie stereotypów kulturowych
2.	Niwelowanie nietolerancji i niezrozumienia
3.	Wzrost poziomu znajomości języka angielskiego
4.	Poszanowanie praw kobiet i mężczyzn (równość)
5.	Szacunek dla ludzi wszystkich ras
6.	Poznanie różnic między kulturami
7.	Utworzenie powiązań pomiędzy uczniami różnych narodowości
8.	Zdobycie nowych doświadczeń
9.	Otwarcie uczniów na nowe możliwości edukacyjne
10.	Zapoznanie się nauczycieli z innymi metodami nauczania

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Formularza wniosku Partnerskie Projekty Szkół – Comenius Europe Cultural Crisol*, Koszalin 2010, s. 25.

Warto również zwrócić uwagę na pewne trudności napotkane podczas realizacji projektu. Wynikały one głównie z problemów technicznych, związanych ze sprzętem komputerowym w gimnazjum, bądź dotyczyły dostępu szkoły do zbyt wolnego internetu, który utrudniał połączenia z partnerami za pomocą wideo rozmów⁹⁵. Uświadomiło to jednak władzom szkoły, jak niezbędne dla jej rozwoju jest udoskonalanie placówki pod tym względem.

Podsumowując można powiedzieć, że nadrzędnym zadaniem projektów europejskich realizowanych w ramach programów unijnych jest zmiana społeczna. Ma ona dotyczyć zarówno uczestników projektu jak i ich środowiska. Oznacza to, że sukces i powodzenie projektu zależne jest od pozytywnej oceny jego rezultatów⁹⁶. Programy stały się bardzo popularne ze względu na proste założenia, jasno sprecyzowane cele, sposób działania oraz swobodę przy ich realizacji. Dlatego też uzasadnione jest dotowanie aspiracji edukacyjnych, zarówno

⁹⁴ *Komunikowanie się w społeczeństwie wiedzy XXI w.*, N. Majchrzak, A. Zduniak (red.), Poznań 2011, s. 68-69.

⁹⁵ Informacje udostępnione przez koordynatora projektu...dz.cyt.

⁹⁶ P. Stronkowski, *Fundusze unijne dla oświaty...*dz.cyt., s. 9.

uczniów jak i nauczycieli. A fakt, że projekty nakierowane są na osiągnięcie konkretnych rezultatów, zwiększa tylko efektywność działań instytucji publicznych.

Skutki długoterminowe zrealizowanego projektu

Aktywny udział Gimnazjum nr 9 w Koszalinie, w wymianie nauczycieli i uczniów oraz szereg doświadczeń zdobytych podczas realizacji projektów europejskich powoduje długofalowy, pozytywny efekt pracy w placówce. Przyczynia się do rozwoju uczniów i nauczycieli wraz ze środowiskiem lokalnym jednostki oświatowej.

Zadania, realizowane przez uczestników partnerskich szkół podczas pracy nad projektem, poszerzyły znacznie wiedzę na temat atrakcyjności regionów, ich naturalnych zasobów oraz możliwości, jakie dają one w obrębie osobistego rozwoju. Gimnazjaliści, którzy wzięli udział w projekcie Europe Cultural Crisol wielokrotnie powtarzali, iż rozważają możliwość podjęcia kształcenia na poziomie studiów wyższych w innym kraju Unii⁹⁷. Samo rozważanie przez młodzież takiej możliwości jest pozytywnym objawem pogłębiającej się integracji oraz poszerzających się horyzontów.

Szereg kontaktów zdobytych dzięki wymianie zmusił uczniów do pracy nad zwiększeniem zakresu słownictwa w języku angielskim. Dało to wymierne korzyści w poprawie komunikatywności. Kontakty między poszczególnymi uczniami z Polski, Finlandii i Hiszpanii są nadal utrzymywane za pomocą technologii informacyjno-komunikacyjnej, której zastosowanie w projekcie przyczyniło się do poprawy umiejętności w tym zakresie⁹⁸.

Warto zauważyć, że w realizację koncepcji „uczenia się przez całe życie” angażują się nie tylko systemy edukacji, ale również wiele kręgów gospodarczych i partnerów społecznych. Wiele inicjatyw jest wspólnym efektem działań świata pracy i oświaty. W oparciu o szereg różnych badań stwierdzono, że w różnych formach edukacji permanentnej uczestniczą te osoby, dla których dotychczasowe kształcenie było wartościowym doświadczeniem⁹⁹. Ta zależność ma również odbicie w życiu codziennym i wyraża się w umiejętności przełożenia zdobytej wiedzy w realnym świecie i panujących warunkach gospodarczych.

Należy też zwrócić uwagę na rozpowszechnianie rezultatów w społecznościach lokalnych w postaci ulotek z informacjami, dostarczanie artykułów do radia, prasy lokalnej i gazetek szkolnych oraz organizację przedstawienia „Melting Pot” dla mieszkańców Koszalina, które prezentowały wartości projektu. Dało to możliwość zapoznania się szerszej społeczności

⁹⁷ Rozmowa z uczestnikiem projektu Europe Cultural Crisol [04.08.2012].

⁹⁸ B. Żurawska, *Kompetencje kluczowe...* dz.cyt., s. 9.

⁹⁹ A. Smoczyńska, *Uczenie się przez całe...* dz.cyt., s. 5.

z możliwościami, jakie daje program „Uczenia się przez całe życie” i przyczyniło się do niwelacji wątpliwości wśród rodziców przyszłych uczestników programu.

Wszystkie państwa członkowskie przywiązują obecnie bardzo dużą wagę do tworzenia efektywnych powiązań między kształceniem, a zatrudnieniem. Zakłada się, że realizację tego celu należy wspierać poprzez odpowiednie nauczanie na wszystkich szczeblach systemu oraz poprzez wykorzystywanie wszelkich możliwości kształcenia nieformalnego¹⁰⁰. Dlatego też programy edukacyjne oferowane przez UE stały się tak popularne, a ich efektywność oceniana jest wysoko. Służą one przede wszystkim budowaniu trwałych więzi pomiędzy mieszkańcami różnych krajów członkowskich i ułatwiają mobilność w przyszłości.

Pozytywny wpływ zrealizowanego projektu w Gimnazjum nr 9 można również rozpatrywać pod innym kontem. Należy zwrócić uwagę na korzyści dla placówki oświatowej, w tym znaczny wzrost atrakcyjności oferty edukacyjnej, skierowanej bezpośrednio do ucznia. Uwzględnia ona bowiem zmiany, jakie zachodzą w społeczeństwie europejskim, w tym: tolerancję rasową, równouprawnienie czy identyfikację ze wspólnotą rozumianą, jako ogół narodów Unii.

Sama chęć udziału w podobnych przedsięwzięciach nakłada na dyrekcję szkoły konieczność stałego inwestowania w dobrej jakości urządzenia, dzięki którym możliwa jest m.in. komunikacja. Jest to obowiązek, ale i długofalowa inwestycja pozwalająca utrzymać wysoki poziom placówki. W ujęciu długoterminowym powyższe działania przełożą się na większe zainteresowanie ofertą szkoły i wzrost liczby osób aplikujących o przyjęcie.

Uwagi końcowe

Członkostwo Polski w UE dało impuls do korzystania z funduszy przeznaczonych na naukę¹⁰¹. Oznacza to, iż polska oświata otrzymała możliwość podniesienia poziomu kształcenia i rozwoju – elementów niezbędnych do funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie. Przystąpienie do europejskich programów edukacyjnych było istotnym impulsem modernizacyjnym, gdyż promują one nowoczesne zasady realizacji projektów.

Na przykładzie Gimnazjum nr 9 dokładnie widać pełną aktywizację uczniów, zastosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych czy szeroki wymiar europejski, zawarty w projekcie. Dążenie do osiągnięcia użyteczności

¹⁰⁰ Tamże, s. 20.

¹⁰¹ B. Nogalski, P. Walentynowicz, *Nowoczesne koncepcje zarządzania w przedsiębiorstwach produkcyjnych regionu pomorskiego – próba oceny*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni” 2004, nr 7, s. 22-23.

rezultatów, zachęca do nowoczesnego podejścia w kolejnych działaniach edukacyjnych¹⁰².

Program „Uczenie się przez całe życie” zachęca do podnoszenia kwalifikacji. Jego głównym celem jest rozwój różnych form permanentnej edukacji, poprzez wspieranie współpracy pomiędzy systemami edukacji państw członkowskich. Ma on skutkować podniesieniem jakości i zwiększeniem atrakcyjności szkolnictwa w obrębie całej Unii Europejskiej. Dokładnie takie efekty zostały osiągnięte dzięki przystąpieniu Gimnazjum nr 9 do Partnerskich Projektów Szkół Comenius.

W oparciu o zaprezentowany przykład jednoznacznie można stwierdzić, iż wszystkie nakłady UE skierowane są na promocję, rozwój i scalanie europejskich systemów edukacji. Traktuje się je, jako dobrą inwestycję w przyszłość, a racjonalne ich rozplanowanie gwarantuje optymalne wykorzystanie. Dzięki temu, że programy obejmują swym zasięgiem wszystkie rodzaje i poziomy edukacji oraz kształcenia i szkolenia zawodowego, możliwe jest wpajanie obywatelom Unii nawyku uczenia się przez całe życie. Poza tym współpraca pomiędzy beneficjentami programów z różnych krajów, daje możliwość poznawania odmiennych kultur i zwyczajów, a przede wszystkim stwarza wiele możliwości. Uświadamia, że granice polityczne nie stanowią przeszkody, wystarczy chęć i motywacja, aby życie w innym zakątku UE stało się możliwe.

¹⁰² Strona Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji, www.waloryzacja.llp.org.pl [19.04.2013].

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie sposobu wykorzystania funduszy unijnych w systemie edukacji, na podstawie analizy wdrażania programu Comenius w Gimnazjum nr 9 w Koszalinie. Przedstawiono genezę powstania programu „Uczenie się przez całe życie” Comenius, jego zakres i cele. Konkretnym studium przypadku stało się Gimnazjum nr 9 wraz z jego otoczeniem i bodźcami, które zdecydowały o przystąpieniu do programu.

SŁOWA KLUCZOWE

Unia Europejska, uczenie się przez całe życie, Partnerskie Projekty Szkół Comenius, program, fundusze unijne, system edukacji, wnioski, produkty końcowe.

SUMMARY

The purpose of this article is to present the use of EU funds in the education system, based on analysis of the implementation of the Comenius Gymnasium No. 9 in Koszalin. The purpose of the introduction presents the origins of the "Learning for Life", its scope and objectives. A concrete case study became a Junior High School No. 9 with its surroundings and stimuli, which decided to join the program.

KEYWORDS

European Union, lifelong learning, Comenius School Partnerships, program, European funds, education system, application form, the final products.

Rola Komendy Miejskiej Policji
w Koszalinie w zapewnieniu
bezpieczeństwa społeczności lokalnej.
Na przykładzie nadzorowania
ruchu drogowego i zapobiegania
wypadkom na terenie powiatu
koszalińskiego w latach 2009-2012

Problematyka wypadków drogowych oraz okoliczności z nimi związane, stanowią nieodłączny przedmiot pracy Komendy Miejskiej Policji w Koszalinie. Masowy rozwój motoryzacji negatywnie wpływa na poziom bezpieczeństwa społeczności lokalnej.

Z powyższym twierdzeniem skorelowanych jest wiele czynników takich, jak nieodpowiednie i masowe szkolenie przyszłych kierowców, brak doświadczenia oraz krytycznego myślenia wśród młodych kierowców czy rutyna i pewność siebie, z którymi borykają się pozostali uczestnicy ruchu drogowego¹. Komenda Miejska Policji w Koszalinie podejmuje szereg działań prewencyjnych zmierzających do zmniejszenia liczby wypadków na terenie powiatu koszalińskiego. Pomimo ingerencji policji w stan poziomu bezpieczeństwa na drogach, w dalszym ciągu dochodzi do ok 150 tys. zdarzeń drogowych rocznie². Mimo zdecydowanej poprawy bezpieczeństwa na polskich drogach, dane statystyczne pozostają niepokojące i wskazują na fakt nieustającej konieczności

¹ K. Pawelec, *Wypadek drogowy*, Warszawa 2003, s. 9.

² *Statystyki policyjne*, www.policja.pl [19.04.2014].

wzmoczonych kontroli i działań prewencyjnych wymierzonych w uczestników ruchu drogowego.

Powyższy artykuł ma na celu analizę aktualnego stanu faktycznego na drogach powiatu koszalińskiego oraz porównanie jej na tle kraju. Ponadto istotna jest również próba odpowiedzi na pytania dotyczące głównych przyczyn wypadków drogowych oraz ogólna charakterystyka ich sprawców, a także ofiar.

W związku z powyższym należy postawić pytanie odnoszące się do tego, jaką pozycję w ramach prowadzonych działań oraz ich skuteczności zajmuje Komenda Miejska Policji w Koszalinie w zabezpieczeniu interesów społeczności lokalnej?

Do statystycznego opracowania wyników badań na temat bezpieczeństwa społeczności lokalnej w ruchu drogowym posłużyła metoda behawioralna, która pozwala przeanalizować zjawiska i zachowania społeczne jednostek o charakterze werbalnym lub niewerbalnym, odnoszące się do ich roli jako członków pewnej zbiorowości społecznej. Działalność w kontekście analizowanego zagadnienia należy interpretować, jako zespół czynności oraz działań podejmowanych w celu zapewnienia oraz poprawy stanu bezpieczeństwa społeczności lokalnej³. Związane jest to z czynnym udziałem policji w życiu społeczeństwa, przejawiającym się szeregiem podejmowanych działań prewencyjnych skierowanych do wszystkich uczestników ruchu drogowego, jak i usuwaniem negatywnych skutków zdarzeń drogowych⁴. Rezultatem powyższego jest skuteczność rozumiana, jako dająca pozytywne i efektywne skutki podejmowanych przedsięwzięć, mająca bezpośredni wpływ na zwiększenie stanu bezpieczeństwa w ruchu drogowym.

Powyższa całość składa się na pozycję policji w społeczności lokalnej. Owe zjawisko scharakteryzować można na podstawie sprzężenia zwrotnego. Im więcej jest efektywnych działań prewencyjnych podejmowanych przez policję, tym zwiększa się jej skuteczność, która następnie przekształca się w silną pozycję w społeczności lokalnej, respekt oraz wzrost znaczenia.

Należy zwrócić uwagę również na współpracę, która zachodzi pomiędzy Komendą Miejską Policji, a Prokuraturą Rejonową oraz Sądem Rejonowym w Koszalinie. Korelacja zachodząca pomiędzy powyższymi instytucjami zapewnia większą skuteczność w procedurze ścigania oraz realizacji funkcji sprawiedliwościowej oraz prewencyjno-wychowawczej. Główną ideą jest tu oddziaływanie na sprawcę czynu zabronionego oraz społeczeństwo, zmierzające do urzeczywistnienia postulatów przestrzegania prawa oraz utwierdzenie społeczeństwa w przekonaniu, że sprawcy są sprawiedliwie karani – adekwatnie do swojej winy i społecznej szkodliwości popełnionego czynu. Społeczeństwo musi

³ Zob. K. Pawelec, *Wypadek drogowy...* dz.cyt., s. 12.

⁴ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2004, s. 204.

być pewne, że sądy i instytucje działają niezawisłe, stosując się do ogólnych zasad przyjętych w prawie⁵.

Działania podejmowane przez Komendę Miejską Policji w Koszalinie

Jednym z priorytetowych przejawów aktywności policji z Wydziału Prewencji są programy prewencyjne realizowane przy współpracy z instytucjami, dla których podniesienie poziomu bezpieczeństwa na drogach jest celem nadrzędnym. Należą do nich: Inspekcja Transportu Drogowego, Żandarmeria Wojskowa oraz Straż Graniczna. Programy prewencyjne są efektem wypracowania kierunków i metod działania w zakresie wykonywania służby patrolowej, analiz zjawisk kryminogennych oraz prognoz zagrożeń bezpieczeństwa i porządku publicznego. Działania prewencyjne można podzielić na te, które skierowane są do najmłodszych uczestników ruchu drogowego oraz bezpośrednio odnoszące się do kierowców. Do pierwszej grupy należą takie działania, jak: „Młody kierowca też myśli”, „Bezpieczna droga do szkoły”, „Bezpieczne wakacje”, natomiast do drugiej grupy można zaliczyć: „Dwa mundury, wspólny cel – twoje życie”, „Bezpieczny weekend” oraz „Motocykle są wszędzie – patrz w lusterka”. Wymieniono tylko działania przykładowe, ponieważ ich katalog jest otwarty i ulega ciągłym modyfikacjom. Oprócz stałych akcji, tj. „Prędkość”, czy „Alkohol i Narkotyki”, które obowiązują przez cały rok, prowadzone są również interwencje „sezonowe”. Zaliczyć do nich można „Dwa mundury, wspólny cel – twoje życie”, czy „Młody kierowca też myśli”⁶. Część z nich posiada zasięg ogólnopolski.

W powiecie koszalińskim prowadzonych jest szereg autorskich przedsięwzięć Komendy Miejskiej Policji w Koszalinie. Nieustannie zmieniające się warunki na drogach, na które wpływ ma zwiększająca się liczba pojazdów i skala natężenia ruchu, a także techniczne uwarunkowania panujące na drogach, powodują, iż katalog działań profilaktycznych wymaga ciągłych zmian i prób dopasowania ich do zaistniałych okoliczności. Wpływ na aktywność policji w tym zakresie mają również indywidualne uwarunkowania poszczególnych części kraju. W kresie letnim, kiedy natężenie ruchu jest największe, prewencja skierowana jest do wszystkich uczestników ruchu drogowego. Począwszy od dzieci, którym wskazuje się na konieczność zachowania podstawowych zasad bezpieczeństwa związanych z użytkowaniem dróg publicznych, skończywszy na kierowcach samochodów osobowych, ciężarowych oraz motocykli, którzy poddawani są kompleksowej kontroli drogowej. W okresie wiosennym, kiedy

⁵ Ł. Pohl, *Prawo karne, wykład części ogólnej*, Warszawa 2012, s. 30-39.

⁶ Informacje o wszystkich wymienionych akcjach prewencyjnych prowadzonych przez Komendę Miejską Policji oraz ich opisy, uzyskane zostały za pośrednictwem rzecznika prasowego Komendy Miejskiej Policji w Koszalinie.

rozpoczyna się sezon motocyklowy oraz zwiększa się liczba wypadków z udziałem tzw. jednoślądów, policja podejmuje działania uświadamiające uczestników ruchu drogowego o głównych przyczynach tego rodzaju wypadków. W sezonie jesienno-zimowym przedmiotem przedsięwzięć profilaktycznych jest głównie dostosowanie prędkości do trudnych warunków atmosferycznych.

Poza funkcją prewencyjną, powyższe działania wpływają również pozytywnie na wizerunek policji, ponieważ im jest większa skuteczność policyjnych działań i wzmocnionych kontroli na drogach, tym poczucie bezpieczeństwa ulega poprawie, a to zwiększa zaufanie obywateli do funkcjonariuszy publicznych.

Poczucie bezpieczeństwa społeczności lokalnej na powiatowych drogach

W celu zapoznania się z odczuwalnym poziomem bezpieczeństwa na użytkowanych drogach oraz chęcią uwierzytelnienia danych statystycznych, konieczne było przeprowadzenie badań wśród uczestników ruchu drogowego.

Kwestionariusz skierowany został do grupy stu przypadkowo wylosowanych osób, które udzielały odpowiedzi w sposób anonimowy. Szablon ankiety zawierał pytania o poczucie bezpieczeństwa, najczęstsze przyczyny wypadków oraz największe zagrożenia na drogach. Bezpieczeństwo należy rozpatrywać jako stan niezagrożenia, spokoju, w którym jednostka ma poczucie pewności, oparcie w drugiej osobie lub w sprawnie działającym systemie prawnym⁷. Wyniki przeprowadzonych badań wskazały, iż 78% ogółu ankietowanych nie czuje się bezpiecznie na krajowych drogach⁸. W 72% respondenci za kluczową przyczynę braku bezpieczeństwa uznali brawurową jazdę kierowców, alkohol oraz rozmowy przez telefon komórkowy⁹. Jednocześnie wskazali, iż zaostrzenie sankcji za łamanie przepisów drogowych przy jednoczesnej rozbudowie infrastruktury autostradowej pozwolą na zmniejszenie liczby wypadków na drogach. Zaledwie 7% opowiedziało się za brakiem alternatywy dla zwiększających się negatywnych zachowań na użytkowanych drogach¹⁰. Uzyskane wyniki pozwalają przypuszczać, że kierowcy posiadają świadomość skali niebezpieczeństw oraz wykazują chęć poprawy komfortu przemieszczania się komunikacją lądową. Respondenci w przeważającej części (51%) opowiedzieli się za zaostrzeniem kryteriów zdawalności na prawo jazdy oraz podniesieniem górnej granicy wieku młodego kierowcy¹¹. Ponadto wskazali, iż wiek ma bezpośredni wpływ

⁷ *Bezpieczeństwo*, [w:] *Mały słownik języka polskiego*, S. Skorupka (red.), Warszawa 1968, s. 40.

⁸ Opracowanie własne na podstawie ankiety przeprowadzonej wśród stu losowo wybranych respondentów.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Opracowanie własne na podstawie ankiety przeprowadzonej wśród stu losowo wybranych ankietowanych.

na dojrzałość kierowców, którzy z racji wieku nie przestrzegają zasad ostrożności, związanej z umiejętnością przewidywania zagrożeń oraz skutecznego przeciwdziałania im. Łamanie owej zasady wyraża się również w świadomym nieprzestrzeganiu powszechnie obowiązujących przepisów o ruchu drogowym, gdyż młodzi ludzie podatni są na wpływ otoczenia, często zabiegają o akceptację wśród rówieśników i tym samym narażają uczestników ruchu drogowego na ograniczenie zasad bezpieczeństwa. Przykładem takiego zachowania jest wypadek drogowy, który wydarzył się na terenie powiatu koszalińskiego w miejscowości S. w 2011 r.

M.T., 20-letni kierowca motocykla, feralnej nocy przebywał wraz ze znajomymi na ognisku. Kiedy jedna z koleżanek postanowiła wrócić do domu, M.T. z racji późnej pory zaoferował swoją pomoc. Z zeznań świadków wynika, iż wiedzieli oni, że jest on pod wpływem alkoholu i próbowali odwieźć go od tego zamiaru. M.T. się jednak upierał i odwiózł koleżankę do jej domu. W drodze powrotnej, w wyniku złych warunków atmosferycznych (panowała gęsta mgła), nadmiernej prędkości oraz braku oświetlenia, na łuku drogi stracił on panowanie nad motocyklem i uderzył w przydrożne drzewo. W wyniku doznanych obrażeń ciała, życia młodego M.T. nie udało się uratować. Sekcja zwłok wykazała, iż miał on w chwili zdarzenia 2,1 promila alkoholu we krwi¹².

Przechodząc do analizy największych zagrożeń na drogach, blisko 58% badanych wskazało, że są one powodem lekkomyślności kierowców¹³. Związane jest to bezpośrednio z bagatelizowaniem warunków panujących na drogach, nadmierną prędkością oraz agresywną jazdą kierowców, którzy w ten sposób stwarzają zagrożenie dla innych uczestników ruchu drogowego. Lekkomysłność przejawia się również w najczęściej popełnianych wykroczeniach, do których zaliczyć można wcześniej wspomnianą nadmierną prędkość, wymuszenie pierwszeństwa przejazdu oraz niestosowanie się do sygnalizacji świetlnej. Mając powyższe na względzie można z całą pewnością stwierdzić, iż wyobraźnia jest tym przymiotem, który najbardziej ogranicza użytkowników dróg publicznych. Bez niej kierowcy kierują się brakiem rozsądku oraz możliwości przewidywania skutków zdarzeń drogowych. Większość ofiar, które giną w wyniku wypadków drogowych, tracą życie niezashuzenie, stanowiąc jednocześnie podwójną ofiarę – samego zdarzenia drogowego jak i braku wyobraźni. Z niestosowaniem się do ograniczeń prędkości związana jest fundamentalna zasada prędkości bezpiecznej. Nie sposób jest określić normę, która wyrażałaby określenie nadmiernej prędkości. Niebezpieczną prędkością nie jest duża prędkość,

¹² Stan faktyczny sprawy prowadzonej przez Sąd Rejonowy w Koszalinie w 2011 r.

¹³ Opracowanie własne na podstawie ankiety przeprowadzonej wśród stu losowo wybranych ankietowanych.

lecz nadmierna i niedostosowana do konkretnych okoliczności¹⁴. Szybkość jest normalnym stanem pojazdu mechanicznego znajdującego się w ruchu. Może ona jednak na określonym poziomie doprowadzić do utraty panowania nad pojazdem, a przyczyną tego może być przekroczenie granic stateczności pojazdu. Przykładem powyższego twierdzenia może być śmiertelny wypadek w jednej z nadmorskich miejscowości w województwie zachodniopomorskim w 2012 r.

Kierująca pojazdem 19-letnia A.W. będąc pod wpływem alkoholu prowadziła samochód marki Peugeot Berlingo, który pożyczyła wcześniej od kolegi. Prowadząc pojazd nocą, wprowadziła go w nadmierną prędkość, co spowodowało, iż wchodząc w ostry zakręt pojazd stracił przyczepność, a to skutkowało utratą panowania nad pojazdem i zderzeniem z przydrożnymi drzewami. Śmierć na miejscu poniosła siedząca na miejscu pasażera koleżanka kierującej, natomiast A.W. zmarła kilka dni później w szpitalu w wyniku śmierci mózgowej¹⁵.

W tym miejscu należy postawić pytanie – czy zasadne jest mówienie o złożonych nieprawidłowościach poprzedzających zdarzenie drogowe, czy są one nagłe i nieprzewidziane. W przypadku udzielenia odpowiedzi pozytywnej należy również zapytać – dlaczego jest to możliwe. Odpowiedź na powyższe postawione pytania nie jest trudna, ponieważ wynika ona wprost z nadmiernej prędkości.

Kierowca w pierwszej kolejności winien prowadzić pojazd z taką prędkością, aby miał możliwość rozpoznania ewentualnych zagrożeń i odpowiednią ilość czasu, aby je unicestwić. Jednak jego wina nie musi być oczywista w przypadku zdarzenia drogowego. Niekiedy może ją ponosić inna osoba, której zachowanie jest nagłe i nieprzewidywalne. Jeżeli kierowca przeznaczył mniej czasu niż potrzebował w zaistniałych okolicznościach, to na tym mógł polegać jego błąd, a z nim związana wina. Za Kazimierzem Pawelcem można przyjąć, iż wypadek jest niecelowym, lecz przewidywalnym zdarzeniem zarówno pod względem czynów, jak też ich skutków¹⁶. Z punktu widzenia kierowcy, podstawą jest również, aby znał on „zachowania się” swojego pojazdu w różnych okolicznościach. Z analizy akt sprawy wyżej wymienionej wynikało, iż kierowca nie znał prowadzonego przez siebie pojazdu oraz nie wiedział, jak zachowuje się on na drodze. Biegli sądowi z zakresu ruchu drogowego stwierdzili, iż budowa auta ma duże znaczenie na jego zachowanie się oraz przyczepność do jezdni. W analizowanej sprawie, samochód osobowy marki Peugeot Berlingo w wyniku nadmiernej prędkości oraz swojej konstrukcji stracił podczas zakrętu odpowiednią przyczepność, co spowodowało utratę kontroli nad

¹⁴ K. Pawelec, *Wypadek drogowy*, Warszawa 2003, s. 69.

¹⁵ Stan faktyczny sprawy prowadzonej przez Sąd Rejonowy w Koszalinie w 2012 r.

¹⁶ K. Pawelec, *Wypadek drogowy...dz.cyt.*, s. 70.

pojazdem. Istotne znaczenie w ruchu drogowym posiada również doświadczenie, które stanowi ogół wiadomości zdobytych na podstawie obserwacji i przeżyć¹⁷. Uczestnicy badania w 93% stwierdzili, iż doświadczenie jest kluczowym elementem, który wpływa na jakość i poziom bezpieczeństwa na drogach¹⁸. Doświadczenie pozwala wypracować określone mechanizmy działania i postępowania w różnych okolicznościach. Z nim wiążą się również umiejętności, które uczestnik ruchu drogowego nabywa podczas praktyki. Brak któregośkolwiek z nich niekiedy nie pozwala przezwyciężyć zagrożenia powstającego na drodze. W związku z powyższym twierdzeniem należy przytoczyć kolejny stan faktyczny, do którego doszło w miejscowości B. w województwie zachodniopomorskim w 2011 r.

Kierujący pojazdem 26-letni Z.C., posiadający prawo jazdy od ośmiu miesięcy, prowadził samochód osobowy marki Ford. Do śmiertelnego zdarzenia doszło zimą, kiedy warunki panujące na drodze były utrudnione. Z.C. zbliżając się do stromego wzniesienia, nie zastosował się do znaku „zakaz wyprzedzania” i „linia podwójna ciągła” i rozpoczął wykonanie manewru wyprzedzania, co w konsekwencji było powodem uderzenia w nadjeżdżający znaprzeciwka autobus PKS i utratą panowania nad prowadzonym pojazdem. Z.C. w wyniku doznanych obrażeń ciała poniósł śmierć na miejscu. Badania wykazały, w jego krwi obecność terapeutycznego leku przeciwdrgawkowego¹⁹.

Omówienia wymaga również kategoria wieku osób, które najczęściej powodują wypadki drogowe. W 76% do zdarzeń drogowych dochodzi z udziałem osób, które znajdują się w przedziale wiekowym 18-24 lata, a także 27-37 lat. Według badań ankietowych za najmniejszą liczbę wypadków odpowiedzialni są kierowcy w wieku od 49-59 lat i więcej²⁰. Powyższe wyniki potwierdzają również pogląd, iż doświadczenie w roli kierowcy ma wpływ na skalę incydentów drogowych. Z powyższym, łączą się również niekiedy zasady sprawności psychomotorycznej, a bliżej rzecz ujmując ze stanem nietrzeźwości oraz stanem po użyciu środka odurzającego.

Stan nietrzeźwości zdefiniowany został w Kodeksie Karnym, zgodnie z którym zachodzi on gdy zawartość alkoholu we krwi przekracza 0,5 promila albo prowadzi do stężenia przekraczającego tę wartość lub zawartość alkoholu w 1 dm³ wydychanego powietrza przekracza 0,25 mg albo prowadzi do stężenia

¹⁷ *Doświadczenie*, [w:] *Mały słownik języka polskiego*, S. Skorupka (red.), Warszawa 1968, s. 132.

¹⁸ Opracowanie własne na podstawie ankiety przeprowadzonej wśród stu losowo wybranych ankietowanych.

¹⁹ Stan faktyczny sprawy prowadzonej przez Sąd Rejonowy w Koszalinie w 2011 r.

²⁰ Opracowanie własne na podstawie ankiety przeprowadzonej wśród stu losowo wybranych ankietowanych.

przekraczającego tę wartość²¹. Natomiast stan po użyciu środka odurzającego został potraktowany w Kodeksie Karnym jako alternatywny do stanu nietrzeźwości. W drodze interpretacji należy przyjąć, że jest to stan, który powoduje w zakresie oddziaływania na ośrodkowy układ nerwowy zakłócenia czynności psychomotorycznych²². Jedno z pytań, zawartych w kwestionariuszu ankiety odnosiło się do pomiaru poziomu alkoholu w wydychanym powietrzu, prowadzonego przez funkcjonariuszy policji na miejscu zdarzenia drogowego. Uzyskane wyniki wskazały, iż w 54% przypadków policjanci dokonali pomiaru wszystkim uczestnikom zdarzenia²³. Kolejnym przykładem, który łączy w sobie znamiona braku doświadczenia oraz złamania zasad sprawności psychomotorycznej jest zdarzenie drogowe, do którego doszło w województwie zachodniopomorskim w 2012 r. w S.

25-letni D.P., kierowca samochodu osobowego marki BMW, posiadający prawo jazdy od trzech lat, wracał nocną porą z imprezy, na której bawił się wraz ze znajomymi, których następnie postanowił odwiedzić do domu. W drodze powrotnej na łuku drogi stracił panowanie nad pojazdem w wyniku czego zjechał na przeciwległy pas ruchu i uderzył w drzewo. Kierowca umyślnie naruszył zasady bezpieczeństwa w ruchu drogowym, w konsekwencji poniósł śmierć na miejscu w wyniku doznanych wielonarządowych obrażeń ciała. Badania patomorfologiczne wykazały w jego organizmie 1,1 promila alkoholu oraz 535 ng/ml amfetaminy. Żaden z czworga przewożonych pasażerów, którzy również znajdowali się pod wpływem alkoholu, nie miało zapiętych pasów bezpieczeństwa ponadto dochodzenie wykazało, iż kłamali oni zeznając, że samochód miał problemy z hamulcami²⁴.

Skuteczność działań Komendy Miejskiej Policji i wybranych instytucji w Koszalinie

Źródłem informacji na temat skuteczności działań podejmowanych przez Komendę Miejską Policji oraz Prokuraturę Rejonową i Sąd Rejonowy w Koszalinie są m. in. akta sądowe oraz akta podręczne prokuratora. Uwzględniając klasyfikację źródeł poznania w badaniach społecznych akta sądowe należą do źródeł zastanych, a więc nie są wytwarzane dla celów badawczych. Stanowią one formę dokumentacji sporządzonej na użytek procesu zarówno dla organów

²¹ Art. 115 par. 16 *Ustawy Kodeks Karny z dnia 6 czerwca 1997 r.* (Dz. U. Nr 88, poz. 553 ze zm.).

²² K. Pawelec, *Wypadek drogowy...* dz.cyt., s. 36-37.

²³ Opracowanie własne na podstawie ankiety przeprowadzonej wśród stu losowo wybranych ankietowanych.

²⁴ Stan faktyczny sprawy prowadzonej przez Sąd Rejonowy w Koszalinie w 2012 r.

procesowych, jak i innych uczestników procesu karnego. Materiał zgromadzony w aktach zawiera informacje w postaci zeznań świadków oraz sprawców wypadków drogowych, zawiadomienie o popełnieniu przestępstw, opinie biegłych sądowych oraz notatki urzędowe i protokoły sporządzane na miejscu zdarzeń. W literaturze podkreśla się, że badania aktowe powinny być uzupełnione innymi badaniami, bowiem zawartość akt nie daje wyczerpującego materiału kryminologicznego²⁵. W odniesieniu jednak do akt spraw karnych dotyczących wypadków drogowych, a w tym ze skutkiem śmiertelnym, materiał ten pod względem merytorycznym jest niezwykle obszerny ze względu na konieczność wyjaśnienia przyczyn wypadku. W związku z tym, zawiera wiele informacji dotyczących zdarzenia, to jest warunków jakie panowały na drodze, stanu nawierzchni, warunków atmosferycznych oraz danych dotyczących sprawy zdarzenia, w tym opinii i zaświadczeń lekarskich.

Na skuteczność działań podejmowanych przez funkcjonariuszy publicznych ma wpływ wiele czynników. Rozpatrywać ją należy jednak pod kątem podejmowanych przedsięwzięć, które mają bezpośredni wpływ na zmniejszenie się liczby wypadków drogowych oraz efektywną procedurę ściągania przestępstw i wykroczeń drogowych, która w efekcie pozwala ukarać osobę winną zdarzenia drogowego.

Najczęstszymi przyczynami umorzenia postępowania przeciwko sprawcy zdarzenia drogowego jest śmierć sprawcy, niewykrycie sprawcy przestępstwa oraz niestwierdzenie znamion czynu zabronionego. Śmierć sprawcy wypadku drogowego jest przesłanką, której zaistnienie wyklucza postępowanie przed sądem i postawienie zarzutów w sprawie z uwagi na śmierć jego faktycznego sprawcy i niemożność osądzenia go pośmiertnie. Na podstawie analizy akt spraw prowadzonych przez Sąd Rejonowy oraz Prokuraturę Rejonową należy stwierdzić, iż najczęściej Sąd zasądza grzywnę (25%), co ma miejsce w jednej czwartej rozpatrywanych spraw, w 23% są to kary pozbawienia wolności w zawieszeniu na okres próby, a także zakaz prowadzenia pojazdów (12%), obowiązek naprawienia szkody (11%) oraz koszty i opłaty sądowe (25%)²⁶.

Kary jakie przepisy prawa karnego przewidują za spowodowanie wypadku drogowego są uzależnione od okoliczności oraz przyczyn wypadku. Kara pozbawienia wolności do lat 3 ma zastosowanie w przypadku spowodowania zdarzenia drogowego, na skutek którego osoba poszkodowana doznała średnich obrażeń ciała, tj. spędziła w szpitalu mniej niż siedem dni. Jeżeli sprawca prowadził pojazd pod wpływem alkoholu bądź środków odurzających, kara ulega zaostrzeniu do czterech lat i sześciu miesięcy pozbawienia wolności. Jeżeli skutkiem wypadku drogowego jest śmierć drugiej osoby, lub ciężki uszczerbek

²⁵ L. Tyszkiewicz, *Kryminologia*, Katowice 1986, s. 67.

²⁶ Otrzymane wyniki opracowane zostały w oparciu o średnią arytmetyczną na podstawie analizy aktowej spraw prowadzonych przez Sąd Rejonowy w Koszalinie.

zdrowia, sprawcy takiego zdarzenia grozi kara od sześciu miesięcy do ośmiu lat pozbawienia wolności. Znacznie surowiej traktowany jest sprawca takiego wypadku, który w momencie jego spowodowania był nietrzeźwy lub pod wpływem środków odurzających. Wówczas grozi mu kara nie niższa niż rok i dwa miesiące pozbawienia wolności oraz nie wyższa niż 12 lat więzienia²⁷. Oprócz powyższych kar Sąd może orzec również środek karny w postaci zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych na czas określony, bądź dożywotnio jeśli uzna, iż zachowanie sprawcy na drodze może stanowić zagrożenie w przyszłości, a także jeśli sprawca w momencie zdarzenia był pod wpływem alkoholu, środka odurzającego, bądź zbiegł z miejsca zdarzenia nie udzielając pomocy poszkodowanym, w wyniku czego poszkodowany doznał trwałego kalectwa, bądź zmarł.

Przechodząc do charakterystyki sprawców wypadków drogowych, badania wskazują, iż jest ich najwięcej w przedziale wiekowym 18-26 lat (50%), jedna czwarta zdarzeń drogowych powodowana jest przez sprawców między 27-39 rokiem życia. Do najmniejszej liczby wypadków dochodzi z udziałem kierowców w wieku 50-60 lat i więcej, stanowią oni 4% ogółu sprawców²⁸. Analiza akt sądowych potwierdza badania prowadzone wśród uczestników ruchu drogowego, co uwiarytelnia otrzymane dane. Ponadto otrzymane zgodności wskazują na pewien poziom świadomości wśród badanych, co potwierdza również statystyki policyjne. Aktualnie największą liczbę wypadków drogowych powodują mężczyźni, którzy stanowią 60% ogółu sprawców. Przyczyną powyższego jest fakt, iż pomimo równego dostępu do uzyskania prawa jazdy, mężczyźni stanowią większość ogółu kierowców w kraju. Kobiety stanowią 40% kierowców, chociaż ich liczba stale rośnie w tempie blisko 1 pkt procentowego w skali roku²⁹.

Średnio sprawca zdarzenia drogowego posiadał prawo jazdy cztery lata. Przekłada się to na fakt, że najwięcej zdarzeń powodują kierowcy posiadający prawo jazdy od roku do 5 lat. Wartość procentowa sukcesywnie maleje w zależności od długości posiadanych uprawnień. Wnioskować zatem można, iż doświadczenie w roli kierowcy pozytywnie wpływa na bezpieczeństwo w ruchu drogowym. Sprzyjać temu ma również nowelizacja z dnia 22 VI 2013 r. do rozporządzenia Ministra Infrastruktury z dnia 22 VII 2002 r. w sprawie rejestracji i oznaczenia pojazdów³⁰. Powyższa zmiana odnosiła się do konieczności

²⁷ Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 (Dz. U. Nr 88, poz. 553 ze zm.).

²⁸ Dane otrzymane na podstawie analizy aktowej spraw prowadzonych przez Sąd Rejonowy w Koszalinie.

²⁹ Opracowanie własne na podstawie ankiety przeprowadzonej wśród stu losowo wybranych ankietowanych.

³⁰ Rozporządzenie z dnia 22 czerwca 2013 r. w sprawie rejestracji i oznaczenia pojazdów (DZ. U. 2002 Nr 133 poz. 1123 ze zm.).

oznakowania pojazdów prowadzonych przez osoby w okresie próbnym. W nowelizacji wskazano, iż w okresie pierwszych ośmiu miesięcy okresu próbnego należy umieścić na przedniej i tylnej szybie pojazdu, okrągłą nalepkę barwy białej z zielonym symbolem liścia klonowego.

W 2016 r. w życie wejdą nowe zmiany, które odnoszą się do osób, które po raz pierwszy otrzymają prawo jazdy kategorii B. Okres próbny dla nowych kierowców wynosić będzie dwa lata. Przed upływem ośmiu miesięcy od otrzymania uprawienia do kierowania pojazdem mechanicznym, kierującemu nie będzie wolno przekroczyć prędkości 50 km/h na obszarze zabudowanym, 80 km/h poza obszarem zabudowanym oraz 100 km/h na autostradzie i drodze ekspresowej dwujezdniowej. Ponadto nie będzie mógł podjąć pracy zarobkowej w charakterze kierowcy pojazdu określonego w prawie jazdy kategorii B. Natomiast jeśli w ciągu okresu próbnego popełni dwa wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji stwierdzone mandatami lub prawomocnymi wyrokami sądu okres próbny zostanie wydłużony o kolejne 2 lata³¹.

W powiecie koszalińskim istotną kwestię stanowi również nietrzeźwość oraz stan odurzenia uczestników ruchu drogowego. Wyniki badań analizy aktowej z lat 2009-2012 wskazują, iż 26% zatrzymanych sprawców zdarzeń drogowych było pod wpływem odurzenia, z czego 8% stanowiło odurzenie narkotykowe, natomiast 41% to stan upojenia alkoholowego³². Ponadto wszystkie osoby prowadzące pojazd mechaniczny pod wpływem odurzenia znajdowały się w przedziale wiekowym 18-26 lat. Żaden ze sprawców w analizowanych sprawach nie skorzystał z prawa do odmowy składania wyjaśnień, a ponadto co drugi z nich przyznał się do zarzucanego czynu³³.

Stronami zdarzeń drogowych nie są wyłącznie ich sprawcy, a w dużej mierze są to również osoby poszkodowane, które odniosły obrażenia ciała, bądź poniosły śmierć. Najwięcej ofiar śmiertelnych odnotowuje się w przedziale wiekowym 18-26 lat oraz młodszych, natomiast najmniejsza ich liczba występuje w przedziale 27-39 lat. Liczba ofiar bądź poszkodowanych w wypadkach drogowych uzależniona jest od wielu czynników. Największe niebezpieczeństwo grozi pasażerowi w czasie nieprzestrzegania podstawowych reguł oraz zasad bezpieczeństwa w ruchu drogowym. Według danych zgromadzonych przez Krajową Radę Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego polscy kierowcy i pasażerowie siedzący z przodu samochodu zdecydowanie częściej zapinają pasy od tych, którzy podróżują z tyłu pojazdu.

³¹ *Liść klonowy*, www.zielonelistki.pl [20.04.2014].

³² Opracowanie własne na podstawie ankiety przeprowadzonej wśród stu losowo wybranych ankietowanych.

³³ Dane otrzymane na podstawie analizy aktowej spraw prowadzonych przez Sąd Rejonowy w Koszalinie.

Rola Komendy Miejskiej Policji w Koszalinie w zmniejszaniu skali tego procederu ma istotne znaczenie, ponieważ 40% pasażerów podróżujących z tyłu pojazdu zapina pasy bezpieczeństwa tylko czasami lub wcale³⁴. Akcja prewencyjno-kontrolna „PASY” w swoich działaniach zwraca szczególną uwagę na to, czy kierujący i pasażerowie stosują się do obowiązku jazdy w pasach bezpieczeństwa, a także czy dzieci przewożone są w foteliku ochronnym lub innym urządzeniu służącym do przewożenia dzieci.

Pasy bezpieczeństwa są najskuteczniejszym znanym środkiem ratującym ludzkie życie podczas zdarzenia drogowego. Zapięte w momencie uczestniczenia w wypadku drogowym to najczęściej jedyna szansa na przeżycie. Jedną z głównych przyczyn śmiertelności i urazowości ofiar wypadków drogowych jest naruszenie przepisów dotyczących obowiązku korzystania z pasów bezpieczeństwa i urządzeń przeznaczonych do przewożenia dzieci. Akcja „PASY” ma na celu uświadomienie uczestnikom ruchu drogowego o poważnych konsekwencjach, jakie w przypadku kolizji lub wypadku niesie za sobą jazda bez zapiętych pasów oraz jak niebezpieczne jest nieprawidłowe przewożenie dzieci. Zgodnie z obowiązującą polityką mandatową za jazdę bez zapiętych pasów kierowca może otrzymać mandat w wysokości 100 złotych oraz dwa punkty karne. Za pasażera bez zapiętych pasów bezpieczeństwa, kierowca może otrzymać mandat w wysokości 100 złotych i cztery punkt karne. Mandat w wysokości 150 złotych i sześć punktów otrzyma kierowca także w przypadku przewożenia dziecka w sposób niezgodny z obowiązującymi przepisami³⁵. Temu groźnemu zjawisku naprzeciw wychodzi również Krajowa Rada Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego, która opracowała kampanię społeczną w środkach masowego przekazu. Spoty reklamowe ukazujące się w mediach, wskazują jaką masę zderzeniową osiąga pasażer siedzący z tyłu pojazdu podczas wypadku drogowego.

Owa kampania ma na celu uświadomienie kierowcom, że to oni w dużej mierze odpowiadają za bezpieczeństwo wszystkich podróżujących w samochodzie pasażerów i mają zatem prawo, a także obowiązek wymagać od innych zapięcia pasów, które często ratują ludzkie życie.

Ostatnią kwestią w omawianej analizie aktowej, na którą należy zwrócić szczególną uwagę jest pora roku, w której występuje największa częstotliwość zdarzeń drogowych. Na podstawie badań aktowych, do największej liczby zdarzeń dochodzi zimą oraz latem, najmniejszą liczbę wypadków odnotowano wiosną. W porze zimowej zdarzenie drogowe najczęściej jest efektem niedostosowania jazdy do warunków panujących na drodze. Złe warunki atmosferyczne, tj. marznące opady śniegu, niskie temperatury oraz oblodzone jezdnie, nie sprzyjają bezpiecznej jeździe w przypadku, kiedy kierowca nie zachowuje

³⁴ *Zapnij pasy*, www.krbrd.gov.pl [13.08.2014].

³⁵ *Nowy taryfikator mandatów*, www.infor.pl [20.04.2014].

wa należytej ostrożności. Latem sytuacja jest odwrotna, ponieważ to bardzo dobre warunki pogodowe sprawiają, iż kierowcy czują się zbyt pewnie na drodze, dopuszczając się zdarzeń drogowych w wyniku nadmiernej prędkości oraz braku rozwagi. W kontekście pory dnia, do największej liczby wypadków drogowych dochodzi w ciągu dnia (47%), kiedy natężenie ruchu na drodze jest największe³⁶.

Pozycja policji w społeczności lokalnej

Skuteczność działań prowadzonych przez policję, które mają bezpośredni wpływ na poprawę poziomu bezpieczeństwa oddziałują również na pozycję policji w społeczności lokalnej. Centrum Badania Opinii Społecznej prowadzi badania na temat opinii społeczeństwa w odniesieniu do poszczególnych instytucji zaufania publicznego.

Najnowsze wyniki badań z 19 III 2014 r. wskazują, iż pracę policji dobrze ocenia 67% Polaków. Odmiennego zdania jest nieco ponad 22% respondentów, natomiast 11% wstrzymało się od udzielenia odpowiedzi w badaniu³⁷. W porównaniu do roku 2013 odsetek dobrych ocen zwiększył się o 1%, przy jednoczesnym spadku ocen negatywnych również o 1%³⁸. Jak wskazują badania wyżej od policji oceniane są jedynie niektóre media oraz Prezydent RP. Podobny odsetek pozytywnych ocen odnotowano w przypadku wojska, natomiast pozostałe instytucje, które odpowiedzialne są za funkcjonowanie państwa uplasowały się niżej. Istotny jest również fakt, iż instytucje wymiaru sprawiedliwości oceniane są znacznie niżej niż policja³⁹. Otrzymane wyniki badań potwierdzają również, iż społeczeństwo czuje się bezpiecznie, na co wskazuje 70% Polaków. Jest to najwyższy wynik w całym okresie III RP, który sukcesywnie rósł od 2001 r., w którym aż 81% obywateli nie czuło się bezpiecznie w swoim kraju⁴⁰. W 2007 r. po raz pierwszy większość zyskali respondenci pozytywnie oceniający stan bezpieczeństwa. Przekonanie, że Polska jest krajem bezpiecznym, przeważa we wszystkich grupach społeczno-demograficznych. Powyższa tendencja wzrostowa wskazuje, iż 89% Polaków uznaje swoje otoczenie za bezpieczne i spokojne. Tak wysokie poczucie bezpieczeństwa respondentów w okolicy ich miejsca zamieszkania stanowi najwyższe wskazanie, licząc od końca lat 80. XX w.⁴¹. Otrzymane wyniki są efektem pracy policji, na którą składają się wzmożone kontrole, szereg działań prewencyjnych oraz wzrost świadomości obywateli.

³⁶ Opracowanie własne na podstawie ankiety przeprowadzonej wśród stu losowo wybranych ankietowanych.

³⁷ *Działalność policji*, www.policja.pl [24.04.2014].

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ *Czujemy się bezpieczni*, www.policja.pl [24.04.2014].

Przekłada się to na ogólny spadek przestępczości oraz zmniejszającą się liczbę wypadków drogowych.

Powyższe działania, a także otrzymane wyniki badań CBOS, umacniają pozycję policji w społecznościach lokalnych. Obywatele darzą policję coraz większym zaufaniem, co związane jest również z poprawą wizerunku policji. Nie jest ona kojarzona jedynie jako organ ściągania w przypadku złamania przepisów prawa i zajmująca się pracą jedynie w murach komend oraz na lokalnych drogach. Policja coraz częściej zaczyna „wychodzić” poza mury swoich miejsc pracy i otwierać się na społeczeństwo za pomocą szeregu działań prewencyjnych oraz kampanii uświadamiających społeczeństwo o zagrożeniach. Działania prewencyjne często kierowane są do najmłodszych uczestników ruchu drogowego, w celu wypracowania pozytywnych nawyków w późniejszym dorosłym życiu. Dzięki licznym prelekcjom w szkołach, dzieci poprzez zabawę uczą się i nabywają zaufania do funkcjonariuszy publicznych. Poprzez rozdawanie odbłasków, zwracają uwagę na widoczność na drogach, misie „Pancerniki” przyczepiane do fotelików samochodowych zachęcają do samodzielnego zapinania się w pasy bezpieczeństwa przez najmłodszych. Lekcje odbywające się dla uczniów szkół gimnazjalnych oraz ponadgimnazjalnych w Komendzie Miejskiej Policji mają na celu poruszyć wyobraźnię przyszłych kierowców o skutkach zdarzeń drogowych. Ponadto wiele akcji skierowanych do kierowców ma charakter profilaktyczny, a więc nie pełnią funkcji represyjnych, polegających na wymierzeniu kary za łamanie przepisów prawa. Głównym założeniem działań profilaktycznych jest stosowanie różnych środków zapobiegawczych w celu niedopuszczenia do wypadków, uszkodzeń i katastrof⁴². Kierowcy zatem pouczani są o zasadach bezpieczeństwa w ruchu drogowym oraz odbywają krótkie szkolenia z zakresu m.in. pierwszej pomocy.

Uwagi końcowe

Na podstawie powyższej analizy stwierdzić można, iż Komenda Miejska Policji w Koszalinie odgrywa istotną rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa społeczności powiatu koszalińskiego. Wypadki drogowe stanowią poważny problem społeczny, na który składają się straty natury niewymiernej. Stan bezpieczeństwa społeczności lokalnej uzależniony jest od korelacji pomiędzy działaniami policji a pasywną postawą społeczeństwa. Dla obu stron wzrost poziomu bezpieczeństwa powinien być priorytetem oraz wyznaczać ogólne kierunki podejmowanych działań oraz rozwoju. O ile ze strony policji obywatele mają to zagwarantowane z racji pełnionej służby, o tyle ze strony społeczeństwa niekiedy można zaobserwować tendencję odwrotną – negatywną.

⁴² *Profilaktyka*, [w:] *Mały słownik języka polskiego*, S. Skorupka (red.), Warszawa 1968, s. 632.

Pomimo szeregu działań wymierzonych przeciwko uczestnikom ruchu drogowego, którzy nie stosują się do przepisów prawa, dane statystyczne na przemian wykazują tendencję spadkową oraz wzrostową. W 2009 r. w województwie zachodniopomorskim miało miejsce ponad 1,8 tys. wypadków drogowych i do 2010 r. utrzymywała się tendencja spadkowa. Na podstawie powyższych lat poddanych analizie, rok 2011 był najbardziej niebezpieczny pod względem liczby wypadków drogowych, ponieważ nastąpiła ponowna tendencja wzrostowa⁴³.

Rozpatrując działalność Komendy Miejskiej Policji w Koszalinie w aspekcie działalności, skuteczności oraz zajmowanej pozycji w społeczności lokalnej należy stwierdzić, iż czynnie uczestniczy ona w podnoszeniu poziomu bezpieczeństwa. Działalność przejawia się w prowadzonych działaniach kontrolno-prewencyjnych, które mają na celu zmniejszenie liczby wypadków drogowych. Skierowane są one do wszystkich osób korzystających z dróg publicznych, bez względu na sposób poruszania się po nich. Podejmowane akcje świadczą w dużej mierze o skuteczności policji, gdyż najnowsze dane statystyczne wskazują na zmniejszającą się skalę przestępczości oraz liczby zdarzeń drogowych, a także wzrost poczucia bezpieczeństwa obywateli w ich miejscach zamieszkania⁴⁴. Powyższe elementy, tj. działalność oraz skuteczność stanowią części składowe pozycji, jaką zajmuje policja w społeczności lokalnej. Najnowsze badania, przeprowadzone w marcu 2014 r. przez Centrum Badań Opinii Społecznej wskazują, iż prace policji dobrze ocenia ponad połowa obywateli (67%)⁴⁵. Wpływ na to ma skuteczność w procedurze ścigania oraz realizacja funkcji zmierzających do urzeczywistnienia postulatów przestrzegania prawa oraz uświadomienia społeczeństwa w przekonaniu, że sprawcy są sprawiedliwie karani, adekwatnie do swojej winy i społecznej szkodliwości popełnionego czynu. Istotne znaczenie ma również uczestnictwo policji w życiu społeczeństwa, ponieważ swoją obecnością na uczęszczanych drogach publicznych, przypominają o konieczności stosowania się do obowiązujących przepisów prawa. Nic nie jest w stanie lepiej wpłynąć na poziom bezpieczeństwa społeczności lokalnej, jak współpraca policji z obywatelami oraz pozytywna reakcja na apele o zachowanie ostrożności na drogach i umiejętne wykorzystywanie prawa do poruszania się po drogach publicznych pamiętając przy tym o innych uczestnikach ruchu drogowego.

⁴³ *Działalność policji*, www.policja.pl [24.04.2014].

⁴⁴ *Czujemy się bezpieczni*, www.policja.pl [25.04.2014].

⁴⁵ *Działalność policji*, www.policja.pl [24.04.2014].

STRESZCZENIE

Wypadki drogowe oraz okoliczności z nimi związane stanowią nieodłączny przedmiot pracy Komendy Miejskiej Policji w Koszalinie. Masowy rozwój motoryzacji negatywnie wpływa na poziom bezpieczeństwa społeczności lokalnej. Z powyższym twierdzeniem skorelowanych jest wiele czynników takich, jak nieodpowiednie i masowe szkolenie przyszłych kierowców, brak doświadczenia oraz krytycznego myślenia wśród młodych kierowców oraz rutyna i pewność siebie, z którymi borykają się pozostali uczestnicy ruchu drogowego. W związku z powyższym należy rozpatrzyć działalność Komendy Miejskiej Policji w Koszalinie w aspekcie jej skuteczności oraz zajmowanej pozycji w społeczności lokalnej powiatu koszalińskiego. Jednym z priorytetowych przejawów aktywności policji z Wydziału Prewencji skierowanych w celu poprawy bezpieczeństwa społeczności powiatu koszalińskiego są programy prewencyjne, realizowane przy współpracy z instytucjami, dla których podniesienie poziomu bezpieczeństwa na drogach jest celem nadrzędnym. W celu zapoznania się z odczuwalnym poziomem bezpieczeństwa na użytkowanych drogach oraz chęcią uwierzytelnienia danych statystycznych, konieczne było przeprowadzenie badań wśród uczestników ruchu drogowego. Wyniki przeprowadzonych badań wskazały, iż 78% ogółu ankietowanych nie czuje się bezpiecznie na krajowych drogach. W 72% respondenci za kluczową przyczynę braku bezpieczeństwa uznali brawurową jazdę kierowców, alkohol oraz rozmowy przez telefon komórkowy. Jednocześnie wskazali, iż zaostrzenie sankcji za łamanie przepisów drogowych przy jednoczesnej rozbudowie infrastruktury autostradowej pozwolą na zmniejszenie liczby wypadków na drogach.

Skuteczność działań prowadzonych przez policję, które mają bezpośredni wpływ na poprawę poziomu bezpieczeństwa wpływają również na pozycję policji w społeczności lokalnej. Najnowsze wyniki badań wskazują, iż pracę policji dobrze ocenia 67% Polaków. Odmiennego zdania jest nieco ponad 22% respondentów, natomiast 11% wstrzymało się od udzielenia odpowiedzi na zadane pytanie. W porównaniu do roku 2013 odsetek dobrych ocen zwiększył się o 1%, przy jednoczesnym spadku ocen negatywnych również o 1%.

SŁOWA KLUCZOWE

Wypadki drogowe, bezpieczeństwo, ofiary, policja.

SUMMARY

Car accidents and their reasons and circumstances in which they took place, are inseparable subject of work for the Koszalin Metropolitan Police Service. The massive development of motorization has had a negative impact on the level of safety of the local community. There are many factors connected with the statement above, such as inappropriate driving courses as well as lack of the experience or imagination among the young drivers. There is also routine and selfconfidence with witch other participants of the traffic have to struggle.

For these reasons, we should consider the activity of the Koszalin Metropolitan Police Service in aspect of their efficiency and their position in the local community of the Koszalin county. The prevention programme is the priority indication for the Koszalin Metropolitan Police. The programme, which is executed in the cooperation with specialized institutions, aims at improving the safety of the local community. The results of the research carried out to measure the level of road safety among drivers indicate that as many as 78% of interviewees don't feel safe on domestic roads. 72% of the respondents point to reckless driving, alcohol and talking on the mobile phone as the grounds for the lack of safety on roads. Simultaneously, interviewees claim that intensification of sanction for breaking the traffic regulations with the development of the infrastructure would lead to the reduction in the number of car accidents.

The effectiveness of operations led by the police which have direct impact on the level of safety may also have some influence on the image of police among the local community. The latest research emphasizes that 67% of Poles rate the work of police as good. Slightly more than 22% of respondents disagree with that view, while 11% abstain from voting. In comparison to the year 2013, there is a 1% increase in positive opinions and similarly a 1% decline in negative rates.

KEYWORDS

Car accidents, safety, victims, police.

Wartości społeczne postrzegane przez młodzież wybranych szkół ponadgimnazjal- nych województwa pomorskiego i zachodniopomorskiego

Poniższy artykuł dotyczy w swojej treści wartości preferowanych przez społeczeństwo województwa pomorskiego i zachodniopomorskiego. Poniższe opracowanie ma dokonać próby ustalenia kierunku rozwoju społeczeństwa w płaszczyźnie wartości społecznych ważnych dla funkcjonowania relacji interpersonalnych¹. Wartości te wydają się być istotne dla prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa, a przede wszystkim dla jego bezpieczeństwa, gdyż oddziałują na wszystkie formy codziennego życia, np. rodziny, polityki, pracy².

Człowiek nieustannie dokonuje w swoim życiu wyborów, które w znacznej mierze podyktowane są jego osobistym systemem wartości, które są przez niego preferowane. Codzienna egzystencja wymusza na społeczeństwie odniesienie się do pewnych zasad, regulujących wzajemne relacje, w taki sposób by mogło ono prawidłowo funkcjonować. Jako osoby funkcjonujące w społeczeństwie stajemy się odpowiedzialni za jego rozwój, który – oprócz świata materialnego – charakteryzuje się rozwojem wewnętrznym – duchowym. To głównie na tym poziomie (duchowym – opartym na wartościach) dokonuje się cały proces uspołeczniania jednostki – osoby ludzkiej³.

¹ G. Adamczyk, *Wartości społeczne w świadomości młodzieży niemieckiej i polskiej. Studium socjologiczne*, Lublin 2003, s. 44-45.

² R. Inglehart, R. Siemieńska, *W stronę demokracji. Długofalowe zmiany opinii publicznej w perspektywie globalnej i wschodnioeuropejskiej*, „Państwo i Kultura Polityczna” 1990, nr 12, s. 12.

³ Por. M. Nowak, *Znaczenie wartości w procesie wychowania*, [w:] *Człowiek – Wartości – Sens. Studia z psychologii egzystencji*, K. Popielski (red.), Lublin 1996, s. 241.

Wartości należy traktować jak cel rozwoju poszczególnych struktur społecznych. Celem tym powinno być dążenie do ukształtowania takich wartości społecznych w życiu, które ukształtowałyby relacje społeczne w taki sposób, by zostały zachowane podmiotowość i godność osoby ludzkiej we wszystkich wymiarach i formach życia społecznego⁴. Wartości prospołeczne takie, jak: szczęście rodzinne, uczciwość, szacunek innych ludzi czy przyjaźń wydają się być fundamentem społecznych zachowań⁵.

Jak zatem możemy zdefiniować wartości społeczne. Jest to coś w sensie absolutnym lub na gruncie danego zespołu poglądów, co jest cenne i godne pożądania i co stanowi (winno stanowić) przedmiot szczególnej troski oraz cel ludzkich dążeń, a także kryterium postępowania człowieka. Wartości nadają sens, identyfikację i kierunek działania społeczeństwu i państwu⁶. Przez wartość rozumie się zinterioryzowane standardy zachowań odziedziczone w procesie socjalizacji, dokonującym się w określonych warunkach społeczno-kulturowych. „W definicji kładzie się nacisk na standardy, czyli na modele, wzorce, normy, które są wdrażane i przyswajane, najpierw w procesie socjalizacji pierwotnej (rodzinnej), a później w socjalizacji permanentnej (instytucje wychowania bezpośredniego i pośredniego). Standardy zachowań występują w podwójnej funkcji, jako wzorce zachowania i dla zachowania. W pierwszym przypadku chodzi o ich uczenie się, a w drugim o realizację. Oprócz wartości podstawowych istnieją wartości ostateczne, które nadają sens działania jednostkom. Katolicka nauka społeczna wskazuje na potrzebę uświadamiania i wdrażania wartości społecznych, zwłaszcza wśród młodzieży. Wskazuje na potrzebę współdziałania wspólnot religijnych z różnymi siłami społecznymi w zakresie kształtowania „morale” społeczeństwa i państwa. Dużą rolę odegrał w tym zakresie Jan Paweł II podczas swych pielgrzymek do Polski”⁷.

Badaniami objęto grupę respondentów w liczbie 2000 osób z każdego województwa. Badanie przeprowadzono w roku szkolnym 2013/2014, miesiącach: październik, listopad, marzec i kwiecień. Grupę tę stanowiła młodzież klas maturalnych ucząca się w miastach:

1/ województwa zachodniopomorskiego: Szczecinek, Kołobrzeg. Koszalin, Świdwin, Sławno;

⁴ M. Łobacki, *Pedagogika wobec wartości*, [w:] *Kontestacje pedagogiczne*, B. Śliwerski (red.), Kraków 1993, s. 125.

⁵ R. Boguszewski, *Wartości i normy*, „Centrum Badania Opinii Społecznej” 2013, BS/111, www.cbos.pl [04.05.2014].

⁶ J. Mariański, *Religia i Kościół między tradycją a ponowoczesnością. Studium socjologiczne*, Kraków 1997, s. 117; Z. Werra, *Patriotyzm postrzegany przez młodzież szkół ponadgimnazjalnych województwa zachodniopomorskiego*, [w:] *Wymiary patriotyzmu i nacjonalizmu. Studia interdyscyplinarne*, J. Miluska (red.), Koszalin 2009, s. 171-185.

⁷ W. Piwowarski, *Wartości podstawowe*, [w:] *Słownik Katolickiej Nauki Społecznej*, www.kns.gower.pl [19.05.2014].

2/ województwa pomorskiego: Bytów, Chojnice, Kartuzy, Kościerzyna, Lębork, Starogard Gdański.

W badaniu pilotażowym młodzież sama dokonała wyboru, ważnych dla nich, wartości społecznych, które według nich mają istotne znaczenie dla funkcjonowania w społeczeństwie i na jego właściwy rozwój. Były to następujące wartości (w kolejności alfabetycznej): godność osobista, miłość, prawda, przyjaźń, religia, rodzina, szacunek, wierność, ojczyzna, wolność, zaufanie, życzliwość. Podczas właściwych badań zadaniem respondentów było dokonanie hierarchiczności wymienionych wartości od 1 (najważniejsza wartość dla respondenta) do 12 (najmniej pożądana wartość dla respondenta).

Badaniami objęto młodzież województwa pomorskiego i zachodniopomorskiego z tego względu, że może istnieć pewna różnica w hierarchizacji wartości społecznych wynikająca z uwarunkowań historycznych. Respondenci zamieszkujący województwo pomorskie w znaczącej liczbie związani są z tradycją i kulturą pokoleniową, co może mieć znaczący wpływ na określenie ważności poszczególnych wartości. Respondenci zamieszkujący województwo zachodniopomorskie to osoby, których dziadkowie osiedlili się w jego granicach po II wojnie światowej. Z tego też względu została przerwana pewna ciągłość tradycji i kultury charakterystycznej dla przedwojennego miejsca zamieszkania. Wydaje się, iż ten fakt historyczny może mieć istotne znaczenie dla hierarchizacji wartości społecznych.

Preferowane wartości społeczne przez młodzież województwa pomorskiego

Respondenci zamieszkujący obszar województwa pomorskiego to w dużej mierze ukształtowani w oparciu o wartości wpływające z życia religijnego. Należy podkreślić, iż religia była i nadal jest ważną wartością w życiu tej społeczności, co nie znaczy, iż są wobec niej bezkrytyczni. Można przypuszczać, iż to ta wartość będzie w dużej mierze dominować wśród respondentów. Tabela nr 1 przedstawia wyniki badań młodzieży męskiej zamieszkującej województwo pomorskie.

Tabela 1. Hierarchizacja wartości społecznych młodzieży męskiej i żeńskiej zamieszkującej województwo pomorskie.

Hierarchizacja	Mężczyźni N=1000/ (%)		Kobiety N=1000/ (%)		Razem „M” i „K” N=2000	
	Płeć					
Godność osobista	4	175 (17,5%)	6	95 (9,5%)	4	270 (13,5%)
Prawda	1	210 (21%)	1	243 (24,3%)	1	453 (22,65%)
Przyjaźń	6	70 (7%)	4	98 (9,8%)	6	168 (8,4%)
Religia	3	190 (19%)	2	222 (22,2%)	2	412 (20,6%)
Wierność	5	83 (8,3%)	5	91 (9,1%)	5	174 (8,7%)
Wolność	7	67 (6,7%)	7	89 (8,9%)	7	156 (7,8%)
Zaufanie	2	205 (20,5%)	3	162 (16,2%)	3	367 (18,35%)

Źródło: Opracowano na podstawie danych z przeprowadzonej ankiety 2014 r.

Z przedstawionych wyników (tabela nr 1) uzyskanych przez młodzież męską oraz żeńską zamieszkującą obszar województwa pomorskiego wynika, iż w obu kategoriach osób badanych najważniejszą wartością społeczną, najbardziej pożądaną jest „prawda”. Została ona wybrana łącznie przez 453 osób (22,65%). Przy czym kobiety wartość tę określiły, jako najważniejszą w życiu społecznym w liczbie 243 osób (24%), mężczyźni zaś stanowili liczę 210 osób (21%). Zaobserwowana różnica między obu grupami badawczymi, nie jest zbyt duża (33 osoby – 1,65%) i nie stanowi istotnego znaczenia dla pożądaną tej wartości w życiu młodzieży tak męskiej, jak i żeńskiej z województwa pomorskiego. Pożądanie przez młodych ludzi wartości „prawdy” wydaje się być dość zrozumiałe. Kłamstwo, które współcześnie przyjęło dość mocną pozycję, jest postrzegane, jako jedna z przyczyn zaburzenia życia społecznego. Nadmiar kłamstwa w życiu informacyjnym społeczeństwa staje się przyczyną jego destrukcji. Kłamstwo bowiem stanowi zagrożenie dla najbardziej podstawowych form życia społecznego, a przede wszystkim dla trwałości małżeństwa – rodziny. Określenie „prawdy”, jako fundamentalnej wartości społecznej może wskazywać na jej potrzebę wynikającą z pewnej formy idealizacji życia i relacji społecznych młodych ludzi. Niemniej jednak jest to chęć dążenia do przywrócenia należnego miejsca tej wartości we wszystkich strukturach życia społecznego. Młodzi ludzie przywołują pewien paradoks relacji społecznych, jaki ostatnio coraz częściej bywa zauważalny. „Mamy świadomość, że jesteśmy okłamywani, a nie mamy narzędzi by się bronić. Nie pomaga nam w tej walce z kłamstwem również Kościół, jesteśmy pozostawieni sami sobie. Hierarchia Kościoła myśli tylko o sobie, a nie o pracy z nami. Z drugiej strony, mając świadomość otaczającego nas kłamstwa, to kłamstwo bezmyślnie wybieramy – chodzi o wybory. Kandydaci kłamią, mamy tego świadomość, a i tak ich wybieramy”⁸.

⁸ Wypowiedź respondentów w posiadaniu autora, Bytów z 13 marca 2014.

Przywoływane przez młodzież określenie „paradoksu” zachowania społecznego może wskazywać na pojawiający się chaos wśród społeczeństwa dotyczący zachowań społecznych. Wydaje się, iż utrzymywanie społeczeństwa w przeświadczeniu niejednoznaczności stosowania zasad życia społecznego jest celem samym w sobie. Zwrócenie uwagi przez młodzież biorącą udział w badaniu na niebezpieczeństwo wynikające z braku przejrzystości zasad funkcjonowania społeczeństwa może wskazywać na pogłębiającą się destrukcję struktury społeczeństwa i przekształcania z kategorii „społeczeństwo”, w kategorię bezmyślnej „masy”, „tłumu”. „Prawda”, jako podstawowa wartość życia społecznego wydaje się być zauważalna i zajmująca coraz bardziej istotne miejsce w strukturach społecznych. „Wydaje mi się, że tak naprawdę bez prawdy nic nie można zrobić. Prawda jest dla mnie wartością, która pozwala mi patrzeć na siebie jak na człowieka żywego, a nie jak na jakiś przedmiot. Nie wyobrażam sobie możliwości życia z kimś, kto kłamie”⁹.

Kolejną preferowaną wartością była „religia”, którą łącznie wybrało 412 osób (20,6%). Wartość tę w większości wybrały kobiety (222 osoby – 22,2%). Mężczyźni opowiedzieli się za tą wartością w liczbie 190 osób – 19%. Jak zaznaczono na wstępie do niniejszego punktu, religia odgrywa ważną rolę w życiu młodzieży województwa pomorskiego. Postrzegana jest ona, jako źródło wszelkich zasad moralnych kształtujących relacje społeczne codziennej egzystencji. Należy zaznaczyć, iż obecnie z dużym natężeniem podejmuje się walkę z tą wartością. Stanowi ona dla współczesnej ideologii katynizmu fundamentalną przeszkodę do przekształcenia procesu myślowego współczesnego społeczeństwa. Przejawia się to w procesie systemowego odchodzenia od religii podmiotowej rozwijającej wrażliwość osoby ludzkiej w kierunku „religii przedmiotowej”. Przedmiotowość tej „religii” akcentuje nadrzędną wartość „mieć”. „Religia jest dla mnie wartością, ponieważ porządkuje moją hierarchię zasad, którymi kieruję się w życiu. Natomiast zauważalne kpienie z religii jest przede wszystkim chęcią wyrwania mnie z mojego człowieczeństwa, tak bym stał się maszyną, narzędziem, ale tylko nie człowiekiem – sobą. Dzisiaj walczy się z religią przy pomocy samych biskupów i księży, wykorzystuje się ich do tego by pozostawili społeczeństwo, by zajęli się sobą”¹⁰. Religia ze swej natury dąży do kształtowania postaw prospołecznych, których celem jest wzajemne współzycie na takim poziomie, który zapewniłby sprawiedliwy dostęp i podział dóbr materialnych i duchowych. Jest on możliwy jedynie poprzez przyjęcie pewnych zasad, które wynikają między innymi z konkretnego systemu religijnego.

Przy omawianiu wartości religii warto zwrócić uwagę, że tak, jak w przypadku „prawdy”, kobiety chętniej opowiadają się za tą wartością. Różnica nie

⁹ Wypowiedź respondentów w posiadaniu autora, Chojnice z 12 marca 2014.

¹⁰ Wypowiedź respondentów w posiadaniu autora, Starogard Gdański z 3 marca 2014.

jest zbyt duża, jest w zasadzie taka sama jak w przypadku „prawdy” i wynosi zaledwie 1,6% (32 osoby). W wypowiedziach młodzieży żeńskiej i męskiej podkreślano w dużym stopniu wcześniejsze wychowanie w domu rodzinnym, które miało duże znaczenie na ukształtowanie świadomości dotyczącej wartości religii. W wypowiedziach kobiet w większości zwracano uwagę na kwestie świadomości życia religijnego. „Nie wyobrażam sobie, że w niedzielę nie pójdę do Kościoła. Również nie wyobrażam sobie przyszłości, kiedy będę miała męża, że razem nie będziemy chodzić do Kościoła. Uważam, że nie ma większego czegoś poza religią, co by mogło nas łączyć. Obserwując swoich rodziców widzę, że dzięki wspólnym modlitwom (całą rodziną) i wspólnym chodzeniem do Kościoła, to małżeństwo przetrwało wiele kryzysów”¹¹. Mężczyźni zwracali uwagę na postawę ojców i podkreślali często niezrozumiałą ich pokorę. Nie rozumiałem mojego ojca. W ciągu dnia twardy o jasnych zasadach, a wieczorem klękał razem z nami i odmawiał tę samą modlitwę i polecał każde z nas Panu Bogu. Najpierw mamę, później nas dzieci. Mama jest u niego na pierwszym miejscu. Kiedy się modlimy on zawsze najpierw poleca opiece Pana Boga mamę. Na końcu modlimy się za niego, aby Bóg błogosławił mu w codziennym trudzie, by nie zabrakło nam potrzebnych rzeczy do życia, by dodawał mu wiary, zdrowia i sił. Czuję przed tatą respekt i szacunek¹².

Kolejną wartością, która w badaniach uplasowała się na trzecim miejscu było „zaufanie”. Opowiedziało się za nią 367 respondentów, co stanowi 18,35% ogółu badanych. Tę wartość, w przeciwieństwie do dwóch poprzednich („prawdy” i „religii”), chętniej wybierała młodzież męska. W liczbach rzeczywistych różnica ta wyniosła 43 osoby (2,15%) i przedstawia następująco – mężczyźni 205 (20,5%) respondentów; kobiety – 162 (16,2%) respondentki.

Może zastawiać fakt, iż tak fundamentalna zasada życia społecznego, jaką jest „zaufanie” znalazła się na trzecim miejscu. Wydaje się jednak, że jest to logiczna konsekwencja wynikająca z wyboru dwóch poprzednich wartości. Człowiek kierujący się w swoim życiu zasadą prawdy w relacjach interpersonalnych z natury istoty tej wartości ukierunkowany zostaje na zaufanie, którym darzy innych. Z prawdy bowiem wynika wzajemne zaufanie, które stanowi fundament wspólnego życia społecznego. Kształtuje ono wszelkie relacje w strukturze bytu społecznego na poziomie rodziny, pracy, czy polityki. Nieznaczną przewagą tej wartości w grupie respondentów, jaką stanowiła młodzież męska może wskazywać na pewną prawidłowość. Mężczyźni bardziej niż kobiety przywiązują wagę do tzw. „danego słowa”. „Jeżeli mój kolega coś mi obiecuje to ufam, że to zrobi, ale jeśli raz czy drugi nie dotrzyma słowa, to przestaję komuś takiemu ufać. Nie chcę się kolegować z kłamcą. Jeśli komuś obie-

¹¹ Wypowiedź respondentów w posiadaniu autora, Kartuzy z 17 marca 2014.

¹² Wypowiedź respondentów w posiadaniu autora, Starogard Gdański z 3 marca 2014.

cuję jakąś pomoc to staram się ją wykonać od początku do końca. Tak mnie nauczono w domu. Związane to jest też z moją wiarą i z tego jestem dumny”¹³. Kobiety częściej przywołują tu postawę lojalności. „Ja ufam tylko takim koleżankom, które są wobec mnie lojalne, którym mogę się wyzalić, powiedzieć o moich słabościach i niepowodzeniach, ale także o moich kłopotach – problemach i wiem, że nikomu innemu tego nie powiedzą. Tego nauczyła mnie moja rodzina. Kiedy coś powiedziałem mamie czy tacie, to mogłam liczyć na to, że nikt inny się o tym nie dowie. Traktowali moje drobne sprawy bardzo poważnie i za to ich kocham”¹⁴. Warto wspomnieć, że współcześnie kwestia postawy lojalności jest niewłaściwie rozumiana i często ogranicza się ją do zachowań bezmyślnego poddaństwa, służalczości i koniunkturalnej korzyści. Innymi słowy obecnie nastąpiło przededefiniowanie pojęcia tej postawy z jej charakteru podmiotowego w przedmiotowy – utylitarny. Natomiast lojalność sama w sobie jest postawą pozytywną, zakładającą wolność drugiej osoby w poglądach i działaniu przy jednoczesnej różnicy sądów, a opartych na wzajemnym zaufaniu.

Warto zwrócić jeszcze uwagę na wartość „godności osobistej”, która w badaniach uzyskała także wysoki wynik (270 – 13,5% ogółu badanych. Mężczyźni 175 (17,5%). Kobiety – 95 (9,5%). W dobie kwestionowania i coraz większego uprzedmiotowienia człowieka, wartość ta staje się istotną dla relacji społecznych. Deprecjonujące zachowania wobec wartości „godności osobistej” wydają się być najbardziej widoczna na płaszczyźnie zawodowej. Wyrazem takiego stanu rzeczy jest coraz większe uprzedmiotowienie człowieka, jako podwładnego. Zatraca on w ten sposób swoją godność na rzecz dostosowania się do zachowań i działań pracodawcy, który może manipulować pracownikiem – podwładnym, w wyniku, czego może zostać taka osoba stopniowego pozbawiana swojej godności. Taki stan rzeczy może wyrażać się przede wszystkim w przyjęciu przez nią postawy permanentnego lęku. Zastraszenie jest współcześnie najbardziej preferowaną, a zarazem najbardziej prymitywną, formą systemowego działania, którego celem staje się pozbawienie możliwości podejmowania samodzielnych decyzji. Wydaje się, że jest to fundamentalne założenie współczesnej ideologii katynizmu zmierzającej do jak największego ubezwłasnowolnienia podmiotowości osoby ludzkiej. „Wartość „godności osobistej” dla młodego społeczeństwa polskiego staje się wyzwaniem, o które należy walczyć, ponieważ dopiero z tej perspektywy człowiek jest zdolny do życia w prawdzie i zaufaniu”¹⁵.

Młodzież z województwa pomorskiego bez wyraźnego podziału wynikającego z różnorodności płciowej, opowiada się za wartościami „prawdy”, „religii” i „zaufania”. Wydaje się, że wybór powyższych wartości jest w znacznej mierze

¹³ Wypowiedź respondentów w posiadaniu autora, Bytów z 13 marca 2014.

¹⁴ Wypowiedź respondentów w posiadaniu autora, Lębork z 15 marca 2014.

¹⁵ Wypowiedź respondentów w posiadaniu autora, Chojnice z 12 marca 2014.

podyktowany dużym autorytetem religii. Stanowi ona dla społeczności zamieszkującej miejscowości objęte badaniami podstawowy składnik struktury bytu społecznego.

Preferowane wartości społeczne przez młodzież województwa zachodniopomorskiego

Młodzi ludzie zamieszkujący obszar województwa zachodniopomorskiego stanowią już czwarte pokolenie po zakończeniu wojny. Charakterystyczne dla tej grupy respondentów jest to, iż dopiero w tym pokoleniu odtwarzają swoją historyczną tożsamość, zaburzoną powojennymi zmianami społeczno-politycznymi i geograficznymi. W przeciwieństwie do respondentów województwa pomorskiego, religia – życie wartościami wypływającymi z przyjętego systemu aksjologicznego opartego na religii katolickiej, nie jest tak istotnym czynnikiem, który byłby pożądanym przez badaną młodzież. Tabela nr 2 przedstawia dane liczbowe odnośnie pożądanym wartości przez respondentów zamieszkujących obszar województwa zachodniopomorskiego.

Tabela 2. Hierarchizacja wartości społecznych młodzieży męskiej i żeńskiej zamieszkującej województwo zachodniopomorskie.

Hierarchizacja	Płeć		Razem „M” i „K”	
	Mężczyźni N=1000/ (%)	Kobiety N=1000/ (%)	N=2000	
Godność osobista	2 202 (20,2%)	1 246 (24,6%)	1 448 (22,4%)	
Prawda	5 114 (11,4%)	3 161 (16,1%)	3 275 (13,75%)	
Przyjaźń	4 116 (11,6%)	6 87 (8,7%)	6 203 (10,15%)	
Religia	6 95 (9,5%)	5 108 (10,8%)	6 203 (10,15%)	
Wierność	7 52 (5,2%)	4 154 (15,4%)	5 206 (10,3%)	
Wolność	1 240 (24%)	7 25 (2,5%)	4 265 (13,25%)	
Zaufanie	3 181 (18,1%)	2 219 (21,9%)	2 400 (20%)	

Źródło: Opracowano na podstawie danych z przeprowadzonej ankiety 2014 r.

Cechą charakterystyczną prowadzonej analizy materiału badawczego jest to, iż przeciwnie do respondentów województwa pomorskiego, młodzież zamieszkująca obszar województwa zachodniopomorskiego wybierała wartości w większym zróżnicowaniu. Młodzież z pomorskiego, tak męska, jak i żeńska, wybierała te same wartości („godność osobista”, „prawda”, „religia” i „zaufanie”), które różniły się jedynie zajmowaną pozycją.

Młodzież męska z województwa zachodniopomorskiego preferowała przede wszystkim wartość „wolności”. Wyboru tej wartości, jako najważniejszej w kształtowaniu zasad życia społecznego dokonało 240 osób (24%). Drugą wartością wśród mężczyzn była „godność osobista”. Wybrało ją 202 mężczyzn

(20,2%). Trzecią z kolei wartością było „zaufanie”. Za tą wartością opowiedziało się 181 respondentów płci męskiej, co stanowi 18,1%.

Młodzież żeńska za najważniejszą wartość uznała „godność osobistą”. Wartość tę wybrało 246 kobiet (24,6%). Następną w kolejności wartością było „zaufanie”. Za tą wartością opowiedziało się 219 respondentek (21,9%). Na trzecim miejscu, najbardziej pożądanym wartości społecznych, znalazła się „prawda”. Tę wartość wybrało 161 dziewcząt, co stanowi 16,1% ogółu badanej młodzieży płci żeńskiej.

Mimo pewnej rozbieżności dotyczącej preferowanych wartości („prawda” i „wolność”), należy zaznaczyć, iż podstawowymi czynnikami, mającymi w ocenie młodzieży województwa zachodniopomorskiego, istotne znaczenie kształtowania właściwych relacji społecznych są wartości: „godność osobista”, „zaufanie” i „prawda”. „Godność osobistą”, jako najważniejszą dla relacji społecznych uznało 448 osób, co stanowiło 22,4% ogółu respondentów. Młodzież zamieszkująca województwo zachodniopomorskie uważa, że „godność osobista” jest istotna w społeczeństwie z tego względu, że w pewnym sensie chroni człowieka przed agresywnością. Im większe poczucie własnej godności tym mniejsza rywalizacja między ludźmi. Niebezpieczeństwem, jakie może wynikać z poczucia zbyt niskiej wartości – samooceny jest przyjęcie postawy ciągłego udawania sobie i innym, że jest się człowiekiem wartościowym i potrzebnym. Uważam, że „<godność osobista> pozwala mi na swobodne, tzn. odważne życie. Wtedy, kiedy mam świadomość swojej godności podejmowane decyzje będą bardziej trafne. Chciałam zaznaczyć, że to dzięki godności osobistej nie boję się myśleć nad tym, co dzieje się wokół mnie”¹⁶.

„Zaufanie” młodzi ludzie postrzegają, podobnie jak młodzież z województwa pomorskiego, jako podstawową zasadę jakiegokolwiek współpracy. Nie wyobrażają sobie sytuacji środowiskowej, w której mieliby współpracować z osobami, którym nie ufają. Podkreślali, że jest niemożliwością dokonanie jakiegokolwiek postępu, czy to na drodze rozwoju osobistego, czy poszczególnych płaszczyzn życia społecznego, jak np. rodzinnego, bez wzajemnego zaufania. Brak zaufania w społeczeństwie prowadzi do ciągłej podejrzliwości. Skutkiem czego może być kształtowanie w społeczeństwie postaw negatywnych dla jego rozwoju takich jak: podejrzliwość, udawanie, donosicielstwo, oszustwo. „Ja uważam, że bez wzajemnego zaufania człowiek jest pozostawiony sam sobie, stoi poza społecznością koleżeńską, czy jakąś inną. Zaufanie to moje szczęście i radość – moje bycie człowiekiem”¹⁷.

„Prawda”, jako pożądana wartość społeczna uplasowała się na trzecim miejscu wśród preferowanych wartości. Postrzegana jest, jako warunek funda-

¹⁶ Wypowiedź respondentów w posiadaniu autora, Świdwin z 24 października 2013.

¹⁷ Wypowiedź respondentów w posiadaniu autora, Szczecinek z 3 października 2013.

mentalny wszelkiego rodzaju informacji. Głównie na tę kwestię zwrócono uwagę. Podkreślano, że to głównie informacja o zasięgu globalnym może mieć duże znaczenie w życiu społeczeństw. To głównie informacja publiczna jest nośnikiem jedności społeczeństwa z jednej strony i jego podziałów z drugiej. Podkreślano, że współcześnie relatywizuje się tę wartość poprzez powszechne przyzwolenie na kłamstwo. Wydaje się, że to ono, a nie prawda kształtuje relacje społeczne. Stało się ono zasadą życia społecznego. Niebezpieczeństwem jest jego społeczna akceptowalność urzeczywistniająca się w procesie przenoszenia go (kłamstwa) ze struktur zewnętrznych społeczeństwa do wewnętrznych, jakimi są małżeństwo i rodzina. „Zauważyłem, że tak samo kłamiemy w szkole, wśród kolegów i koleżanek, jak też w domu. Zauważyłem, że z taką samą łatwością przychodzi mi okłamywanie kolegów i rodziców”¹⁸.

Wybór „wolności” dokonany przez młodzież męską, którą uznali za najważniejszą może wskazywać na pewne prawidłowości wynikające z faktów historycznych dotyczących tego obszaru. Po decyzjach administracyjnych wynikających z zakończenia działań II wojny światowej i przesiedleniach ludności, wartość ta w pewnym sensie została wyparta z życia społecznego na wszystkich poziomach: kulturowym, religijnym, politycznym, zawodowym, rodzinnym, sąsiedzkim. Brak możliwości swobodnego wypowiedzania poglądów prowadził do wzajemnej podejrzliwości i nieufności względem wszystkich i wszystkiego. „Wolność”, jako wartość stała mogła stać się przyczyną różnego rodzaju represji. Przepuszczalnie sytuacja ta mogła mieć jakiś wpływ na ukształtowanie we współczesnym pokoleniu młodzieży męskiej postrzegania „wolności”, jako wartości nadrzędnej w życiu społecznym. Biorąc pod uwagę represyjność systemu komunistycznego i chęć chronienia przed nim dzieci, mogła się ukształtować w tej napływowej społeczności postawa asekuracji społecznej. Tym bardziej, że była to społeczność „niejednolita” tak pod względem religii, jak i narodowości; przeciwnie do mieszkańców miejscowości objętych badaniem, województwa pomorskiego.

Warto zwrócić uwagę na grupę męską respondentów, którzy czyniąc z „wolności” najważniejszą wartość życia społecznego podkreślali przede wszystkim jej charakter zewnętrzny. Ograniczali tym samym ją do „wolności” „od” czegoś. Pomijano natomiast pojęcie „wolności” „do” czegoś. Bardziej utożsamiano „wolność” z samowolą. Wydaje się, że jest to jedna z konsekwencji wychowania narzuconego społeczeństwu w poprzednim systemie sprzed 1989 r. „Uważam, że wolność jest najważniejszą wartością dla społeczeństwa, ponieważ mogę mówić i robić, co mi się podoba, i nikt nie ma prawa za to mnie skrytykować. Jestem wolny, a więc mogę iść do pracy, ale nie muszę; mogę iść

¹⁸ Wypowiedź respondentów w posiadaniu autora, Kołobrzeg z 24 października 2013.

do szkoły, albo nie, to moja sprawa”¹⁹. Tak rozumiana wartość „wolności” może prowadzić raczej do destrukcji życia społecznego niż do jego harmonii. Takie rozumienie powyższej wartości może także wynikać z celowego definiowania jej w taki, a nie inny sposób. Niewłaściwe jej rozumienie i wdrażanie w życie społeczne w konsekwencji może prowadzić do jego destabilizacji związanej z brakiem społecznej aktywności i obojętności. Tym samym może prowadzić, paradoksalnie, do podobnego jej braku, jaki miał miejsce w komunizmie.

Uwagi końcowe

Podsumowując należałoby stwierdzić, iż wśród preferowanych wartości przez młodzież województwa zachodniopomorskiego nie znalazła się wartość „religii”. Mimo tego, że nie znalazła się w trójce najważniejszych, zdaniem młodzieży wartości, nie oznacza, że nie jest dla nich istotnym czynnikiem kształtującym zasady życia społecznego. Niemniej jednak młodzież ta zwraca uwagę bardziej na wartości, których konsekwencje pozytywne i negatywne są doświadczalne w sposób bezpośredni, niemal natychmiastowo.

Preferowane wartości przez respondentów województwa pomorskiego i zachodniopomorskiego są podobne. W skali ogólnej są to „godność osobista”, „prawda” i „zaufanie”. Mogą one wskazywać na powolne, ale systematyczne wypieranie wartości „religii” z postrzegania jej, jako istotnego czynnika kształtującego zasady życia społecznego. Zwraca się bardziej uwagę, jak zaznaczono wyżej, na bezpośrednią doświadczalność skutków danej wartości, czyli na jej mierzalność. Podkreślić należy, że wytypowane wartości w badaniach pilotażowych stanowią o konieczności zwracania na nie uwagi i sprzeciwiają się współczesnym formom życia społecznego, które w dużej mierze oparte są na postawach egoistycznych. Nawiązanie do „godności osobistej”, „prawdy”, „zaufania”, ale też i „religii” może wskazywać na pojawiający się i dostrzegalny ich brak we współczesnym społeczeństwie. Może również wskazywać, iż współczesna młodzież obydwu województw pomorskiego i zachodniopomorskiego zauważa, iż różne formy materialistycznych relacji społecznych nie zdają egzaminu w powstawaniu i funkcjonowaniu struktur społecznych, jak chociażby rodziny.

¹⁹ Wypowiedź respondentów w posiadaniu autora, Koszalin z 7 listopada 2013.

STRESZCZENIE

Współczesny człowiek w znacznym stopniu ukierunkowuje swoje życie w oparciu o dobra materialne, które są niezbędne do codziennej egzystencji. Niebezpieczeństwo, jakie pojawia się w stosunku do właściwie rozumianej struktury bytu społecznego, wynika z przeniesienia zasad materialnego zaspokajania potrzeb na płaszczyznę relacji podmiotowych, które winny sterować zasadami życia społecznego. Młodzież biorąca udział w badaniach dotyczących preferowanych wartości społecznych zamieszkująca województwa pomorskie i zachodniopomorskie, przypisuje fundamentalne znaczenie tymże wartościom w prawidłowo ukształtowanym społeczeństwie. Podstawowymi wartościami, według respondentów, mającymi wpływ na prawidłowe funkcjonowanie społeczeństwa są: „godność osobista”, „prawda”, „zaufanie” oraz „religia”.

SŁOWA KLUCZOWE

Godność osobista, młodzież, prawda, przyjaźń, religia, wartość społeczna, wierność, wolność, zaufanie.

SUMMARY

The contemporary man shapes his life basing on material possessions crucial to his everyday life. There is a danger to the proper understanding of the structure of social conditions, which is the result of transferring the principles of satisfying material needs to the sphere of personal relationships. The values that are fundamental for the properly shaped society for the study group from the Pomorskie and Zachodniopomorskie provinces are: „dignity”, „truth”, „trust” and „religion”.

KEYWORDS

Dignity, youth, truth, friendship, religion, social values, fidelity, freedom, trust.

***P**rzebieg wyborów kontraktowych w Pile w czerwcu 1989 roku*

Pod koniec lat 80. XX w. Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL) znajdowała się w głębokim kryzysie politycznym i gospodarczym. Sytuację pogarszały strajki wywoływane i kierowane przez demokratyczną opozycję. Działacze opozycji chcieli zmusić rządzących do podjęcia dialogu mającego na celu przeprowadzenie reform politycznych, a w dalszej perspektywie doprowadzić do demontażu systemu komunistycznego i budowy demokracji. Kierownictwo Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR), które w niedemokratyczny sposób sprawowało władzę, wyraziło zgodę na podjęcie rozmów z opozycją. Rządzący liczyli, że w ten sposób utrzymają część władzy, zdobędą czas na poprawienie swojego wizerunku i przygotowują się do odzyskania dawnych politycznych wpływów.

Rozmowy rozpoczęły się 6 II 1989 r. i trwały aż do 5 kwietnia tego samego roku. Wzięły w nich udział 452 osoby. Odbywały się w Pałacu Namiestnikowskim (siedziba Rady Ministrów) na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie. Negocjacje prowadzone były pomiędzy przedstawicielami koalicji rządowej, a działaczami opozycji związanej z „Solidarnością” (największą opozycyjną organizacją), nie dopuszczono do rozmów przedstawicieli innych ugrupowań m.in. „Solidarności Walczącej” czy Konfederacji Polski Niepodległej. Do historii przeszły jako obrady „Okrągłego Stołu”. W ich wyniku ustalono, że zostaną przeprowadzone częściowo wolne wybory (wybory kontraktowe) do Zgromadzenia Narodowego. O 35% mandatów do Sejmu miano stoczyć walkę, a pozostałe 65% zarezerwowano dla przedstawicieli Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego (PRON)¹. Po raz pierwszy w historii Polski Ludowej miały

¹ Patriotyczny Ruch Odrodzenia Narodowego (PRON) – to platforma polityczno-społeczna, której przewodziła Polska Zjednoczona Partia Robotnicza i do której weszli także przedstawiciele Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, Stronnictwa Demokratycznego, Stowarzyszenia PAX, Polskiego Związku Katolicko-Społecznego, Unii Chrześcijańsko-Społecznej, Ogólnopolskiego Porozumienia Związków Zawodowych, Związku Nauczycielstwa Polskiego, Związku Socjali-

odbyć się także wybory do Senatu, gdzie o wszystkie miejsca miano stoczyć polityczny bój. Poza tym wyrażono zgodę na rejestrację Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego (NSZZ) „Solidarność”, co miało miejsce 17 IV 1989 r.²

W Pile, miejscowe władze, utworzyły Okręgową Komisję Wyborczą, do której weszli przedstawiciele Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego (PRON) oraz działacze opozycji reprezentujący Regionalny Komitet Obywatelski (KO) „Solidarność” Krajny, Ziemi Nadnoteckiej i Pałuk (Piła należała do okręgu wyborczego nr 72). W Komisji zasiadali: Henryk Słowiński (PZPR) – przewodniczący, Tadeusz Koziołek (PZPR), Leon Kosowicki (Zjednoczone Stronnictwo Ludowe – ZSL), Zygmunt Kufel (KO „Solidarność”) – zastępcy, Andrzej Krojec (PZPR) – sekretarz oraz, jako członkowie: Maria Braksator, Maria Depcik, Jacek Gródecki, Bolesław Grzeszczak (Unia Chrześcijańsko-Społeczna – UChS), Ryszard Mular (PAX), Stanisław Ostrowski (ZBoWiD), Jan Walesiewicz, Jadwiga Warmuzińska (Liga Kobiet Polskich – LKP), Stanisław Wytryszczewski, Małgorzata Zięcik (Polski Związek Katolicko-Społeczny – PZKS) i Mieczysław Dereziński (KO „Solidarność”).²

Powstała także Wojewódzka Komisja Wyborcza (WKW). Jan Zabel został jej przewodniczącym, a jego zastępcami byli: Justyna Wandalska, Wojciech Wojciechowski oraz Bogdan Wysoki. Leszek Łado został jej sekretarzem, a członkami zostali: Zofia Adamczewska, Mieczysław Augustyn, Alojzy Brzostowicz, Teresa Kręcka (Związek Młodzieży Wiejskiej – ZMW), Feliks Kulupa (UChS), Marian Matysiak, Jan Nowak, Józef Newak, Alojzy Orywał, Gwidon Stachowicz, Krystyna Sójka oraz Ewa Wyrwa-Krzyżanowska (PAX)³.

Przedstawiciele opozycji pilskiej utworzyli Biuro Wyborcze Regionalnego KO Krajny, Ziemi Nadnoteckiej i Pałuk, którego siedziba mieściła się w Hotelu „Rodło” przy al. Piastów. Stamtąd kierowali podległymi im terenowymi komórkami, ponieważ do ich zadań należało prowadzenie kampanii wyborczej na terenie całego ówczesnego województwa pilskiego (województwo istniało od 1 VI 1975 r. do 31 XII 1998 r.).

stycznej Młodzieży Polskiej, Związku Młodzieży Wiejskiej, Związku Harcerstwa Polskiego, Ligi Kobiet Polskich, Związku Bojowników o Wolność i Demokrację oraz Zjednoczenia Patriotycznego „Grunwald”.

² J. Skórzyński, *Rewolucja Okrągłego Stołu*, Kraków 2007, s. 267-313, 345-348. J. Eisler, *Zarys dziejów politycznych Polski*, Warszawa 1992, s. 212-215; A. Albert, *Najnowsza Historia Polski, 1945-1993*, Warszawa 1995, t. 2, s. 867-876.

² Archiwum Państwowe w Poznaniu oddział w Pile (APPoP), *Okręgowa Komisja Wyborcza (OKW) w Pile, Wybory 1989 r., Protokół posiedzenia Okręgowej Komisji Wyborczej w Pile*, sygn. 336/1.

³ APPoP, *Okręgowa Komisja Wyborcza w Pile, Wybory 1989 r.*; Wojewódzka Komisja Wyborcza w Pile, sygn. 336/6.

Rzecznik prasowy Regionalnego KO „Solidarność”, Jarosław Gruszkowski, pod koniec kwietnia 1989 r. przedstawił kandydatów do parlamentu. O mandaty poselskie ubiegali się Kazimierz Błaszczyk (mieszkaniec Wałcza i działacz podziemnej Polskiej Partii Socjalistycznej) oraz Lech Kozaczko (mieszkaniec Piły, członek Polskiego Klubu Ekologicznego). Kandydatami do Senatu byli: inż. Zdzisław Nowicki (pracownik Spółdzielni Pracy „Inowacja”, a także działacz Klubu Inteligencji Katolickiej) oraz Piotr Baumgart (członek „Solidarności” Rolników Indywidualnych)⁴.

Do 9 V 1989 r. zamknięto ostatecznie listę wyborczą do Sejmu oraz wytypowano kandydatów do Senatu. Na terenie województwa pilskiego rywalizacja toczyła się o 5 mandatów sejmowych, o które walczyło 28 kandydatów. A do Senatu były tylko 2 mandaty, o które rywalizowało 11 kandydatów.

Tabela 1. Kandydaci województwa pilskiego do mandatów poselskich.

MANDATY	KANDYDACI
Nr 275	Zdzisław Hinz (PZPR), Jerzy Jankowiak, Jerzy Susek (PZPR), Jerzy Skarbiński, Benedykt Torzewski, Zdzisław Eugeniusz Wojciechowski, Jarosław Lachnik, Eugeniusz Kiszewski;
Nr 276	Maciej Binek, Andrzej Jankowski, Marek Jankowski, gen. Zenon Kułaga (PZPR), Aleksander Karol Lank, Wojciech Młynkiewicz, Zbigniew Pawlak (PZPR), Jan Reiter;
Nr 277	Jerzy Kado (ZSL), Ryszard Predecki, Piotr Szypar, Zenon Witt (ZSL), Zygmunt Wojtun (ZSL);
Nr 278	Lech Kozaczko (KO „Solidarność”), Bogumił Lech Mosiakowski, Mirosława Rutkowska – Krupka (LKP);
Nr 279	Kazimierz Błaszczyk (KO „Solidarność”), Wojciech Bociański, Krzysztof Gramaczkiewicz, Stanisław Marcel Józwiakowski, Józef Pawlicki;

APPoP, Komitet Wojewódzki (KW) PZPR w Pile, Wydział Organizacyjny, *Wybory do Sejmu i Senatu, Kandydaci do Sejmu*, sygn. 346/306; Kandydaci do Zgromadzenia Narodowego, „Tygodnik Pilski” 1989, nr 21(487), s. 3.

O mandaty senatorskie ubiegali się: Norbert Aleksiewicz (PZPR), Zbigniew Rosiński (PZPR oraz wojewoda pilski), Piotr Baumgart (KO „Solidarność”), Zdzisław Nowicki (KO „Solidarność”), Tadeusz Dąbrowski (ZSL), Henryk Zajac (ZSL), Alfred Jeske (Stronnictwo Demokratyczne – SD), Jacek Stró-

⁴ *Wydarzenia*, „Tygodnik Pilski” 1989, nr 18 (484), s. 2.

żyński (PAX), Franciszek Szklennik (ZMW), Bogdan Paluch i Henryk Stokłosa (kandydat niezależny – prywatny przedsiębiorca)⁶.

W organie prasowym PZPR, jakim był „Tygodnik Pilski” lansowano głównie przedstawicieli koalicji rządowej, a w dużo mniejszym stopniu kandydatów opozycji. Jednakże przedstawiciele „Solidarności” uzyskali możliwość zaprezentowania się na łamach pilskiej prasy. Były to krótkie wzmianki na temat kandydatów, którzy występowali pod szyldem „Drużyna wyborcza Lecha Wałęsy”⁷. Znacznie więcej uwagi redakcja tygodnika poświęciła działaczom PRON. Ich wizerunki i reklamy widniały na głównych stronach gazety. Były uzupełnione treściami dotyczącymi ich działalności społeczno-politycznej i zawodowej. Dziennikarze sugerowali czytelnikom, aby oddawali głosy na ludzi PZPR i ich sojuszników (ZSL i SD). Szczególnie jest to widoczne w artykule pt. „Najlepsi z najlepszych”. Gdzie wprost zachęcano do głosowania na działaczy związanych z obozem władzy. Według oceny redakcji najlepszymi kandydatami do Sejmu byli: Z. Hinz, Z. Pawlak, Z. Witt, M. Rutkowska-Krupka i J. Pawlicki, a do Senatu: N. Aleksiewicz i Z. Rosiński⁸.

Poza tym miasto zostało pokryte plakatami, a kandydaci organizowali wiece, festyny, wizyty w zakładach pracy i spotkania z wyborcami. Tego typu działania były prowadzone w Pile, jak i okolicznych miejscowościach całego województwa. Sztab Henryka Stokłosa wiodł prym w organizacji imprez masowych i „zalał” województwo pilskie swoimi plakatami i ulotkami⁹.

Wybory odbyły się w dwóch turach. W pierwszej części 4 VI 1989 r. wzięło udział, w Pile, 41 394 mieszkańców (73,4%) z 56 358 uprawnionych (w skali województwa głosowało 228 tysięcy). Do Sejmu weszli: Leszek Kozaczko i Kazimierz Błaszczuk, obaj z KO „Solidarność”. Nie udało się nikomu dostać do Senatu.

W drugiej turze, która odbyła się 18 czerwca wzięło udział, na terenie miasta, 36 321 obywateli, co stanowiło 64,4% uprawnionych do głosowania (w województwie 195 tysięcy osób uczestniczyło w wyborach). Do Sejmu dostali się: Jerzy Susek (PZPR), gen. Zenon Kułaga (PZPR) i Zenon Witt (ZSL). Do Senatu wszedł Zdzisław Nowicki (KO „Solidarność”), który uzyskał 96 253 głosów i bezpartyjny kandydat Henryk Stokłosa, na którego oddano 95 059 głosów¹⁰. Zwycięstwo H. Stokłosa było fenomenem w skali kraju, ponieważ

⁶ APPoP, OKW w Pile, *Protokół rejestracyjny zgłoszonych kandydatów do Senatu*, sygn. 336/9; OKW w Pile, *Wybory do Senatu*, sygn. 336/7; KW PZPR w Pile, *Kandydaci do Senatu*, sygn. 346/306; *Kandydaci do...* dz.cyt., s. 3.

⁷ *Drużyna wyborcza Lecha Wałęsy*, „Tygodnik Pilski” 1989, nr 20 (486), s. 9.

⁸ *Najlepsi z najlepszych*, „Tygodnik Nowy” 1989, nr 23 (489), s. 1, 6-7.

⁹ *Wydarzenia*, „Tygodnik Pilski” 1989, nr 18 (484), s. 2; *Wydarzenia*, „Tygodnik Pilski” 1989, nr 20(486), s. 2; *Wydarzenia*, „Tygodnia Pilski” 1989, nr 21 (487), s. 2.

¹⁰ APPoP, OKW w Pile, *Protokół z wyborów do Sejmu – 6 VI 1989*, sygn. 336/2; *Protokół z wyborów do Senatu*, sygn. 336/6; *Protokół głosowania z II tury do Senatu*, sygn. 336/8; *Protokół z II*

było on jedynym niesolidarnościowym senatorem. Jego sukces wynikał ze słabości jego kontrkandydata P. Baumgarta, który był obcy dla mieszkańców miasta i województwa, ponieważ pochodził ze Szczecina. Nie pomogło wsparcie, przybyłych do Piły, liderów „Solidarności” – Jacka Kuronia i profesora Bronisława Geremka, którzy zachęcali mieszkańców do głosowania na kandydatów Komitetu Obywatelskiego. Piotr Baumgart przegrał nawet z kandydatem PZPR Zbigniewem Rosińskim¹².

Wybory były wielkim sukcesem opozycji i klęską obozu rządzącego. Choć w Pile wynik przedstawicieli władzy nie był taki zły, ponieważ sytuacja polityczna w mieście była odmienna od reszty kraju. Dlatego w prasie krajowej województwo pilskie określano mianem „ostatniej ostoji stalinizmu” czy „czerwonej plaży”. Epitety te nie były całkiem bezpodstawne, ponieważ pilscy wyborcy w znacznie mniejszym stopniu, niż w pozostałych częściach kraju zbojkotowali listę krajową, na której znajdowali się ludzie związani z koalicją rządową. Frekwencja wyborcza była znacznie wyższa, niż w innych regionach Polski. Udało się także PZPR i ZSL wprowadzić do parlamentu aż trzech swoich kandydatów. Do odmienności pilskich wyborów należy zaliczyć wielki sukces wyborczy Henryka Stokłosa i jego współpracowników. Był on jedynym niezależnym senatorem. Na jego sukces zapracowali ludzie zatrudnieni w jego sztabie, którzy prowadzili dynamiczną, nowoczesną kampanię wyborczą. Potrafili wykorzystać wszystkie atuty H. Stokłosa, takie jak: niezależność od władzy i opozycji, nieograniczone środki finansowe na kampanię wyborczą oraz to, że był mieszkańcem ziemi pilskiej oraz lokalnym pracodawcą¹³.

Podsumowując można dojść do wniosku, że pojedynek wyborczy między władzą a opozycją w Pile, zakończył się remisem. Obie strony uzyskały po trzy mandaty. Jednakże w skali kraju koalicja rządowa poniosła klęskę. W ciągu najbliższych tygodni po czerwcowych wyborach działacze ZSL i SD zerwali „sojusz” z kierownictwem PZPR i utworzyli rząd koalicyjny (24 VIII 1989 r.) z przedstawicielami „Solidarności”. Na czele nowopowstałej Rady Ministrów stanął pierwszy niekomunistyczny premier Tadeusz Mazowiecki¹⁴. W ten sposób zakończyła się w Polsce komunizm, a w kraju rozpoczęła się transformacja polityczno-gospodarcza. Był to początek budowy demokratycznego państwa.

tury wyborów do Sejmu, sygn. 336/5; KW PZPR w Pile, Wydział Organizacyjny, *Wybory do Sejmu i Senatu 1989 r.*, *Informacje dotyczące frekwencji wyborczej*, sygn. 346/306; *Informacja Okręgowej Komisji Wyborczej w Pile*, „Tygodnik Pilski” 1989, nr 25 (491), s. 3; *Wydarzenia*, „Tygodnik Pilski” 1989, nr 26 (492), s. 2.

¹² P. Baumgart otrzymał 81947 głosów, a Z. Rosiński 83206 głosów. Zob. *Wydarzenia*, „Tygodnik Pilski” 1989, nr 26 (492), s. 2.

¹³ Z. Noska, *Casus Pila – czyli powyborcze obrachunki*, „Tygodnik Pilski” 1989, nr 27 (493), s. 3-10.

¹⁴ J. Skórzyński, dz.cyt., s. 376-383; J. Eisler, dz.cyt., s. 217; A. Albert, dz.cyt., s. 895.

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono przebieg kampanii wyborczej prowadzonej do parlamentu przez działaczy Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i jej sojuszników oraz działaczy opozycji związanych z Bezpartyjnym Komitetem Obywatelskim „Solidarność”, a także sam przebieg wyborów z 4 i 18 VI 1989 r. na terenie Piły. W ten sposób został przybliżony lokalny koloryt i specyfikę pilskich wyborów. W referacie zostały także przedstawione wyniki wyborcze oraz ich analiza, ponieważ w Pile obóz władzy nie poniósł tak wielkiej klęski, jak w skali kraju oraz udało się wprowadzić do Senatu niezależnego od rządzących i opozycji kandydata – Henryka Stokłose.

SŁOWA KLUCZOWE

Partia, wybory, polityka.

SUMMARY

In the paper „The Course of Contractual Elections in Pila in June 1989” the author reveals the parliamentary election campaign led by the activists of the Polish United Workers' Party and its allies as well as opposition activists associated with the non-partisan Committee of Citizens 'Solidarity' and elections conducted on June 4 and June 18, 1989 in the area of Pila. Hereby, the local colouring and specifics of elections in Pila are presented. The paper also provides the election results and their analysis since in Pila the ruling camp had not suffered such a great disaster, as in the country itself and one managed to introduce to the Senate an independent from those in power and the opposition candidate, Henryk Stoklosa.

KEYWORDS

Party, election, politics.

Mirosława RUTKOWSKA-KRUPKA

*P*owiat pilski w latach 1999-2013 – wybrane aspekty rozwoju

Rozwój wiąże się z określonym miejscem w przestrzeni. Tym miejscem może być gmina, powiat; wieś, miasto, metropolia; subregion, podregion, region, kraj. Położenie danego terytorium w sposób wieloraki determinuje jego rozwój i ma wiele znaczeń. Położenie geograficzne stanowi o środowisku przyrodniczym oraz możliwościach jego użytkowania i przestrzennego zagospodarowania dla potrzeb osadnictwa, sieci komunikacyjnych, turystyki itd., coraz bardziej intensywnego wraz z rozwojem¹. Położenie geopolityczne stanowi o sytuacji politycznej i ustrojowej obszaru, zakresie swobód obywatelskich i gospodarczych; wielkości oraz trwałości dorobku materialnego i kulturowego jego społeczeństwa. Determinuje rozwój w sposób mniej lub bardziej dynamiczny. Rozwój, ukierunkowany na realizację długofalowych celów, jest niezbędnym warunkiem funkcjonowania określonych miejsc w przestrzeni.

„W dobie dokonujących się przemian społeczno-polityczno-ustrojowych zauważa się, iż rozwój nie jest równomierny w czasie i przestrzeni. Zróżnicowany charakter przestrzeni – zwanej ekonomiczną (m.in. ze względu na większą lub mniejszą atrakcyjność stanu środowiska, warunków do wypoczynku i rozwoju turystyki czy walory środowiska przyrodniczego – lasy, jeziora, obszary chronione) wraz z jej warstwą społeczną (siła robocza i jej jakość, przedsiębiorczość, stosunek do innowacyjności itd.), rozwiązaniami systemowymi (ustrój, kompetencje, samodzielność) oraz czynnikami ekonomicznymi (kapitał, infrastruktura techniczna, produkcyjna i społeczna) indywidualizują procesy rozwoju dokonujące się w czasie”².

¹ T. Bratkowski, *Zastosowanie geografii fizycznej*, Warszawa-Poznań 1974.

² Z. Przygodzki, *Region i klasyczne teorie rozwoju*, [w:] *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, J. Chądzyński, A. Nowakowska, Z. Przygodzki (red.), Warszawa 2007, s. 43.

Na rozwój powiatu pilskiego miała wpływ różnorodność uwarunkowań i wiele czynników. Wybrane, i poddane analizie, obejmują trzy aspekty:

- reformę podziału administracyjnego kraju z 1999 r. i jej skutki dla rozwoju obszaru północnej wielkopolski,
- szanse rozwoju powiatu, obszaru peryferyjnego, położonego na styku trzech województw,
- instrumenty wspierania rozwoju, w tym po akcesji do Unii Europejskiej.

Powiat pilski w strukturze organizacji terytorialnej kraju

Nowy podział administracyjny kraju, przeprowadzony po raz czwarty od zakończenia II wojny światowej, z dniem 1 I 1999 r.³, „wprowadził nowy układ przestrzenny w realizacji zadań publicznych i spowodował zmianę systemu decyzyjno-ustrojowego administracji publicznej”⁴. Każdemu z nowo powstałych szczebli zarządzania przypisano zadania i kompetencje, a na ich realizację finanse publiczne.

Powiat pilski utworzony został z części województwa pilskiego, które uległo likwidacji. „Z terenu województwa pilskiego, po wyłączeniu ziemi wałeckiej, wronieckiej i rogozińskiej, utworzono pięć powiatów, w tym powiat pilski z siedzibą w Pile”⁵. Powiat pilski jest powiatem ziemskim i został włączony w granice administracyjne województwa wielkopolskiego, utworzonego z gmin byłych województw: bydgoskiego, gorzowskiego, kaliskiego, konińskiego, leszczyńskiego, pilskiego, poznańskiego i zielonogórskiego⁶.

Powiat pilski objął 15% obszaru i 28% ludności województwa pilskiego. „Pod względem przestrzeni i ludności powiat pilski zaliczany jest do większych w kraju i województwie, mimo, iż w jego granicach administracyjnych nie uwzględniono wszystkich gmin zgodnie z oczekiwaniami będącymi wynikiem konsultacji społecznych”⁷. Oczekiwania społeczne wskazywały na usamorządowanie, jako jednej całości, maksymalnie dużej części likwidowanego woje-

³ Po upływie 23 lat obowiązywania dwustopniowego systemu zarządzania (województwo – gmina) wprowadzono system trójstopniowy (województwo – powiat – gmina). W miejsce 49 województw powstało 16 województw, 373 powiaty (65 miast na prawach powiatu zwanych powiatami grodzkimi i 308 powiatów ziemskich) oraz 2 489 gmin.

⁴ T. Kaczmarek, *Reforma terytorialno-administracyjna Polski – porównanie z krajami Unii Europejskiej*, [w:] *Zróżnicowanie społeczno-gospodarcze w nowym układzie terytorialnym Polski*, T. Czyż (red.), Warszawa 2001, s. 131.

⁵ M. Rutkowska-Krupka, *Piła – V wieków rozwoju*, Piła 2013, s. 62.

⁶ Województwo wielkopolskie tworzy 261 jednostek podziału terytorialnego, w tym 31 powiatów, 4 miasta na prawach powiatu i 226 gmin. W województwie jest 109 miast, 5 516 miejscowości i 3 804 sołectwa.

⁷ M. Rutkowska-Krupka, *Piła...dz.cyt.*, s. 184.

wództwa pilskiego. Te oczekiwania wynikały z wcześniej wykształconych w wysokim stopniu funkcji administracyjnych oraz wytworzonego trwałego systemu powiązań ponadgminnych, silnych w obszarze ziemi nadnoteckiej i ziemi wałeckiej, którą włączono w granice województwa zachodniopomorskiego.

Powiat pilski usytuowany jest w północnej części województwa wielkopolskiego⁸. Odległość z Piły, siedziby powiatu, do stolic sąsiednich województw jest większa niż 60 km⁹ i wynosi: kujawsko-pomorskie – Bydgoszcz – 90 km; lubuskie – Gorzów – 122 km; pomorskie – Gdańsk – 205 km; wielkopolskie – Poznań – 96 km i zachodniopomorskie – Szczecin – 175 km.

Biorąc pod uwagę układ odległości i powiązań komunikacyjnych oraz ciężów, Piła stanowi ważny ośrodek miejski położony na obszarze styku trzech województw o silnym oddziaływaniu w promieniu do ponad 50 km.

W systemie osadniczym województwa wielkopolskiego dla Piły, stolicy powiatu pilskiego, zapisano rolę ośrodka subregionalnego o znaczeniu regionalnym. W zasięgu oddziaływania Piły, wykazano gminy powiatu pilskiego oraz powiatów czarnkowsko-trzcianeckiego, chodzieskiego, złotowskiego i gminę Gołańcz z powiatu wągrowieckiego¹⁰. Ciężenie do subregionu pilskiego wykazują także gminy powiatu wałeckiego: Człopa, Tuczno i Wałcz.

Funkcje przypisane powiatowi nie były tożsame z wojewódzkimi. Większość z nich została przeniesiona (wraz z kadrą i wyposażeniem firm) do stolicy województwa, mimo iż pozostawienie ich w Pile miało gwarantować porozumienie „Dialog i Rozwój”, zawarte przez strony w 1998 r. Komentatorzy preferujący powrót do powiatów poprzez likwidację małych województw argumentowali, iż np. „poprzez usamorządowanie małych województw stracilibyśmy bliskość, jaką dają powiaty, a tym samym skuteczność działania”¹¹. Sprzeczność sama w sobie, bowiem małe województwa cechowała właśnie bliskość do obywatela, we wszelkich sprawach (także szczebla wojewódzkiego), bliskość do stolicy województwa w odległości i czasie dojazdu, współpraca między gminami, dobra znajomość potrzeb w tym obszarze, korzystny układ ciężów wokół miasta centralnego, rozwinięta infrastruktura techniczna (komunikacja, łączność itd.) oraz instytucjonalna (finanse, ubezpieczenia, usługi administracyjne). Pole do obywatelskiej samodzielności stwarza samorządność. Usamo-

⁸ Powiat pilski jest podzielony na: gminy miejskie (1): Piła; gminy miejsko-wiejskie (4): Łobżenica, Ujście, Wyrzysk, Wysoka; gminy wiejskie (4): Białośliwie, Kaczory, Miasteczko Krajeńskie, Szydłowo; w tym miasta (5): Piła, Łobżenica, Ujście, Wyrzysk, Wysoka.

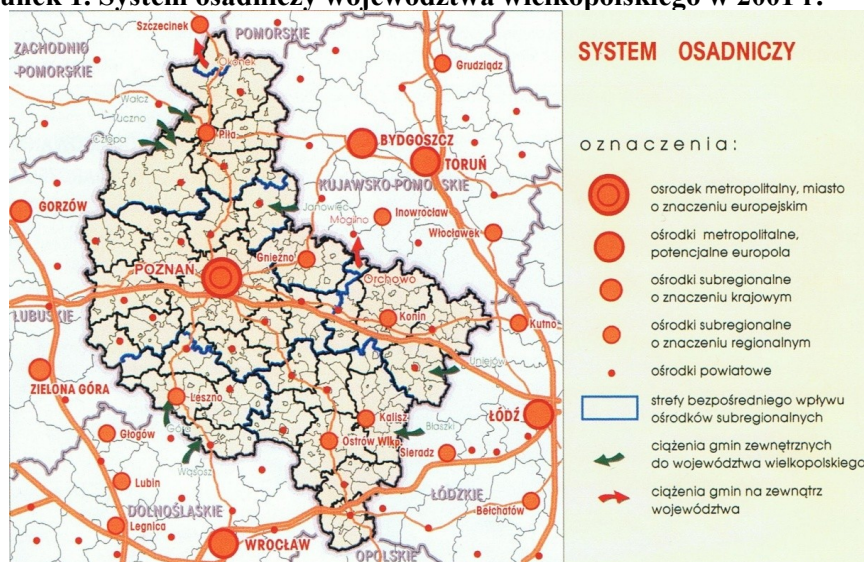
⁹ W strategicznych programach rozwoju przyjmuje się, że oddziaływanie dużych ośrodków miejskich na okoliczny obszar jest najsilniejszy w promieniu do ok. 60 km (w czasie – jedna godzina jazdy samochodem). Z Piły do Poznania, stolicy województwa czas dojazdu trwa dwie godziny.

¹⁰ *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego*, Poznań 2001, s. 24.

¹¹ W. Tomaszewski, *Brakujące ogniwo*, „Pismo Samorządu Terytorialnego Wspólnota” 1998, dodatek nr 5, s. 4.

rzędowane małe województwo nadawało się do samorządzenia oraz współpracy z samorządną gminą i samorządowym regionem.

Rysunek 1. System osadniczy województwa wielkopolskiego w 2001 r.

Źródło: *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego*, Poznań 2001, s. 6.

Trzeci etap reformy podziału administracyjnego kraju skutkowało powstaniem dużej, zbyt dużej, liczby powiatów. Powiatów małych przestrzennie i ludnościowo, słabych ekonomicznie i nieporównywalnych z obszarami funkcjonalnymi w Unii Europejskiej. Z tych względów, dla potrzeb statystycznych i operacyjnych związanych z dystrybucją finansów, utworzono nieadministracyjny poziom – podregiony, w tym podregion 38 pilski (NTS 3) obejmujący obszar 6 458 km², zamieszkały przez 411,8 tys. osób¹². Jest on zbliżony do obszaru podregionu funkcjonalnego (ok. 450 tys. w zakresie obsługi ludności i oddziaływania instytucji) i bardziej porównywalny statystycznie ze zlikwid-

¹² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 lipca 2000 r. w sprawie wprowadzenia Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS), Dz.U. Nr 58, poz. 685 z późn. zm. NTS, obowiązujące od 1 stycznia 2008 r., dzieli Polskę na terytorialne, hierarchicznie powiązane jednostki na pięciu poziomach: trzy określono jako poziomy regionalne: poziom 1 – regiony (6): grupuje jednostki szczebla wojewódzkiego, poziom 2 – województwa (16), poziom 3 – podregiony (66): grupują jednostki szczebla powiatowego; dwa określono jako poziomy lokalne: poziom 4 – powiaty i miasta na prawach powiatów (379): grupują 314 powiatów ziemskich i 65 powiatów grodzkich, poziom 5 – gminy (2 479). Województwo wielkopolskie jest podzielone na 6 podregionów, 31 powiatów, 4 miasta na prawach powiatu oraz 226 gmin (19 miejskich, 90 miejsko-wiejskich i 117 wiejskich). Podregion pilski obejmuje powiaty: pilski, czarnkowsko-trzcianecki, chodzieski, wągrowiecki i złotowski.

wanym województwem pilskim (którego obszar wynosił 8 205 km² i był zamieszkały przez 497,5 tys. osób) niż z nowoutworzonym powiatem pilskim (o obszarze 1 268 km² i ludności 138,3 tys. osób).

Z przedstawionych wyżej względów podział administracyjny z 1999 r. nie spełnia oczekiwań społecznych. Powrotu do reaktywowania dawnych województw – jak sądzę – nie ma, jest natomiast potrzeba zrewidowania skutków tej reformy i wprowadzenia zmian w podziale administracyjnym kraju.

Potencjał rozwojowy – wybrane wskaźniki społeczno-gospodarcze Źródła finansowania rozwoju powiatu

Powiat pilski, jako swoistego rodzaju system ekonomiczno-przestrzenny¹³, różni się od innych powiatów w województwie. Różni się zasobami czynników endogenicznych (wewnętrznych), jak i egzogenicznych (zewnętrznych), które w istotny sposób wpływają na jego rozwój. Realizuje własne zadania (wynikające z ustaw), jak też przeobraża swoją przestrzeń i otoczenie w efekcie zapotrzebowania społecznego, wykorzystując lokalne walory sił rozwojowych i pokonując różnego rodzaju bariery i ograniczenia.

Rozwój nie następuje automatycznie. Wymaga czasu i dokonuje się z różnym natężeniem. Jakże zatem jest tempo rozwoju powiatu pilskiego w minionych piętnastu latach? Czy można uznać, iż państwo przyjęło korzystne dla lokalnych systemów rozwiązania prawno-ustrojowe? Jakie są zachowania i działania podejmowane przez społeczność lokalną – czy stanowią one barierę dla rozwoju, czy też rozwój przyspieszają?

Powiat, mający osobowość prawną, realizuje zadania przy pomocy własnego majątku, zarządza nim samodzielnie. Posiada własny budżet, zaciąga zobowiązania, pozyskuje środki finansowe; ustala własną strategię rozwoju, realizuje programy inwestycyjne; wpływa na rozwój przedsiębiorczości i jakość edukacji (w tym nowe kwalifikacje i umiejętności); tworzy warunki dla rozwoju kultury i sportu, poprawy bytu społeczności lokalnej, efektywnego wykorzystania dostępnych zasobów lokalnych, pozyskania innowacyjnych rozwiązań. Według Andrzeja Klasika rozwój następuje, gdy „opiera się na całości zwaloryzowane-

¹³ A. Szewczuk, *Rozwój lokalny i regionalny – główne determinanty* [w:] *Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka*, A. Szewczuk, M. Kogut-Jaworska, M. Ziolo (red.), Warszawa 2011, s. 17. „Region jako system ekonomiczno-przestrzenny odzworowuje w rzeczywistości pewien względnie wyodrębniony z otoczenia wycinek przestrzeni ekonomicznej, który może być zamieszkały, zagospodarowany i kontrolowany przez określoną społeczność lub władzę lokalną”. Zob. R. Domański, *Kształtowanie otwartych regionów ekonomicznych*, Warszawa 1972, s. 7. „Region ekonomiczny to: ukształtowany lub kształtujący się układ ekonomiczny, którego elementy powiązane są ze sobą i ze środowiskiem przyrodniczym relacjami współwystępowania i współzależności, a z otoczeniem zewnętrznym – relacjami współzależności o dużym nasileniu”.

go potencjału ludzkiego, innowacyjnego, infrastrukturalnego, finansowego i instytucjonalnego”¹⁴.

Możliwości finansowe powiatu zapisywane były w wieloletnich planach finansowych (WPF) i budżetach sporządzanych na każdy rok budżetowy.

Budżet, zarówno po stronie dochodowej jak i wydatkowej, wykazywał tendencję wzrostową. Jak wynika z tabeli 1 i 2 dochody w 2013 r. w stosunku do 1999 r. wzrosły o 122%, dochody własne o 132% i subwencje o 168%. W strukturze dochodów – dochody własne wzrosły z 6% w 1999 r. do 35% w 2013 r. (z okresowym spadkiem i stagnacją w latach 2010-2012), a subwencje z 41% do 50%. Zmniejszyła się kwota dotacji o blisko 31%, w strukturze – z 53% do 15%¹⁵.

Dominowały dochody pochodzące z budżetu państwa. W ogólnej strukturze dochodów stanowiły one 94% w 1999 r., 65% w 2013 r. Dochodami tymi w 2013 r. były w 50% subwencje (w tym oświatowa) oraz w 15% dotacje celowe na realizację zadań zleconych powiatowi do wykonania. Udział powiatu w podatkach dochodowych PIT i CIT wynosił 15% (22,2 mln zł w tym od osób fizycznych PIT 96% i od osób prawnych CIT 4%) w 2013 r. Dochody ogółem na 1 mieszkańca wzrosły z 473 zł w 1999 r. do 1 050 zł w 2013 r.

Stan zasobów finansowych w dużym stopniu przesądzał o tym, jaki charakter miała przyjęta do realizacji strategia rozwoju: defensywny, umiarkowany czy ofensywny¹⁶. Biorąc pod uwagę strukturę dochodów, realizowana była strategia defensywna, ponieważ dominowały subwencje i dotacje. Faktem pozytywnym było pozyskiwanie dochodów ze źródeł zewnętrznych, np. z UE, od partnerów prywatnych, samorządów lokalnych i źródeł krajowych, co od 2005 r. dało początek powolnego dokonywania zmiany w kierunku realizowania strategii umiarkowanej oraz umożliwiało wykonanie wielu dodatkowych zadań na płaszczyźnie gospodarczej i społecznej (w latach 2003 – I półrocze 2013 r. powiat pozyskał ze źródeł zewnętrznych 141,2 mln zł).

Wydatki w 2013 r. w stosunku do 1999 r. wzrosły o 114%. Od 90% w 1999 r. do 93% w 2013 r. wszystkich wydatków stanowiły wydatki bieżące, w tym blisko połowę wydatki na wynagrodzenia. Najwięcej środków (według struktury wydatków) konsumowała oświata i wychowanie (od 42% w 1999 r. do 34% w 2013 r.) oraz opieka społeczna (od 15% w 1999 r. do 17% w 2013 r.). Możliwości inwestycyjne były najbardziej korzystne dla powiatu w latach 2007-

¹⁴ A. Klasik, *Polityka rozwoju regionalnego Polski w perspektywie integracji europejskiej i XXI w.*, [w:] *Polityka regionalna – doświadczenia i stan badań*, Raport nr 20, Warszawa 1996.

¹⁵ Dochody JST mają charakter stały, powtarzalny: opłaty, udziały w podatkach państwowych, subwencje, dotacje celowe oraz charakter jednorazowy, niepowtarzalny, sporadyczny: ze sprzedaży majątku, darowizny, dofinansowanie inwestycji w ramach PPP czy UE itd.

¹⁶ A. Szewczuk, *Filozofia i praktyka zarządzania rozwojem lokalnym i regionalnym*, [w:] *Rozwój lokalny i regionalny...dz.cyt.*, s. 105.

2012. Wydatki z tego tytułu wyniosły ponad 115 mln zł i były możliwe dzięki różnym źródłom pochodzenia środków finansowych. Wydatki na 1 mieszkańca wzrosły z 473 zł w 1999 r. do 1002 zł w 2013 r., w tym majątkowe z 23 zł w 1999 r. do 67 zł w 2013 r.

Tabela 1. Dochody i wydatki, łącznie z majątkowymi, ogółem i na 1 mieszkańca w powiecie pilskim w latach 1999-2013.

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1999	2002	2006	2010	2013
1. Dochody ogółem	mln zł	65,5	87,3	92,3	138,4	145,3
2. Wydatki ogółem	mln zł	65,5	88,6	99,3	149,1	138,7
W tym:						
▪ wydatki majątkowe	mln zł	0,3	7,1	9,2	32,8	9,3
▪ udział % wydatków majątkowych w wydatkach ogółem	%	0,5	8,0	9,3	22,0	6,7
3. Dochody na 1 mieszkańca	zł / osobę	473	638	674	1 005	1 050
4. Wydatki na 1 mieszkańca	zł / osobę	473	648	724	1 083	1 002
5. Wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca	zł / osobę	23	52	67	237	67

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ważniejsze dane o powiatach i gminach województwa wielkopolskiego w latach 2000, 2003*, US Poznań; *Województwo wielkopolskie, podregiony, powiaty, gminy 2007, 2011*, US Poznań; *Wykonanie budżetu powiatu pilskiego za 2013 r.*, Powiat Pilski, Piła 2014; *Plan budżetu powiatu pilskiego na 2014*, Piła 2013.

Tabela 2. Struktura dochodów i wydatków budżetu powiatu pilskiego według rodzajów w latach 1999-2013.

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1999	2002	2006	2010	2013
1. Dochody ¹⁷	%	100	100	100	100	100
▪ własne	%	6	11	32	26	35
▪ subwencja ogólna	%	41	47	48	44	50
▪ dotacje	%	53	42	20	30	15
2. Wydatki	%	100	100	100	100	100
▪ bieżące	%	90	80	78	78	93
- wynagrodzenia	%	68	67	58	52	47
▪ majątkowe	%	1	8	9	22	7

¹⁷ Dochody na realizację zadań: 1. fundusze publiczne: dochody własne (opłaty, dochody pochodzące z mienia, dochody z działalności własnej, powiatowych jednostek budżetowych oraz JST); transfery z budżetu państwa (dochody należne, ustawowe – udział w podatkach PIT i CIT, subwencje, dotacje). 2. fundusze niepubliczne – obligacje, pożyczki, kredyty, zobowiązania.

Powiat pilski w latach 1999-2013

- inwestycyjne	%	1	8	9	22	6
▪ oświata i wychowanie	%	42	34	40	37	34
▪ opieka społeczna	%	15	18	20	17	17

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ważniejsze dane o powiatach i gminach województwa wielkopolskiego w latach 2000, 2003*, US Poznań; *Województwo wielkopolskie, podregiony, powiaty, gminy 2007, 2011*, US Poznań; *Wykonanie budżetu powiatu pilskiego za 2013 r.*, Powiat Pilski, Piła 2014; *Plan budżetu powiatu pilskiego na 2014*, Piła 2013.

Powiat posiadał pełną swobodę decyzyjną wydatkowania posiadanych środków finansowych, bez względu na to, iż ich większość pochodziła z budżetu państwa. Był też samodzielny w zakresie zaciągania zobowiązań. W celu realizacji projektowanych przedsięwzięć i konieczności tworzenia zrównoważonych budżetów, powiat zaciągał kredyty, pożyczki i emitował obligacje. Zadłużenie osiągało poziom do ponad 31% ogółu dochodów, a każdy rok budżetowy kończył się deficytem. W 2013 r. po raz pierwszy od 10 lat, powiat wykazał nadwyżkę budżetową (6,6 mln), która, z częściowym wykorzystaniem wyemitowanych długoterminowych obligacji (10 mln), wpłynęła na obniżenie kwoty zadłużenia do blisko 36 mln zł, tj. ponad 24% ogółu dochodów. Osiągnięty dodatni wynik finansowy wpłynął na poprawę wizerunku powiatu.

Ogromnej wagi, korzystnej dla rozwoju, była akcesja Polski do Unii Europejskiej. Wraz z nią pojawiły się nowe instrumenty wspierania rozwoju. Zaliczyć do nich należy: instrumenty prawne (ustalenie wspólnego prawa i dyrektyw), instrumenty planistyczne (plany i strategie) oraz instrumenty finansowe.

Powiat pilski starał się o pozyskiwanie środków na rozwój infrastruktury i kapitału ludzkiego. Pierwsze wnioski o środki dotyczyły funduszy przedakcesyjnych w ramach programu SAPARD. Na przebudowę dróg powiatowych powiat uzyskał blisko 1,1 mln zł.

Po akcesji funduszami rozwoju były: Fundusz Spójności, Fundusze Rolne i Rybackie (Morsko-Rybackie), Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego i Europejski Fundusz Społeczny, a perspektywy finansowe obejmowały lata 2004-2006 i 2007-2013. Podstawę ubiegania się o środki stanowiły strategie rozwoju¹⁸, zasady i wytyczne w poszczególnych instrumentach finansowych (programach operacyjnych) oraz możliwości zapewnienia przez budżet powiatu tzw. wkładu własnego (od 15% do 50% kosztów kwalifikowanych).

Powiat pilski (i jego jednostki operacyjne) pozyskał w latach 2004-2013 z funduszy unijnych 67,2 mln zł. Łącznie ze środkami z funduszy przedakce-

¹⁸ Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Pilskiego na lata 2001-2010; Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Pilskiego na lata 2004-2006; Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Pilskiego na lata 2007-2015; Plan Rozwoju Lokalnego na lata 2007-2013.

syjnych 68,3 mln zł, z czego 35,9 mln zł na projekty inwestycyjne i 32,4 mln zł na kapitał ludzki – przeciwdziałanie bezrobociu, aktywizację bezrobotnych, pomoc społeczną, szkolenia, oświatę itp. (z kwoty tej Powiatowy Urząd Pracy pozyskał 26,7 mln zł).

Ludność

Ustanowienie obszaru północnej wielkopolski subregionem niewątpliwie obniżyło rangę tego obszaru. Kiedy lata 1975-1998 (województwo pilskie) były okresem silnego rozwoju cywilizacyjnego i przestrzennego (liczba ludności wzrosła o blisko 83 tys. osób), to lata od 1999 r. (utworzenie powiatu) były dla tego obszaru okresem braku przyrostu ludności, z tendencją do ujemnego salda migracji. Zjawiskiem pozytywnym był brak wyludniania się obszaru powiatu.

Tabela 3. Ludność powiatu pilskiego, jego wiek produkcyjny, ruch naturalny i migracje według jednostek w latach 1999-2012 – stan na 31 XII.

Wyszczególnienie	1999	2002	2006	2010	2012
Ludność ogółem	138 420	136 797	136 959	137 723	138 406
- kobiety	70 485	69 897	70 137	70 627	70 734
- kobiety na 100 mężczyzn	103,8	104,5	105	105	105
W wieku:					
- przedprodukcyjnym	37 812	34 027	30 146	28 034	27 173
- produkcyjnym	84 593	86 298	89 624	89 950	89 696
- poprodukcyjnym	16 015	16 472	17 504	19 739	21 537
Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym	63,6	58,5	53,4	53,1	54,3
Urodzenia	1 499	1 461	1 497	1 599	1 410
Zgony	1 099	1 082	1 217	1 157	1 230
Przyrost naturalny	400	379	280	442	180
Migracje					
- napływ ogółem	1 409	1 355	1 615	1 461	1 292
▪ z miast	765	778	946	817	641
▪ ze wsi	633	567	657	618	629
▪ z zagranicy	11	10	12	26	22
- odpływ ogółem	1 722	1 559	1 995	1 742	1 665
▪ do miast	1 125	947	1 061	883	939
▪ na wieś	594	607	868	828	641
▪ za granicę	3	5	66	31	85
Saldo migracji	- 313	- 204	- 380	- 281	- 373

Źródło: Województwo wielkopolskie, podregiony, powiaty, gminy, US w Poznaniu.

Wpływ na powyższe miało dodatnie saldo przyrostu naturalnego i korzystne warunki do zamieszkania (jakość środowiska, walory przyrodnicze, rozwój

infrastruktury technicznej i mieszkaniowej, szkolnictwo wyższe, wysoka jakość usług w zakresie kultury, sportu, handlu itd.).

Tabela 4. Infrastruktura powiatu pilskiego w latach 1999-2012.

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1999	2002	2006	2010	2012
SIEĆ						
▪ wodociągowa	km	648,9	695,3	804,1	917,2	984,7
▪ kanalizacyjna	km	182,0	244,7	379,5	467,2	497,6
▪ gazowa rozdzielcza	km	200,6	223,2	479,1	522,2	532,3
▪ drogi	km	407,0	407,0	418,8	419,6	420,9
ZASOBY MIESZKANIOWE						
▪ mieszkania oddane do użytku	liczba	415	326	253	217	294
- spółdzielcze	liczba	335	182	-	-	-
- przeznaczone na sprzedaż lub wynajem	liczba	5	-	108	49	113
- indywidualne	liczba	75	144	145	168	181
BAZA NOCLEGOWA TURYSTYKI						
▪ miejsca noclegowe	liczba	1 938	1 394	1 401	1 228	1 206
▪ korzystający z noclegów	osoby	44 773	60 846	53 254	49 510	47 082
- turyści zagraniczni	osoby	15 118	18 320	15 522	10 491	9 707

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ważniejsze dane o powiatach i gminach województwa wielkopolskiego w latach 2000, 2003*, US Poznań; *Województwo wielkopolskie, podregiony, powiaty, gminy 2007, 2011, 2013*, US Poznań.

Intensyfikacji osiedlania się w obszarze nie sprzyjał m.in. rynek pracy, odległość od stolicy województwa, pogłębiająca się marginalizacja obszarów peryferyjnych, w tym powiatu pilskiego, co jest wynikiem własnych obserwacji i co zostało odnotowane w strategii województwa wielkopolskiego do roku 2020¹⁹.

¹⁹ *Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 r. z późn. zm.*, Poznań 2005, s. 41. Zróżnicowanie wewnątrz regionalne wzrosło w ostatnich latach. Obszary poza środkową częścią województwa stały się bardziej peryferyjne. Zróżnicowanie to się pogłębia (peryferyjne są południe i północ Wielkopolski). Poprzez system powiązań między miastami i okolicznymi wsiami przysparzać musi korzyści ograniczając marginalizację.

W powiecie dominowała ludność w wieku produkcyjnym (64,8%) w przedziale lat 25-65 (58,3%). Ludność w wieku produkcyjnym stanowiła potencjalne zasoby pracy, była ważnym czynnikiem warunkującym rozwój gospodarczy.

Rynek pracy

Od 1989 r. obowiązywał w kraju system gospodarki rynkowej w miejsce wcześniej obowiązującej gospodarki planowej (w zakresie rynku pracy obowiązywała opiekuńcza rola państwa, co gwarantowało pracę wszystkim w wieku produkcyjnym). Zmiany systemowe (wprowadzenie gospodarki rynkowej oraz nowy podział administracyjny kraju) skutkowały dużymi zmianami na rynku pracy i w strukturze zatrudnienia. Utrata instytucji wojewódzkich, jednostek wojskowych wraz z firmami świadczącymi usługi na ich rzecz, upadłość wielu jednostek o charakterze rolniczym (szczególnie Państwowych Gospodarstw Rolnych) oraz przemysłowych (np. Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego, Linum), prywatyzacja firm skutkująca zmniejszeniem zatrudnienia lub ich likwidacją (np. Winkowski Sp. z o.o., Powogaz w Pile) doprowadziły do wystąpienia bezrobocia.

Tabela 5. Charakterystyka rynku pracy w powiecie pilskim w latach 1999-2013.

Wyszczególnienie	Jedn. miary	1999	2002	2006	2010	2012	2013
1. Liczba ludności	tys. osób	138,4	136,8	137,0	138,5	138,4	138,3
▪ w wieku produkcyjnym	%	61,1	63,1	65,4	65,3	64,8	64,8
2. Pracujący	tys. osób	34,6	38,1	30,7	32,8	31,3	32,0
3. Bezrobotni	tys. osób	8,0	11,0	7,2	6,0	7,5	6,8
4. Wskaźnik bezrobocia rejestrowanego	%	12,8	12,6	8,3	6,7	8,3	7,6
5. Stopa bezrobocia							
▪ powiat pilski	%	12,8	18,2	13,1	11,0	13,7	12,6
▪ województwo wielkopolskie	%	10,7	16,1	11,8	9,2	9,9	9,6
▪ kraj	%	13,0	18,1	14,9	12,3	13,4	13,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ważniejsze dane o powiatach i gminach województwa wielkopolskiego w latach 2000, 2003*, US Poznań; *Województwo wielkopolskie, podregiony, powiaty, gminy 2007*,

2011, 2013, US Poznań; Informacja o bezrobociu na powiatowym rynku pracy w roku 1999, 2002, 2006, 2010, 2012, 2013, Powiatowy Urząd Pracy w Pile.

Bezrobocie (rejestrowane i utajone) jest problemem powiatu. Największy wzrost liczby bezrobotnych nastąpił w okresie trzech lat po likwidacji województwa pilskiego – do 11 tys. osób. Po 2002 r. nastąpiło zmniejszanie się liczby bezrobotnych do 6,8 tys. osób w 2013 r. Wskaźniki bezrobocia rejestrowanego i stopa bezrobocia²⁰ zmniejszyły się (ten ostatni z 18,2% w 2002 r. do 12,6% w 2013 r.). Stopa bezrobocia była w 2013 r. wyższa w powiecie niż w województwie wielkopolskim o 3,0% i niższa niż w kraju o 0,8%. Wpływ czynników zewnętrznych osłabił rozwój, ale jest już widoczna tendencja wzrostowa. Poprawiła się sytuacja na rynku pracy (choć stopa bezrobocia jest nadal wysoka) przede wszystkim w efekcie wzrastającej liczby podmiotów gospodarczych.

W powiecie 52% ludności utrzymywało się z pracy, a dla blisko 34% źródła utrzymania były niezarobkowe (głównie emerytura 21%). Pracowało 32 tys. osób (232 na 1 000 ludności).

Działalność gospodarcza

Transformacja systemowa i budowa rynkowego systemu ekonomicznego zmieniły stosunek społeczności do uczestnictwa i działań z realnej sfery gospodarczej. Pozytywny stosunek do pracy, zewnętrzny kapitał (w tym z UE), inwestycje infrastrukturalne, bliskość lokalnego rynku oraz dobra lokalizacja powiatu (dostępność położenia do rynku krajowego i międzynarodowego) tworzyły dobry klimat rozwoju lokalnego²¹, przez co nieco niwelowały negatywny wpływ czynników zewnętrznych.

Liczba podmiotów gospodarczych wzrosła o 1252 w ciągu piętnastu lat i osiągnęła w 2013 r. poziom 12 728, z czego w sektorze prywatnym 96%.

Tabela 6. Podmioty gospodarcze powiatu pilskiego według własności i form organizacyjno-prawnych w latach 1999-2013 zarejestrowanych w systemie REGON – stan na 31 XII.

²⁰ J. Beksiak, *Ekonomia*, Warszawa 2000, s. 172. Stopę bezrobocia stanowi wyrażony w procentach stosunek liczby bezrobotnych (niepracujący zdolni do pracy i jej poszukujący) do wielkości zasobu pracy (zatrudnieni i bezrobotni). Powiatowy Urząd Pracy w Pile: Wskaźnik bezrobocia rejestrowanego stanowi wyrażony w procentach stosunek liczby bezrobotnych zarejestrowanych do ludności w wieku produkcyjnym.

²¹ J. Beksiak, *Ekonomia...* dz.cyt., s. 172. „Klimat rozwoju lokalnego tworzy dobrze rozwinięta i zróżnicowana struktura gospodarcza, w którym istnieją warunki do podejmowania działalności gospodarczej przez nowe podmioty, warunki współdziałania z innymi podmiotami oraz prowadzenia działań komplementarnych”. Klimat rozwoju lokalnego tworzą klimat przedsiębiorczości i klimat społeczny.

Wyszczególnienie	1999	2002	2006	2010	2012	2013
Liczba podmiotów gospodarczych ogółem	11 476	12 131	11 815	12 415	12 443	12 728
Sektor publiczny	330	340	426	574	543	509
Sektor prywatny	11 146	11 791	11 389	11 841	11 900	12 219
• zakłady gospodarcze osób fizycznych	9 014	9 935	9 409	9 873	9 786	bd
• spółki cywilne	905	776	701	461	464	bd
• spółki prawa handlowego	379	517	609	668	729	bd
• spółdzielnie	106	100	92	88	93	bd
• fundacje (*)	10	10	294	339	357	bd
Spółki z udziałem kapitału zagranicznego	71	77	102	105	113	bd

(*) fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne

bd – na moment pisania artykułu brak danych statystycznych w pełnym zakresie za 2013 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ważniejsze dane o powiatach i gminach województwa wielkopolskiego w latach 2000, 2003*, US Poznań; *Województwo wielkopolskie, podregiony, powiaty, gminy 2007, 2011, 2013*, US Poznań; Powiatowy Urząd Pracy w Pile.

W ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych 79% stanowiły zakłady gospodarcze osób fizycznych, w tym mikro – zatrudniających do 9 osób 95% i małych – zatrudniających od 10-49 osób 4%.

Reasumując, nie można powiedzieć iż w powiecie w minionych latach był całkowity zastój, że nie było pozytywnych zmian. Były i to wielokierunkowe, o czym w artykule. Świadczy o tym m.in. wzrost liczby podmiotów gospodarczych, wzrost liczby spółek z udziałem kapitału zagranicznego, rozbudowa infrastruktury technicznej (dzięki czemu np. poprawiła się jakość dróg, przybyły nowe obwodnice, chodniki i ścieżki rowerowe) czy budowa nowych mieszkań. W powiecie pilskim była pozytywna atmosfera dla rozwoju. Jego tempo ograniczały jednak rozwiązania ustrojowe.

Uwagi końcowe

Podział administracyjny kraju z 1999 r. wywołał duże zmiany w układzie osadniczym, w procesach integracji przestrzennej, koncentracji ludności, strukturze zatrudnienia itd. Zmienił administracyjny status miasta centralnego omawianego obszaru i spowodował utratę funkcji wojewódzkich na rzecz stolicy nowego województwa. Spowodował także zmiany kierunku ciężenia, skutkujące nasilającymi się tendencjami koncentracji funkcji zarządczych, usług, produkcji i ludności w nowej stolicy.

Peryferyjne położenie powiatu, przy jednoczesnej koncentracji środków (w tym unijnych) w ośrodku metropolitalnym, wpływało na dysproporcje

w rozwoju. W latach 2014-2020 dysproporcje w rozwoju między centrum województwa a północną wielkopolską będą się jeszcze bardziej pogłębiały, gdyż w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego do 2020 r. metropolie (18) będą miały do wykorzystania 60% całej puli środków pochodzących z UE (mimo, iż ich PKB wynosi 51%).

Szanse rozwoju obszaru takiego jak powiat pilski były – i zdaje się będą – mniejsze, gdyż jest oddalony o ponad 60 km od ośrodka metropolitalnego, a na taką odległość ograniczona jest dyfuzja postępu i uczestnictwa w korzystaniu z owoców rozwoju metropolii. Świadczą o tym choćby przeciętne wynagrodzenia, niższe niż w województwie o 130 zł (także w przemyśle, rolnictwie, a w handlu aż o 530 zł), czy produkt krajowy brutto per capita wynoszący 29 625 zł, a stanowiący 74,7% krajowego i 71,8% województwa wielkopolskiego.

Aby rozwój kraju, w tym powiatu pilskiego, był zrównoważony i równomierny potrzebne są zmiany. Zasadnym wydaje się doprowadzenie do fuzji powiatów ziemskich z grodzkimi i ogólna redukcja ilościowa powiatów, niezbędnym zaś większe wsparcie finansowe dla obszarów już dzisiaj odstających. Wprawdzie Strategia Rozwoju Kraju do 2030 r. zakłada zmianę alokacji środków, efekty tego będą jednak niewielkie, nie będzie bowiem już środków unijnych. Chyba że zwiększone zostanie wsparcie środkami publicznymi z budżetu państwa, co przy umiejętnościach władzy lokalnej w podejmowaniu przez nią działań prorozwojowych i efektywności działania, umiejętności współpracy ze społecznością lokalną i ponadlokalną, wykorzystaniu potencjału społecznego i gospodarczego gwarantować będzie atrakcyjność tego obszaru.

STRESZCZENIE

Artykuł obejmuje swoim zakresem wybrane aspekty warunkujące rozwój gospodarczy powiatu pilskiego, położonego w północnej Wielkopolsce, w minionych piętnastu latach. Prezentuje zmiany w procesach integracji przestrzennej, tendencje nasilających się dysproporcji w rozwoju między obszarami peryferyjnymi a metropolitalnymi, instrumenty wspierania rozwoju, w tym nowe, jakie pojawiły się wraz z akcesją do Unii Europejskiej. Przedstawia pozytywne zmiany, jakie się dokonały, także za sprawą samorządu terytorialnego.

SŁOWA KLUCZOWE

Samorząd lokalny, reforma terytorialna, rozwój, ludność, akcesja.

SUMMARY

The article discusses several aspects conditioning the economic development of the Piła county, located in Northern Wielkopolska, in the last 15 years. It presents the changes in the processes of the spacial integration; the growing disproportion between the peripheral and the metropolitan areas; instruments supporting the development, the new ones, that appeared with the accession to the European Union. It shows the positive changes that appeared thanks to the activity of the local government.

KEYWORDS

Local government, reform territorial, development, population, accession.

BIOGRAMY

BIELSKA MAŁGORZATA – studentka kierunku europeistyka w Instytucie Polityki Społecznej i Stosunków Międzynarodowych Politechniki Koszalińskiej.

BONIECKA DOMINIKA – studentka Uniwersytetu Szczecińskiego na Wydziale Prawa i Administracji oraz Politechniki Koszalińskiej w Instytucie Polityki Społecznej i Stosunków Międzynarodowych; autorka kilku artykułów naukowych z dziedziny bezpieczeństwa publicznego oraz przestępczości nieletnich.

FIJAŁKOWSKA MIROSŁAWA – studentka Instytutu Polityki Społecznej i Stosunków Międzynarodowych Politechniki Koszalińskiej. Autorka artykułu *Fundusze europejskie w gospodarce. Polityka klastrowa i klastry przemysłowe jako przykład indywidualnego wsparcia z Europejskiego Funduszu Społecznego*.

HOFFMAN TOMASZ – profesor nadzwyczajny w Instytucie Polityki Społecznej i Stosunków Międzynarodowych Politechniki Koszalińskiej. Praca doktorska: *Wykorzystanie środków pomocowych i przedakcesyjnych w Polsce w latach 1990-2001* (2005). Praca habilitacyjna – *Europeizacja wybranych polityk publicznych w Polsce* (2014). Absolwent Uniwersytetu Szczecińskiego, Wydziału Prawa i Administracji, absolwent Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Ukończył podyplomowe studia w zakresie prawa wspólnotowego i integracji europejskiej, absolwent Międzynarodowego Instytutu ds. Projektów i Rozwoju w Brugii, podyplomowego studium prawa podatkowego i skarbowości na Akademii Ekonomicznej w Poznaniu. Absolwent studiów zarządzanie projektem europejskim. Ukończył studia z zakresu prawa zamówień publicznych. Absolwent programu Master of Business Administra-

tion realizowanego przez UAM oraz UE w Poznaniu. Tytuł MBA w zakresie zarządzania uczelnią wyższą.

KOLASA ROBERT – zatrudniony w Powiatowym Centrum Edukacji w Pile w charakterze nauczyciela historii i wiedzy o społeczeństwie. Absolwent Uniwersytetu Szczecińskiego, na którym uzyskał tytuł zawodowy magistra historii (2001 r.) oraz magistra politologii (2004 r.). Obecnie pod kierunkiem dr hab. Andrzeja Aksamitowskiego przygotowuje rozprawę doktorską.

RUTKOWSKA-KRUPKA MIROSŁAWA – doktor nauk ekonomicznych. Wieloletni praktyk gospodarczy, samorządowy i akademicki. Była prezydentem i wiceprezydentem miasta Piły. Od dwudziestu lat związana jest z samorządem lokalnym. Uczestniczyła w pracach Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego, Państwowej Rady Nieruchomości, Komitetu Monitorującego Fundusze Przedakcesyjne ISPA, panelu ekspertów dla projektów rozwoju regionalnego ZPORR, Zarządu i Komisji Integracji Europejskiej Związku Miast Polskich. Jest autorką artykułów naukowych i prasowych oraz publikacji o rozwoju gospodarczym Piły.

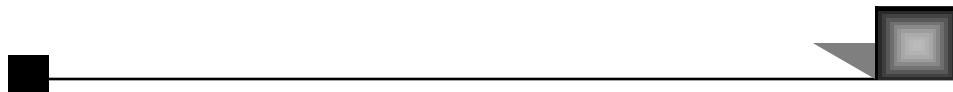
STACHURA AGNIESZKA – studentka Instytutu Polityki Społecznej i Stosunków Międzynarodowych Politechniki Koszalińskiej.

WERRA ZBIGNIEW – doktor w zakresie nauk historycznych, adiunkt w Instytucie Polityki Społecznej i Stosunków Międzynarodowych Politechniki Koszalińskiej. Prowadzi badania z zakresu personalistycznego społeczeństwa obywatelskiego początku lat 80. XX w., jak też „latynizmu” – rozpowszechniającej i utrwalającej się współcześnie ideologii, a mającej swe źródło w likwidacji polskiej inteligencji, w Katyniu.

WŁODYKA EWA – magister politologii, absolwentka Uniwersytetu Szczecińskiego oraz Politechniki Koszalińskiej. Zainteresowania naukowe obejmują samorząd terytorialny i trzeci sektor. Tej tematyki dotyczy przygotowywana rozprawa doktorską, poświęconą współpracy organizacji pozarządowych z jednostkami samorządu terytorialnego.

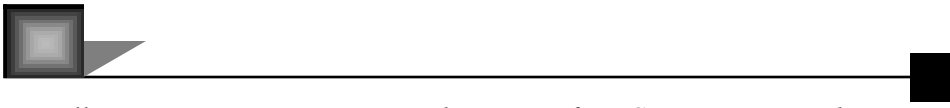
BIBLIOGRAFIA

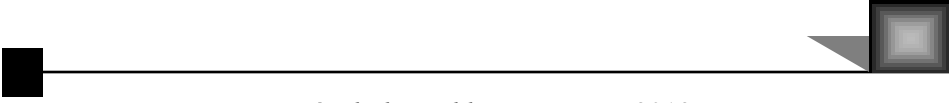
- „Biała Księga” Komisji Europejskiej, *Nauczanie i uczenie się na drodze do uczącego się społeczeństwa*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Warszawa 1995.
- 5 lat Polski w Unii Europejskiej, Kałużyńska M., Smyk K., Wiśniewski J. (red.), Warszawa 2009.
- Adamczyk G., *Wartości społeczne w świadomości młodzieży niemieckiej i polskiej. Studium socjologiczne*, Lublin 2003.
- Adamik A., *Współpraca małych i średnich przedsiębiorstw w regionie. Budowanie konkurencyjności firm i regionu*, Warszawa 2012.
- Agapszowicz A., Gilowska Z., Taniewska-Peszko M., *Prawo samorządu terytorialnego w zarysie*, Katowice 1999.
- Ambrosewicz-Jacobs J., *Tolerancja jak uczyć siebie i innych*, Kraków 2004.
- Anioł W., *Narody Zjednoczone wobec problemów społecznych*, Warszawa 1998.
- Antoszewski A., *Istota władzy samorządowej*, [w:] *Polityka lokalna. Właściwości, determinanty, podmioty*, Rubisz L., Ganowicz E. (red.), Toruń 2008.
- Archer M., *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*, Cambridge 1995.
- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012.
- Barcz J., *Współpraca regionów przygranicznych na przykładzie RFN. Wnioski dla polsko-niemieckiej współpracy regionów przygranicznych*, Warszawa 1991.
- Beksiak J., *Ekonomia*, Warszawa 2000.
- Benchmarking klastrów: Opracowanie i opis metodyki benchmarkingu klastrów w Polsce*, Nowakowska A., Przygodzki Z., Sokołowicz M., Chądzyński J., Matusiak K., Klepka M. (red.), Warszawa 2010.
- Bernatowicz G., *Nowy europejski regionalizm*, „Sprawy Międzynarodowe” 1994, nr 3.
- Białousz S., *Polsko-Norweski Fundusz Badań Naukowych*, „Sprawy Nauki” 2009, nr 1.

-
- Boguszewski R., *Wartości i normy*, „Centrum Badania Opinii Społecznej” 2013, BS/111, www.cbos.pl [04.05.2014].
- Borowiec J., Wilk K., *Integracja europejska*, Wrocław 2005.
- Borski M., *Kilka uwag na temat procedury głosowania w nowym Kodeksie Wyborczym*, „Roczniki Administracji i Prawa. Teoria i Praktyka” 2012, nr 12.
- Bradley J., *The impact of the Community Support Framework on objective 1 countries. Greece, Ireland, Portugal, Spain 1989-2006*, Dublin 2000.
- Bratkowski T., *Zastosowanie geografii fizycznej*, Warszawa-Poznań 1974.
- Broszkiewicz J., *E. Bieńkowska – Minister Rozwoju Regionalnego*, www.globaleconomy.pl [08.01.2013].
- Buczkowski J., *Podstawowe zasady prawa wyborczego III Rzeczypospolitej*, Lublin 1998.
- Bulier S., Ardelli C., *The Europeization of national Policy?, Queen's papers on europeization*, „Public Administration” 2005, nr 4.
- Caporaso J., *The Three World of Regional Theory*, [w:] Graziano P., Vink M.P., *Europeanization New Research Agendas*, New York 2007.
- Chmaj M., Skrzydło W., *System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2011.
- Chodubski A., *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2004.
- Chruściak R., *System wyborczy i wybory w Polsce 1989-1998. Parlamentarne dyskusje i spory*, Warszawa 1999.
- Chrzanowski M., *Aktualne dylematy samorządowego prawa wyborczego – wybrane zagadnienia*, „Economics and Management” 2013, nr 3.
- Co biznes mówi nauce, *Innowacje i badania w branży metalowej – wizyta studyjna*, www.biznesdlanauki.pl [09.04.2013].
- Commission White Paper on European Governance*, Dz. U. UE nr C 428 z 25 kwietnia 2001 r.
- Cowles M., Caparoso J., Rise T., *Europeanization and domestic change. Transforming Europe*, New York 2001.
- Cowles M., Caporoso J., Risse T., *Europeization and change. Transforming Europe*, Kalifornia 2001.
- Czaputowicz J., *Suwerenność państwa w Unii Europejskiej*, [w:] *Administracja publiczna. Wyzwania w dobie integracji europejskiej*, Czaputowicz J. (red.), Warszawa 2008.
- Czujemy się bezpiecznie*, www.policja.pl [24.04.2014].
- Decyzja nr 1720/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15.11.2006, ustanawiająca program działań w zakresie uczenia się przez całe życie*, Dz. U. L 327 z 24.11.2006, z późn. zm.
- Delors J., *Edukacja – jest w niej ukryty skarb*, Warszawa 1998.
- Deryng A. i in., *Prawo wyborcze obywateli*, Wrocław 2010.

-
- Dobrowolski P., Łata M., *Wielki region Saar-Lor-Lux. Przykład współpracy transgranicznej w Europie*, Wrocław 2001.
- Dolnicki B., *Monokratyczne organy samorządu terytorialnego*, „Samorząd Terytorialny” 2003, nr 1-2.
- Dolnicki B., *Samorząd terytorialny*. Warszawa 2012.
- Dołsbłasz S., Raczyk A., *Współpraca transgraniczna w Polsce po akcesji do UE*, Warszawa 2010.
- Domański R., *Kształtowanie otwartych regionów ekonomicznych*, Warszawa 1972.
- Drożdżał J., Mieczan P., Mięka P., Niemcewicz J., *Klasy i inicjatywy klastrów w Województwie Zachodniopomorskim, Zachodniopomorski Klaster Chemiczny Zielona chemia*, Szczecin 2009.
- Dumała H., *Sieci międzyregionalne w Europie*, [w:] *Unifikacja i różnicowanie się współczesnej Europy*, Fijałkowska B., Żukowski A. (red.), Warszawa 2002, s. 192-194.
- Dygoń M., Wolińska I., *Projekty Innowacyjne, Poradnik dla projektodawców Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki*, Warszawa 2012.
- Dyson K., *Introduction: EMU as integration, Europeanization and Convergence*, [w:] *European states and euro. Europeanization, Variation and Convergence*, K. Dyson (red.), Oxford-New York 2002.
- Działalność policji*, www.policja.pl [24.04.2014].
- Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, C 313/42, 20.12.2006.
- Dzierżanowski W., *Korekty finansowe jako element kontroli wydatkowania środków europejskich*, „Zamówienia Publiczne – Doradca” 2011, nr 174.
- Encyklopedia Oświaty i Kultury Dorosłych*, Wojciechowski K. (red.), Wrocław 1986.
- Europeanization and Southern Periphery*, K. Featherstone, G. Kazamias (red.), London 2000.
- Europejska Karta Samorządu Terytorialnego, sporządzona w Strasburgu dnia 15 października 1985 r.* (Dz.U., Nr 124, poz. 607).
- Europejska Konwencja Praw Człowieka*, art. 5., tekst Konwencji opublikowany w Dzienniku Ustaw z 1993 r., Nr 61, poz. 284.
- Ewaluacja i audyt w projektach, organizacjach i politykach publicznych*, A. Kołodziejczyk (red.), Kraków 2012.
- Fieducik B., *Program Edukacyjny Unii Europejskiej: „Uczenie się przez całe życie”*, „Zeszyty Naukowe Akademii Marynarki Wojennej” 2009, nr 4 (179).
- Fijałkowska A., Płachecka J., *Z Comeniusem dookoła Europy w ramach europejskiego programu edukacyjnego „Uczenie się przez całe życie”*, Warszawa 2009.

-
- Fijałkowska M., *Fundusze europejskie w gospodarce. Polityka klastrowa i klastry przemysłowe jako przykład indywidualnego wsparcia z Europejskiego Funduszu Społecznego*, [w:] *Fundusze europejskie w teorii i praktyce. Edukacja, Gospodarka, Kultura, Społeczeństwo*, M. Sikora-Gaca, U. Kosowska (red.), Warszawa 2014.
- First Cohesion report*, European Commission, Brussels 1997.
- Flockhart T., *Europeanization or EU-ization? The transfer of European Norm across Time and Spaces*, „Journal of Common Market Studies” 2010, t. 48, nr 4.
- Frankowska M., *Uwarunkowania rozwoju turystyki w rejonie zachodniopomorskim*, Warszawa 1999, s. 56.
- Fundusze europejskie w teorii i praktyce. Edukacja, Gospodarka, Kultura, Społeczeństwo*, Sikora-Gaca M., Kosowska U. (red.), Warszawa 2014.
- Funkcjonowanie Klastra Morskiego Pomorza Zachodniego w procesie tworzenia zintegrowanego środowiska gospodarki morskiej*, Marchewka A., Buko J., Frankowska M. (red.), Szczecin 2012.
- Grabbe H., *How does europeization affect CEE governance? Conditionally, diffusion and diversity*, „Journal of European Public Policy” 2005, nr 4.
- Grabbe H., *How does the Europeanization affect the CEE governance?, Conditionally, diffusion and diversity*, „Journal of European Public Policy” 2001, vol. 8, no. 6.
- Greta M., *Euroregiony a integracja europejska. Wnioski dla Polski*, Łódź 2003.
- Grosse T.G., *Polska wobec europeizacji systemu politycznego*, www.nowapolitologia.pl [14.10.2014].
- Grosse T.G., *W objęciach europeizacji*, Warszawa 2012.
- Hall P.A., Taylor R.C., *Political Science and the Three New Institutionalism*, „Political Studies” 1996, nr 18.
- Hartung W., *Korekty finansowe w projektach europejskich*, „Prawo Unii Europejskiej” 2011, nr 11 (45).
- Heller J., *Integracja Polski z Unią Europejską*, Bydgoszcz-Olsztyn 2003.
- Hix S., Hoyland B., *The Political System of the European Union*, Basingstoke 2011.
- Holzinger K., Schimmelfenning F., *Differentiated Integration In The European Union: Many Concept, Sparse Theory. Few Data*, „Journal of European Policy” 2012, t. 19, nr 2.
- Hołyst B., *Kryminologia*, Warszawa 2004.
- Howell K.E., *Developing Conceptualizing of Europeanization; A study of Financial Services*, „Politics” 2004, t. 24, nr 1.

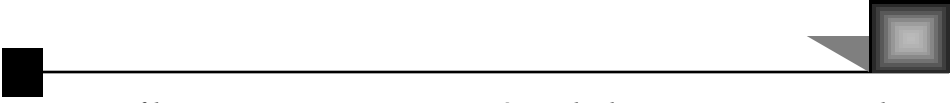
-
- Howell K.E., *Europeanization, Policy Transfer, Convergence and Lesson-Drawing; Case Studies of UK and German Financial Services Regulation*, "Journal of Banking Regulation" 2011, t. 6, nr 1.
- Inglehart R., Siemieńska R., *W stronę demokracji. Długofalowe zmiany opinii publicznej w perspektywie globalnej i wschodnioeuropejskiej*, „Państwo i Kultura Polityczna” 1990, nr 12.
- Jahns H., *Polityka regionalna Wspólnoty Europejskiej do 1999 r.*, „Wspólnoty Europejskie” 1998, nr 9.
- Jakość edukacji, różnorodne perspektywy*, G. Mazurkiewicz (red.), Kraków 2012.
- Jankowska A., Kierzkowski T., Knopik R., *Fundusze strukturalne Unii Europejskiej*, Warszawa 2005.
- Jas M., Łysak K., *Poradnik beneficjenta, Fundusze unijne dla oświaty: Jak budować programy rozwojowe szkół, by edukacja była skuteczna, przyjazna i nowoczesna?*, Warszawa 2009.
- Jastrzębska W., *Rola euroregionów i współpracy transgranicznej w procesie integracji europejskiej*, [w:] *Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja regionów transgranicznych*, Woźniak M.G. (red.), Rzeszów 2008.
- Jastrzębski P., *Klasy przemysłowe – szansą na rozwój MŚP. Eksport/import/współpraca gospodarcza/działalność gospodarcza za granicą*, Warszawa 2010.
- Jóskowiak K., *Współpraca transgraniczna i międzyregionalna Polski u progu członkostwa w Unii Europejskiej*. „Samorząd Terytorialny” 2003, nr 5.
- Kaczmarek T., *Reforma terytorialno-administracyjna Polski – porównanie z krajami Unii Europejskiej*, [w:] *Zróżnicowanie społeczno-gospodarcze w nowym układzie terytorialnym Polski*, T. Czyż (red.), Warszawa 2001.
- Kamińska J., *Europeizacja polskiej polityki zagranicznej*, „Studia Europejskie” 2008, nr 3.
- Keating M., *Is there Regional level of Government in Europe?*, [w:] Le Gales P., Lequense Ch., *Regions in Europe*, London-New York 1998.
- Kieras L., *Europejska Karta Samorządu Regionalnego*, [w:] *Jaka Europa? Regionalizacja a integracja*, Buczkowski P., Bondyra K., Śliwa P. (red.), Poznań 1998, s. 83.
- Klasik A., *Polityka rozwoju regionalnego Polski w perspektywie integracji europejskiej i XXI wieku*, [w:] *Polityka regionalna – doświadczenia i stan badań*, Raport nr 20, Warszawa 1996.
- Klaster Chemiczny, RSI Rynek Chemiczny, www.chemia.rsi.org.pl [08.03.2013].
- Klercq J., *OECD, Lifelong Learning for all*, Paryż 1997.

-
- Koc K., *Powiat. Przestrzeń władzy publicznej*, Toruń 2013.
- Kodeks Karny z dnia 6 czerwca 1997 r.*, Art. 115 par. 16, Dz. U. Nr 88, poz. 553 ze zm.
- Kohler-Koch B., Bomberg E., Peterson J., *Policy transfer and Europeanization: Passing the Heiken Test*, „Queen’s”, „Paper on Europeanization” 2002, nr 2.
- Komisja Europejska, Komisja Generalna ds. Edukacji i Kultury, *Europa wspiera uczenie się przez całe życie*, Bruksela (ulotka propagująca program). *Komunikowanie się w społeczeństwie wiedzy XXI wieku*, Majchrzak N., Zduniak A. (red.), Poznań 2011.
- Kondrat K., *Programy Edukacyjne Unii Europejskiej*, Instytut Ekonomiczny, www.konferencja.edu.pl [10.02.2013].
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997, Nr 78, poz. 483
- Kosieradzka A., *ZPORR – Instrumentarium prawne wyboru projektów*, Warszawa 2008.
- Kostrubiec B., *Inauguracja komunikacji pod kanałem La Manche*. „Czasopismo Geograficzne” 1994, nr 2.
- Krótki przewodnik po ES dla przyszłych państw członkowskich*, Komisja Europejska, Łódź 2000.
- Kulesza E., *Współpraca transgraniczna jako czynnik rozwoju lokalnego na przykładzie polskiego pogranicza z Rosją*, Toruń 2003.
- Kulesza R., *Opinia prawna dla niektórych aspektów ustawy o Narodowym Planie Rozwoju*, Warszawa dnia 8 marca 2004 r., www.sejm.gov.pl.
- Kur M., *Monitoring, audyt i kontrola środków pomocowych UE*, [w:] *Przygotowanie Polski do absorpcji funduszy strukturalnych*, M. Grewiński (red.), Warszawa 2003.
- Landrech R., *Europeanization and Political Parties. Towards a Framework for analysis*, „Party Politics” 1998, t. 8, nr 4.
- Lichtarski J., *Koncepcje i metody współczesnego zarządzania*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2011, t. 12, z. 14.
- Lis M., *Regiony jako trzeci poziom współpracy europejskiej*, [w:] *Spółczesność w przełomie. Polska, Niemcy i Unia Europejska*, Maciejewski R. (red.), Wrocław 1999.
- Liść klonowy*, www.zielonelistki.pl [20.04.2014].
- Lock D., *Podstawy zarządzania projektami*, Warszawa 2003.
- Lowndes V., *Instytucjonalizm*, [w:] Marsch D., Stoker G., *Teorie i metody w naukach politycznych*, tłum J. Tengerowicz, Kraków 2006.
- Lutrzykowski A. (red.), Gawłowski R., Popławski M., *Samorząd terytorialny na przełomie XX/XXI wieku*, Toruń 2010.

-
- Łacny J., *Ochrona interesów finansowych Unii Europejskiej w dziedzinie polityki spójności*, Warszawa 2010.
- Ładysz J., *Polityka strukturalna Polski w warunkach integracji europejskiej*, Wrocław 2007.
- Łobacki M., *Pedagogika wobec wartości*, [w:] *Kontestacje pedagogiczne*, B. Śliwerski (red.), Kraków 1993.
- Łotys M., *Ewaluacja i rozliczanie projektów*, www.ww.org.pl [01.03.2013].
- Maduro M.P., *Editorial Note; Legal Education and the Europeization and Globalization of Law*, „Croatian Yearbook of European Law&Policy” 2008, t. 4.
- Magazyn Gospodarczy Pomorza Zachodniego, *Zielona Chemia łączy*, „Świat Biznesu” 2010, nr 1-2.
- Malendowski W., Ratajczak M., *Euroregiony. Polski krok do integracji*, Wrocław 2000.
- Malendowski W., Szczepaniak M., *Euroregiony mosty do Europy bez granic*, Warszawa 2000.
- Mały słownik języka polskiego*, Skorupka S. (red.), Warszawa 1968.
- March J.G., Olsen J. P., *Instytucje. Organizacyjne podstawy polityki*, Warszawa 2005,.
- Mariański J., *Religia i Kościół między tradycją a ponowoczesnością. Studium socjologiczne*, Kraków 1997.
- Materiały wewnętrzne Gimnazjum nr 9 im. Noblistów Polskich w Koszalinie, *Formularz wniosku złożonego w ramach Partnerskich Projektów Szkół „Uczenie się przez całe życie” Comenius* [19.02.2010].
- Mazur S., *Władza dyskrecyjna wysokich urzędników publicznych*, Kraków 2012.
- Miaciaszczyk A., *Polityka regionalna w procesie integracji europejskiej. Doświadczenia Irlandii*, Lublin 2004.
- Michalak B., Sokala A., Uziębło P., *Leksykon prawa wyborczego i referendalnego oraz systemów wyborczych*, Warszawa 2013.
- Michałowski St. (red.), *Samorząd terytorialny III Rzeczypospolitej. Dziesięć lat doświadczeń*, Lublin 2002.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1996 r.* (Dz. U. z 1977 r. Nr 38 poz. 167).
- Migalski M., Wojtasik W., *Polska i Republika Czeska. Dekada sąsiedztwa*, Sosnowiec 2004.
- Mikina A., Zajac B., *Metoda Projektów, Poradnik dla nauczycieli i dyrektorów gimnazjów*, www.ore.edu.pl [01.03.2013].
- Misiak W., *Europa regionalna. Procesy autonomizacji i integracji*, Wrocław 1995.

-
- Mołdawa T., *Aktywność obywateli w systemie demokratycznym*, [w:] *Społeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, Jakubowski W., Wojtaszczyk K.A. (red.), Warszawa 2007.
- Nauka z eTwinningiem, Przewodnik dla nauczycieli*, Bruksela 2007.
- Niewiadomski Z.(red.), *Samorząd terytorialny – ustrój i gospodarka*, Bydgoszcz 2001.
- Nogalski B., Walentynowicz P., *Nowoczesne koncepcje zarządzania w przedsiębiorstwach produkcyjnych regionu pomorskiego – próba oceny*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Administracji i Biznesu im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni” 2004, nr 7.
- Nowacka E.J., *Władza samorządu lokalnego*, Warszawa 2012.
- Nowak B., Riedel R., *Europeizacja. Teorie, mechanizmy, wyzwania, agenda badawcza*, [w:] *Polska i Europa Środkowa. Demokratyzacja. Konsolidacja, Europeizacja*, Nowak B., Riedel R. (red.), Lublin 2010.
- Nowak M., *Znaczenie wartości w procesie wychowania*, [w:] *Człowiek – Wartości – Sens. Studia z psychologii egzystencji*, K. Popielskiego (red.), Lublin 1996.
- Nowy taryfikator mandatów*, www.infor.pl [20.04.2014].
- Olbrycht J., *EUWT w świetle polskiego prawa*, www.europrojekty-pl [07.01.2013].
- Oleksiuk A., *Konkurencyjność regionów a parki technologiczne i klastry przemysłowe*, Bydgoszcz-Warszawa 2009.
- Olsen J., *Many faces of Europeanization*, „Journal of Common Market Studies” 2002, vol. 40, no. 5.
- Olszewski M., *Polska a system regionalnej polityki strukturalnej UE*, Warszawa 2002.
- Ordynacja wyborcza do rad gmin, powiatów i sejmików województw*, Dz.U., Nr 159, poz.1547.
- Otwarta Przestrzeń Edukacyjna. Kształcenie drogą elektroniczną. Edukacja przez całe życie*, G. Klimowicz (red.), Warszawa 2002.
- PAPR, *Klastry w województwie zachodniopomorskim*, Warszawa 2012.
- PARP, *Klastry w Polsce, Katalog*, Warszawa 2012.
- Partnerskie Projekty Szkół Comenius – Podręcznik dla Szkół*, Luksemburg 2008.
- Patrzalek A., Skrzydło W., *Cele i zasady kodyfikacji prawa wyborczego w Polsce*, „Przegląd Sejmowy” 1997, nr 2.
- Pawelec K., *Wypadek drogowy*, Warszawa 2003.
- Pawluk M., *Zarządzanie projektami*, Warszawa 2006.
- Pietrzyk I., *Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich*, Warszawa 2000.
- Pietrzyk I., *Sterowanie rozwojem regionalnym we Francji*, Warszawa 1992.

-
- Pilch E., *Poradnik Beneficjenta-Fundusze unijne dla oświaty: kształcenie i doskonalenie nauczycieli*, Warszawa 2009.
- Pismo Samorządu Terytorialnego „Wspólnota”, Dodatek Nr 5, 1998.
- Piwowarski W., *Wartości podstawowe*, [w:] *Słownik Katolickiej Nauki Społecznej*, www.kns.gower.pl [19.05.2014].
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego*, Poznań 2001.
- Podręcznik – Zarządzanie Cyklem Projektu*, Warszawa 2004.
- Podręcznik Zarządzania Projektami Miękkimi w Kontekście Europejskiego Funduszu Społecznego*, Bonikowska M., Grucza B., Majewski M., Małek M. (red.), Warszawa 2006.
- Pohl Ł., *Prawo karne, wykład części ogólnej*, Warszawa 2012.
- Polityka gospodarcza*, Winiarski B. (red.), Warszawa 1999.
- Portal Innowacji, *W Zachodniopomorskim rusza Regionalne Centrum Klasteringu*, www.uprp.pl [24.02.2013].
- Porter M.E., *Porter o konkurencji*, Warszawa 2001.
- Powołanie konsorcjum*, „Polska Gazeta Transportowa” 2011, nr 18.
- Pólturzycki J., *Aktualność problemów edukacji ustawicznej*, „E-mentor” 2006, nr 1 (13).
- Prawo Unii Europejskiej*, A. Kaszok (red.), Warszawa-Bielsko-Biała 2011.
- Program Wychowawczy Gimnazjum nr 9 im. Noblistów Polskich w Koszalinie*, pkt. 4, s. 2.
- Przyborowska-Klimaczak A., Staszewski W.S., Wrzosek S., *Prawnomiędzynarodowe źródła współpracy regionalnej Polski. Wybór dokumentów*, Białystok 2000.
- Przygodzki Z., *Region i klasyczne teorie rozwoju*, [w:] *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, J. Chądzyński, A. Nowakowska, Zb. Przygodzki (red.), Warszawa 2007.
- Radek R., *Znaczenie współpracy transgranicznej w rozwoju społeczności lokalnych i regionalnych*, Katowice 2007.
- Radelli C., *The Europeanization of public policy. Theory, Methods and the Challenges of empirical research*, [w:] Radelli C., Featherstone K., *The politics of the Europeanization*, Oxford 2003 .
- Raport ze spotkania nauczycieli w Walencji* [25-29.10.2010].
- Regiony, euroregiony, rozwój regionalny*, Baltowski M. (red.), Lublin 1996.
- Regulski J., *Samorząd w III RP. Koncepcje i realizacja*, Warszawa 2000
- Rościszewski M., *Euroregiony w Polsce*, [w:] *Euroregiony w obszarze Unii Europejskiej i w Polsce*, Warszawa 1995.
- Rozmowa z uczestnikiem projektu Europe Cultural Crisol [04.08.2012].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 20 sierpnia 2010 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, kla-*

syfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, art. 21a, Dz. U, nr 156, poz. 1046.

Rozporządzenie Rady (WE) 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 r. ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności, uchylającego rozporządzenie 1260/1999, www.eur-lex.europa.eu.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 lipca 2000 r. w sprawie wprowadzenia Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS), Dz.U. Nr 58, poz. 685 z późn. zm.

Rozporządzenie z dnia 22 czerwca 2013 r. w sprawie rejestracji i oznaczenia pojazdów, DZ. U. 2002 Nr 133 poz. 1123 ze zm.

Ruszkowski J., *Ponadnarodowość w systemie politycznym Unii Europejskiej*, Warszawa 2010.

Ruszkowski J., *Wstęp do studiów europejskich*, Warszawa 2007.

Rutkowska-Krupka M., *Piła V wieków rozwoju*, Piła 2013.

Rydlewski G., *Problemy europeizacji administracji publicznej*, „Służba Cywilna” 2004, nr 9.

Rymarz F. (red.), *Dziesięć lat demokratycznego prawa wyborczego Rzeczypospolitej Polskiej (1990-2000)*, Warszawa 2000.

Ryszkiewicz A., *Od konwergencji do spójności i efektywności. Podstawy teoretyczne polityki spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej Unii Europejskiej*, Warszawa 2013.

Sajduk B., *Teoretyczne przesłanki współczesnej analizy politologicznej*, Kraków 2007.

Salmonowicz H., *Transport morski w międzynarodowych procesach logistycznych*, Szczecin 2012.

Samsonowicz H., *Miejsce Polski w Europie*, Warszawa 1995.

Sandholtz W., *Membership Matters: Limits of The functional Approach to European Institutions*, „Journal of Common Market Studies” 1996, t. 34, nr 3.

Schulz E., *Polityka bezpieczeństwa w Europie u progu XXI w.*, „Przegląd Zachodni” 1996, nr 3.

Sieniawska K., *Reforma samorządu udała się – zrobiono ogromnie dużo dzięki decentralizacji i uruchomieniu inicjatyw lokalnych*, „CASUS-Pismo Krajowej Reprezentacji Samorządowych Kolegiów Odwoławczych” 2006, nr 41.

Skotnicki K., *Zasada powszechności w prawie wyborczym. Zagadnienia teorii i praktyki*, Łódź 2000.

Skrzydło-Niżnik I., *Model ustroju samorządu terytorialnego w Polsce na tle zagadnień ustrojowego prawa administracyjnego*, Kraków 2007.

-
- Solarczyk H., *Edukacja ustawiczna w Niemczech w kontekście międzynarodowym*, Toruń 2001.
- Solarz P., *Współpraca transgraniczna jako czynnik procesu integracji europejskiej*, Warszawa 2009.
- Sprawozdanie dotyczące Programu „Uczenie się przez całe życie Comenius – Partnerskie Projekty Szkół”*, Projekt wielostronny „Europe Cultural Crisol” (Melting Pot).
- Sprawozdanie dotyczące programu: Uczenie się przez całe życie Comenius – PPS*, Projekt wielostronny pt. *Europe Cultural Crisol „Melting Pot”*.
- Sprawozdanie ze spotkania nauczycieli w Koszalinie* [23-26.05.2011].
- Stacharska-Targosz J., Szostak J., *Finansowanie rozwoju regionalnego*, Poznań 2007.
- Stasiak A., *O konieczności strategii rozwoju społeczno-gospodarczo-przestrzennego tzw. ściany wschodniej Polski*, „Nauka” 1999, nr 3.
- Statut Gimnazjum nr 9 im. Noblistów Polskich w Koszalinie*.
- Statystyki policyjne*, www.policja.pl [19.04.2014].
- Stec M., *Bariery prawne efektywnego i skutecznego funkcjonowania lokalnej i regionalnej administracji publicznej oraz propozycje ich likwidacji lub ograniczeń*, „Samorząd Terytorialny” 2005, nr 1-2.
- Steinmo S., Thelen K., Longstreth F., *Structuring Politics. Historical Institutionalism in Comparative Perspective*, Cambridge 1992.
- Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 r. z późn. zm.*, Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, Poznań 2005.
- Strona Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji*, www.waloryzacja.llp.org.pl [19.04.2013].
- Strona gimnazjum*, www.gimn9.neostrada.pl [05.02.2013].
- Strona główna Klastra ITC Pomorze Zachodnie*, www.ict-pomorzezachodnie.pl [11.04.2013].
- Strona główna Klastra Morskiego Pomorza Zachodniego*, www.klastermorski.com [26.03.2013].
- Strona regionu zachodniopomorskiego*, www.zachodniopomorskie.regiope-dia.pl [05.02.2013].
- Strzemieczny J., *Jak organizować i prowadzić gimnazjalne projekty edukacyjne, Poradnik dla Dyrektorów, szkolnych organizatorów i opiekunów projektów*, www.skst.pl [04.03.2013].
- Such J., *Europa Wschodu i Zachodu: co nas łączy, co nas dzieli?* „Humaniora” 1997, nr 3.
- Suchocka R., *Współpraca transgraniczna – nowy model stosunków internetniczych*, [w:] *Transgraniczność w perspektywie socjologicznej. Kontynuacje i wyzwania*, Leszkowicz-Baczyński J. (red.), Zielona Góra 2001.

-
- Szadkowska E., *Województwo jako potencjalny podmiot współpracy transgranicznej*, [w:] *Współpraca transgraniczna. Aspekty prawno-ekonomiczne*, Perkowski M. (red.), Białystok 2010.
- Szewczuk A., *Filozofia i praktyka zarządzania rozwojem lokalnym i regionalnym*, [w:] *Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka*, Warszawa 2011.
- Szewczuk A., *Rozwój lokalny i regionalny – główne determinanty*, [w:] *Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka*, Szewczuk A., Kogut-Jaworska M., Ziolo M., (red.) Warszawa 2011.
- Szlachta J., *Polityka Spójności Unii Europejskiej w latach 2007-2013*, Kazimierz Dolny 2004.
- Szostak R., *Charakter prawny korekt finansowych*, „Zamówienia Publiczne – Doradca” 2011, nr 174.
- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, Warszawa 2009.
- Tekst Europejskiej Konwencji Ramowej o Współpracy transgranicznej między Wspólnotami a Władzami Terytorialnymi, Dz. U. z 1993, nr 124, poz. 607.
- Third Report on economic social cohesion, A new Partnership for cohesion*, Belgium 2004.
- Tkaczyński J.W., Rossmann G., *Fundusze Unii Europejskiej*, Białystok 2003.
- Tkaczyński J.W., Willa R., Świstak M., *Fundusze Unii Europejskiej 2007–2013. Cele – Działania – Środki*, Kraków 2008.
- Traktat o Unii Europejskiej* (Traktat z Maastricht).
- Transgraniczny Klaster Turystyczny, Szlak wodny Berlin–Szczecin–Bałtyk*, www.kwiatkowski.edu.pl [10.04.2013].
- Tworzymy efekt synergii*, www.polskieklastry.org [11.12.2013].
- Tyszkiewicz L., *Kryminologia*, Katowice 1986.
- Uchwała Nr V/94/99 Rady Miejskiej w Koszalinie w sprawie założenia Gimnazjum nr 9 w Koszalinie*, Materiały wewnętrzne szkoły.
- Uchwała Nr XII/103/2007 Rady Miejskiej w Koszalinie w sprawie nadania imienia Gimnazjum nr 9 w Koszalinie*. Materiały wewnętrzne szkoły.
- Uczenie się przez całe życie: rola systemów edukacji w państwach członkowskich Unii Europejskiej*, A. Smoczyńska (red.), Warszawa 2002.
- Unia Europejska. Organizacja i funkcjonowanie*, M. Cini (red.), Warszawa 2007.
- Ustawa o samorządzie gminnym: komentarz z odniesieniami do ustaw o samorządzie powiatowym i samorządzie województwa*, Hauser R., Niewiadomski Z. (red.), Warszawa 2011.
- Ustawa z dnia 16 lipca 1998 r. – *Ordynacja wyborcza do rad gminy, rad powiatów i sejmików* Dz.U., Nr 95, poz. 602.

-
- Ustawa z dnia 20 czerwca 2002 r. *o bezpośrednim wyborze wójta, burmistrza i prezydenta miasta*, Dz.U., Nr 113, poz. 984.
- Ustawa z dnia 25 września 1954 r. *Ordynacja wyborcza do rad narodowych*, Dz.U., Nr 43, poz. 193.
- Ustawa z dnia 28 maja 1975 r. *o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych*, Dz.U., Nr 16, poz.91.
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. *o samorządzie powiatowym*, Dz. U., Nr 91, poz. 578.
- Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. *Kodeks Wyborczy*, Dz.U., Nr 21, poz. 112.
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. – *Ordynacja wyborcza do rad gmin*, Dz.U., Nr 16, poz. 96.
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie gminnym*, Dz.U., Nr 16, poz. 95.
- Wach K., *Europeizacja małych i średnich przedsiębiorstw*, Warszawa 2012.
- Wahl P., *Europejska polityka regionalna*, Szczecin 2003.
- Werra Z., *Patriotyzm postrzegany przez młodzież szkół ponadgimnazjalnych województwa zachodniopomorskiego*, [w:] *Wymiary patriotyzmu i nacjonalizmu. Studia interdyscyplinarne*, J. Miluska (red.), Koszalin 2009, s. 171-185.
- Wieliczko B., *Polityka regionalna w Unii Europejskiej i Polsce*, Warszawa 2003.
- Witek K.W., *Idea kształcenia ustawicznego w działaniach organizacji międzynarodowych*, „E-mentor” 2008, nr 1 (23).
- Witkowski W., *Historia administracji w Polsce 1764-1989*, Warszawa 2007
- Wlazło S., *Działanie zespołowe nauczycieli i kształtowanie kompetencji uczniów w działaniu zespołowym*, www.npseo.pl [01.03.2013].
- Wojciechowski T., *Gwiazdy Comeniusa, czyli historia sukcesu polskich szkół, uczniów, nauczycieli, i studentów realizujących projekty w programie Socrates – Comenius*, Warszawa 2007.
- Wojtach A., *Uwarunkowania zdolności absorpcyjnej funduszy unijnych w administracji publicznej*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego” 2012, t. 1.
- Wojtasik W., *Funkcje wyborów w III Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka*, Katowice 2012.
- Wojtaszczyk K.A., *Fundusze strukturalne i polityka regionalna Unii Europejskiej*, Warszawa 2005.
- Wołek A., *Europeizacja w słabym państwie*, [w:] *Polska w grze międzynarodowej. Geopolityka i sprawy wewnętrzne*, A. Burakowski (red.), Kraków 2010.
- Wójcik s., *Samorząd terytorialny w Polsce w XX wieku*, Lublin 1999.

-
- Wróbel S. (red.), *Transformacja ustrojowa w Europie Środkowo-Wschodniej: płaszczyzny, wymiary, kierunki*, Chorzów 2010.
- www.aei.pitt.edu [08.01.2013].
- www.comenius.org.pl [08.01.2013].
- www.comenius.org.pl [11.02.2013].
- www.comenius.org.pl [12.02.2013].
- www.etwinning.net [14.02.2013].
- www.europa.eu [13.12.2012].
- www.europa.eu [17.12.2012].
- www.frse.org.pl [12.12.2012].
- www.mlodziej.org.pl [12.02.2013].
- www.nauka.gov.pl [12.12.2012].
- www.pv.org.pl [11.02.2013].
- www.unesco.pl [12.12.2012].
- Wykrętowicz St., *Samorząd w Polsce – istota, formy, zadania*, Poznań 2008.
- Wysokińska Z., Witkowska J., *Integracja europejska*, Warszawa 2004.
- Zachodniopomorski Klaster Morski, www.klastermorski.org [11.04.2013].
- Załącznik Do Uchwały nr XXV/381/2012 Rady Miejskiej w Koszalinie z dnia 25 października 2012 r., *Informacja o stanie realizacji zadań oświatowych Gminy Miasta Koszalin w roku szkolnym 2011/2012*, Wydział Edukacji Urzędu Miejskiego w Koszalinie.
- Zapnij pasy*, www.krbrd.gov.pl [13.08.2014].
- Zarządzanie projektem europejskim*, M. Trocki, B. Grucza (red.), Warszawa 2007.
- Zdańska A., *Zasady tworzenia okręgów wyborczych dla przeprowadzenia wyborów do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw w III RP*, „Res Polticae” 2011, t. 4.
- Zieliński E., *Przekształcenia ustrojowo-polityczne w Polsce*, [w:] *Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowej i Wschodniej*, Zieliński E. (red.), Warszawa 1996.
- Zubik M. (red.), *Księga Jubileuszowa Rzecznika Praw Obywatelskich, Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka*, Warszawa 2008.
- Żelazny W., *Wielki Euroregion Saar-Lor-Lux-Nadrenia/Palatynat-Walonia jako przestrzeń europejskiego dobrobytu w trakcie poszukiwań swej tożsamości stabilizującej europejski pokój*, [w:] *Wybrane problemy życia społecznego na pograniczach*, Kurcz Z. (red.), Wrocław 2002.
- Żukowski A., *System wyborczy do Sejmu i Senatu RP*, Warszawa 2004.
- Żurawska B., *Kompetencje kluczowe, Informator dla rodziców i opiekunów*, Olsztyn 2010.